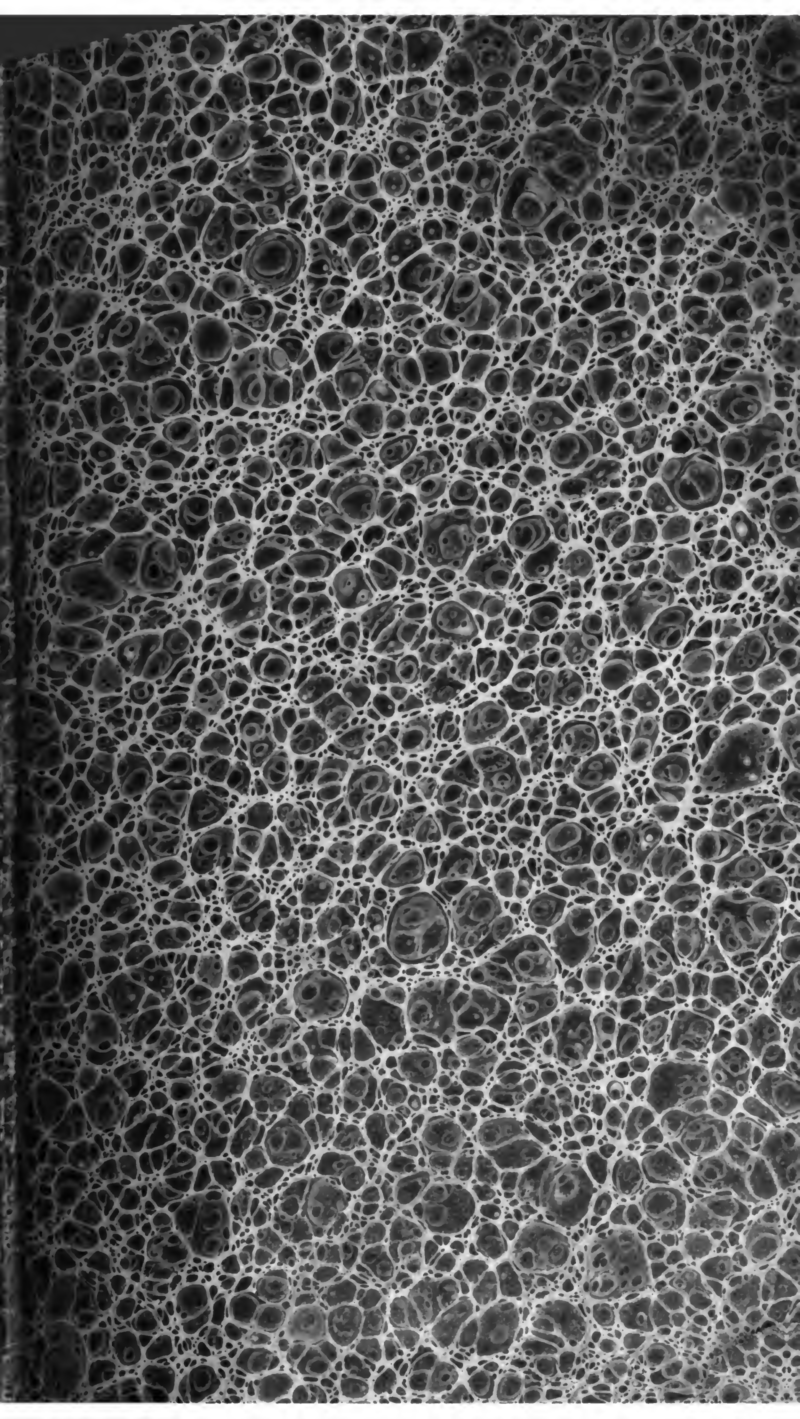

IMMAN. IO. GERH. SCHELLERI

PRAECEPTA STILI BENE LATINI IN PRIMIS CICERONIANI

SEV

ELOQVENTIAE ROMANAE

QVATENVS HAEC NOSTRIS TEMPORIBVS
IN DICENDO ET SCRIBENDO
VSVRPARI POTEST

SVMMA DILIGENTIA MAXIMOQVE PERSPICVITATIS
STVDIO TRADITA ET ILLVSTRATA

PARS POSTERIOR

EDITIO ALTERA AVCTIOR ET EMENDATIOR

LIPSIAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
CIↃIↃCCLXXXIIII

CONSPECTUS
PARTIS POSTERIORIS

Sect.

PARTIS POSTERIORIS

XXXIII)

PARS

PARS POSTERIOR

DE

TRIBUS VIRTUTIBUS PRIMARIIS ELOQUENTIAE ATQUE STILI PERSPICUITATE, GRAVITATE AC SUAVITATE

Tres ſunt, ut omnis eloquentiae, ita ſtili bene latini virtutes primariae, *perſpicuitas*, *ſuavitas* et *gravitas* dicendi: illa rem planam ac dilucidam reddit, efficitque, ut ſingula recte intelligantur: iſta auditores lectoresque delectat atque ita eorum favorem et attentionem conciliat: haec tandem efficit, ut res magna recte ſentiatur atque ita lectoris auditorisque animus ad eam amandam, admirandam, agendam vel contemnendam, fugiendam, et averſandam incitetur. *Copia dicendi*, *brevitas*, *ornatus*, et ſi quae aliae numerantur virtutes eloquentiae, ſunt illis tribus ſubjectae, iisque ſerviunt: ut ideo melius ſubſidia harum trium virtutum quam ipſae virtutes eloquentiae dici mereantur: niſi forte ſecundarias vocare libeat: quod tamen eodem redeat.

CAP. I

De Perſpicuitate dicendi.

SECT. I

Perſpicuitas eſt ſumme neceſſaria.

Perſpicuitas dicendi eſt haud dubie princeps virtus eloquentiae, et omni tum ſcribenti tum dicenti tam neceſſaria, ut ſine ea garriat tantum, omnisque et ſuavitas et gravitas neceſſario pereat. Ejus neceſſitas patet primum per ſe. Nam cur loquimur et ſcribimus? nonne ut intelligamur? Verba enim ſunt ſigna rerum. Qui itaque ita loquitur, ut non intelligatur, is ſibi ipſe repugnat et auditorem illudit. Omnis et ſcriptor et orator vult perſuadere. Quod quomodo efficere poteſt, niſi argumenta ejus etc. intelligantur? Omnis ſcriptor et orator vult placere, ut attentionem legentium et audientium excitet. Quod quomodo ſine perſpicuitate fieri poteſt? Vult tandem quoque ſaepiſſime animos eorum movere, flectere, incitare: quomodo hoc fieri poteſt, ſi non intelligitur? Omnia igitur nituntur perſpicuitate: omnis perſuaſio, omnis ſuavitas, omnis gravitas dicendi, omninoque omnis eloquentia. Nam omnes tropi, figurae, et ornamenta eo tendunt, ſaltem eo tendere debent, ut res quam maxime perſpicua fiat: hinc rhetores figuras appellant *lumina*. Et gravitas dicendi quid aliud eſt quam ſummus gradus perſpicuitatis? — Altera cauſa, cur perſpicuitas ſumme ſit neceſſaria, eſt humanitas. Humanitatis eſt hominibus aditum ad nos quam facillimum reddere. Inhumanus foret, qui ad ſe venienti amico multa impedimenta opponeret, et v. c. fores obſeraret vel eum per longas ambages, easque minime neceſſarias, ad ſe venire juberet. Qui nos legit, eſt ſimilis ei, qui ad nos venit colloquendi cauſa. Nonne tam humani

eſſe

eſſe debemus, ut, quae legat, etiam mox intelligat? Aeque ſe res habet cum oratore, qui ſemper inhumanus eſt, ſi ita loquitur, ut auditores vel plane non vel aegre ejus cogitationes percipiant.

SECT. II

Quid ſit perſpicuitas dicendi, accurate explicatur.

Perſpicuitas dicendi et *ſcribendi* cernitur in eo, ſi quis rem quamlibet ita explicat, omninoque ita vel loquitur vel ſcribit, ut et ipſe et res facile intelligatur ab iis, quibus ſ. quorum gratia vel dicit vel ſcribit. Quatuor itaque requiruntur. a) *Primum et loquens et ſcribens debet intelligi ab audiente et legente* h. e. auditor et lector debet in audiendis et legendis alicujus verbis plane idem cogitare, quod hic, dum loquebatur et ſcribebat, cogitarat, atque cum ſingulis verbis vel loquentis vel ſcribentis easdem plane notiones conjungere, quas hic uterque cum illis conjunxerat. b) *Deinde res ipſa debet plane intelligi*, h. e. auditor et lector videre debet non modo, rem, quae traditur, veram eſſe, ſed etiam, cur vera ſit credique debeat: id quod argumentis, exemplis etc., eorumque juſta tractatione fieri ſolet. Poſſis hanc dicere perſpicuitatem *rerum*, ut illam *verborum*. Neque enim perſpicuitas ad ſola *verba* pertinet, verum quoque ad *res*, earumque rectam ſubtilemque explicationem. c) *Porro loquens et ſcribens debet facile intelligi*, hoc eſt, ut non opus ſit ſenſum verborum operoſe inveſtigare vel ſenſa animi conjectura demum aſſequi: quia alioqui taedium creatur, attentio minuitur, ac liber abjicitur, e veteri proverbio: *qui non vult intelligi, non debet etiam legi.* Peccant hic nonnulli recentiores, qui, dum argutias et quandam brevitatem captant, ut pulchre docteque ſcripſiſſe videantur, in obſcuritatem incidunt. Nemo pulchrius ſcribit et loquitur, quam qui perſpicue ſcribit et dicit. d) *Tandem loquens et ſcribens*

non ab omnibus promiſcue intelligatur neceſſe eſt, ſed ab iis ſolis, quorum gratia ſcribit vel loquitur. Auditorum et lectorum ſemper habenda eſt ratio. Hoc tenendum, ne vitium obſcuritatis cuipiam temere objiciamus. Qui v. c. nova inventa mathematica in lucem edit, is, ſi a ſolis Mathematicis intelligitur, ſatis perſpicue ſcripſiſſe cenſendus eſt: his enim ſolis ſcripſerat. Neque ergo, quia imperiti iſtius artis mentem ejus aſſequi non valent, propterea obſcuritatis crimen ſubire debet: his enim non ſcripſerat. Et ſic in aliis diſciplinis: in quibus ſi quid novi aliquis profert, perſpicuitatis laude ita ornandus, ſi ab iis, qui iſtas diſciplinas tractarunt, facile intelligitur. Sic Criticus, criticas animadverſiones in linguas priſcas priſcosve ſcriptores edens, ſi ab Criticis facile intelligitur, perſpicue ſcripſit, nec eſt, quod querelas artis criticae imperitorum curet: his enim nec ſcripſerat nec ſcribere potuerat. Carmina porro epica continent maximam fere partem ea, quae doctrinam non vulgarem ſpirant, vel ſaltem exercitatam et ſubactam lectoris mentem deſiderant. Quid itaque mirum, illa a quolibet intelligi haud poſſe? Hinc, ut de vernaculis loquar, Klopſtockius, qui inter vernaculos poetas epicos principatum tenere hodie putatur, ſi ejus Meſſias a multis non intelligitur, propterea culpandus non videtur: doctis enim ſolis ſcripſit haud dubie. Saepius tamen optavi, placuiſſet ei ingenium ſuum quoque accommodare ad intelligentiam indoctorum, ut et hi carmen illud nobiliſſimum legere poſſent. Ac profecto perſpicuitas poſſet magis communis reddi, niſi ſcriptores primum crederent, in verbis exquiſitioribus et rarioribus ineſſe majorem pulchritudinem et gravitatem, deinde mythologiam gentilium e priſcis gentilibus hauſtam in ſuos libros inveherent, iisque tanquam gemmis cogitationes ſuas diſtinguendas putarent. Equidem omne pulchrum, omne grave, pono in notionibus, non in verbis. Gravitas et pulchri-

pulchritudo rei ac notionis vera ubique apparet, etiam in vulgaribus verbis, ut pulchrum corpus nil pulchritudinis amittit in vestitu vulgari et noto. Moses gravissime loquitur: *Et deus dixit: fiat lux, et facta est lux.* Verba sunt simplicissima et notissima. Graeci, homines sensibus maxime addicti et auribus auditorum titillandis nati, verborum pompam et lenocinia repererunt, quibus homines allicerent et delectarent: a quibus hausit Cicero illorum discipulus, auramque popularem captans. Hinc Grammatici et Rhetores, qui se ad gustum hominum accommodare solent, illa lenocinia verborum in formam artis adeo redegerunt. An vero nos severi Germani Graecos illos ubique imitandos sumere debeamus, aliis judicandum relinquo. Hoc tantum moneo, pompam verborum, ad pulchritudinem ac gravitatem rei declarandam exquisitorum, saepius movere suspicionem, rem ipsam non pulchram per se ac gravem esse. Idem valet de mythologia aliisque figmentis. Condonanda haec sunt Graecis et Romanis, utpote gentilibus. Cur repetimus talia christianis auribus et oculis; cum sint obsoleta et ab nostris moribus ac sacris abhorrentia? Veritatem sequamur potius; et miseri sumus, si non ubique vere loqui possumus, sed ad figmenta confugere cogimur. Scio, quid contra dici possit. Scio vero etiam, nullam veram utilitatem e mythologia aliisque figmentis, v. c. fabulis romanensibus etc., a genere humano percipi posse. Haec hactenus. Redeo ad perspicuitatem. Si quis tandem omnibus promiscue, et doctis et indoctis, scribit aut dicit, utrorumque intelligentiae consulere debet: ut adeo, si a plebe non intelligatur, perspicue scripsisse minime dicendus sit. Hanc in classem maxime quatuor scriptorum genera refero 1) qui fabulas, ad corrigendos hominum animos inventas, scribunt 2) qui capita doctrinae morum populari modo tractant, qui vitia hominum, non tan-

tum doctorum ſed et indoctorum perſtringunt more Rabeneri etc., it. qui de diſciplina domeſtica, de puerorum inſtitutione corrigenda, ſcribunt etc. 3) qui orationes ſacras edunt 4) qui capita diſciplinae et artis alicujus indoctis explicare ſtuduerunt. Id quod in arte medendi (nam in Theologia dudum factum eſt) a nonnullis hodie cum plauſu factum videmus. In his nomino Unzerum et Tiſſotum: qui profeſſi ſunt, ſe, non medicis, ſed artis medendi imperitis ſcripſiſſe. Nec negaverim, multa in eorum libris indoctos, h. e. qui non ſint medici, intelligere atque ita diſcere poſſe, v. c. de puri aetheris utilitate, de uſu pomorum ſalubri, aliaque, quae ad diaetam univerſam pertinent, itemque de ſignis morborum univerſis etc. At permulta imo pleraque inſunt, quae non niſi a medico intelligantur, ut iſti duumviri dicendi ſint vel legem perſpicuitatis per imprudentiam migraſſe vel tantum ſimulaſſe, ſe indoctorum gratia ſcribere. Omnino omnis perſpicuitas eſt res difficilis. At longe majoris eſt artis ac difficultatis ita ſcribere, ut ab indoctis intelligare, quam ita, ut ab doctis. Hi enim ſaepiſſime, quae deſunt, mente et cogitatione facile ſupplere, et, quid ſcriptor voluerit, conjectura quodam modo aſſequi poſſunt.

SECT. III

De fontibus perſpicuitatis remotioribus ſ. generalibus.

Fontes perſpicuitatis remotiores ſunt hi:

I) Primus fons eſt *ingenium bonum*, ſine quo nihil omnino praeclari fieri poteſt. Per *ingenium* hic intelligo non *illam facultatem mentis ſimilitudinem rerum perſpiciendi* et *obſervandi* (Witz) ſed ex uſu loquendi vulgari *totum complexum egregiarum virtutum ſeu facultatum mentis, den guten Kopf, das gute Genie.* Hoc *ingenium* duabus rebus ſeu virtutibus primariis, de mea quidem ſententia, continetur: a) *primum phantaſia praeclara et feraci,*

feraci, qua et *ideae notionesque priſcae facillime repetuntur* (hactenus eſt mater memoriae felicis) et *novae ideae notionesque facillime inveniuntur*, vel ſponte ac ſaepe temere vel in primis ſimilitudine aut conjunctione aliqua notionum anſam praebente: b) *deinde praeclaro ſubactoque judicio*, h. e. facultate facile ſentiendi et animadvertendi, quae ideae ac notiones ſibimet invicem conveniant, quae non, atque ita vel conjungi vel disjungi debeant: quae facultas oritur maxime ope attentionis, ingeniis bonis ſemper propriae, ut quae cujusque rei ſigna facile et ſponte obſervare ſolent, ſi quidem illa attentio bene culta et exercitata eſt. Utraque iſta facultas (phantaſia et judicium) conjuncta debet in eo eſſe, cui ingenium bonum tribuere rite volumus. Phantaſia, ſine qua judicium eſſe nequit, colligit et ſuppeditat variarum idearum et notionum multitudinem, eſtque inſtar condipromi. Iudicium deinde has digerit conjungitque apte atque ita, ut ſingularum natura ac relatio poſtulat. Iam quomodo, quaeſo, judicium notiones apte digerere ac ſuo quamque loco, velut imperator milites ſuos, collocare poteſt, niſi jam in mente reperit multas variasque notiones a ſola phantaſia exſpectandas et arceſſendas? Miror igitur eos, qui aliquem ajunt poſſe ingenio carere, et tamen praeclaro judicio inſtructum eſſe, eumque, qui judicio valeat, ei, cui bonum ſit ingenium, praeferendum eſſe. Neſcio profecto, quid loquantur, vel potius ipſi neſciunt. Videntur forſan partem cum toto, phantaſiam cum ingenio, confundere, vel per ingenium intelligere facultatem illam mentis ſimilitudinem rerum inveniendi, *den Witz:* nam et haec et phantaſia nomine ingenii a Cicerone inſignitur. Nullo modo fieri poteſt, ut homo, carens phantaſia praeclara, judicio praeclaro utatur. At homo, licet careat judicio praeclaro, tamen praeclara phantaſia inſtructus eſſe poteſt, ac vel ſic quodam modo laudem ingenii boni meretur. Neque enim tan-

tum phantaſia eſt pars certiſſima ingenii boni, ſed etiam, ut e ſuperioribus patet, baſis et fundamentum judicii, h. e. ſuppeditat menti facultatem materiamque judicandi. Sed quod non omnes, qui phantaſia egregia utuntur atque adeo ſaepe abundant, judicio ſubtili praeclaroque inſtructi ſunt, hujus rei culpa non ineſt in natura mentis eorum, quippe quae eſt capaciſſima judicii vel ſubtiliſſimi, ſed vel in parentibus et magiſtris, qui illorum mentem mature ad rerum cauſas et ordinem attendere non juſſerunt, ſicque eam acuere et ſubtiliter judicando notionibusque recte vel conjungendis vel disjungendis aſſuefacere neglexerunt, vel in ipſis illis, v. c. in negligentia, in animi commotionum fervore etc. Homo v. c. nimia honoris, pecuniae, ultionis etc. cupiditate flagrans, aliisque animi perturbationibus nimis deditus (et homines, quo ſunt feliciori ingenio h. e. phantaſia praediti, eo fervidioribus animi motibus trahuntur, niſi mature eos regere et opprimere didicerunt, idque in primis mature corrigendo et ad ſubtilitatem adducendo judicio), homo, inquam, animi motionibus nimis obnoxius harum tumultu facile impeditur, quo minus ſeriem et relationem idearum perſpiciat ac rem quamque legitime judicet. Nam judicium legitimum ac ſubtile requirit animum placidum atque tranquillum. At ille, licet perperam ſaepe judicet, tamen propterea laude phantaſiae praeclarae atque ita boni ingenii non ſimpliciter eſt privandus. Qui vero cuiquam phantaſia praeclara, parte illa boni ingenii primaria, manifeſte carenti judicium tribuunt, idque, ut nonnunquam addunt, egregium, eos toto, quod ajunt, coelo errare e ſupra dictis apparet. Forſan viderunt aliquando aliquem, praeclara phantaſia carentem, *judicia aliquot recta ac praeclara proferre.* An vero propterea judicavit? Forſan aliorum, v. c. magiſtri, parentum etc., judicia, ut fit, pro ſuis venditavit, atque ita duntaxat id, quod audiverat

ac

ac memoria tenebat, memoriter recitavit. At qui non sponte judicat, h. e. qui suum vel assensum vel dissensum non suopte ingenio declarat, sed aliorum dictata repetit, is ne judicare quidem, nedum praeclare judicare, dici potest. Quae hic dixi, nituntur experientia, quae in ejusmodi rebus debet decernere. Memini, parentes quosdam, cum filios meae disciplinae traderent, mihi dicere, eos, licet non ingenio bono, at judicio egregio, instructos esse. At vidi, hos esse stupidissimos. — Hoc igitur ingenium bonum, late sic dictum, *der gute Kopf*, *das gute Genie*, conanti perspicue scribere et dicere summe necessarium est. Sentit enim illud difficultatem rei cujusque, sentit defectum causarum, connexionis, et omnium eorum, quae perspicuae explicationi serviunt, atque ita ea supplere potest: attendit ad argumentorum levitatem, pondus, connexionem etc., et scit, unde sumat: suppeditat enim simul omnia, quae ad perspicuitatem pertinent.

II) Alter perspicuitatis fons est *doctrina solida ac subtilis:* quam et cognitionem rerum philosophicam dixeris: quae cernitur in eo, ut non solum multa didiceris (nam omnes fere disciplinae omnesque fere artes eloquentiam adjuvant) sed etiam ita didiceris, ut non tantum singularum rerum, quas noris, causas easque justas, verum quoque, si fieri potest, harum causarum causas scias et memorare facile queas. Theologus v. c. instructus est doctrina solida, si singula Theologiae capita non modo tenet, sed etiam loca librorum sacrorum novit, quorum auctoritate illa capita nitantur: at nec hoc sufficit: debet etiam nosse, quomodo ea ex istis locis legitime demonstrari ac defendi possint. Sic Philologus solida eruditione praeditus est, si v. c. historiam priscam vel antiquitates romanas graecasve non modo novit, sed etiam dicere potest, quibus priscorum locis illae nitantur et quomodo inde eruantur. Sponte patere judico, doctrinam solidam, quae sine in-

genio bono parari non poteſt, eſſe fontem perſpicuitatis certiſſimum. Nam, quod in rebus ſenſuum imperio obnoxiis ſunt ſigna externa, idem ſunt in rebus ſenſus non ferientibus argumenta ſ. cauſae. Hae etenim ſunt ſigna veritatis; et veram rem eſſe non aliunde, quam e cauſis allatis ſ. argumentis, colligimus. Qui Logicen vel attigit, is novit, ideam ſ. notionem diſtinctam dici eam, quando ſigna objecti noris; eamque magis diſtinctam et adaequatam (ut vulgo loquuntur) fieri, ſi ſignorum ſigna memorare queas. Iam, qui rerum, de quibus dicere ac ſcribere parat, cauſas ac, ſi fieri poteſt, cauſarum cauſas novit, ut tali modo mens ejus non niſi notionibus maxime diſtinctis et adaequatis, ut Logici appellant, utatur atque ita in clariſſima luce verſetur, nonne is, quae diſtincte novit et cogitat, ea etiam diſtincte ac perſpicue dicere poſſit et ſcribere? Nihil facilius eſſe dixerim: debet enim ille, quae cogitat, ea duntaxat eloqui vel calamo excipere. Hinc ego ſemper, ſi quem doctorum video perſpicue aliquid tradere, eum puto id accurate ſcire ſeu cognitione ejus ſolida ſubtilique ornatum eſſe. Qui contra de re contorte, obſcure et confuſe, diſſerunt, ii plerumque eam non accurate tenere videntur: ac raro iis credendum eſt, qui affirmant, ſe rem egregie ſcire, at verbis exprimere perſpicue non poſſe. Neque tamen nego, interdum accidere poſſe, ut homo pereruditus remque egregie callens tamen eam obſcuris verbis tradat, atque ita perſpicuitati officiat. Verum hoc e ſuperbia quadam plerumque naſci puto, qua inflatus ſibique nimis placens artificium ſcribendi, more puerorum, oſtentare ac laudem ſcilicet magnam magnae eruditionis inde conſequi cupit: quaſi eruditionis ſit magnae, vel verba rara adhibere vel ſenſa animi ea verborum obſcuritate involvere, ut nemini eo penetrare liceat. Hinc

III) *Modeſtiam* fontibus perſpicuitatis adjungo. Modeſtia monere nos poteſt, ut laudem non ponamus

in

in iis, quae aliis displiceant, atque ita in ſcribendo dicendoque talia verba talemque eorum compagem ſequamur, ut facile nos alii intelligant. Quod nobis in aliis non placet, id aliis in nobis aeque non placebit. Non placet nobis aliorum obſcuritas in dicendo ac ſcribendo: ergo et noſtra aliis displicebit, hincque eam vitare noſtrum eſt. Stultus erat ille magiſter apud Quintil. Inſtit. VIII, 2, qui diſcipulos, quae ſcriberent, obſcurare jubebat, utens verbo *σκότισον* h. e. quo obſcurius, eo melius. Imo, quo obſcurius, eo ſtultius.

IIII) Quartus perſpicuitatis fons eſt *cognitio hominum.* Intelligo hic eam, quando novimus, quid homines vulgo intelligant et intelligere poſſint, quid non. Orator et ſcriptor, ſi hoc neſcit, quomodo ſe ad eorum intelligentiam accommodare poteſt? Quotus vero quisque eſt, qui hominum mentes accurate norit, et qui id agat, ut antea, quam aliquid dicat vel ſcribat, ſedulo indaget, an lectores et auditores ſingula recte intellecturi ſint? Plerique putant, quia ipſi ea intelligant, quae ſcribant et dicant, propterea etiam auditores lectoresque eſſe intellecturos. In quo valde errant: nam, quin vel obſcuriſſime ſcribens dicensve ea, quae ſcribat dicatve, intelligere poſſit, quis dubitet? Diu enim meditatus eſt, remque ita familiarem ſibi reddidit. At auditor et lector inſcias aures et oculos inſciamque mentem ſecum afferunt. — Sed unde addiſcitur iſta cognitio hominum? Variis ex rebus: primum ex uſu hominum, ſi crebro de variis rebus cum illis disputes, ſi more Socratis te inſcium eſſe plane ſimules ac doceri cupias, ſi de iis, quae legerint, audiverint, interroges, quomodo ea intellexerint etc. Deinde ex te ipſo, ſi crebro te interroges, quid de hac vel illa re cogites, quomodo explicare velis, ſi forte ſubito hoc facere jubeare etc. In primis tandem ex inſtitutione diligenti adoleſcentum. Hic crebra eſt occaſio humanae mentis rationem, vires, imbecillitatem, inſcitiam indagan-

indagandi. Hinc fieri videmus, ut, quo quis diutius in erudienda adoleſcentia verſatus eſt, idque cum fide, diligentia et religione ſumma, eo magis ille perſpicue rem tradere poſſit. Caſaubonus, Geſnerus et Erneſti, ut plures taceam, hoc ſuis exemplis docent. Nec tamen negandum eſt, ingenio bono opus quoque eſſe ad mentis humanae vires explorandas.

V) Quintus fons perſpicuitatis eſt *linguae*, qua in dicendo et ſcribendo uteris, *accurata cognitio.* In quaque lingua ſingulae notiones variis illae quidem modis exprimi poſſunt, ſed eſt tamen alius alio aptior et dilucidior: ac plerumque unus eſt aptiſſimus et maxime perſpicuus. In omni lingua ſunt vocabula rara, obſcura, ambigua, perſpicua, propria; conſtructiones et connexiones ambiguae, contortae, faciles, perſpicuae etc. Quas omnes res ſi non ſatis noſti, ſi delectum earum habere neſcis, ſemper in periculo es, ne obſcuris ambiguisque vocabulis et conſtructionibus pro perſpicuis utare. At vero diu linguam aliquam tractaveris neceſſe eſt antea, quam eo pervenias, ut juſto vocabulorum delectu, ordine et conſtructione, ubique uti diſcas. Et dolendum eſt, hodie linguam adeo vernaculam a permultis negligi et inter res leves numerari; cum tamen lingua ſeu ſermo ſit imago mentis, et ſingula vocabula ſint imagines ſingularum notionum, ut adeo, qui linguam negligit et contemnit, mentem quoque negligere et contemnere videatur. Culturam linguae, tanquam rem ſupervacaneam, Criticis relinquendam putant, quaſi non omnes omnino homines recte loqui et ea, quae alii recte loquantur, recte intelligere debeant. Quanto minus mirum eſt, latinae culturam vulgo negligi, praeſertim cum homines non magnum illi pretium vulgo ſtatui videant, ſciantque, ſe latine non locuturos eſſe. Nam hodie nemo fere linguam vult diſcere, niſi eam, qua cum aliis loqui poſſit, v. c. Francogallicam etc., quaſi linguae externae loquendi

cauſa

cauſa tantum diſcendae ſint. Videntur vulgo de vernaculae uſu ad uſum omnium linguarum concludere. Sed unde linguae cognitio comparatur? E lectione bonorum librorum diligenti. Legendi igitur ſunt, ſi vernacule cupis perſpicue ſcribere et dicere, ſcriptores vernaculi optimi, h. e. qui eloquentiae atque ita perſpicuitatis laude excellunt. Orator enim verus ſ. vere eloquens eſt ubique perſpicuus. Ita, ſi latine cupis perſpicue ſcribere ac dicere, legas frequenter ſcriptores priſcos eloquentia claros, in primis Ciceronem, exemplar perſpicuitatis probatiſſimum, nec cum vulgo putes, ex iis nihil praeter vocabula latina hauriri. Imo inde diſcimus artem recte, venuſte, perſpicue cogitandi, dicendi et ſcribendi.

VI) *Prudentia* quoque eſt fons perſpicuitatis. Ea nos ab inepta inanique placendi cupiditate et affectationis ſtudio, matre obſcuritatis, absterrere poteſt, docens nos, omnem verborum ornatum ſine ſententia pulchra eſſe puerilem; ſapientem curare magis res ac ſententias quam verba, utpote quae ſponte ſequi ſolent, modo recte cogitaveris. Stultum eſt in durioribus translationibus, trajectionibus etc., laudem ſapientiae quaerere. Verba ſunt inſtar veſtis, ſententia inſtar corporis. Iam quis veſtis magis curam gerat quam corporis? vel verba ſunt fere putamina, ſententia nucleus: hunc potius appetimus. Ridiculus foret, qui hoſpiti ſuo fructus apponeret, quorum putamina picta auroque ornata, ipſi fructus eſſent putres vel vulgaris ſaporis.

VII) Sunt et alii perſpicuitatis fontes, v. c. ingenium hilare proclivius eſt ad facilitatem locutionis et perſpicuitatem, quam triſte: ac ſaepius illud pendet a liberaliori educatione, a fortunis etc. Aliud eſt ingenium in egeſtate aliud in divitiis educati. Magni quoque refert, quo magiſtro uſus ſis. Si magiſtrum triſtem et obſcuritatis ſtudioſum aut hilarem et perſpicuitatis aman-

amantem nactus es, facile te ad ejus ſimilitudinem conformabis: et a teneris aſſueſcere multum eſt. Non parum quoque intereſt, quales libros primum legeris, utrum obſcure an perſpicue ſcriptos. Qui v. c. Yungii, Britanni, cogitationes nocturnas primum legit, et cum guſtu legit, ei alii libri minus ſapient, et is Yungiano more ſcribere cupiet: praeſertim cum nonnulli putent, ſi ipſorum cogitationes non ſtatim intelligantur, hoc eſſe ſignum majoris et exquiſitioris doctrinae etc.

SECT. IIII

De fontibus propioribus perſpicuitatis in univerſum.

Fontibus perſpicuitatis remotioribus recenſitis recenſebimus propiores h. e. eas res, quibus proprie perſpicuitas dicendi ſcribendique efficitur. Fontes hi propiores ſunt duplicis generis: pertinent vel ad res ſ. notiones, ad quas omnes enuntiationes quoque referendae, explicandas; vel ad verba, quibus et ſingulae et conjunctae notiones explicantur. Fruſtra eſt de verborum perſpicuitate laborare, niſi antea notiones, quas explicare verbis ſtudes, perſpicue et accurate h. e. ex omnibus partibus et attributis atque, ut loquuntur, circumſtantiis cogites. Nam has partes omnes, haec attributa, has circumſtantias verbis recte exprimere eſt perſpicue loqui ac ſcribere. Fontes igitur, niſi forte omnes, at praecipuos memorabimus.

SECT. V

A) *De fontibus perſpicuitatis propioribus in explicandis rebus ſ. notionibus.*

Fontes perſpicuitatis propiores in explicandis rebus ſ. notionibus cernuntur in additionibus juſtis novarum notionum, per quas illae res ſ. notiones certiores magisque definitae reddantur, atque ita lectores et

et auditores non modo eas plane, h. e. aeque ac ſcriptor et orator, intelligant, ſed etiam certas eſſe ſibi ſtatim perſuadeant. Omni itaque obſcuritati, errori ac dubitationi, quae in animo auditorum et lectorum oriri poſſit, ſedulo ac mature occurrendum eſt, resque ita eorum menti proponendae ſunt, ut haec eas totas exque omnibus partibus perſpiciat, nec quidquam in iis deſideret. Ut igitur praecipuos fontes perſpicuitatis nominem, addere rebus explicandis debemus *cauſas* ſ. *argumenta*, *exempla*, *teſtimonia*, *conditionem*, *modum*, *inſtrumentum et omnia ea*, *per quae res factae ſunt*, *temporis et loci notionem; utendum eſt ſaepe dilatatione notionis per periphraſin*, *notiones nonnullae ſaepius repetendae ſunt*, *interdum brevitate utendum*, *ordo idearum obſervandus*, *et acumen ſaepe vitandum eſt* etc.

SECT. VI

1) *De adjectione cauſarum.*

Primus ac praecipuus fons perſpicuitatis eſt *adjectio cauſarum* ſ. *argumentorum:* qua nihil ad rem planiſſimam reddendam atque ita ad perſuadendum efficacius eſſe conſtat. *Cauſa* ſ. *argumentum* eſt enuntiatio, cujus veritate, tanquam fundamento, nititur veritas alius enuntiationis; ſeu brevius: eſt *ſignum veritatis*. Hinc patet, quanti referat cauſas bene noſſe. Poſſint inter eas quoque referri *teſtimonia*: haec enim in rebus hiſtoricis ſola valent ad evincendum, rem vere factam eſſe: it. *exempla*, quia per ea demum ſaepe numero docemur rem aliquam eſſe certam ac veram. Sed de teſtimoniis et exemplis, quia mos ita poſtulat, ſeparatim infra (Sect. 7 et 8) agetur: hic loquemur tantum de *cauſis* proprie ſic dictis ſ. argumentis vulgo appellatis. *Cauſae* igitur addantur

I) In primis *theſi* ſ. *enuntiationi generali*, quam ſcribendo dicendove tractas et explicare latius atque illuſtrare cupis.

Hic

Hic quatuor sunt observanda: 1) causae debent esse satis firmae; 2) satis multae; 3) debent rite tractari; 4) debent saepe repeti. Haec quatuor breviter, perspicue tamen, explicabimus.

1) Causae debent esse satis firmae, certae, *graves* h. e. tales, ut propter eas thesis illa vera esse videatur, et ut lector vel auditor ad id, quod velis, credendum, atque ita ad amandum vel aversandum, hincque vel agendum vel omittendum abripiatur. De ipsarum ratione ac delectu non multa hic dici possunt, quia alius rei aliae sunt causae: et coram aliis auditoribus et lectoribus aliae causae sunt afferendae, prout eorum est intelligentia et gustus; ac saepe temporis locique ratio est habenda. Orator ipse vel scriptor antea, quam causas suas in publicum effert, diligenter videat, an ipse iis moveatur h. e. propter eas thesin suam pro certa habeat. Nam, ut flendum est tibi prius, si vis me flere, ita ipse causa aliqua ante moveare necesse est, si vis me illa moveri. Orator frigidus, vimque causae s. argumenti ipse non sentiens, licet valde clamet, tamen nihil efficit, sed auditores reddit sui similes h. e. frigidos. Non clamor sed pondus argumentorum facit, ut prudentes rem credant et pro vera habeant. Quare singulas causas aliquoties et interjecto aliquo tempôre debemus perpendere, h. e. cum thesi conjungere et judicare, an propter hanc vel illam causam res thesi s. themate comprehensa necessario credi debeat. Saepe enim fit, ut causam, semel cogitatam, pro certa, firma, gravique habeamus, quam, si post aliquod tempus iterum cogitamus et cum themate in mente nostra conjungimus, videmus parum certam, firmam, gravemque, imo levem ac frigidiusculam esse.

2) Causae debent esse satis *multae*, si fieri potest. Quo enim plures illae sunt, eo firmior et certior res audienti et legenti videtur. At et hic sunt cautiones: a) Saepe non omnes recensere opus: interdum praeteritione, figura illa rhetorica, uti licet, praesertim si res non valde ignota, non valde incerta, ac dubia est. Sed b) omnes hae causae, quotcunque sunt, debent esse certae, firmae ac graves. Leves enim et incertae causae firmitati ceterarum et gravitati officiunt ac thesin ipsam reddunt dubiam et suspectam, et ipse scriptor vel orator fit suspectus amittitque aliquid auctoritatis suae. Non credendum hic est rhetoribus, qui leves causas immisceri patiuntur easque, velut milites timidos et inertes, vel fortibus causis praeponi vel inter has interseri jubent. Fecerunt quidem ita nonnunquam prisci

prisci in orationibus habitis coram plebe, quae argumenta numerare non ponderare solet, atque hujus animum multitudine causarum opprimere; repente commovere, atque ita illam ad sententiam suam amplectendam inflammare et abripere studuerunt. At nos hodie, in alio rerum statu viventes et clariori veritatis luce in omnibus rebus (ut saltem gloriamur) utentes, vix deceat istam levitatem imitari. Qui de re certa ac vera loquitur et scribit, ei profecto non desunt certa et firma argumenta, modo ipsam recte norit. Praestat saepe unam causam, si firma et gravis est, afferre, quam multas leves et infirmas. Prudens lector vel auditor curat earum gravitatem, non multitudinem. Iudicio hic permagno opus est, ne sine necessitate causas cumulemus, et alibi, ubi opus erant, plane omittamus. Lectorum et auditorum reique ipsius ratio habenda est.

3) Causae debent etiam *recte tractari* h. e. ita tradi, ut manifeste appareat, quomodo propter eas thesis ipsa credibilis ac certa sit. Quod nisi fit, lectoris vel auditoris menti non persuadetur de firmitate theseos. Habet interdum orator causas et bene multas et bene firmas et graves: at ita eas tradit et recitat, ut earum vis non appareat. Omnia igitur vertuntur in earum recta tractatione, quae est res summae artis maximaeque difficultatis. Quomodo ea instituitur? Tria hic requiruntur. a) *Primum* debet causa, si opus est h. e. si non per se intelligitur, explicari et tam diu illustrari, donec sentiamus planam esse. Haec explicatio et illustratio debet brevis esse, ne conjunctio causae vel cum sequenti ejus confirmatione vel cum thesi nimis interrumpatur, et attentio legentis et maxime audientis impediatur et minuatur. Interdum causa per se patet, nec indiget explicatione et illustratione: unde eam addere putidum foret et lectori vel auditori ingratum. Nihil enim ingratius et molestius est, quam audire ac videre, ea explicari et illustrari, quae jam plane intelligamus, ac forsan dudum plane intellexerimus. Omnia explicare et illustrare est diffidere lectoris vel auditoris intelligentiae et prudentiae, ipsumque pro stulto et imperito habere. Nonne hoc ei molestum esse et summopere displicere debet? b) *Deinde* debet ostendi, causam istam esse firmam et certam: quod non alia ratione fieri potest, quam adjicienda alia causa, eaque non minus certa, qua illa nitatur. Haec causa adjecta itidem debet, si opus est, explicari, illustrari, atque adeo nova causa confirmari, quae talis sit, ut alia causa non egeat.

Inter has cauſas adjiciendas exempla et teſtimonia quoque pertinere per ſe patet. V. c. quando demonſtrare vellem, mortem non debere nobis nimiopere horrendam videri, adderem forſan cauſam hanc: *quia via eſt ad felicitatem aeternam.* Huic cauſae forſan hanc cauſam ſubnecterem: quia literae ſacrae hoc nos docent, et tandem loca aliquot eaque praecipua laudarem. Poſſem vero illius theſeos: *mors non nimis horrenda videri debet*, aliam quoque cauſam afferre, hanc ſcilicet: *quia omnibus hominibus inſtat.* Quaero hic: *cur inſtat hominibus?* et reſpondeo: *ob ſtructuram corporis humani*; poſſum etiam ſic quaerere: *unde ſcimus, mortem omnibus inſtare?* tum reſpondeo: quia experientia hoc nos docet: nemo enim hominem cognovit vel de aliquo audivit legitve, qui non mortuus eſſet; addere etiam poſſum illam cauſam a corporis humani ſtructura petitam. c) *Tandem* cauſa debet conjungi cum theſi, h. e. debet doceri, quomodo ex iſta cauſa, recte quidem explicata, illuſtrata et per alias cauſas ſtabilita, vel ex iſtis cauſis, ſi plures ſunt, ſequatur, theſin eſſe certam et veram. Fit hoc per concluſionem v. c. ita: Iam ſi hoc vel illud, quod cauſae loco allatum erat, certum eſt, apparet quoque theſin, quae ex illa cauſa fluit, eſſe veram. Addi quoque poteſt ac debet alia cauſa, quae concluſionem confirmet. V. c. Thema: *Mors non nimis eſt pertimeſcenda.* Cur? prior cauſa: *nam omnibus inſtat.* Cur? iterum confirmatur duabus rebus: *quia non modo experientia hoc quotidie docet, ſed et corporis noſtri ſtructura monet.* Hinc concludo: *Si omnibus mors inſtat, cur eam nimis pertimeſco?* Cur f. quomodo hoc inde ſequitur? *quis enim ſapiens id nimiopere fugiat et timeat, quod effugere non poteſt?* Poſterior cauſa: *nam eſt via ad felicitatem aeternam:* Eſtne hoc verum? eſt: *nam libri divini hoc docent.* An hi vere loquuntur? Recte. Iam concludo: *Si mors eſt via* etc., *quis eam timeat?* Cur f. quomodo hoc inde ſequitur? *Quis enim timeat viam, quae eum ad meliorem fert locum, quam is eſt, ubi nunc degit?* Poteſt etiam hic tanquam cauſa tertia adjici exemplum eorum, qui mortem non timuerunt, v. c. Socratis etc. Tum concludo: *Si alii homines mortem contemnere ſustinuerunt: cur nos timeamus?* En cauſam: *Nam, quod alii potuerunt, etiam nos poſſe debemus, modo velimus, modo audeamus* h. e. *modo animum noſtrum eodem modo conformemus et ſapientia* h. e. *vera rerum notione atque ita mortis inſtruamus* etc.

4) Cauſae iſtae debent quam ſaepiſſime et omni occaſione, et maxime in fine orationis ac tractationis totius, repeti,

peti, ne auditor vel lector eas obliviscatur. At haec repetitio debet aliis verbis institui, ne taedium legenti audientive creetur, ac plerumque tecte h. e. ita, ut lector vel auditor vix sentiat, se audire vel legere eandem causam jam ante vel saepius lectam aut auditam. In quo artificio regnat Cicero, qui causas omni occasione repetit et inculcat, at simul varias iis vestes induere novit. Legantur in primis ejus orationes. In Maniliana v. c. Cicero vult ostendere, bellum Mithridaticum esse grave; causam in primis affert hanc, quod vectigalia Asiae in periculo sint. De his igitur vectigalibus, quae conservare Romanorum magni intererat, omni occasione ac singulis fere paginis aliquoties loquitur, eorumque periculum in mentem auditorum revocat. Ibidem docere vult, Pompejum solum dignum esse, qui illi bello praeficiatur; hic addit causam hanc, quia singularibus virtutibus sit praeditus. Has igitur virtutes saepius et omni occasione repetit, at saepe ita, ut repetere non videatur. Et sic in aliis orationibus. Res per se patet. Auditor vel lector causas, licet diligenter explicatas et confirmatas, tamen propter multitudinem aliarum rerum, quas audit legitve, interdum obliviscitur. Memoriae igitur illius subveniendum est. In fine autem orationis rursus repeti debere ita, ut auditor earum summam denuo intueatur et contempletur, per se patet. Nam, quo propius ad finem tendit oratio, eo magis capita ejus praecipua e mente auditoris, nisi valde sit sapiens et attentus, elapsa plerumque sunt. Ceterum enumerationem causarum et satis firmarum et satis multarum, earumque rectam tractationem et crebram repetitionem, efficere, ut res s. thesis ipsa melius perspiciatur atque ita perspicuitas dicendi valde adjuvetur, manifestum est, ut adeo non mirum esse debeat, nos hanc rem ad perspicuitatem retulisse. Nam sine causis nulla rei est certa perspicuitas, nedum persuasio.

II) Aliis quoque enuntiationibus singulis, nisi apertissimae ac fere sole clariores sint, causae ubique addendae sunt. Auditores et lectores, licet causas ipsi saepe addere et cogitare possint, tamen raro hoc faciunt, maluntque ab oratore et scriptore eas audire et discere, praesertim cum mens vel maxime attenti lectoris et auditoris tandem defatigaretur causis ubique sponte quaerendis et inveniendis: unde plerumque

taedium vel saltem defectus attentionis sequeretur. Deficiente vero attentione lectoris et auditoris quomodo ei persuadeas? quomodo eum moveas? Cicero, si quem laudat, vituperat, monet, hortatur, orat, si suadet, miratur, si quid pro magno, incredibili, parvo, contemnendo habet, si quid credit, praedicit, optat, sperat, timet etc., ubique fere causas addit, quamquam non quilibet lector eas pro causis ubique forsan habeat, quia saepissime tecte prolatae et intextae nec particulis causalibus insignitae sunt. Versatur igitur hac in re dupliciter, *diserte* et *tecte*.

A) Primum *diserte*, per *cum*, *quia*, *quoniam*, *quo*, *quin* (i. e. *quo non*), *ut*, *ne*, *nam*, *enim*, *etenim*, *propter*, *adductus*, *motus*, *incitatus*, *impeditus* etc. v. c. Manil. 1 in. dicit, *se nondum pro rostris dixisse;* hujus rei addit causam hanc: *non mea me voluntas sed vitae meae rationes — prohibuerunt:* huic causae aliam causam subjungit: *nam omne meum tempus amicorum periculis* h. e. causis in foro agendis *transmisi:* et hanc causam confirmat hac causa: *nam per aetatem et ob eloquentiae defectum non ausus sum pro rostris dicere.* En ipsam verborum Tullianorum compagem hanc: *Quamquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed vitae meae rationes ab ineunte aetate susceptae prohibuerunt. Nam, cum antea per aetatem nondum hujus auctoritatem loci attingere auderem, statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.* — Ibid. c. 3 in. hortari vult Romanos, *ut maculam, Mithridatico bello superiore conceptam, deleant*; non hoc simpliciter ita eloquitur, sed addit causas, cur delenda sit illa macula, 1) quia Romani laudis appetentes sint 2) quia Mithridates nondum pulsus sit; et hujus rei causam hanc addit, quia Imperatores nondum illum regem vincere satis potuerunt. Haec omnia ita effert: *Et, quoniam semper appetentes gloriae praeter ceteras gentes atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit atque inveteravit in populi romani nomine; quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civita-*

civitatibus uno nuntio atque una literarum significatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam, suo dignam scelere, suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat, et ita regnat, ut se non Ponto neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam, reportarent. — Ibid. c. 6 ostendit necessitatem Asiae provinciae ob vectigalia defendendae et belli statim cum Mithridate gerendi, his utens verbis: *Itaque haec vobis provincia, Quirites, si ad belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non modo a calamitate sed etiam a metu calamitatis est defendenda.* Statim addit causam: *Nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solum adventus mali sed etiam metus ipse affert calamitatem.* Hujus causae addit hanc causam statim: *Nam, cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest.* — Verr. I, 2 Cicero ait, se propterea Verris accusationem suscepisse, ut judices occasionem haberent illo damnando suae justitiae declarandae et invidiae judiciorum levandae, atque ita populum a consilio judicia transferendi a senatoribus in equites avocarent: *Itaque mihi videor magnam et maxime aegram et prope depositam reipublicae partem suscepisse, neque in eo magis meae quam nostrae laudi existimationique servisse.* Addit causam: *Accessi enim ad invidiam judiciorum levandam vituperationemque tollendam, ut, cum haec res pro voluntate populi romani esset judicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas judiciorum videretur: postremo, ut esset hoc judicatum, ut finis aliquando judiciariae controversiae constitueretur.* Addit causam: *Etenim sine dubio, judices, in hac causa ea res in discrimen adducitur.* Additur causa: *Reus est enim nocentissimus; qui si condemnatur, desinent homines dicere* etc. — Ad Div. I, ep. 1 in. *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris satisfacio omnibus, mihi ipse nunquam satisfacio.* Statim addit causam: *Tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum, ut, quoniam tu, nisi perfecta re* (i. e. revocatione Ciceronis) *de me, non conquiesti, ego, quia non idem in tua causa* (i. e. restitutione regis Aegyptii) *efficio, vitam mihi esse acerbam putem.* In qua causa duae

aliae cauſae inſertae ſunt, *quoniam tu* etc., et *quia non idem* etc. — Ad Div. V, ep. 5 in. *Etſi ſtatueram nullas ad te literas mittere niſi commendaticias, non quo eas intelligerem ſatis apud te valere, ſed, ne iis, qui me rogarent, aliquid de noſtra conjunctione imminutum eſſe oſtenderem* etc. En duas cauſas, unam negativam h. e. non veram, *non quo eas intelligerem* etc., alteram poſitivam h. e. veram, *ſed, ne iis, qui* etc. — Ibid. III, ep. 9 §. 12 Cicero rogat Appium, ut ſibi curet ſupplicationem decernendam; et addit *pro tua fide, diligentia et amicitia.* Verba ſunt: *Illud, quod polliceris, velim pro tua fide diligentiaque et pro noſtra non inſtituta* (i. e. incepta demum) *ſed jam inveterata amicitia cures, enitare, ut ſupplicatio nobis quam honorificentiſſime quam primumque decernatur.* Ac ſic Cicero millies.

B) Deinde ſolet in primis Cicero cauſas innumeris in locis *tecte* adjicere h. e. ut non a quolibet ſtatim ſentiatur, quia nulla particula cauſalis aliudve ſignum ſolenne cauſae adeſt. Fit hoc variis modis:

1) Omittit ſaepiſſime particulam cauſalem, ſi per ſe intelligitur: v. c. Manil. 3 *Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriae, non victoriam, reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi viri et ſummi imperatores, ſed ita triumpharunt, ut ille pulſus ſuperatusque regnaret:* pro *Triumphavit enim L. Sulla* etc. Per *inſignia* enim *victoriae* intelligit *triumphos.* — Ibid. c. 9 ait, Mithridatem ſecum multas quoque copias ab aliis regibus ſubſidio miſſas habere, additque cauſam, quia reges a regibus adjuvari ſolent. Haec ita exponit: *Mithridates autem et ſuam manum jam confirmarat, et eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, et magnis adventiciis auxiliis multorum regum et nationum juvabatur. Hoc jam fere ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictae fortunae facile multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt aut vivunt in regno* etc.: pro *Hoc enim jam fere* etc. — Ad Div. IIII, ep. 9 §. 14, ubi Marcello reditum in patriam propterea ſuadet, quia tutior ibi ſit ſedes quam alibi. Hoc ita effert: *Caput illud eſt, ut, ſi iſta vita* (i. e. in loco, ubi nunc es) *tibi commodior eſſe videatur, cogitandum tamen ſit, ne tutior non ſit. Magna gladiorum* (alii *gladiatorum*, quod facilius) *eſt licentia: ſed in externis locis minor etiam ad facinus* (i. e. caedem) *verecundia:* pro *Magna enim gladiorum* etc. — Ad Div. V, ep. 2 §. 25, ubi ſe purgat Metello, quod

quod in ejus fratrem acerbe dixerat: *cognosce nunc humanitatem, si humanitas appellanda est in acerbissima injuria remissio animi ac dissolutio.* Statim caussam addit hanc: *Nulla est a me unquam sententia dicta in fratrem tuum: quotiescunque aliquid est actum, sedens iis adsensi, qui mihi lenissime sentire visi sunt:* pro *Nulla enim est a me* etc. Ac sic sexcenties.

2) *Qui quae quod* millies apud Ciceronem substituitur particulis caussalibus *nam*, *quia*, *cum* etc. v. c. Manil. 2 *Genus est belli ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debeat: in quo agitur populi romani gloria — agitur salus sociorum atque amicorum — aguntur certissima populi romani vectigalia et maxima, quibus amissis et pacis ornamenta et subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis et ipsorum et reipublicae caussa consulendum.* Hic *qui* ter sustinet vicem particulae caussalis: *in quo agitur* etc. dictum est pro *nam in eo agitur* etc., deinde *quibus amissis* est pro *nam iis amissis*, tandem *quibus est a vobis* etc. pro *nam iis est a vobis* etc. — Ibid. c. 14 extr. *Et quisquam dubitabit, quin huic* (Pompejo) *hoc tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur?* ubi *qui ad omnia* etc. dictum pro *cum is ad omnia* etc. — Ad Div. IIII, ep. 2 §. 1 bis est *qui* pro *nam, quia*: *A. d. III Kal. Majas cum essem in Cumano, accepi tuas literas. Quibus lectis cognovi non satis prudenter fecisse Philotimum; qui, cum abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, literas tuas misisset: quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses.* Hic *qui cum abs te mandata haberet — ad me non venisset* dictum est pro *Nam, cum abs te mandata haberet, non venerat;* et *quas intellexi* etc. pro *nam eas intellexi* s. *quia eas intellexi* etc. — Ad Div. III, ep. 9 §. 11 Cicero proprie dicere vult: *Nam profecto non est meum committere, ut negligens in scribendo fuisse videar.* Pro eo ita loquitur: *Nam profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriae ponam, committere, ut negligens in scribendo fuisse videar: praesertim cum id non modo negligentis sed etiam ingrati animi crimen futurum sit.* Verba: *qui in scribendo tantum industriae ponam* continent caussam, cur non sit Ciceronis negligentem esse in scribendo: addit aliam caussam *praesertim cum id non modo* etc. — Ad Div. V, ep. 2 §. 15, ubi Cicero ea defendens, quae contra Metelli fratrem egerit, ita loquitur: *Si vero meam salutem contra illius* (i. e.

 fratris

fratris tui) *impetum in me crudeliſſimum defenderim, ſatis habeas* (i. e. ſis contentus) *nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri. Quem ego cum comperiſſem omnem ſui tribunatus conatum in meam perniciem parare atque meditari* etc., ubi *Quem ego cum comperiſſem* eſt pro *Nam cum ego comperiſſem* etc. — Ibid. §. 19 de eodem Metelli fratre per ironiam: *Hominem gravem et civem egregium! qui, qua poena ſenatus conſenſu bonorum omnium eos affecerat, qui urbem incendere, magiſtratus ac ſenatum trucidare, bellum maximum conflare voluiſſent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam caede, urbem incendiis, Italiam bello liberaſſet*, ubi verba *qui, qua poena* etc. ſunt cauſa, cur vocet illum hominem gravem et civem egregium: poterat dicere: *O hominem gravem et civem egregium! nam* ſ. *quia, qua poena — affecerat, — eadem dignum judicabat eum* etc. — Ibid. ep. 12 §. 16 *Quem enim noſtrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miſeratione delectat? qui tum denique ſibi avelli jubet ſpiculum, poſteaquam ei percontanti dictum eſt, clypeum eſſe ſalvum* etc. pro *Nam is tum denique ſibi avelli* etc. Ac ſic ſaepius. Pertinet iſte uſus ad brevitatem: hinc ſupra p. 463 ſſ. jam in capite de *brevitate dicendi* de uſu pronominis *qui*, it. p. 295 in capite de *connexione membrorum* diximus, quae addi poſſunt.

3) Particula *ſi* a Cicerone innumeris locis particulae cauſali *quia, cum* etc., ſubſtituitur ob modeſtiam. V. c. Manil. 6 in. *Quare, ſi propter ſocios nulla ipſi injuria laceſſiti majores noſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem una cum imperii veſtri dignitate defendere* etc. pro *Quare cum propter — bella geſſerint* etc. et paulo poſt: *Itaque haec vobis provincia, Quirites, ſi ad belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non modo a calamitate ſed etiam a metu calamitatis eſt defendenda.* Ubi *ſi* aperte eſt pro *quia*: nam profecto retinere volebant provinciam: at Cicero ſimulat ſe dubitanter loqui, quaſi incertum ſit, an retinere velint, ipſisque permittere, utrum velint retinere nec ne. — Ad Div. V, ep. 2 §. 24 *Et, ſi intelligis, non me dicto Metelli* (fratris tui), *ut ſcribis, ſed conſilio ejus animoque in me inimiciſſimo eſſe commotum, cognoſce nunc humanitatem* etc. pro *Et cum haud dubie* e ſupra dictis *intelligas* etc. At illud modeſtius dictum: ſed cauſam ibi latere manifeſtum eſt e ſequentibus *cognoſce* etc. — Ibid. §. 29 *A te peto, ut tu quoque aequum te judicem dolori meo praebeas: ſi acerbe, ſi crudeliter, ſi ſine cauſa a tuis*

tuis oppugnatus, ut statuas mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo atque exercitus tui auxilio in ejusmodi causa utendum fuisse: ubi aperte *si* pro *quia*, *cum:* at profecto illud modestius, humanius, atque ita venustius dictum. — Add. Catil. I, 3 in. *Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios nec privata domus parietibus voces conjurationis tuae potest: si illustrantur, si erumpunt omnia?* pro *cum* s. *quia neque* etc. — Arch. 12 *Quae cum ita sint, petimus a vobis, judices, si qua non modo humana verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum* etc., ubi *si qua* pro *quia aliqua*, *cum aliqua* etc. Ac sic saepius. — It. apud Poetas saepe *si* pro *cum*, *quia*, ponitur: v. c. *rogo te, Iupiter, ut hoc vel illud facias, si rite te colui, sacra rite feci* etc. Sic Virgil. Aen. I, 607 Aeneas Didoni ait: *Dii tibi, si qua pios respectant numina, si quid usquam justitiae est et mens sibi conscia recti, praemia digna ferant!* — In primis Cicero, ubi de se, de suis virtutibus, loquitur, tanquam causis, ob quas aliquid petit vel per quas effici aliquid vult: v. c. rogo te, ut, si dignus sim, mihi hoc tribuas etc. Arch. 1 in. *Si quid est in me ingenii* etc. Manil. 1 *Si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar* etc. Certo sciebat Cicero sibi esse *ingenium* etc., sibi esse *auctoritatem* propter magistratum, quem gerebat: at humanitatis et modestiae erat, de his rebus dubitanter loqui. Quam rationem in primis adolescentibus imitandam censuerim. Nihil enim magis commendandum est quam humanitas et modestia: et pertinet ea simul ad suavitatem dicendi: nihil enim suavius quam modeste dicere.

4) Per appositionem, quam vulgo vocant in libellis grammaticis, exprimit Cicero saepissime quoque causam: v. c. Ad Div. IIII, ep. 2 §. 3 Cicero Sulpicio, consilium ejus exquirenti, dicere vult: *Ego nihil tibi suadere possum*, et causam addere hanc: *quia tu ipse satis prudens es.* At ita loquitur: *Quod meum consilium exquiris, id est tale, ut capere facilius ipse possim, quam alteri dare. Quid enim est, quod audeam suadere tibi homini summa auctoritate summaque prudentia?* Quisque videt in verbis *homini summa auctoritate* etc. latere causam, cur ei consilium dare nolit; et dictum esse pro *quia ipse es homo summa auctoritate summaque prudentia* s. *cum sis ipse homo* etc. Notetur ibi simul summa Ciceronis humanitas et observantia in vocabulo *audeam* pro *possim*, *velim:* illud longe fortius est. — Idem fere dixit Cicero Marcello ibid. ep. 8 in. *Neque monere te*

audeo praestanti prudentia virum, *nec confirmare maximi animi hominem unumque fortissimum* pro *Neque monere te audeo*, *quia es vir praestanti prudentia*, *nec confirmare*, *quia es homo maximi animi* etc., ubi itidem *audeo* venuste et humane dictum pro *volo.* — Catil. III, 12 prope fin. *Vos*, *Quirites*, *quoniam jam nox est*, *veneramini illum Iovem*, *custodem hujus urbis ac vestrum* etc. In verbis *custodem hujus* etc. latet causa, cur venerari debeant Iovem, *quia est custos hujus urbis et vester* s. *quia hanc urbem vosque custodierit et contra Catilinarios impetus defenderit.* — Verr. II, 37 med. *Iste* (Verres), *homo omnium aequissimus atque a cupiditate remotissimus*, *se cogniturum esse confirmat* pro *Iste*, *quia est homo aequissimus* etc.: ironice dictum. — Ceterum hanc rationem ad brevitatem dicendi pertinere sponte intelligitur. Eodem modo dicere possis: *Quis Ciceronem*, *hominem eloquentissimum et in bene scribendi arte exercitatissimum non sibi in bene scribendo imitandum proponat?* pro *cum sit homo eloquentissimus* etc. *Quis non literarum studia*, *delicias cujusque sapientis*, *amanda putet?* pro *cum sint deliciae* etc. *Veneremur Deum*, *creatorem nostrum* i. e. *quia nos creavit.* *Odi pigritiam*, *matrem multorum malorum* pro *quia est mater* etc.

5) Etiam in participio saepe latet causa, v. c. *amemus Deum nobis quotidie bene facientem* pro *quia bene facit* etc. *Odi pigritiam nos a studio sapientiae revocantem* i. e. *quia nos revocat* etc. *Viso patre animum collegi; visis hostibus milites fugere coeperunt.* — De aliis participiis, quae causas per se continent, ut *motus*, *ductus*, *adductus*, *incitatus*, *inflammatus*, *prohibitus*, *adjutus* etc. hic non sermo est; antea S. 6 II, A p. 524 de iis diximus.

6) Saepe etiam periphrasi apud Ciceronem aliosque bonos scriptores tecte includitur argumentum: quae ratio inprimis commendanda, praesertim cum simul gravitati serviat. V. c. Cic. Rosc. Am. 23 prope fin. *Nemo enim putabat*, *quemquam esse*, *qui*, *cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset*, *somnum statim capere potuisset* pro *Nemo enim putabat*, *quemquam esse*, *qui*, *cum patrem occidisset*, *somnum statim capere potuisset*, seu pro *Nemo enim putabat*, *quemquam parricidam* (nam de hoc sermo ibi est) *somnum statim capere potuisse.* At illa parricidae circumscriptio *quemquam esse*, *qui*, *cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset* continet simul causam, cur is, qui patrem occiderit, non possit statim post illud facinus patratum capere somnum, scilicet hanc, quia isto scelere

omnia

omnia jura divina et humana, quantum in ipſo eſt, violavit. — Liv. V, 27 Camillus ad magiſtrum quendam ludi pueros, quos erudiebat, in caſtra Camilli ducentem atque ita prodentem, loquitur, iſtud factum nefarium valde vituperans: *Arma,* inquit, *habemus, non adverſus eam aetatem, cui etiam in captis urbibus parcitur, ſed adverſus armatos:* per *aetatem eam, cui etiam in captis urbibus parcitur* intelligit *pueros* ſ. *pueritiam.* At in illa circumſcriptione latet cauſa: ſenſus enim eſt: *Arma habemus non adverſus pueritiam, nam huic aetati etiam in captis adeo urbibus parci ſolet, ſed tantum adverſus armatos.* Conf. ſupra caput de *copia* (P. I, c. 9 S. 2, 10 A 2 p. 408 ff.), ubi plures periphraſes. Sed iſtae periphraſes, quae argumentum tecte continent, pertinent, ut facile patet, ad brevitatem dicendi.

7) Huc referendum eſt, quod enuntiationi, quae ſimpliciter efferri poterat et vulgo quoque ſolet, praeponitur enuntiatio cauſam ejus tecte complectens: v. c. pro *quis hoc non perſpicit?* dicitur *quis eſt tam ſtultus* ſ. *tam rerum imperitus, ut non perſpiciat?* Nam *ſtultitia* ſeu *imperitia* eſt *cauſa*, cur homo non aliquid perſpiciat. Sic pro *Deus nobis quotidie bene facit* dici poteſt: *Deus eſt tanta benignitate, ut nobis quotidie bene faciat*: nam *benignitas Dei magna* eſt cauſa, cur nobis quotidie bene faciat. Sic pro *Deus omnia efficere poteſt* dicitur *Deus eſt tam potens* ſ. *tanta potentia, ut omnia efficere poſſit* ſ. *ut nihil ſit, quod efficere nequeat.* Sic Cicero millies, v. c. Phil. II, 15 pro *Neque vero frangebar animo propter vitae cupiditatem* etc. dixit: *Neque vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem.* — Ibid. c. 7 pro *An tu hoc auſus es dicere in eo templo, in quo ſenatum — conſulebam* dixit: *Adeone pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſis ſis, in quo* etc. — Arch. 9 pro *Omnes enim mandari verſibus aeternum ſuorum laborum facile praeconium patiuntur*, h. e. *libenter res geſtas ſuas carmine celebrari volunt*, dixit: *Neque enim quisquam eſt tam averſus a Muſis, qui non mandari verſibus aeternum ſuorum laborum facile praeconium patiatur.* — Ibid. c. 8 in. pro *Quis morte Roſcii nuper non commotus eſt* h. e. *doluit?* dicere maluit: *Quis noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii* (comoedi clariſſimi) *morte nuper non commoveretur?* — Ibid. c. 12 in. pro *An nos omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque verſamur, arbitremur, cum usque ad extremum ſpatium nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiscum ſimul omnia moritura?* egregie

ita

ita loquitur: *An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur?* — Plura exempla congesta reperies supra in capite de *copia dicendi* (P. I, c. 9 S. 3, 2 p. 419 ff.): ibi enim de periphrasi late egimus.

SECT. VII

2) *De adjectione exemplorum.*

Alter fons perspicuitatis propior in explicatione idearum est *adjectio exemplorum*. Haec in primis valent ad rem, quam explicamus, et de qua lectori et auditori cupimus persuaderi, perspicuam reddendam. Exempla longe plus valent caussis s. argumentis e rei natura petitis. Argumenta docent, rem fieri potuisse, exempla, rem factam esse: argumenta efficiunt, ut res verisimilis videatur, exempla declarant rem esse veram. Saepe lector vel auditor argumentis fidem ita habet, ut tamen simul dubitet, an res, quae commendatur, ab hominibus vere patrata sit; at, si audit vel legit, vere patratam esse, hinc colligit, eam quoque ab aliis hominibus et a se patrari posse. Nam homo concludit vulgo sic: Si res ab aliis jam acta est, se quoque eam agere posse; contra, si res per se quidem fieri possit, sed nondum ab aliquo facta sit, nec se eam facere forsan posse. Et sic in aliis rebus auctoritas exemplorum ubique postulatur. Recte. Exempla enim veritatem, ut sic loquar, e regno possibilium in regnum visibilium transferunt, efficiuntque, ut lector vel auditor rei veritatem, quam antea in genere cognorat, nunc quasi ob oculos videat. *Exemplum* possis ita definire, ut dicas esse *enuntiationem factum aliquod continentem*, per quod docetur, rem, quam tradis et explicas, vere in natura rerum fuisse et factam esse, seu brevius sic: ut dicas esse *factum aliquod explicandae thesi accommodatum*.

De

De exemplorum justo usu haec notabimus:

1) *Exempla debent rei accurate convenire*, h. e. homines, quorum exemplum affertur, debent id vere praestitisse, quod in thesi tractatur, eodemque modo, quo dictum est, praestari debere: v. c. si sermo est de mortis contemtu, exemplo esse potest Socrates: nam is vere mortem contemsit; non vero Cicero, qui, licet de mortis contemtu praeclare loquatur, tamen eam, ubi vere instabat, timuit. Sic, si de paupertatis studio et divitiarum contemtu loqueris, idem Socrates exemplo recte esse potest, itemque Fabricius, Curius: Hi enim sponte contemserunt divitias, cum eas consequi facile possent. Non vero ii memorandi sunt, qui, quia pauperes esse cogebantur nec divitiarum consequendarum facultatem habuerant, eas contemserunt vel potius contemnere simularunt: nec ii, qui, quia divites jam sunt, divitias se non appetere nec amare dicunt. — In exemplis etiam hoc videndum, ut, si v. c. in tractanda virtute aliqua hominem memoras ea vere praeditum, hic non simul aliis multis iisque notis vitiis gravioribus inquinatus sit, ne exempli auctoritas imminuatur. Nam hominem laudari audienti mihi si in mentem venit cetera ejus vita prava: virtus ea, quae in illo laudatur, fit, nescio quo pacto, suspecta. Non afferrem exempli causa Catilinae fortitudinem in perferendis laboribus etc.

2) Deinde *exempla debent esse vera.* Ficta nil efficiunt, nisi apud indoctos, imperitos. At hos decipere quantae artis! quantae vero utilitatis, si illi aliquando vident et discunt, rem, quam pro certa audiverant, fabulam esse. Hinc forsan judicari potest, quantum utilitatis fabulae romanenses, comoediae, tragoediae, carmina plena deorum et dearum lectori et spectatori indocto afferre possint in virtutis studio inflammando.

3) *Exempla debent etiam recte tractari*, h. e. debet effici, ut eorum auctoritas appareat: hinc debent a) interdum explicari, si quidem non satis nota creduntur, ac v. c. doceri, quo consilio et animo hic vel ille rem gesserit, cur res ita geri vel non geri potuerit, necesse fuerit etc. b) saepe etiam argumento aliquo confirmari: v. c. postquam de contemtu divitiarum Socratis exemplum allatum est, possunt variae causae addi, v. c. *sciebat enim, veras divitias in sapientia ac virtute, non in externis rebus, cerni;* vel *didicerat enim, omnem, qui contentus esse posset, esse divitem s. non posse esse pauperem*; vel *qui divitias contemnere posset, ditissimum esse;* vel *didicerat enim iis rebus carere, propter quas divitiae inventae*

tae sunt s. *quas divitiae solae suppeditant* etc. c) tandem *debent exempla non modo conjungi cum thesi* h. e. doceri, theseos veritatem ex illis sequi, *sed etiam* in primis, ut vis eorum melius appareat, *adjuvari* saepissime concludendo a majori ad minus vel a minori ad majus vel a pari ad par: v. c. *Si Socrates, qui gentilis fuit, eo progredi potuit fortitudinis, ut mortem, inimicam illam generis humani vulgo tam terribilem, contemneret, quanto magis nos decet, qui Christiani sumus, id efficere posse*, vel brevius: *Si Socrates, ut gentilis, hoc potuit efficere, quanto magis nos, ut Christiani, id efficere posse debemus*, vel: *Si philosophia gentilis tantum valuit in morte contemnenda, quanto magis debet hic valere philosophia christiana? Si Socrates solius mentis ope id effecit, quanto magis nos religione christiana adjuti* etc. Sic: *Si Socrates divitiarum inutilitatem perspexit, quanto magis nos Christiani* etc. vel: *Si Socrates contemnenda morte, despiciendis divitiis, tantam laudem consecutus est, nonne etiam nos* etc.

SECT. VIII

3) *De adjectione testimoniorum.*

Tertius fons perspicuitatis propior in explicandis ideis est *testimoniorum adjectio*. *Testimonia* 1) in rebus historicis sunt summe necessaria, si res, quae traduntur, pro certis ac perspicuis haberi debent, et plus valent, quam omnia argumenta e rei natura ducta. At, si gravia fideque digna esse debent, proficiscantur oportet ab hominibus fide dignis h. e. qui et rem, quam narrant, recte norint, atque ita recte narrare possint, et simul recte vereque narrare velint omnique mendacii vanitatisque studio careant. Sed 2) in aliis quoque rebus, v. c. in judicanda praestantia, utilitate alicujus rei, interdum *testimonia*, si quidem sunt a magnis celebribusque viris petita, perspicuitati et persuasioni prosunt h. e. efficiunt, ut res certior fiat ejusque praestantia et utilitas vel turpitudo, necessitas etc. magis perspiciatur: quia vulgo homines multum tribuunt testimoniis clarorum virorum h. e. judiciis eorum de aliqua re, hincque libenter ad eorum auctoritatem provocant. Sed cum

cum omnes homines, licet sint clarissimi et de nostra sententia maximi, tamen semper maneant homines h. e. labi interdum possint: non testimoniorum auctoritati nimis confidere debet orator vel scriptor, neque iis antea uti, quam res ipsa, quam per ea confirmare vult, jam argumentis et exemplis satis confirmata et fulta est. Male igitur agunt, qui statim, postquam v. c. rem philosophicam tradiderunt et veram esse dixerunt, hanc causam addunt: *nam ita dixit Cicero* vel *Plato* etc. vel *sic omnes docti judicant.* *Testimonia* hic sunt nihil aliud quam judicia doctorum de re aliqua. Quis in judicando non interdum fallitur? At, si rem jam aliunde constat certam esse, non inutile est addere, quid eruditi de ea judicent. Hic tamen, ut sponte patet, excipienda sunt testimonia librorum divinorum, quae semper sunt certa atque vim argumentorum vere habent, ut adeo orator in laudanda vel vituperanda re ad dicta biblica recte provocet, modo haec recte explicentur et ostendatur, quibus in verbis dicti insit testimonium illud, ad quod provocas: nam interdum id latet in paucis dicti verbis, ut adeo, si totum dictum recites nec verba ipsa, quae proprie testimonium suppeditent, memores et explices, auditor nondum vim testimonii perspiciat et sentiat.

SECT. VIIII

4) *De adjectione conditionis.*

Quartus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *adjectio conditionis:* quae addi semper debet, si de re sermo est, quae non nisi sub certa conditione facta est fierive solet ac potest, certa, utilis, noxia est etc. Pertinet hoc ad diligentiam s. subtilitatem dicendi, nihil omittentem, quod lector vel auditor exspectare possit, et veram matrem perspicuitatis. Ac cum pleraeque res humanae non nisi sub certa condi-

conditione fiant, certae, utiles, noxiae, praeclarae ſint etc.: apparet innumeris in locis notionem conditionis addendam eſſe. Cicero etiam hic nobis exemplar eſſe poteſt. Nunquam is fere ſimpliciter aliquid confirmat, pollicetur, rogat etc., ſed fere ſemper adjecta conditione, utens particulis, *ſi*, *niſi*, *quoad* ſ. *quod* i. e. *quoad*, *quantum* etc.

V. c. Agr. II, 6 in. legem Rulli agrariam disſuaſurus ita loquitur: *Omni hoc vobis ratione confirmare poſſum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoſcendamque veniſſe, ut, ſi eam vobis accommodatam atque utilem eſſe intelligerem, auctor ejus atque adjutor eſſem.* Recte. An vero aliter loqui poterat? Tolle verba: *ſi eam vobis — intelligerem*, et videbis, quam imprudenter ſtulteque dictum ſit. — Ad Diverſ. XIII, ep. 28 in. ſcribit Servio, ſe quidem libenter ab eo petere, ſed multo libentius gratias agere; id quod haud dubie eſt ſignum animi generoſi. Ita ergo loquitur: *Etſi libenter petere a te ſoleo, ſi quid opus eſt meorum cuipiam, tamen multo libentius gratias tibi ago, cum feciſti aliquid commendatione mea* etc. Tollas verba *ſi quid opus eſt meorum cuipiam* et ſenties, Ciceronem locutum eſſe more plebis, quae ob humilitatem et levitatem animi ubique et a quolibet petit, ſi quid beneficii accipere poteſt, non habita ratione conditionis alicujus juſtae. — Ad Div. XV, ep. 11 extr. Marcello ſcribens, ſe propediem Romae fore, ita loquitur: *Ego, ſi me navigatio non morabitur, quae incurrebat in ipſos eteſias, propediem te, ut ſpero, videbo.* Sic omnes prudentes loqui debent: neque enim navigatio eſt in hominis poteſtate. Cicero, ſi conditionem *ſi me navigatio non morabitur* omiſiſſet, falſo locutus eſſet. — Ad Div. XIII, ep. 17 §. 6 Curium Servio commendans ita loquitur: *Spondebo enim tibi, vel potius ſpondeo in meque recipio, eos eſſe M. Curii mores, eamque tum probitatem tum etiam humanitatem, ut eum et amicitia tua et tam accurata commendatione, ſi tibi ſit cognitus, dignum ſis habiturus.* Quotus quisque recentiorum hanc conditionem *ſi tibi ſit cognitus* addidiſſet? Sed ineſt ei magna humanitas et modeſtia: quae vult, ut non ſimpliciter ab amico poſtulemus, ut aliquem ſua amicitia propter noſtram commendationem ſolam dignum judicet, ſed hactenus, ſi ipſe illum cognoverit. — Ibid. ep. 23 §. 4, ubi Anchialum Servio commendat: *Quare pergratum mihi feceris, ſi eum in amici-*

amicitiam tuam receperis, atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit, juveris. Egregie h. e. accurate et humanissime dictum. Non vult, ut Servius Anchialum in universum et in omnibus rebus juvet, sed tantum, *si qua in re opus ei fuerit:* Non vult, ut Servius nulli labori molestiaeve in juvando Anchialo parcat, sed addit, *quod sine molestia tua fiat; quod* est *quoad, quantum, quatenus, in so fern.* Duplex igitur inest conditio. — Ibid. ep. 26 §. 6, ubi Mescinii Rufi negotia Servio commendat: *Sic enim praescripsimus iis, quibus ea negotia mandavimus, ut omnibus in rebus, quae in aliquam controversiam vocarentur, te arbitro, et, quod commodo tuo fieri posset, te disceptatore uterentur.* Verba *quod commodo tuo fieri posset* h. e. *quoad* s. *quatenus sine molestia tua fieri posset* sunt conditio humana, sub qua Cicero illud fieri velit. — Et §. 7 *Illud praeterea, si non alienum tua* (i. e. *a tua*) *dignitate putabis esse, feceris mihi pergratum, si qui difficiliores erunt, ut rem sine controversia confici nolint, si eos, quum cum senatore res est, Romam rejeceris.* Conditio *si non alienum a tua dignitate putabis esse* addita est ob humanitatem. Altera conditio *si qui difficiliores erunt* etc. a re ipsa postulabatur. — Ibid. ep. 37 extr., ubi Hippias Acilio commendatur: *Quoquo modo autem se res habet, peto a te, ut honoris mei causa eum expedias, tantumque ei commodes* (i. e. gratificeris) *et in hac re et in ceteris, quantum tua fides dignitasque patietur.* Quanta humanitas! Non vult, ut Acilius omnia omnino faciat, sed fidei suae et dignitatis rationem habeat. Ac propterea haec conditio, quae tecta quodam modo est, in petendo a nemine, nisi inhumano, omitti potest. Ac sic millies conditionem adjectam in Cicerone reperies. — Hanc rationem sedulo imitari debemus, v. c. pro *Liberi debent parentes amare* potest dici: *Liberi, si grati esse volunt, debent parentes amare.* Pro *Deus hominibus interdum bona interdum mala tribuit* possit ita dici: *Deus, quatenus sapientiae ipsius consentaneum est, hominibus modo bona modo mala tribuit*; vel *Deus modo bona, si ea nostris rebus utilia esse videt, nobis tribuit, modo mala, si ea nobis magis profutura intelligit, nobis immittit* etc.

SECT. X

5) *De adjectione modi.*

Quintus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *adjectio modi*, quo res facta, vel credibilis,

 certa

certa ſit etc. Pertinet enim ad ſubtilitatem, matrem perſpicuitatis. Homines enim non contenti ſunt audire, aliquid factum eſſe, ſed quaerunt etiam, quomodo factum ſit etc. Iam ſupra P. I p. 404 ſ. hac de re, in cap. de *copia dicendi*, dictum eſt.

Hic tantum haec tria monebimus:

1) Si res ſit vel facta eſt *caſu* aut *neceſſario*, addendum eſt *accidit*, *contingit*, *contigit*, *neceſſe eſt*, *forte*, *neceſſario* etc. V. c. pro *In itinere cum eſſem*, *reperi hominem*, *qui* etc. dicitur: *In itinere cum eſſem*, *accidit*, *contigit*, *ut reperirem hominem* etc. Pro *Cum pater mihi ereptus eſſet puero*, *non potui recte erudiri* dici poſſit: *Cum accidiſſet*, *ut pater mihi puero eriperetur*, *factum eſt*, *ut non poſſem recte erudiri.* Pro *Qui deditus eſt luxuriae*, *pauper tandem fiet* dici poſſit: *Qui luxuriae deditus eſt*, *pauper fiat* vel *egeſtate tandem prematur neceſſe eſt.* Pro *Qui in diſcendis literis non magnam induſtriam adhibet*, *non valde doctus fiet* dici poteſt: *Non* ſ. *nullo modo fieri poteſt*, *ut*, *qui in literis diſcendis non magnam adhibeat induſtriam*, *magnam doctrinam conſequatur;* vel etiam *Non credibile eſt hominem*, *qui non — adhibeat*, *valde doctum fieri.* Sic et per ablativos: v. c. *Cum in agro eſſem*, *vidi forte* ſ. *caſu hominem aliquem* etc. *Homo neceſſario* ſ. *neceſſitate naturae moritur.* — Not. Quamquam lector vel auditor plerumque in his locutionibus e ſequentibus eque contextu ſentit, rem factam eſſe caſu vel neceſſario: tamen humanius eſt ejus intelligentiae, ut ita loquar, obviam ire atque ita efficere, ut citius ſciat.

2) Si quid ab aliquo *bene* aut *male* actum dictumve eſt, hoc, licet e contextu perſpici poſſit, tamen addere convenit. Fit hoc maxime per adverbia, v. c. *bene*, *egregie*, *male*, *ſtulte* etc. v. c. Pro *Pompejus*, *qui rebus multis geſtis cognomen Magni acceperat*, *tandem in Aegypto periit* dici poteſt: *Pompejus*, *qui rebus multis bene geſtis cognomen Magni jure acceperat*, *tandem in Aegypto miſere periit.* Hic addita ſunt *bene*, *jure* et *miſere*, ſed ita, ut conveniant remque recte explicent. Sic ſi quem locum Ciceronis, Virgilii etc., quo praeclara ſententia continetur, afferre volo, poſſum ita incipere: *Hanc rem Cicero his verbis egregie confirmat*, vel *de hac re Cicero praeclare* ſ. *bene ait*: et tum ſequitur ipſa ſententia. Verum quidem eſt, lectorem vel auditorem ſponte, quando ſententiam videt auditve, judicare poſſe, *bene* illa verba dici: at quid obſtat, quo minus antea eum

monea-

moneamus ipsiusque animum ad excipiendam egregiam sententiam, tanquam hospitam, praeparemus et excitemus? Ac sic in pluribus est agendum, omninoque usus adverbiorum commendandus.

3) Si quid narramus et tradimus, hoc vel certo scimus vel opinamur, conjicimus, audivimus, arbitramur etc. Hinc notiones, modum hunc definientes, quo scimus aliquid, addendae sunt, ut lector vel auditor sciat, quid et quantum de illa re credere, utrum eam pro certissima, an pro incerta ac mera opinione habere debeat. Ancillae et homines earum similes solent, quidquid narrant, ita tradere, quasi certissimum sit. Non sic Cicero: qui ubique fere addit *certum*, *manifestum*, *indubitatum est*, si de re certissima sermo, it. *constat*, *perspicio*, *intelligo*, *video*, *apparet*, *scio*, *non nescio* etc., contra de minus certa *arbitror*, *puto*, *existimo*, *credo*, *videtur mihi* etc., de incertissima *opinor*, *conjicio*, *dicunt*, *ajunt*, *audivimus*, *rumor est* etc. Cujusmodi additamenta, quae nondum in vernaculam satis venerunt, quantopere perspicuitatem adjuvent in Ciceronis libris, illorum plenissimis, vix dici potest. Paucula exempla dabimus: v. c. pro *deus est* dicitur *deum esse manifestum*, *certum*, *indubitatum est*, *aperte videmus* s. *intelligimus*, *nemo nescit*, *nemo ignorat*, *quis est qui nesciat* s. *qui non videat?* — Cic. Manil. 7 *nam tum*, *cum in Asia res magnas multi amiserant*, *scimus Romae solutione impedita fidem concidisse*. Addit *scimus*, ut declaret, se de re omnibus nota loqui. Si omisso τῷ *scimus* dixisset *Romae solutione impedita fides concidit*, poterant nonnulli auditores, quibus ista res haud nota erat vel non satis nota, opinari, eum tantum ita credere, nec de manifesta re loqui. — Ad Div. IIII, ep. 14 §. 8 scribit Plancio exsulanti, quem consolari volebat: *Si enim status erit aliquis civitatis*, *quicunque erit*, *te omnium periculorum video expertem fore. Nam alteros* (Caesarianos) *tibi jam placatos esse intelligo*, *alteros* (Pompejanos) *nunquam iratos fuisse*. Addit *video* et *intelligo*, tanquam de re paulo certiori loquens, ut animum Plancii confirmet. — Sic *perspicio* addit ad Div. II, 18 §. 4 *Nocere tibi iratum neminem posse perspicio* etc., ut ostendat, se de re minus dubia loqui. — Alibi addit *audivimus*, *accepimus* etc., *puto*, *arbitror*, *videtur* etc., si non audet pro certa rem habere; v. c. Manil. 9 *Hoc jam fere sic fieri solere accepimus*, *ut regum afflictae fortunae facile multorum opes alliciant ad misericordiam*, *maximeque eorum*, *qui aut reges sunt aut vivunt in regno*. —Ad Div. V, ep. 21 §. 10 *Est enim*

res jam in eum locum deducta, ut, quamquam multum intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias non multum interfuturum putem. Recte addit *putem*, quia nesciebat, an multum inter victorias ambarum partium interfuturum esset: quod si dixisset *interfuturum sit*, visus esset certo scire. — Ad Div. VI, ep. 4 §. 18 *Ego, quae te velle quaeque ad te et ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiose diligenterque curabo.* Recte addit *arbitrabor*, quia nescit ea omnia, quae ad Torquatum ejusque domum pertineant h. e. utilia esse possint; nescit, quae Torquatus velit. Si omisisset *arbitrabor* ac dixisset *quae tu vis, quaeque ad te et ad tuos pertinent*, falso ac simul paulo inhumanius dixisset. — Ibid. ep. 23 §. 5 *Ego, quid possim, nescio vel potius me parum posse sentio. Illud tamen tibi polliceor, me, quaecunque saluti dignitatique tuae conducere arbitrabor, tanto studio esse facturum* etc. Recte et modeste dictum. Homo homini non potest polliceri, se facturum omnia, quae illius saluti dignitatique conducant vere, sed tantum, quae *arbitratur* conducere. — Hinc et millies *videri* addit, v. c. ad Div. V, ep. 21 §. 8 *Neque me tamen ulla res alia Romae tenet, nisi exspectatio rerum Africanarum* (belli Africani). *Videtur enim mihi res in propinquum adducta discrimen.* Recte *videtur mihi adducta*, non *adducta est*: nec enim certo sciebat. — Ibid. §. 15 *Ego, si videbitur recte fieri posse, ad te veniam brevi* pro *si recte fieri poterit*; at rectius et accuratius additur *videbitur* h. e. *si credidero*: proficiscimur enim, non quia *recte* h. e. tuto proficisci possumus: quis enim mortalium hoc certo scit? sed quia credimus, nos posse. — Hinc Cicero saepe claudit periodos per *videatur*, quod non plane otiosum est, sed indicat, eum tantum *putare*, hoc vel illud ita esse; estque saepe modestius dictum: saepe tamen *videatur* est quoque idem quod *intelligatur man sieht.* Sed et de aliis hominibus Cicero, accurate loquens, ita loquitur, v. c. Cluent. 64, ubi sermo est de singulari furto Stratonis servi, qui fundum armarii exsecuerat atque ita pecuniam inde abstulerat: *Quidam ex amicis Sassiae recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium et tortuosam venire serrulam, qua illud* (armarium) *potuisse ita circumsecari videretur:* pro *qua illud potuisset ita circumsecari;* at recte additur *videretur*, quia mera tamen erat opinio et conjectura. — Hanc igitur rationem in primis imitemur, et v. c. pro *ego isto homine, quia probus et integer est, utar* dicamus *quia probus et integer videtur* vel, si paulo certius, *quia eum*

eum probum et integrum esse judico, video, perspicio: sic, si librum praeclarum esse audivi et eum emere volo, non dicere possum: *Ego librum illum, quia praeclarus est, emam,* sed *Ego librum, quem praeclarum esse audivi, emam*, et sic in ceteris.

SECT. XI

6) *De adjectione instrumenti s. rerum, per quas res efficitur.*

Sextus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *adjectio instrumenti* h. e. rerum earum, per quas aliquid fit, fiet vel effectum est. Pertinet ad subtilitatem explicationis. Lector vel auditor non modo vult scire, rem factam esse, cur et quomodo facta sit etc., sed etiam quibus rebus et quibus auxiliis. Hoc nunquam omittendum est, nisi *statim sponte a quolibet* intelligatur. Stultum enim foret ubique dicere *oculis adspicere*, *pedibus ire*, *calamo scribere* etc. Ergo judicio quoque opus. Exempla pauca afferam. Quando dico: *Pompejus effecit, ut nomen Magni consequeretur*, sentio deesse *id*, *per quod* illud effecerit: rectius ergo dico *Pompejus multis rebus praeclare ac felicissime gestis effecit, ut nomen Magni consequeretur.* Sic pro *Ciceroni contigit, ut, licet ignobilis esset, ad summos honores perveniret* dicendum: *Ciceroni eloquentiae magnitudine contigit, ut* etc. Sic pro *Frater tuus eo felicitatis progressus est, ut ab omnibus omnino laudaretur* rectius dicitur *Frater tuus insigni humanitate, modestia*, vel etiam *summo virtutum studio* etc. *eo felicitatis progressus est, ut* etc. Nonne ita res fit magis perspicua? Sic Cicero ubique.

V. c. Marcell. 2 in laudanda magnitudine et celeritate rerum gestarum Caesaris ait: *nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus sed victoriis lustratae sunt.* Rectius et accuratius, quam si dixisset: *nec vero disjunctissimas terras*

 citius

citius a quoquam potuisse peragrari, quam a te lustratae (aliae edd. *illustratae*) *sunt.* Pro *a quoquam* non opus erat dici *passibus cujusquam:* at pro *a te* opus erat dici *cursibus*, imo *victoriis tuis*, vel *tuis non dicam cursibus sed victoriis:* at, quia hoc ponere volebat, mutabat quoque ob numerum s. concinnitatem membrorum *a quoquam* in *cujusquam passibus.* — Agrar. II, 3 med. *Neque enim ullo modo facere possum, ut, cum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerer, non et in hoc magistratu et in omni vita sim* (sic leg. et sic Edit. Ernest., non *essem*, ut ceterae Editt. habent) *popularis.* Tolle verba *non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi romani judicio*, et omnis sententia periit. — Ibid. in fine narrans, quam misero statu rempublicam initio consulatus sui acceperit, ait inter alia miseriae illius signa: *sublata erat de foro fides*, et hic poterat desinere, sed addit: *non ictu aliquo novae calamitatis, sed suspicione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum.* Recte: ita enim intelligitur, quibus rebus fides sublata sit. — Orat. I, 9, ubi Scaevola Crassum, qui dixerat ab oratoribus civitates initio esse constitutas, refutans dicit: *Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac sylvis dissipatum non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum oratione delinitum se oppidis moenibusque sepsisse?* Recte additur *non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum* etc. — Ibid. c. 61 de Demosthene: *cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur.* Recte addit *meditando* h. e. *exercitatione.* — Ibid. c. 8 de praestantia eloquentiae: *Quid enim est tam admirabile — aut tam potens tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem unius oratione converti?* Praeclare additum est *unius oratione.* Eadem haec sententia est fere Muren. 11 in. *Gravis etiam illa est et plena dignitatis dicendi facultas, quae saepe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione et senatus et populi et eorum, qui res judicant, mentes permovere.* — Ad Div. VIIII, ep. 14 §. 14 Dolabellae, quem laudare vult, dicit: *Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae: sed contigit magnitudine tum animi tum etiam ingenii atque consilii.*

SECT.

SECT. XII

7) *De adjicienda notione temporis.*

Septimus perſpicuitatis fons propior eſt *adjectio temporis:* cujus notionem ad definite loquendum ac primariam notionem ſ. theſin plenius effingendam et explicandam pertinere, quis non videt? Volumus enim etiam ſcire, *quando res* facta ſit, *quamdiu* duraverit etc. Addere igitur illam eſt ſcriptoris et oratoris. Accuratius is v. c. loquitur, qui dicit: *heri frater tuus apud me fuit, et tres tantum horas mecum manſit*, quam qui dicit: *frater tuus apud me fuit, et non diu mecum manſit.* Nonne vero etiam prior magis perſpicue dixit? Sic, qui dicit: *amabo te, quoad vivam; beneficium tuum nunquam obliviſcar*, rectius loquitur, quam dicens: *amabo te, beneficium tuum non obliviſcar.* Cicero hanc diligentiam in addenda temporis notione ubique fere obſervat h. e. ubicunque poteſt et opus eſt.

V. c. Manil. 3 in. hortans Romanos, ut maculam in bello ſuperiori Mithridatico conceptam deleant, ita loquitur: *Et quoniam ſemper appetentes gloriae praeter ceteras gentes atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta* etc. Non dicit *macula ante ſuſcepta*, ſed *macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta*, ut tempus magis definiatur: et ſtatim explicat, qua re maculam illam conceperint, ac pergit: *quod is, qui uno die, tota Aſia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum ſignificatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo poenam nullam ſuſcepit* etc. Intelligit Mithridatem: poterat verba *uno nuntio atque una literarum ſignificatione* omittere: at tum non tota notio facti illius Mithridatici patuiſſet. —. Ad Div. I, ep. 1 in. *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris ſatisfacio omnibus, mihi ipſi nunquam ſatisfacio.* Poterat dicere *mihi ipſi non ſatisfacio:* at quanto accuratius ac ſimul humanius *nunquam*, tanquam credat, ſe nunquam ſatis poſſe pietatis officiique Lentulo pro hujus opera in Cicerone revocando praeſtare. — Ad Div. XIII, ep. 17 in. Curii, quem commendat Servio, amicitiam laudans ait: *Nam et amicitia per-*

vetus mihi cum eo est, ut primum in forum venit, instituta (i. e. coepta), *et Patris cum aliquoties antea tum proxime hoc miserrimo bello domus ejus tota mihi patuit.* Attendas, quaeso, diligentiam Ciceronis! Poterat dicere: *Nam et amicitia pervetus mihi cum eo est dudum instituta et Patris cum aliquoties antea tum nuper domus ejus tota mihi patuit:* sed pro *dudum* maluit dicere *ut primum in forum venit* h. e. *togam virilem accepit*, et pro *nuper* maluit dicere *proxime hoc miserrimo bello.* — Add. Sulpicii Epist. ad Cic. in Epp. ad Div. IIII, ep. 12 §. 4 caedem Marcelli narrans: *Postridie ejus diei, cum ab Athenis proficisci in animo haberem, circiter hora decima noctis Postumius, familiaris ejus, ad me venit et mihi nuntiavit, M. Marcellum, collegam nostrum, post coenae tempus a P. Magio Cilone, familiare ejus, pugione percussum esse et duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem* etc. Quam diligenter! *postridie ejus diei, circiter hora decima noctis, post coenae tempus.*

SECT. XIII

8) *De addenda idea loci.*

Octavus fons perspicuitatis propior est *adjectio loci.* Cupimus enim quoque scire, ubi res gesta sit, acciderit, ubi aliquis nunc sit etc., in quem locum profectus sit, unde venerit etc. Et placet is scriptor et orator, qui nostrae cupiditati satisfacit et sponte it obviam, quia videtur nil reticere velle, quod ad totam rem perspiciendam pertineat; cum contra is displiceat ac perspicuitati rei officiat, qui notionem loci omittat. Cicero quidem hac in re quoque ubivis est diligens: interdum loci ideam universam tradens per *omni loco, ubique, nusquam* etc.; interdum ipsum locum accurate memorans:

V. c. Rosc. Am. 24 in. de Furiis loquens parricidas persequentibus: *Videtisne, quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumsisse, — ut eos agitent Furiae neque consistere usquam patiantur* etc. Abesse poterat *usquam*, at rectius adest. — Manil. 3 de caede civium romanorum jussu Mithridatis facta loquens: *quod is, qui uno die* (en notionem temporis!), *tota Asia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum significatione cives*

ves romanos necandos trucidandosque denotavit. Addidit verba *tota Aſia*, *tot in civitatibus*, ut totius facti crudelis ratio appareret. — Add. epiſtola Sulpicii modo laudata ad Div. IIII, ep. 12 §. 4 de caede Marcelli: *pugione percuſſum eſſe et duo vulnera accepiſſe, unum in ſtomacho, alterum in capite ſecundum aurem:* et paulo ante §. 2 *cum ab Epidauro Piraeeum navi advectus eſſem* etc. §. 4 *ut ab Athenis in Boeotiam irem* etc.

SECT. XIIII

9) *De adjectione effectus ſ. conſequentiae.*

Nonus fons perſpicuitatis propior eſt *adjectio effectus* rei et eorum, quae inde ſecuta ſunt vel ſequi ſolent vel tantum concludi poſſunt. Adjuvat et hoc perſpicuitatem rei. Non enim lector vel auditor ſemper ipſe vult aut poteſt e dictis id colligere, quod ex iis conſequatur. Cicero nec hanc rationem negligit, imo in ea eſt longe diligentiſſimus:

V. c. ad Div. V, ep. 12 §. 16 *Quem enim noſtrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miſeratione delectat? qui tum denique ſibi evelli jubet ſpiculum, poſtquam ei percontanti dictum eſt, clypeum eſſe ſalvum.* Hic poterat deſinere, ſed addit: *ut etiam in vulneris dolore aequo animo cum laude moreretur.* — Manil. 1 extr. *Dicendum eſt enim de Cn. Pompeji ſingulari eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius eſt exitum quam principium invenire. Ita mihi non tam copia quam modus in dicendo quaerendus eſt.* Additur *ita mihi non tam copia* etc., quae verba per ſe poterant abeſſe, quia eorum ſententia e praecedentibus quodam modo intelligi poteſt: ſed addita augent perſpicuitatem efficiuntque, ut magnitudo Pompeji a melius perſpiciatur. — Ibid. c. 6, ubi docet Aſiam provinciam propter vectigalia non modo a calamitate ſed etiam metu calamitatis defendendam: *Nam*, pergit, *ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non ſolum adventus mali ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. Nam cum hoſtium copiae non longe abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit.* Hic deſinere poterat, ſed addit: *Ita neque ex*

portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest. Hoc e prioribus per se sequitur: nam, si pecora relinquuntur, perit scriptura; si agricultura deseritur, pereunt decumae; si navigatio mercatorum conquiescit, perit portorium. — Ibid. c. 9 narrans Mithridatem regum auxiliis adjuvari ait: *Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictae fortunae facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt aut vivunt in regno, ut regale his nomen magnum et sanctum esse videatur.* Hic poterat desinere, sed addit, quid inde secutum sit: *Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare: nam cum se* etc. — Ibid. c. 13 med., postquam de avaritia imperatorum in provinciis dixerat, addit: *Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat?* — Agr. II, 4, postquam dixerat, se, quia ab universo populo factus sit consul, etiam popularem esse debere, pergit: *Quare qui possem non esse popularis* etc. — Potest quoque *effectus* recte adjici, de qua re supra in capite de *copia dicendi* p. 422 dictum est: v. c. pro *deus est longe potentissimus* potest dici: *deus est tam potens, ut nihil sit, quod non possit efficere*: pro *homo est valde indoctus, imperitus*, dicitur: *homo est tam imperitus, ut ne minimas quidem res intelligat*, vel *ut ne legere quidem sciat.* Sic pro *hic homo est amantissimus veritatis* dicitur: *hic homo est tam amans veritatis, ut mendacium ne audire quidem nedum dicere possit.* Sic pro *Res, quam narras, est falsissima* dicitur *Res, quam narras, est tam falsa, ut vel puer fidem tibi deneget* etc. Quisque videt hanc adjectionem effectus perspicuitati rei, quae traditur, majori prodesse. — Interdum etiam *effectus* et *consecutionis notio* uno vocabulo comprehendi potest, v. c. *victor discessit* pro *fuit: omnia prostrata jacent* pro *sunt*: in primis apud Poetas: Phaedr. I, 20, 6 *canes rupti prius periere* pro *rupti prius sunt.* — Ovid. Met. I, 119, 120 *Tum primum siccis aer fervoribus ustus Canduit, et ventis glacies constricta pependit* pro *ustus est, constricta est:* at praeclare additur *Canduit, pependit:* ibid. v. 124 *pressique jugo gemuere juvenci* pro *pressi sunt*, at *gemuere* perficit, ut ita loquar, *notionem.* Pertinet haec res in primis ad gravitatem dicendi, de qua infra.

SECT.

SECT. XV

10) *De periphrasi.*

Decimus fons perspicuitatis propior in explicatione rerum est *periphrasis* s. *circumscriptio rei* per plura verba. Facile intelligitur, per plura vocabula posse rem magis perspicue tradi quam per unum. Nam unum vocabulum celeriter praetervolat aures auditoris et oculos lectoris, atque ita idea in eo latens negligitur vel parum animadvertitur. — At notandum est, duplicem esse periphrasin. — Una est, quando notio una reducitur ad genus suum h. e. exprimitur verbis generalibus: haec servit tegendae et occultandae notioni, si talis est, ut tegi occultarique paululum mereatur. Hanc huc non pertinere per se clarum est: nam, si tegit notionem, non perspicuam reddere potest. Talis est v. c. periphrasis illa ap. Ciceronem Milon. 10 extr., ubi Cicero narrans Milonis servos cum Clodii servis pugnasse, et simul tecte h. e. ita, ut vix ab auditoribus sentiatur, memorare cupiens, in ea pugna Clodium occisum esse, utitur hac generali periphrasi: *fecerunt id servi Milonis, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset* pro *ulti sunt dominum suum*, quem caesum esse putabant, *atque ita occiderunt Clodium.* — Alterum genus periphraseos, huc pertinens, est id, quando notio s. res dissolvitur in suas partes et attributa sua vel omnia vel saltem aliquot: quo pertinent omnes definitiones et descriptiones.

V. c. pro *quis deum non amet* dicitur *quis eum non amet, a quo creatus est atque quotidie innumeris beneficiis afficitur?* Sic pro *mirum est Christianos non legere libros sacros* dici potest: *Quis non miretur, libros sacros non legi ab iis, qui illorum auctoritate niti dicunt suam religionem?* — Sic ap. Cic. Rosc. Am. 22 *parentes occidere* ita circumscribitur: *eos, per quos lucem suavissimam adspexit, luce privare*: verba sunt ibi *qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter* (i. e. *per*) *quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime*

sime luce privarit: quanto magis perspicue dixit, quam si dixisset: *qui tantum immanitate bestias vicerit, ut parentes suos occiderit?* — Manil. 3 Mithridates circumscribitur per singulare factum, quod cives multos occidi jussit. Verba sunt: *delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit atque inveteravit in populi romani nomine; quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum significatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit* etc. Hic *is, qui uno die — trucidandosque denotavit* est *Mithridates.* Iam si Cicero dixisset: *delenda est vobis macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit atque inveteravit in populi romani nomine, quod Mithridates non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit* etc. an auditores perspexissent, cur macula delenda esset, et qua in re consisteret scelus Mithridatis, pro quo nondum poenam suscepisset? ac num Romani ad bellum cum Mithridate denuo gerendum atque ita ad imperium Pompejo in illo committendum incitati fuissent? Nullo modo. At in illa periphrasi latet explicatio maculae ac simul causae, cur bellum gerendum sit: ut adeo tales periphrases quodam modo magis ad brevitatem quam ad copiam dicendi referendae videantur. — Ibid. c. 17 in. Pompejum circumscribens ita ait: *aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?* pro *aut cur non ducibus diis immortalibus Pompejo hoc bellum regium committimus?* Sed quis non sentit illa periphrasi simul inclusum esse argumentum, propter quod Pompejo hoc bellum regium committi debeat, quia scil. ei jam cetera summa cum salute reipublicae commissa sint; atque illam periphrasin magis perspicue Romanos docuisse, cur Pompejo illud imperium permittendum esset; quam solum nomen Pompeji? Cf. plura exempla circumscriptionis supra p. 406 ff. in capite de *copia dicendi.*

SECT. XVI

11) *De dissolutione totius in partes et generis in species et individua.*

Undecimus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *dissolutio Totius in suas partes, Generis*

in

in suas species atque adeo individua, si fieri potest. Possit haec ratio quodam modo ad periphrasin referri. Omne *Totum* et *Genus* uno vocabulo expressum cito praetervolat auditoris aures et lectoris oculos atque simul mentem: at in partes et species dissolutum diutius versatur ante aures auditoris et oculos lectoris, atque ita facilius et planius perspicitur. — Deinde res eo celerius et facilius intelligitur, quo propius admovetur sensibus. *Genus* et interdum *Totum* maxime remota sunt ab illis: at *partes* et *species* sunt iis propiores: proxima sunt *individua*, quippe quae in rerum natura reperiuntur, atque ita nostris sensibus nota sunt, cum *Genus* et interdum *Totum* tantum cogitatione sciamus. Hinc et exempla singulorum hominum tantopere prosunt perspicuitati. Et quid aliud est exemplum afferre, quam Totum in partes vel Genus in individua dissolvere, si quidem accurate perpendas? — Dupliciter ista dissolutio Totius in suas partes et Generis in suas species vel individua institui potest. 1) *Primum*, ut praedicatum, quod ante dissolutionem istam Toti et Generi conveniebat, partibus deinde ac speciebus vel individuis tribuatur. V. c. pro *Mors instat omnibus hominibus* dici potest *Mors pauperi et diviti, nobili et humili, docto et indocto instat*: hic *Homines* in partes vel species dissolvuntur, in pauperes, divites, nobiles etc. et praedicatum *instat* manet. 2) *Deinde* possunt quoque singulis istis partibus vel speciebus singula praedicata tribui: quae ratio perspicuitati ac deinde etiam gravitati dicendi maxime est consentanea: v. c. *Mors instat pauperi et diviti: minatur nobili et humili: invadit domos doctorum et indoctorum*, vel auctis praedicatis potius ita: *Mors instat pauperi, minatur diviti: adest humili, non parcit nobili: intrat domos indoctorum, nec timet domicilia doctorum.* Potest etiam praeponi *Totum* vel *Genus* atque ita dici: *Quis est mortalium, qui a mortis periculo liber esse possit? Instat illa pauperi, minatur diviti: adest humili,*

mili, non parcit nobili: intrat domos indoctorum, nec timet domicilia (vel *seriam frontem*) *doctorum et sapientum.* Et sic alia ratione facile variari potest. Ciceronis libri sunt talium exemplorum plenissimi: neque enim ipse in ulla parte perspicuitatis tam regnat, quam in hac.

Prioris generis exemplum est Sext. 46 *Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicae quaerant, aut qui propter insitum quendam animi furorem discordiis civium ac seditione pascantur, aut qui propter implicationem rei familiaris communi incendio malint quam suo deflagrare:* pro *Etenim in tanto numero civium magna multitudo est civium malorum*: at vides, quam apte *cives malos* diviserit in suas partes vel species; quamque perspicue ita locutus sit, quia hac divisione quisque auditorum poterat cives malos agnoscere. — Arch. 7 extr. laudans artes humanitatis prae aliis artibus dicere poterat: *Nam ceterae* (artes) *neque temporum sunt neque aetatum omnium neque locorum. Haec vero studia* (humanitatis) *prosunt omnibus temporibus, omnibus aetatibus et locis.* At quanto copiosius h. e. accuratius et distinctius pro eo dicit: *Nam ceterae neque temporum sunt neque aetatum omnium neque locorum. Haec studia adolescentiam alunt* (sic leg. puto), *senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* — Posterioris generis exemplum est Milon. 8 in. dicere volebat, ironice quidem: *Omnes omnino lugent Clodium*; sed maluit ita loqui: *Luget senatus, moeret equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent municipia, afflictantur coloniae, agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.* Plura exempla supra p. 413 et 418 in capite de *copia dicendi* dedi, ubi de periphrasi agitur.

SECT. XVII

12) *De comparatione ac similitudine addenda.*

Duodecimus fons perspicuitatis dicendi propior in re explicanda est *adiectio comparationis* s. *similitudinis.* Nihil magis rem perspicuam reddit, quam *comparatio.* Haec

Haec est mensura, definiens rei magnitudinem, vilitatem, omnemque qualitatem. De nullarum rerum multitudine, paucitate, magnitudine, altitudine, pulchritudine aliave qualitate definite et subtiliter judicare possumus, nisi eas cum aliqua eaque satis nota re comparamus. Magnus acervus frumenti e comparatione demum cum modio aliove mensurae aptae genere intelligitur. Si quis se multum frumenti habere dicit, nemo scit, an vere multum sit, quia alii aliquid vocant multum, quod aliis videtur parum: nemo enim scit, quantum habeat. At, si modio mensus est, et dicere potest, se v. c. mille modios habere, tum demum de multitudine frumenti judicari potest. Sic vini oleique multitudo non nisi e comparatione ejus cum sextariis, amphoris, aliisque generibus metiendi liquida, sic panni longitudo et latitudo non nisi e comparatione cum ulna intelligitur. Sic et res omnes, quae mente, non oculis, comprehenduntur, metiri solemus comparandis iis cum alia re jam nota. V. c. *Helena* notae pulchritudinis fuit: it. *Venus* pro *pulcherrima* habetur vulgo: *Apelles* et *Zeuxis* sunt noti *pictores* iique magni: Cicero et Demosthenes sunt noti ob *eloquentiam* summam: Homerus est notus *poeta* isque magnus: Roscius clarissimus *histrio:* Alexander, Hannibal, Scipio, Caesar, Eugenius noti sunt ob *res multas bello bene gestas:* Trajanus et Marcus Aurelius ob *bonitatem.* Sic nota est venti *celeritas* et *magnitudo* amoris parentum. Sic nix nota est ob *candorem* et *facilitatem* liquescendi. Sol notus est ob *splendorem* et *principatum* inter coeli corpora etc. Cum ejusmodi igitur rebus et hominibus comparamus res et homines, si opus erit: v. c. Cum dico *valde te amo*, *impense te amo*, non tam perspicue loquor, quam ubi meum amorem cum amore magno aliorum eoque noto comparo, v. c. parentum erga liberos, vel liberorum erga parentes, et v. c. dico: *Amo te ita, ut pater filium* vel *filius patrem amat,* vel *ut pater*

filium

filium non magis amare possit; vel *Qualis amor parentum erga liberos esse solet, talis est meus erga te.*

Comparatio potest esse latior, brevior, et brevissima. — *Latior*, quando rem, cum qua aliquid comparo, antea explico, argumentis confirmo et illustro. V. c. Comparationem amoris mei erga aliquem cum amore paterno ita latiorem reddere possum: *Magnus esse solet amor parentum erga liberos, nec quidquam fere est, quod ad ejus similitudinem accedat. Nihil enim est, quod illi horum utilitati, commoditati, et felicitati non tribuant. Imo parentes saepe suae commoditati et utilitati commoditatem et utilitatem liberorum anteponunt. Sed, quamquam iste amor eximius et singularis esse solet, tamen dubito, an amor, quo ego in te incensus sum, illi amori cedat* etc. Potest etiam res, quacum rem comparo, comparatione cum alia re magna illustrari. Sic Cicero pro Marcell. 2 comparans clementiam Caesaris Marcello praestitam cum ejus rebus gestis, has antea docet esse maximas, et, ut hoc doceat, comparat eas cum aliorum rebus gestis et confirmat has longe ab illis superari. Postquam itaque planum fecit, res Caesaris gestas esse summas et singulares, tum docet, iis superiorem tamen esse istam clementiam, idque argumentis confirmat. Totus locus, qui est paulo longior, est legendus. — *Brevior* est comparatio, v. c. quando res, cum qua aliquid comparatur, non explicatur nec argumentis confirmatur nec per aliam similitudinem illustratur, sed pro nota sumitur: v. c. *Magnus esse solet amor parentum erga liberos: quis hoc negat? Attamen meus erga te amor ab illo minime superatur.* — *Brevissima* est, si paucis vocabulis constat, v. c. *amo te, ut patrem:* vel *Qualis liberorum amor erga patrem, talis meus est erga te.* Potest etiam interdum particula comparandi *ut* etc. omitti, v. c. *Tu pater mihi es: in te patrem veneror* etc. Haec est origo metaphorae: nam in ea particula similitudinis tantum omittitur, atque ita tota similitudo uno

uno vocabulo exprimitur, ut in loco de metaphora p. 103 ff. dictum eſt.

Debet vero omnis comparatio eſſe *apta.* Hinc 1) res, quacum comparare aliquid cupis, debet eſſe *vera.* Unde res fictae omittendae ſunt omnes, v. c. *Phoenix*, avis quaedam priſcis nominata, *cantus cygnorum tempore mortis, Elyſium, amor Pelecani erga pullos* etc. Cum talibus rebus nulla debet comparatio inſtitui: nam ſi res ipſa non eſt nec fuit, multo minus ſimilitudo ineſſe apta poteſt. 2) in rebus veris videndum, ut ſimilitudo, quam quaeris, vere inſit: hinc homines cum hominibus, res cum rebus, nec homines facile cum rebus vel res cum hominibus compares. Peccarunt hic interdum priſci: v. c. Caeſar comparavit multitudinem interfectorum cum longitudine temporis B. Gall. II, 11 extr. ita loquens: *Ita ſine ullo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium*, dicere debebat: *quantam licebat per diei ſpatium.* 3) debet etiam in comparandis hominibus eorum dignitatis et ordinis ratio haberi, ut v. c. regem cum rege, vel ſaltem non multo inferiore, ducem belli cum duce belli comparemus, nec v. c. militem quemvis cum rege, licet utriusque factum ſimillimum ſibi ſit, v. c. uterque mortem aequiſſimo animo contemſerit. Sic hominem fortiſſimum in bello, at ſimul propter alias virtutes notum, non comparare debemus cum homine, licet fortiſſimo, at propter malefacta noto. Sic neminem, quem ob laboris patientiam laudare velim, comparem cum Catilina, quia hic ſceleribus et flagitiis ſimul innotuit. Omninoque in comparatione rei cum re vel hominis cum homine videndum, ne ideae ſecundariae tales in animo lectoris vel auditoris excitentur, quae toti rei officere poſſint. Sic inſtitutionem magiſtri nolim comparare cum fimo, licet res utraque inter ſe hactenus conveniat, quia, ut fimus agrum mollit et fertilitatem adjuvat, ſic inſtitutio bona mentem

animumque emollit fertilemque reddit. Injucunda enim simul excitetur idea.

Porro comparatio potest quadrupliciter institui, ut vel par cum pari, vel majus cum minori, vel minus cum majori, vel contrarium cum contrario comparemus. Quadruplex hic usus saepius occurrit apud Ciceronem:

1) *Par res* vel *homo* confertur cum *pari:* v. c. victoria cum victoria, orator cum oratore, poeta cum poeta: ubi fere sic concluditur, quod alteri convenit, id etiam alteri convenire debere. Sic Cicero Arch. 6 comparat suum studium artium humaniorum cum aliorum studio voluptatum et ait: *Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempestivis conviviis, quantum denique aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumsero?* — Ibid. c. 8 comparantur Homerus et Archias, ac docetur, multas civitates certasse de Homeri patria, voluisseque eum civem habere; hinc colligit Cicero: *Ergo illi alienum* (Homerum), *quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc* (Archiam) *vivum, qui et voluntate et legibus noster est, repudiamus?* Nonne in priori loco per comparationem fit perspicuum, quam aequum sit, Ciceroni studia literarum non invidere, et in posteriori loco, aequum esse Archiae civitatem non eripere? — Ibid. c. 9 extr. et 10 in. comparatur Archias cum Ennio: docet Cicero, quam carus fuerit Ennius Romanis, ac concludit: *Ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt, nos hunc Heracliensem* (Archiam) *multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?* Nonne ita magis intelligitur, indignum esse, civitatem adimere Archiae, cum Ennio tributa sit? Ac sic saepissime.

2) *Minor res* vel *homo* cum *majori* comparatur, hactenus, ut appareat, si res major non magnam vim habuerit, si homo major non multum effecerit, non mirum esse debere, si res vel homo minor multo minus efficere possit etc. Hoc valet ad hominem et rem excusandam eique adeo aliquid laudis conciliandum.

3) In primis notanda est comparatio *majoris rei* cum *minori*, qua nihil ad persuadendum et ad rem illustrandam accommodatius est. Instituitur ea sic, ut primum res minor ita explicetur et illustretur, ut etiam maximam esse appareat, deinde addatur, eam tamen parvam esse prae illa re, quam cum illa comparamus, v. c. si comparamus virtutem cum doctrina illamque hac praestantiorem esse declarare volumus, dicimus v. c. *Doctrina est haud dubie res praeclara et ab omnibus appetenda: mentem enim illustrat* etc. *At quanto praeclarior est virtus? Nam* etc. addendae enim sunt causae, cur virtus praeclarior sit. Nihil frequentius apud Ciceronem. Pertinet huc in primis locus supra laudatus Marcell. 2, in quo comparatio latissime tractata est: Docere omnino vult, clementiam Caesaris erga Marcellum praestitam esse omnium rerum summam. Comparat ergo eam cum rebus bellicis a Caesare praeclare gestis. Has primum valde extollit: *Nullius*, inquiens, *tantum est flumen ingenii, nulli dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quae non dicam exornare sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. Sed affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es.* Deinde latius instituit comparationem rerum gestarum Caesaris cum rebus gestis aliorum imperatorum, valdeque illas laudat et concludit: *Quae quidem ego nisi tam magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim.* Postquam has bellicas laudes summopere extulit, tum incipit sensim extenuare, ut clementia major videatur, quam rem argumentis confirmare studet. — Sunt et breviores comparationes, v. c. Arch. 8 comparatur Archias cum Roscio histrione: *Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur* (i. e. doleret)*? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus?* Cicero hac comparatione hoc studet efficere, ut appareat, si Roscius propter artem corporis tantopere amatus fuerit, multo magis decere amari Archiam propter artem ingenii, ut sic loquar, h. e. poesin. — Ibid. c. 10 comparat Archiam cum poeta quodam malo, cui Sulla praemium dederat hac conditione, ut nil scriberet: unde Cicero colligit et verisimile reddit, Sullam multo magis Archiam expetiturum et civitate romana donaturum fuisse. Manil. 5 in. Cicero stu-

det Romanos ad bellum cum Mithridate redintegrandum incitare; quod ut efficiat, docet, quanto minoribus saepe de rebus majores bella gesserint; ut hinc appareat, eo magis nunc ob ignominiam magnam a Mithridate acceptam bellum cum hoc rege gerendum. Dicit: *Majores vestri saepe mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot civium romanorum millibus uno nuntio atque uno tempore* (ab Mithridate) *necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen, exstinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi romani, consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi omni supplicio interfectum inultum relinquetis?* Quis non hinc videt, Mithridatem bello esse persequendum? — Add. Arch. 12, ubi de gloriae cupiditate loquitur: *An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerunt, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam?* Studet planum facere, quam carus sit habendus Archias, cum ejus poesis serviat celebrandis nominibus claris: nam per *summa ingenia* intelligit poetas, quorum versibus facta clarorum virorum celebrari solebant.

4) Etiam *contrarium* cum *contrario* comparatur, ut illius vera ratio melius appareat, e vulgari regula: *opposita juxta se posita magis elucescunt.* Sic Cicero *vitam urbanam* cum *vita rustica* comparat in Orat. pro Rosc. Am. 27; *frugalitatem* cum *luxuria* Tusc. V, 33 seq.; *Verrem* cum *Pisone Frugi* Verr. IIII, 25, ubi docet, hunc nimis diligentem fuisse in provincia, ita, ut, cum annulum sibi faciendum curaret, hunc in foro coram omnibus fieri juberet, et aurum palam appenderet artifici, Verrem contra parum diligentem in vasis aureis multis faciendis: *Verrem* cum *Marcello* Verr. IIII, 54, ubi docet, hunc in bello magis pepercisse Syracusanis, quam illum in otio, et claudit: *Conferte Verrem, non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria, sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum et jurisdictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu et victoria conferatis.* Sic comparat *Dionysium tyrannum* cum *Archimede* Tusc. V, 20—23.

SECT.

SECT. XVIII

13) *De repetitione idearum.*

Tertius decimus fons propior perſpicuitatis in explicandis illuſtrandisque notionibus eſt *crebra repetitio rerum* ſ. *notionum:* qua nihil ad perſpicuitatem ac gravitatem dicendi magis accommodatum et neceſſarium eſſe poteſt. Ea nituntur multae figurae rhetoricae, ut anaphora, epiphora etc., quae nihil aliud ſunt quam repetitiones notionum. Notiones, non omnes, ſed eae, ad quas lector auditorve praecipue attendere debet, quas ejus intereſt in primis tenere, quia illis ſuperſtructa eſt tota orationis compages et conſilium totum dicentis et ſcribentis, v. c. theſis, argumenta horumque argumenta etc., ſaepiſſime et omni occaſione repetendae ſunt, ut memoriae lectoris vel auditoris firmiter inhaereant, ex eaque ne elabantur: his enim elapſis ceterae notiones corruunt ac fruſtra prolatae ſunt. Semel enim dicta facile oblivioni traduntur, et vel attentiſſimus quisque non poteſt facere, ut non interdum hanc vel illam notionem, propter multitudinem aliarum notionum, amittat. Repetitionem igitur neceſſariam eſſe patet: quaeritur tantum, quomodo ſit inſtituenda. Fieri hoc debet plerumque tecte h. e. ita, ut lector vel auditor vix ſentiat, ſe eandem notionem iterum vel aliquoties audire aut legere. Quatuor modis hoc fieri poteſt ac debet et continuo et interjectis verbis:

1) *Continuo* una res ſ. notio bis, ter, ac ſaepius repeti poteſt, ſed aliis verbis, modo affirmative modo negative, modo tropice modo proprie, aliave ratione. V. c. *liberalitas* et *beneficentia*, *factum* et *conſilium*, *pugnare* et *eniti* (Cic. ad Div. III, 10 §. 11), *frangere* et *debilitare*, *peccatum* et *error*, *averſari* et *exſecrari*, *praeclarum nec ubivis obvium* etc. Haec de ſingulis notionibus; de quibus ſupra p. 385 ſſ. dixi in cap. de *copia dicendi*, ubi monui, poſſe duo ac plura verba (ad exprimendam unam notionem)

 jungi,

jungi, 1) quorum unum causam, alterum effectum, notet, 2) quorum unum exprimat notionem antecedentem, alterum consequentem indicet, 3) quorum unum rem totam vel genus, alterum (vel cetera) partes vel species, designet, 4) quorum alterum sit tropicum, alterum proprium, vel quorum unum ex hoc, alterum ex illo, tropo ductum, 5) quorum alterum fortius sit altero, 6) quorum alterum positive, alterum negative, sit dictum, omninoque 7) quorum alterum ab altero saltem paulum differat. — Eodem modo in junctis notionibus vel enuntiationibus (Sätzen) agendum est: v. c. Si thema sit; *mors non est extimescenda*, et causa, *quia omnibus instat*, possim hanc causam fortasse ita exprimere varie ac repetere: *Mors enim instat omnibus hominibus: nemo ab ejus periculo liber esse potest: quisque, sive sit dives sive pauper* etc., *mortalem se esse fateatur necesse est*: possis longius progredi, si velis: *Haec est communis sors, quam frustra tentamus effugere: Nullae lacrymae, nullae preces, nullae divitiae, nullae opes liberare hinc possunt: Omnes exspectat idem fatum* etc.

2) Maxime vero notiones et enuntiationes praecipuae, ut thesis, argumenta eorumque argumenta, et quidquid orator et scriptor pro re notabili habet, id post interjecta plura verba repeti debet. Hic eadem variatione, de qua paulo ante dixi, utendum est, ut repetitio ejusdem notionis et enuntiationis non facile a lectore et auditore sentiatur. Aegre enim ferret lector vel auditor, si eandem rem iisdem verbis saepe repeti videret, quia crederet, se pro puero haberi, cui eadem res saepius repetenda esset. Nemo enim est, qui non credat, se rem aliquam memoria tenere posse. At, si lector vel auditor eandem rem alia verborum forma et veste videt, opinatur, se aliud quid videre: manetque in hoc errore, nisi in arte dicendi ipse valde exercitatus sit: sed vel exercitato placet ista variatio. Cicero hac in ratione excellit, ut appareat, quam parum valeat eloquentia sine ista repetitione. In Agr. II, 1 seq. hanc notionem: *Ego homo novus factus sum consul meo anno*, saepe repetit: dicit primum: *Me primum hominem novum consulem fecistis*: deinde: *eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis* etc. porro: *neque me tantummodo consulem — sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles consules facti sunt, novus ante me nemo*: deinde: *reperietis, me esse unum ex omnibus novis hominibus — qui consulatum petierim, cum primum licitum sit; consul factus sim, cum primum petierim* etc. Postea: *Est illud amplissimum, quod hoc honore ex novis homi-*

hominibus primum me multis post annis affecistis; quod prima petitione, quod anno meo: deinde: *me non extrema tribus — sed una voce universus populus romanus consulem declaravit:* et c. 3 *Cum me intelligam — universi populi romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerer* etc. — Ibid. quater promittit se fore popularem consulem: cap. 3 ait: *non solum hoc in loco dicam, sed et in senatu dixi, popularem me futurum esse consulem:* et paulo post: *Neque enim ullo modo facere possum, ut — non et in hoc magistratu et in omni vita sim* (sic leg. pro *essem*) *popularis.* Cap. 4 *Quae cum cernerem — dixi in senatu, me popularem consulem futurum.* Et paulo post: *Quare qui possim non esse popularis* etc. In vocabulo *popularis* non poterat uti variatione sed id servare cogebatur, quia tum solenne erat, et Cicero mentem suam consiliumque ambiguo hoc vocabulo tegere volebat. — Sic idem Cicero in Maniliana quoties repetit, vectigalia esse in periculo, Pompejum esse virum magnum omnibusque virtutibus imperatoris ornatum, et dignissimum qui mittatur adversus Mithridatem! — Unum exemplum adhuc illustrationis causa addam hoc: Si thema sit: *mors non est extimescenda nimis hominibus*, ejusque primum argumentum sit hoc: *quia omnibus instat:* hoc argumentum f. notio haec: *mors instat cuique*, saepissime ac saltem toties, quoties hoc argumentum novo argumento confirmatur, repeti debet. Possit ergo fortasse ita dici: *Prima causa, cur mortem non nimis extimescere debeamus, est, quia omnibus instat, atque adeo frustra eam effugere tentamus. Hoc primum docet experientia quotidiana: Non fere est dies, qui istam vim mortis non declaret. Quotidie videmus vel audimus homines omnis generis ad locum sepulturae efferri. Nec mors tantum pauperes, debiles, humiles et contemtos vocat, sed et divites, robusti, principes et honorati triste ejus imperium experiuntur. Quis itaque id, quod effugere nequeat, nimiopere extimescat? Quis est tam infirmo animo, ut, quod omnibus commune est, quod certo scit ad se venturum, hoc ei angorem vel horrorem incutiat?* etc. *Corporis deinde* (alterum argumentum primi argumenti) *nostri structura ipsa nos docet, nos non immortales natos esse. Tam fragile enim est atque caducum, ut facile praevideamus, fore, ut aliquando corruat. Quod si ita se res habet, quis tam stultus esse potest tamque parum sui memor, ut, quod fore aliquando certo praevideat, id adeo horreat, si quando fiat; et ut hospitem illam, cujus adventum certissimum esse dudum norit, summo horrore et tremore exspectet. Non*

sapientis est, id anxie horrere, quod mutari evitarique nequeat etc. Poterant ac debebant haec longe latius explicari, illustrari etc., si necesse esse hoc loco putassemus.

3) Figurae illae rhetoricae, *anaphora, epiphora, symploce* et *epizeuxis*, huc pertinent: repetunt enim hae eandem notionem efficiuntque, ut ea menti lectoris et auditoris saepius obversetur; qua re ut perspicuitatem ita deinde simul gravitatem adiuvari quis non videt? *Anaphora* repetit notionem eandem in principio enuntiationum connexarum, v. c. *Deus nobis vitam dedit, Deus nos sanitate donavit, Deus nos mente instruxit* etc. *Epiphora* repetit notionem in fine enuntiationum, v. c. *Doletis tres exercitus populi romani interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius. Symploce* est conjunctio anaphorae et epiphorae, v. c. Cic. Agr. II, 9 *Quis legem tulit? Rullus. Quis partem populi privavit suffragiis? Rullus. Quis comitiis prohibuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, multo custode sortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum.* Quis inde non perspicere poterat, quam periculosa Rulli lex foret? *Epizeuxis* repetit eandem notionem continuo iisdem verbis, v. c. *Deus, deus hoc fecit:* sic Cic. Catil. I, 1 *nos, nos, dico aperte, consules desumus* h. e. nos consules soli sustinemus causam, cur nondum Catilina supplicio affectus sit. Font. 7 in. *Fuit, fuit illis judicibus divinum ac singulare consilium* etc.

4) Tandem in fine orationis, qui epilogus vocatur, solent argumenta eorumque argumenta, sed haec brevissime, una cum thesi repeti, ut lector vel auditor denuo summam dictorum colligere et argumenta cum thesi comparare atque ita sibi de thesi persuadere possit. Hac de re nihil dicere hic attinet. Quis enim hoc non observet?

SECT. XVIIII

14) *De pictura rei addenda.*

Quartus decimus fons propior perspicuitatis in explicandis illustrandisque rebus s. notionibus est *pictura rei* s. *descriptio rei vivida*, quam vulgo diatyposin et hypotyposin, nomine graeco eoque notiori, appellant. Cernitur illa in eo, cum res aliqua ita narratur vel potius

tius depingitur, ut ei interesse et oculis ipsam fere cernere videamur. Id quod fit, si quaedam ejus partes seu circumstantiae, sensibus subjectae, in primis eae, quae oculis percipiuntur, recensentur. Qua re quin perspicuitas rei valde adjuvetur, quis dubitat? sic Livius praelia saepe ita depingit, ut iis interesse et pugnantes videre videamur. Sic Cicero, Antonii compotationem describens, Phil. II, 41 hanc ita auditoribus perspicuam reddit, ut auribus et oculis subjiciat: Ait: *personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes* etc.: sic Ligar. 3 extr. *Quid enim, Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat?* etc. — At cavendum est, ne particulas rei seu circumstantias eas, quae nauseam creare possint, memoremus. Peccavit hic Cicero Phil. II, 25 extr. *In coetu vero populi romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit.* Quis verba haec sine nausea legere potest? Cicero ergo peccavit, odio gravissimo in Antonium incensus, quem omni occasione Romanorum contemtui exponere et omnibus deridendum propinare studebat. Hoc odium eum abripuit eo, ut pudorem adeo offenderet.

SECT. XX

15) *Additamentum ad fontes perspicuitatis rerum.*

Hi erant fontes perspicuitatis rerum praecipui. Plures haud dubie detegi poterunt, si quidem in legendis magnis oratoribus singula accurate contemplemur, et, unde ducta sint, inquiramus. Nam ipsi oratores saepe nesciunt, unde singula, quae protulerint, hausta sint: unde errant, si qui opinantur, e Ciceronis libris rhetoricis omnia praecepta perspicuitatis atque etiam eloquentiae disci posse. Possunt v. c. ad perspicuitatis fontes in rebus explicandis referri

 1) *Brevi-*

1) *Brevitas:* Saepe enim brevitas magis prodeſt perſpicuitati quam copia. Interdum intereſt lectoris et auditoris notiones quasdam ſtatim et ſimul audire, ut adeo peccet orator et ſcriptor, ſi divellat et ſingulas late explicet. In narrando in primis ſaepe decet nonnullas res, quam celerrime et arctiſſime fieri poteſt, jungi. Cf. ſupra p. 490 ſſ. caput de *brevitate* dicendi.

2) *Ordo idearum.* Ideae debent conjungi, prout earum natura poſtulat: de qua re ſupra in Parte priori p. 210 ſſ. late dictum eſt. Non facile alienae ideae debent immiſceri, ſaltem non multae: vocatur haec parentheſis. Hinc longas parentheſes easque crebras, quantum quidem fieri poteſt, vitare debemus: ſaltem, ſi parentheſi paulo longiori ſuperſedere non poſſumus, debemus poſt illam repetere notiones priores, ſaltem notionem primariam, ut contextus interruptus quodam modo reſtituatur.

3) Modeſtia in acumine adhibendo. Qui acute loqui nimis cupit, ſaepe incidit in obſcuritatem.

4) Subtilitas in omni re attendenda, v. c. ut videamus, utrum praedicatum toti ſubjecto an ejus parti rectius conveniat: v. c. *offendere alicujus animum* pro *offendere aliquem: vulnerare alicujus corpus* pro *vulnerare aliquem:* ſic *puppim advertere litori* vel *ripae* pro *navem advertere* etc. Huc pertinet ſubtilitas in jungendis duabus ideis, ut v. c. praedicata conveniant ſubjectis, v. c. ut dicamus *gradus altus*, non *gradus magnus* etc. Referuntur talia vulgo ad vocabula: hinc et ibi de iſta re dicemus.

SECT. XXI

B) De fontibus perſpicuitatis propioribus in uſu vocabulorum.

Sequitur *alterum genus fontium perſpicuitatis propiorum* pertinens ad *verba* eorumque uſum. Magna, imo interdum omnis, perſpicuitas in eo nititur. Nam, niſi verba talia ſunt, ut per ea res vere exprimatur; niſi ſingulis notionibus accurate reſpondent; niſi recte juncta et collocata ſunt; niſi, quidquid dilucide cogitavimus, id aeque dilucide oculis lectorum et auribus auditorum exponere poſſumus: nunquam dicemur perſpicue dicere vel ſcribere. Iam de recto verborum uſu

usu etsi supra in Parte hujus libelli priore c. 2 multa diximus, tamen et hic nonnulla monere non inutile erit. Perspicuitas dicendi, quod ad verba attinet, quatuor rebus consistit: 1) vocabulorum singulorum delectu 2) compositione 3) ordine 4) connexione. De his igitur pauca dicentur, sed ita, ut lectores cum his ea, quae Parte priore dicta sunt, conjungere velim, quia sine supra dictis haec, quae nunc dicentur, non satis intelligi nec satis prodesse possunt.

SECT. XXII

1) *De delectu vocabulorum singulorum.*

Primus fons propior perspicuitatis in vocabulorum usu est *delectus* isque rectus *vocabulorum singulorum.*

Hic notanda sunt haec:

I) *Primum debent eligi vocabula vera*, h. e. ea, quae vere apud priscos Latinos occurrunt, atque ita vere latina sunt. Nam, si non leguntur apud priscos Latinos, non credibile est ea ab auditoribus et lectoribus intelligi. Omittenda igitur sunt

1) *Graeca vocabula* omnia, si quidem fieri potest h. e. si latine exprimi possunt. Peccant hic multi, qui libenter immiscent graeca latinis, v. c. ubique dicunt κατ' ἐξοχὴν, ὡς ἐν παρόδῳ, ὁ πάνυ *Casaubonus* h. e. *celeberrimus* etc. Nam non omnes lectores et auditores intelligunt graeca, qui latine sciunt. — Excipiuntur graeca vocabula a Latinis jam recepta et latina veste donata, v. c. *museum*, *tropaeum* etc. Tolerari haec possunt, quia jam satis nota sunt et intelliguntur. Tolerari etiam potest, si quis quid graeco vocabulo exprimit, quia latino non potest: at hoc raro fieri solet, modo latine loqui velis. Pertinent huc figurae rhetoricae, quae forsan omnes latine verti vel saltem veste latina indui possint: sed illud longe melius. Nihil magis perspicuitati nocet, et ambiguitati magis prodest, quam vocabula peregrina in eam linguam, qua in scribendo et dicendo uteris, recipere. Si omnes et dicentes et scribentes inde ab omni tempore hoc vitassent,

vitaſſent, et omnia vocabulis linguae ſuae, iisque popularibus, expreſſiſſent, multae disſenſiones et ſectae non exſtitiſſent. — Verba peregrina in linguam aliam invecta amittunt ſenſim aliquid notionis vel aliquid adſciſcunt: donec tandem vera notio vel pereat vel valde obſcura et ambigua fiat. Docent hoc vocabula *Logice*, *Philoſophia*, *Philologia*, *Evangelium Matthaei*, et ſexcenta alia. Quis haec nomina intelligit ſine explicatione et definitione? At, ſi cui nomini demum explicatio ſeu definitio addenda eſt, nonne hoc indicat, illud eſſe per ſe obſcurum vel ambiguum? Huc pertinent ea, quae ad verbum ſunt translata, v. c. *regeneratio*, *fides in Chriſtum*, *conſummatio ſaeculi* etc. Iam, ſi vocabula peregrina ſunt praeterea tropica, difficultas eorum et obſcuritas magis augetur.

2) Omittenda ſunt vocabula recens inventa, et in Theologorum, Iureconſultorum, Medicorum, Philoſophorum, aliorumque libris et orationibus interdum obvia: quia non ſunt vocabula vere latina. Tolerari tamen debent, ſi ſunt per neceſſitatem inventa, v. c. *infuſum*, ut a *decocto* discernas etc. Sed unde diſcimus, quae vocabula ſint priſcorum, et quae ſint recens inventa? Maxime e lectione priſcorum: haec eſt certiſſima magiſtra: at, quia ea ab omnibus poſtulari non poteſt, prodeſt lectio librorum, in quibus vocabula recens facta collecta ſunt, quales ſunt *Cellarii Antibarbarus* et *Curae poſteriores*, *Vorſtii libellus de latinitate merito ſuſpecta*, *Ienſii Collectanea purae et impurae latinitatis* etc., it. uſus Lexici boni. Attamen non credendum eſt in his libris omnia contineri. Quis enim mortalium omnia iſta colligere poſſit? Talia vocabula ſunt v. c. *abbreviatura*, *aequipollentia*, *aptitudo*, *coacte*, *concivis*, *confrater*, *condeſcendere*, *controvertitur*, *correcte*, *extemporaneus*, *filialis*, *gratitudo*, *impraegnare* etc.

3) Omittenda ſunt vocabula dubiae auctoritatis, h. e. quae quidem adhuc in ſcriptoribus priſcis, ſaltem in multis eorum editionibus, leguntur, ſed quae Critici vel ejecerunt, vel ejicienda adhuc cenſent, quia non videntur a ſcriptore profecta, vel quae aliis de cauſis incerta ſunt. Talia ſunt *accerſo*, *accenſco*, *divertere einkehren*, *multare* pro *mulcare* i. e. *verberare*, *percutere*, *periculum* ap. Nepot. in Epam., *vendico* pro *vindico* etc. Sed unde haec et ſimilia diſcas? E lectione priſcorum, ſi quidem uteris editionibus Criticorum, v. c. Gronoviorum, Graevii, Burmanni, Geſneri, Erneſtii etc.: in primis ſi ipſe es Criticus eque contextu et ope Codicum manu ſcriptorum atque ingenio lectione priſcorum ſubacto judicare potes, quid

priſci

priſci ſcripſerint, quid non. Ac dolendum eſt, in ſcholis tractari vulgo ab adoleſcentibus, imo ſaepe ab ipſis magiſtris, editiones vulgares et ab imperito homine profectas: unde falſa vocabula inde a prima aetate diſcuntur. Quid juvat opera Criticorum hanc in rem adhibita, ſi eam ignoramus, nec uti poſſumus aut volumus? Sed hinc apparet etiam utilitas et neceſſitas artis criticae in explicandis priſcis, et quam perperam agant ii, qui ad aetatem adoleſcentum in ſcholis non accommodatam eſſe dicant: Imo nullam ſententiam in ullo priſco ſcriptore ac ne vocabulum quidem explicare tuto poſſum, niſi ſcio hoc eſſe a ſcriptore profectum. Alioquin vitia explico et diſcenda tironibus trado.

Ceterum, etſi vocabula diximus vere latina eſſe debere, tamen id hactenus volumus intelligi, quatenus ſufficiunt ea ad explicandas noſtras notiones. Hinc toleranda ſunt multa recentiora, v. c. *Archidux*, *Abbas*, *Vaſallus*, *angelus*, *infuſum* etc., ut infra dicetur. Nam non habemus vocabula vere latina, quae iis ſalvo ſenſu ſubſtituantur.

II) *Deinde* in exprimendis ideis *eligi debent vocabula nota*, ut lectores et auditores intelligant, quid dicamus. Difficile eſt dictu, quid cuique notum ſit. Nam aliis ea ſunt nota, quae aliis ignota ſunt. Per *nota vocabula* intelligo ea, quae credere poſſumus ab omnibus, qui linguam latinam quodam modo callent, intellectum iri. Hinc uſurpanda ſunt non niſi ea, quae a) in aetate aurea, quae vocatur, uſitata fuere: nam libri hujus aetatis maxime leguntur; hinc vocabula in illis obvia lectoribus et auditoribus nota eſſe credibile ac notiora, quam quae ſunt aliarum aetatum, in primis vocabula Ciceronis: hujus enim libri praecipue leguntur, ut propterea vocabula in illis occurrentia ſint notiora quam alibi obvia. b) Deinde in his *uſitatis* vocabulis eligenda ſunt *maxime uſitata* h. e. ea, quae in ſcriptoribus aureae aetatis, in primis in Cicerone, creberrime occurrunt. Nam, talia notiora eſſe omni lectori et auditori debere quam raro occurrentia, ſponte intelligitur. Hinc ſequitur, ut, quantum res patiatur, omittantur

1) Vocabula ea, quae non in aurea aetate occurrunt. Sed unde ea novimus? E lectione maxime ipſa iſtorum ſcriptorum, et e bono Lexico. Recenſebo magnam partem eorum, quae nunc quidem, quantum ſcio, in libris priſcorum aureae aetatis non leguntur: annon vero aliquando ab editoribus inſeri

inſeri poſſint nonnulla illorum, non confirmare poſſum: *Abbas* et *Abbatiſſa*, *abbreviatura*, *abbreviare*, *abominabilis* et *abominatio*, *acquiſitio*, *additicius*, *adoptatio*, *aequanimiter*, *aequanimis*, *aequipollentia*, *affectuoſus*, *affirmativus*, *affirmative*, *agonizare*, *albedo*, *aliqualiter*, *aliquanti* i. e. *aliquot*, *aliquatenus*, *amanuenſis*, *amicabiliter*, *anathema*, *anguſtiare*, *animalculum*, *animitus*, *annihilare* et *annullare*, *annuatim*, *apoſtata*, *appropriare*, *aptitudo*, *Archidux* etc., *archivum*, *armiſtitium*, *aſſiſtentia*, *aſſuefactio*, *augmentare*, *balbuties*, *baptiſmus*, *baptizare*, *benefactor*, *beneplacitum*, *beſtialis*, *blaſphemia*, *bibliothecarius*, *bibo* ſubſt., *boatas*, *bovinus*, *breviarium*, *caeſpitare* ſ. *ceſpitare*, *cambium*, *calculare*, *canonizare*, *captivare*, *carentia*, *carminice*, *carnalis*, *carnaliter*, *caſualis*, *caſualiter*, *certitudo*, *coacte*, *coadjutor*, *coaequalis*, *coaetaneus*, *coaevus*, *coelitus*, *coincido*, *combinare*, *Comitiſſa*, *commendatorius*, *commenſalis*, *compater*, *compatior*, *complacentia*, *complices*, *computus*, *concernit* (i. e. attinet ad) *concivis*, *concordantia*, *concupiſcentia*, *condeſcendere*, *condolentia*, *confiſcare*, *confoederare*, *confoederatio*, *confortare*, *confrater*, *congrue*, *connumerare*, *conſiſtorium*, *conſortium*, *conſtellatio*, *contrariari*, *contradictorius*, *e*, *contribulis*, *controvertitur*, *converſari* i. e. *umgehen*, *ſich aufhalten*, *coordinare*, *cordialis*, *cordialiter*, *cordicitus*, *corporalis*, *corporaliter*, *correcte*, *correſpondere*, *crapulari*, *creatura*, *crucifigere*, *cuprum*, *curſorius*, *curſorie*, *dapifer*, *decollare*, *decrementum*, *deitas*, *depraedari*, *deriſio*, *deſertum*, *deſolatio*, *deteriorare*, *deviare*, *diescit*, *dietim* i. e. quotidie, *dignanter*, *diſtrictus* ſubſt., *diverſicolor*, *diverſimode*, *diviſim*, *dolorificus*, *doloroſus*, *dubietas*, *Duciſſa*, *econtra*, *edecumatus*, *efficaciter*, *effigiare*, *efformare*, *eleemoſyna*, *eluceſcit es erhellt*, *epitomare*, *epitomator*, *eremita*, *ethnicus*, *excommunicare*, *exhibitor*, *exinanitio*, *exorbitare* cum derivatis, *extemporaneus*, *extraordinarie*, *extrinſece*, *facilitare*, *famigeratus*, *favorabiliter*, *feriari*, *ficticius*, *fidejuſſor*, *figmentum*, *filialis*, *filialiter*, *finalis*, *finaliter*, *flavedo*, *fluxus* ſubſtant., *forpex*, *fortificare*, *frontiſpicium*, *fructificare*, *fruſtraneus*, *fundamentalis*, *fundamentaliter*, *gehenna*, *glorificare*, *gratanter*, *gratitudo*, *habitaculum*, *hebdomadatim*, *hereditare*, *hiſtoriographus*, *homagium*, *hortulanus*, *humiditas*, *humiliare*, *hypocrita*, *idololatria*, *jejunare*, *ignominioſe*, *ignoranter*, *illatio*, *illativus*, *illegitimus*, *immediatus*, *immediate*, *immoriger* et *immorigerus*, *impertinens*, *impoenitens*, *impoenitentia*, *importantia*, *impoſſibilis*, *impoſſibilitas*, *impraegnare*, *inadvertentia*, *incapax*, *incertitudo*, *inceſſabilis*, *inceſſabiliter*, *inceſſanter*, *incidenter*, *incolatus*, *incongruus*, *inconſideranter*, *inconſideratio*, *incoram*, *incorporalis*, *incorporaliter*, *incorrigibilis*, *incorrigibiliter*, *incredulitas*, *incunctanter*,

tanter, incurabilis, incurabiliter, indesinenter, indigitare, indisciplinatus, infernalis, infinities, influxus, ingratitudo, inobediens, insimul, insipidus, insolite, insufficiens, entia, enter, intelligibilis, intimare, intimior, intrinsece, invariabilis, invasor, inverecunde, inverecundia, irrationalis, irrationaliter, irrationabilis, irrationabiliter, irreconciliabilis, irregularis, irregulariter, irremissibilis, irreverenter, tia, invisibilis, invisibilitas, invisibiliter, itinerarium, juramentum, justificare, labilis, licite, liga, longanimus, longanimitas, lubricitas, lucta, maledictus, manuductio, martyr, martyrium, matricula, medie, medietas, mediate, mediator, meliorare, mensurare, meridionalis, minorare, miraculosus, modernus, molestare, momentaneus, momentaliter, monachus, monialis, monoculus, mortificare, multoties, necessitare, negativus, negative, neotericus, neutralis, nigredo, nimietas, notorius, notorie, novendecim, nullatenus, nullibi, obtenebrare, obviare, occidentalis, octodecim, ocularis, localiter, orthodoxus, orthodoxe, ordinarie, oscitantia, pacifice, paenultimus, parochia, partialis, passio, peccamen, peccaminosus, peccator, peccatrix, perlator, perpendiculariter, pientissimus, pinnaculum, plausibiliter, pompose, populosus, possibilis, possibilitas, praenominatus i. e. praedictus, *praeprimis, praesentaneus, praesentare, praeservare, praesupponere, primicerius, primordialis, primogenitus, prioritas, profunditas, proficuus, prolongare, promanare, promtitudo, propalare, prophetare, proportionaliter, protectio, protector, protoplasti, purificare, puritas, pusillanimis, pusillanimitas, qualisqualis, quantocius, ratificare, realis, realiter, recenter, recommendare, recompensare, rectitudo, redargutio, redhostimentum, refrigerium, reiteratio, repedare, respective, restaurare, resurrectio, reverenter, reverendissimus, revisio, rigorosus, salvator, salvificare, sanctificare, sanctificatio, sapidus, scandalum, scandalosus, scholaris, scibile, scortatio, scrutinium, septimana, septimanatim, signanter, situari, situatio solummodo, somnolentus, somnolentia, sordities, specialis, specialiter, spondaicus, spontaneus, stannum, sternutatio, subalternus, subalternare, subalternatio, subaudire, subintelligere, subjugare, sublimare, subsistentia, substantia, successivus, successive, sufficientia, sufficienter, summitas, superciliosus, superfluus, superioritas, supernaturalis, suppedaneum, supremitas, sustentaculum, tortura, totalis totaliter, transmutatio, transsubstantiatio, triumphator, vacantia, vane, variabilis, vasallus, vaticinium, vegetativus, verificare, vernalis, viceversa, viror, visibilis, visibilitas, visibiliter, ullibi, ultime, ultimo* et *ultimato, unanimiter, uniformis, unigenitus, voluptuosus, voracitas, uxoratus*, et sexcenta alia: quis enim cuncta commemorare vel tantum scire queat? Haec igitur vocabula omit-

omittenda sunt, si fieri potest h. e. si iis carere possumus. Multis enim horum vocabulorum carere possumus, iisque alia substituere, v. c. pro *adoptatio* dici potest *adoptio*, sic *aequanimiter* mutari potest in *aequo animo*, *affirmativus* in *affirmans*, *ajens*; v. c. *enuntiationes ajentes*: *armistitium* in *induciae*, *archivum* in *tabularium*, *assistentia* in *auxilium*, *assuefactio* in *consuetudo*, *boatus* in *mugitus*, *coaequalis*, *coaetaneus*, *coaevus* in *aequalis*, *concivis* in *civis*, *cordicitus* in *ex animo*, *correcte* in *emendate*, *nullibi* in *nusquam*, *multoties* in *saepe*, *novendecim* in *undeviginti*, *nigredo* in *nigror*, *proficuus* in *utilis*, *profunditas* in *altitudo*, *restaurare* in *instaurare*, *salvator* in *servator* (i. e. *Erretter*), *salvificare* in *servare*, *solummodo* in *tantummodo*, *ullibi* in *usquam*: et sic in aliis agi potest: interdum et circumscribere licet. Sunt vero etiam non pauca, quae non bene commutari possint, nisi ubique lata circumscriptione uti velis, quae tandem taedio est, praesertim si nota jam sunt vocabula: v. c. *Abbas*, *Abbatissa*, *Archidux*, *Archi-Mareschallus*, etc., *angelus*, *diabolus*, *bibliothecarius*, *canonizare*, *Comitissa*, *Monachus*, *Monialis*, *Pastor* v. c. ecclesiae alicujus, *Diaconus*, *Archidiaconus*, *Papa*, *Vasallus*, *paenultimus*, *occidentale imperium*, et alia multa nomina ordinis, dignitatis, et honorum, v. c. *Minister* regis etc., it. adjectiva honores designantia, *reverendissimus*, *praenobilissimus* etc., quae ejicere durum foret atque inhumanum. Sunt nota, et, quidquid vocabuli Ciceroniani iis substituas, nunquam id exprimit, quod vocabulum barbarum, more receptum, exprimit vel exprimere videtur. Sic et in rebus philosophicis, theologicis etc., agendum.

2) Sequitur deinde, ut omnia raro apud scriptores aureae aetatis et Ciceronem occurrentia vocabula omittamus, si quidem fieri potest, quia credibile est ea non cuivis lectori et auditori nota esse; ut taceam, talia vocabula his scriptoribus excidisse videri, atque ipsos non ea pro bonis habuisse, quia alioquin crebrius iis usi essent. Talia sunt v. c. *absque*, *causari*, *infideliter*, *genitor*, *genitrix*, *vituperium*, *servitudo* etc.

3) Etiam *poetica* h. e. quibus tantum poetae delectantur; ea sunt paulo duriora et communi dicendi usui plerumque ignota. Nam non omnia, quibus poetae utuntur, sunt *poetica* vocanda, sed quibus illi soli: quo forsan pertinet *imputare*, *aequor* de mari etc. At de his non judicare potest, nisi qui lectioni priscorum jam assuetus est. In primis huc pertinent epitheta v. c. *altisonus*, *horrisonus*, *velivolus*, *flammiger* etc., quae nota esse debent ei, qui vitare vult.

4) Graeca,

4) Graeca, ut supra n. I dictum, quantum fieri potest, quia non omnibus lectoribus et auditoribus sunt nota.

5) Omnia recentiora, si iis carere possumus, quia non auditoribus et lectoribus omnibus nota.

6) Etiam in usu vocabulorum e mythologia et antiquitatibus doctorum cautio magna est adhibenda. Non semper scimus, an auditores illa omnia intelligant: non omnes mythologiam et antiquitates eadem opera discunt: Imo saepe ne lectores quidem semper intelligunt, licet his tempus suppetat ad consulendos libros: ut taceam humanitatis esse, lectores, quantum potest fieri, hac molestia evolvendi libros liberare, ac propterea potius vocabula popularia sumere. Et quo quis peritior est linguae latinae, eo minus solet vocabula ex antiquitatibus romanis petere: praesertim cum, ut infra dicetur, raro in nostra tempora recte transferri possint.

III) *Vocabula debent sumi significatione nota.* Significatio nota est ea, quam saepissime apud priscos, in primis Ciceronem, occurrere certum est: nam tales significationes etiam iis notae sunt, qui non subtilissima linguae cognitione instructi sunt. Habent enim vocabula, per se bona et optima, interdum

1) *significationes rariores*, quae paucis notae sunt, quia non omnes linguam diligentissime discunt, v. c. *notatio* occurrit pro *etymologia* ap. Ciceronem; sic *gaudeo* interdum pro *habeo; utor* pro *indigeo; evadere* pro *fieri; supplicium* pro *supplicatio; ex tempore* pro *statim*, *subito*, semel dixit Cicero Arch. 8; *quasi* additum numeris pro *fere*, *circiter* etc., his abstinendum censeo.

2) habent nonnulla vocabula significationes dubias, de quibus adhuc lis est inter doctos vel quae nondum satis confirmatae sunt, v. c. *periculum* apud Nepotem in Epamin. 8, quod alii explicant per *columnam*, alii per *tabulas publicas*, *das Protocoll*, provocantque ad Ciceron. Verr. III, 7, ubi *scribis tabulae publicae periculaque magistratuum committi* dicuntur: sed nondum clarum est, Ciceronem per *pericula magistratuum* intellexisse *tabulas publicas*, praesertim cum hae ipsae jam nominentur, ut taceam Ciceronem dixisse *pericula magistratuum*, quod secus in Nepote, ubi Epaminondas petit a judicibus, ut suo periculo certa verba inscribant: alii *periculum* tolli et cum alio vocabulo commutari volunt. — Sic *denique* Graevius explicat *ut paucis dicam*, *me expediam*, *kurz zu*

sagen: at potest hoc vocabulum plerumque per *tandem*, *postremo*, vel etiam per *adeo sogar* explicari, ut adeo ista Graeviana significatio inter fictas referri posse videatur. — Sic *humare* h. e. *humo tegere* explicant nonnulli per *cremare*, laudantque Ciceron. Leg. II, 22, ubi dicit, *sepultos* dici sua aetate quoque *humatos;* et Nepot. Eum. 13 extr., qui ait: *hi — humaverunt, ossaque ejus ad matrem — deportanda curarunt.* Quomodo potuerunt Eumenem *humare* i. e. *humo tegere* et deinde *ossa ejus ad matrem deportanda curare?* hinc colligunt, *humare* esse *cremare.* At a) Ciceronis locus non docet *humari* esse *cremari.* Cicero dicit tantum, sua aetate omnes sepultos i. e. *crematos* dici *humatos.* Recte: omnes sepulti i. e. cremati possunt dici humati, quia omnes homines, ubi combusti erant, humabantur h. e. humo tegebantur, ossa scilicet eorum: hinc per metonymiam *crematum* vocare possum *humatum*: at propterea *humari* non est plane *cremari:* ut nos quoque hominem *sepultum* pro *mortuo* dicimus: at propterea *mori* et *sepeliri* non eadem sunt. b) locus Nepotis haud dubie corrigendus est, et leg. *cremaverunt* pro *humaverunt*, ut jam Lambinus, praeclarus judex bonae latinitatis, vidit. Rectius ergo ubique *humare* explicamus *humo tegere.* Ab ejusmodi igitur significationibus, nisi plane fictis, at dubiis saltem, abstinere debemus. Possint huc multa adhuc referri vocabula; itemque multae phrases, v. c. *ad scenam ire* ap. Nepot., quod nondum clarum est esse idem quod *in scenam prodire* etc.

3) habent et multa vocabula adeo fictas significationes, quae apud priscos aureae vel argenteae aetatis non occurrunt, sed a recentioribus interdum vocabulis nonnullis tribui perperam solent: v. c. *advocare* pro *causas agere* s. *patronum causarum esse; ambitio* pro *superbia* et *ambitiosus* pro *superbia inflatus*, cum priscis sit *studium aliis valde placendi* etc.; *angustia die Angst; apparere* pro *videri*, cum sit *manifestum esse; avarus* pro *nimis parco et tenace*, cum sit *pecuniae nimis cupidus; bona opera* de *beneficentia* erga *egenos*, *miseros* etc.; *brachium saeculare* de *magistratibus; calumnia* pro *criminatione* alicujus coram aliis quacunque in primis privata et tecta, *Verläumdung; calamitas* pro *omni malo*, *fortuna adversa Unglück*, cum sit *jactura rei gravior* vel *malum gravius; clemens* pro *benefico*, *benigno*, cum sit tantum *facilis in venia alicui danda; communiter* pro *vulgo*, *plerumque*, cum sit i. q. *sine partitione*, Cicero ad Div. XIII, ep. 12 in. opponit *communiter*

ter et *separatim; compilare* pro *colligere* in universum, cum sit tantum *spoliare; confundi* pro *pudore adfici* ap. scriptores eccles. ex hebraico; *consulere alicui* pro *suadere*, cum sit *prospicere; convincere* pro *persuadere*, cum sit nihil aliud, quam ostendere aliquem aliquid (mali) fecisse vel rem (malam) ita se habere, licet aliquis neget; ergo tantum in mala re occurrat; *copia* pro *exemplo*, *die Copie; cordatus* pro *animosus; crux* pro *malis* s. *rebus adversis* apud Theologos; *damnati* pro *iis*, *qui in orco sunt* vel *suppliciis aeternis afficiuntur*; *deputare* pro *destinare*, hinc *deputatum*, cum sit priscis *amputare; destitui* pro *carere* in universum, cum sit *deseri; devotio* pro *summa ardentique pietate erga deum; diligens* de *valde et libenter occupato*, cum sit *accuratus*, *providens*, *ad singula attentus*, sic *diligentia* male ponitur pro *industria*, *der Fleiß*; *discurro* pro *loquor*, *discursus* pro *sermo; discretus* pro *humanus*, *modestus; excessus*, *ein Exceß*, *grave peccatum*; *festivitas* de *die solenni; fides* v. c. in Christum ap. Theologos, *der Glaube*, sic et *fideles die Gläubigen; fornicatio* de *scortando*; *gentilis ein Heide; hactenus* de *tempore bis itzt* (saltem a multis haec notio dubitatur); *humilis* sensu bono et *humilitas* de virtute certa, *Demuth*, cum priscis sit *niedrig*, *Niedrigkeit*, v. c. *virgultum humile*, ac per contemtum dicatur, v. c. *animus humilis ein niedriges*, *niederträchtiges*, *Gemüth; impingere* neutraliter pro *offendere anstoßen*, cum sit priscis activum; *infernus die Hölle*; *infideles die Ungläubigen; infidelitas der Unglaube* ap. Theologos; *inferre* pro *concludere*, *argumentari*, apud nonnullos philosophos; *infucatus* pro *non fucatus*, cum priscis sit idem quod *fucatus*; *inquam*, si est revocantis se in verbis perperam dictis *ich wollte sagen*, prisci utuntur eo in repetitione verborum post parenthesin, at, ubi perperam dicta corrigere volunt, dicunt, *volui dicere*, non *inquam*; *intercedere* pro *rogare alicujus causa*; *iterum* pro *rursus* in universum, priscis est pro *secundo*, *deinde*, *zum zweyten Male; juxta* pro *secundum*, *ex*, v. c. *juxta Platonem hoc verum est*, priscis est idem quod *prope; laqueus* pro *fune omni*, priscis pro *fune*, cui nodus inest, et respondet nostro *Schlinge*, *Fallstrick; levis* pro *facilis*, priscis pro eo, quod caret pondere, deinde pro *vano*, *contemnendo*, *vulgari*; *linea* pro *versu eine Zeile*; *magistratus* pro toto *senatu*; *maxima* pro *regula*, *principium*, quod sequimur in agendo; *medium* pro *re*, *qua aliquid efficitur*, *das Mittel; ministerium* de *ordine sacerdotum; momentum* pro *pretio*, v. c. *res magni momenti* dicunt pro *re magni pretii*, cum sit *res magni ponderis* ad aliquid bene peragendum,

 momen-

momentum enim est *pondus*; *mundus* pro *hominibus*, in primis pro *malis; multare* pro *verberare*, hic debet usurpari *mulcare*; *omnino* in affirmante responsione; *opinio* de omni sententia, etiam certa, sic et *opinari; paganus ein Heide*; *persecutio* de malis illis, quae Christiani passi sunt sub Imperatoribus primis; *poenitentia die Buße; praecise* pro *accurate*, cum sit *breviter*; *praesumo* pro *audeo*, priscis est *ante sumo*; *pro tempore* pro *nunc*; *prolixus* de verbis, v. c. epistola prolixa; *promovere* pro *adjuvare befördern*; *proximus* de *homine* in universum; *publicus* pro *manifestus*, cum sit priscis id, quod nomine populi fit, ad eum vel ejus commodum pertinet etc. sic et *publice*, v. c. *publice missus est ad hoc bellum; quoad* cum accusat. pro *quod attinet ad* etc.; *resurgere* pro *ab inferis aliquando redire; remedium* pro re, qua aliquid efficitur, bono sensu, priscis dicitur de re, qua aliquid avertitur; *scientia* pro *disciplina* in libris tradita, v. c. Philosophia, Theologia, priscis est *id, quod scimus*, seu idem quod *notitia, cognitio; saecularis weltlich; seducere* pro *decipere; suspensus ab honoribus*, *munere*; *teneor* pro *debeo* seq. infinitivo; *vergo gereichen*, v. c. *in honorem*; *verba facere* pro *loqui* in universum; *vice* conjunctum cum nomine numerali, v. c. *prima vice*, *secunda vice* etc.; *unio* pro *conjunctione; vocatio* de munere alicui committendo; *votum* pro *suffragio das Votum* etc. His igitur significationibus abstinendum: cum vero plura vocabula hujus generis sint, ista res non nisi e lectione priscorum tuto disci potest. Nonnullae etiam significationes in aurea aetate non videntur in usu fuisse; hinc multi iis abstinent; huc pertinet *privilegium* bono sensu; *quandoque* pro *interdum* etc.

4) sunt et significationes vocabulorum poetis forsan propriae; v. c. *salutor* pro *appellor*, sic et *audio* pro *vocor*, *est* pro *licet*, v. c. *hinc videre est*, *hieraus kann man sehen.* At non omnes lectores et auditores ita legerunt poetas, ut significationes ibi tantum obvias tenerent.

IIII) *Vocabula debent quoque esse apta* h. e. *notioni*, *quam mente tenes*, *accurate respondere eamque plane exprimere*, atque ita neque nimis multum neque nimis parum dicere. Haec est certissima ad perspicuitatem via. Tripliciter igitur hic peccari potest:

1) *primum*, quando orator vel scriptor cum vocabulo aliquo *aliam* ideam conjungit, quam illud habet h. e. quam prisci

prisci cum eo olim conjunxerunt, v. c. quando *consulere alicui* usurpat pro *suadere* s. *consilium dare*, ut vulgo faciunt, *diligentia* pro *industria Fleiß; omnino* in responsione affirmante, *quandoque* pro *interdum*, *scientia* pro *arte* vel *disciplina* in libris tradita etc. add. vocabula paulo ante recensita.

2) *deinde*, quando loquens vel scribens majorem ideam cum vocabulo conjungit, quam hoc habet, v. c. quando usurpat *opinio* pro *certa sententia; opinari* pro *judicare*, *sibi persuadere*, vel etiam *arbitrari*, est enim tantum *credere sine causa*, *vermuthen; parum doctus* pro *paulum docto*, cum sit fere i. q. *indoctus*, *parum* enim per contemtum dicitur, et vix differt a *non*; sic et *vix* parum abest a *non*, v. c. *vix credi potest* et *non credi potest* fere eadem sunt, et apud priscos inter se commutantur. Qui itaque alicujus laudandi causa dicit, eum *parum doctum esse*, *ingenio parum felici praeditum esse*, is illum non laudat, et errat, cum putat se vernaculum *ein wenig*, quod fere convenit cum *ziemlich* et medium est inter *viel* et *nichts*, expressisse. Sic *mediocris*, *mediocriter*, non semper cum laude dicitur; v. c. *eruditio mediocris* est tum *mittelmäßige*, i. e. *ziemliche*, tum *mittelmäßige* i. e. *schlechte Gelehrsamkeit*. Sic *mediocriter doctus*.

3) *tandem* peccatur, quando in loquendo vel scribendo *minorem* ideam cum vocabulis conjungimus, quam ea vere continent, v. c. quando dicitur *ira inflammatus* pro *iratus*, cum illud *graviter iratum* hoc simpliciter *iratum* indicet; *persuadere sibi* pro *putare*, *credere*, cum illud sit *certo credere*, *pro certo habere*; *honoratissimus* in titulis *hochgeehrtester*, cum apud priscos de vero *honore* vel de *munere honorifico* tantum dicatur etc.

Iam quomodo agendum est, ut vocabula ubique ideis recte respondeant? Debemus et rem, quam exprimere verbis studemus, et vocabula ipsa, quibus exprimenda sit, accurate intelligere. Quod utrumque si observamus, nunquam peccabimus. Nam tum videbimus multas ideas s. res, Romanis olim notas, nobis hodie ignotas esse et contra multas res nobis hodie cognitas illis ignotas fuisse: unde patebit, non omnia prisca vocabula hodie usurpari amplius posse, quia non singulis ideis hodiernis respondent. Huc pertinent v. c. *legio*, *cohors*, *tribunus*, *hastati*, *triarii*, *sestertius*, *denarius*, *munici-*

municipium etc.: *legio* vix reſpondet ei multitudini militum, quae vocatur hodie *ein Regiment:* et, cum *cohors* fuerit priſcis *decima pars legionis*, quaeritur, an reſpondeat ei numero, qui vocatur *Bataillon: municipium* hodie plane non exſtat amplius, eſt enim *oppidum ſuis legibus ſuisque magiſtratibus ſe regens ac ſimul jure civitatis romanae utens*, ubi eſt tale oppidum? Et innumera talia ad antiquitates pertinentia non ſatis conveniunt noſtris temporibus, ac ne *ſervus* quidem, it. *toga*, *tunica* etc. Noſtri *ſervi* ſunt liberi; ac, quod nobis vocatur *Rock*, *Weſte,* diverſum eſt a *toga, tunica.* Quid igitur agemus? Sumamus, fateor, neceſſe eſt vocabula priſca, quae habemus, et ignoſci nobis ſaepe debet, quia melioribus caremus. Hinc in rebus, quae recens inventae ſunt et priſcis plane ignotae fuere, non vitio verti debet iis, qui recentiora vocabula uſurpant, v. c. *bombarda, pulvis pyrius*, *Archidux*, *Confeſſionarius*, *Miniſter regis* pro *amico* etc. An etiam *Regimentum*, *Batalio* etc. dicamus? Equidem putaverim. Sunt, qui circumſcribere malint tales res: quod non omnibus placet, qui brevitatis ſunt ſtudioſiores. Hic omnia iſta vertuntur in conſenſu eruditorum: ab his pendet *uſus* atque ita lex et norma loquendi. Pertinent huc etiam multa Theologica, Iuridica, Medica. Theologo v. c. non vitio verto, quando de *angelis*, *diabolo*, *Meſſia*, *epiſcopo*, *diacono*, *ſpiritu* etc. loquatur, quia haec vocabula omnibus nota ſunt: Sic Iureconſulto facile ignoſco loquenti de *feudis*, *Allodiis*, *Vaſallo*, *Gerada*, *jure patronatus*, *praeſcriptione longi temporis* etc. Medico, quando de *pilulis*, *infuſo*, *decocto*, *extravaſatione*, *electuariis* etc. loquitur et ſcribit. Si quis tamen velit ac poſſit apte i. e. ſalva perſpicuitate circumſcribere, ei non invidebo. — Philoſophi non tanta neceſſitate premuntur, quia Cicero jam philoſophiam latine tractavit: at Theologiae noſtrae, Iurisprudentiae, et Arti medendi illud non contingere potuit. Ac docuit Erneſti Initiis philoſophicis, poſſe nos de philoſophia, dummodo velimus, bene latine ſcribere. Ceterum cogitemus, in verbis non ineſſe pulchritudinem ſed in ideis latentibus in illis et in conjunctione vocabulorum. Hinc, qui barbara (ut vulgo vocantur h. e. non occurrentia apud priſcos) vocabula uſurpat, at praeclare in iis cogitat, et ea praeclare et ad perſpicuitatem accommodate conjungit, is pulchrius ſcribit et magis placet, quam qui vocabula non niſi e Cicerone hauſta adhibet, ſed in iis non praeclare cogitat, et ea imperite obſcureque conjungit.

V) *Debent*

V) *Debent* tandem *vocabula omni ambiguitate* carere h. e. vel per se definitam certamque vim habere vel haec vis debet per contextum aut etiam aliunde certo definiri. Hinc 1) vel legenda sunt vocabula, quae sunt unius ejusque certae significationis, v. c. *homo*, *sum*, *scando* etc.: id quod in primis agendum, si contextus ea non explicat; 2) vel, si vocabulum homonymum h. e. duarum aut plurium significationum sumitur, id quod propterea, quia illorum numerus est major ac praeterea res saepe tale verbum postulat, fieri saepissime necesse est, debet a) aut contextus talis esse, ut, quam vim cum illo vocabulo conjungamus, statim appareat, h. e. vel verba statim addita vel antecedentia vel saltem consequentia debent manifeste declarare, quae vis sit illius vocabuli; b) aut saltem res illo vocabulo homonymo h. e. ambiguo expressa debet tam nota esse, ut lectori et auditori statim in mentem veniat, quid vocabulum istud indicet. Exemplis hoc illustremus. *Consilium*, *consuetudo*, *uti* sunt vocabula homonyma. Si quis dicit mihi: *audistine aliquid de consilio patris?* nec quidquam aliud addit, ego non intelligo, quid *consilium* hic notet: potest enim *Rath*, *Entschluß*, *Klugheit* esse. At, si quis dicit: *Pater mihi suasit, ut ita rem instituerem. Quomodo placet tibi hoc consilium?* hic aperte video, *consilium esse der Rath:* atque ille locutus est perspicue. Si quis dicit: *Marcelli consilium multi vituperarunt*, nemo hoc intelligit; at, si dicit: *Marcelli consilium, qui in patriam redire nolebat, multi vituperarunt* vel *cum Marcellus in patriam reverti nollet, multi hoc consilium vituperarunt*, perspicue loquitur: nam manifestum est, *consilium esse der Entschluß.* Sic dicens: *Cicero Catilinae furorem non vi et armis sed consilio et calliditate oppressit*, perspicue loquitur, quia contextus docet, *consilio* esse *durch Klugheit.* Qui dicit: *consuetudine hoc didici* pro *familiaritate* etc., is obscure loquitur, at, si dicit: *Ab hominibus, quibus utimur, multa disci possunt; ego ipse consuetudine hominum multa didici*, perspicue loquitur: nam vocabulum *hominum* declarat, quid *consuetudo* hic sit: et praecedentia multo magis. Sic *usus sum multis hominibus* pro *usus sum opera multorum ich habe mich vieler Menschen bedient*, v. c. ad aliquid efficiendum, ambigue dictum est, quia et notare potest *vixi cum multis ich bin mit vielen Menschen umgegangen:* hinc rectius est addere *opera:* v. c. *Ad istam rem efficiendam multorum opera usus sum.* Et hinc dicit Cicero, nisi fallor, semper *uti aliquo mit einem umgehen*, *uti alicujus opera sich jemandes*

bedienen: nec unquam, puto, dixit *uti homine* pro *gebrauchen:* et sic omnis ambiguitas vitatur. Huc pertinent multa vocabula, v. c. *imperium*, *oratio*, *persona*, *dignitas*, *auctoritas* etc., in quorum usu semper vel contextus vel historiae ratio habenda: v. c. *imperium Sullae*, *Scipionis* etc., quisque intelligit esse *das Commando*, quia hi viri sunt noti; sic *auctoritate senatus Caesar ignovit Marcello* per se ambigue dictum est, at historia docet, *auctoritatem* esse hic *das Zureden*, *Vorstellung*. At, si de re ignota loquens uterer *auctoritate* isto sensu, nemo me intelligeret, quia *auctoritate* posset esse quoque *imperio auf Befehl* vel *consilio* etc. Sic Cicero saepe in epistolis, praesertim ubi jocatur, utitur vocabulis ambiguis, quorum sententia, quia contextus nil explicat, nobis obscura est; sed quae is, ad quem scripsit, praeclare intellexit, quia rem, ad quam Cicero respiciebat, norat, ut ideo Cicero non illi sed nobis tantum obscure scripserit, neque ita obscuritatis nomine accusandus sit. Ceterum in delectu verborum singulorum recte servando omnia vertuntur in eo, ut ea recte intelligamus, in primisque eorum vim propriam et primam teneamus, de qua re supra p. 85 ff.

SECT. XXIII

2) *De perspicuitate in conjungendis vocabulis.*

Alter fons propior perspicuitatis in vocabulorum usu est *eorum conjunctio recta*. Et haec est res princeps: nam, qui vocabula latina bene deligit et male conjungit, is semper male scribit.

Tenenda hic sunt maxime haec:

I) *Nominibus substantivis addi debent verba, proprie dicta, quae illis conveniant*, v. c. vocabulo *viae*, quando pro *ratione*, qua quid consequimur vel consequi studemus, ponitur, *das Mittel*, non convenit *eripere*, *dare*, quia proprie *via der Weg* non potest *eripi*, *dari*. Male ergo loquamur: *Omnes viae mihi sunt ereptae*, *mir sind alle Mittel benommen*, imo *occlusae*, *obseptae*, *interseptae* etc. Non accurate dicitur *dedit mihi viam ad illud consequendum*, imo: *patefecit mihi viam*, *aperuit*, *munivit* etc. Attamen *tradere vias* est Cic. Leg. I, 6. Non dici potest *honoris gradum accipere*, *eine Ehrenstelle bekommen*, sed *adscendere*, *ad honoris gradum pervenire*.

venire. Sic non dici poteſt *poenas accipere*, ſed *poenas dare, pendere, dependere, perſolvere.* Sic priſci: unde patere puto *poenam* non proprie eſſe *die Strafe* ſed *die Rache;* hinc, qui punitur, *dat alii quaſi ultionem ſui* ſ. facit, ut alius ſe ulciſcatur vel ultus ſit. Non dici debet *naufragium pati Schiffbruch leiden* i. e. *das Unglück haben, daß das Schiff ſcheitert,* licet Seneca Herc. Oet. 118 ita loquatur, ſed *facere*, cum Cic. ad Div. XVI, 9; quia illud poſſet et verti *Schiffbruch erdulden, ſich gefallen laſſen.* Sic *damnum facere* vel *accipere Schaden leiden* i. e. *bekommen* rectius dicitur, quam *damnum pati*, quia hoc quoque foret *damnum aequo animo ferre:* nam *pati* pro *aequo animo pati erdulden, ſich gefallen laſſen, nicht dawider murren*, ſaepe a priſcis dicitur. Non dicitur *peccata remittere*, nam non poſſunt *peccata remitti erlaſſen werden*, at *poenam remittere die Strafe erlaſſen* recte dicitur: nam haec poteſt alicui remitti. Non dixerim *rogare munus* ſ. *honores, magiſtratum, um ein Amt bitten, anhalten*, ſed *petere*, quia priſci fere ſemper ita: *rogare* per ſe non falſum; ſed Cicero diſtinxit *rogare* et *petere* Planc. 10 in.: Phil. II, 30 extr; forſan *rogare* eſt in univerſum *bitten*, ſed *petere förmlich darum anhalten.* Et ſic in aliis multis. Sed hic omnia vertuntur non modo in lectione priſcorum, ſed in primis in cognitione primae notionis vocabulorum: quam qui tenet, ſemper ſcit, qualia verba iis addi poſſint. Qui eam neſcit, ſemper dubius haeret, nec ullum vocabulum antea cum alio vocabulo conjungit, quam ſciat, priſcos eodem modo ea conjunxiſſe. Sic, ubi de rebus romanis loquimur, ſervanda ſunt *verba*, ſubſtantivis convenientia, v. c. conſulem, praetorem, *creare*, ſaltem ſic creberrime dicitur; quamquam et *facere* rectum eſt: dictatorem *dicere*, quia unus v. c. conſul eum *dicit;* quamquam et *creare, facere*, occurrit: ſenatorem *legere*, quia delectus habebatur; legem *ferre* (proprie *tragen*) de magiſtratu, qui eam ad populum fert (i. e. *an das Volk hinträgt, vor das Volk bringt*), h. e. ei proponit et recitat; legem *jubere, ſciſcere*, de populo illam jubente ratam eſſe, quia populus ſolus, h. e. univerſi Romani, poterat jubere, legem ratam eſſe; Veſtalem *legere* vel *capere;* Flaminem et Interregem *prodere.* Sic *ſenatum habere, concionem habere* etc.

II) *Verbis*, proprie dictis, addi debent adverbia illis convenientia: v. c. *enixe rogare*, non *obnixe; facile pati ſich etwas gern gefallen laſſen*, non *libenter pati:* ſic priſci ſemper, nec aliter res patitur: nam *libenter* eſt *cum voluptate*

mit Vergnügen, et *pati* est *tolerare erdulden:* quis dicat *mit Vergnügen erdulden?* Et, qui apud nos dicunt: *sich etwas gern gefallen lassen*, ii non cogitant in his verbis illud: *etwas mit Vergnügen erdulden*, sed hoc: *nicht dawider murren*, *damit zufrieden seyn:* ut vel hinc pateat, perperam dici *libenter pati*: At, si quis in perferenda re adversa voluptatis aliquid perciperet (quales homines vix reperiri putaverim), tum posset iste homo dici *libenter pati*. Sic non dici potest: *hic cibus sapit pulchre*, ut nostri interdum loquuntur, *schmeckt schön;* nec *hic flos olet pulchre*, *riecht schön;* nam *pulchritudo* omnis inest in *externa specie*, non in *natura* et *interna conditione rei:* rectius ergo dicitur *bene sapit*, *olet* etc. Ceterum et hic omnia pendent a recta notitia vocabulorum maximeque primae eorum significationis.

III) *Nominibus substantivis addi debent adjectiva* tum *convenientia* tum *sufficientia* s. satis multa.

1) *Convenientia* h. e. quae a priscis addi solent, et quorum ideae conveniunt ideis substantivorum: v. c. recte dicitur *consilium bonum ac fidele; bonum*, si cum *prudentia* datur, *fidele*, si cum *fide:* qui enim consilium nobis dat, is debet hoc primum *posse*, deinde etiam *velle*: *posse* pertinet ad scientiam ejus, et tum consilium est *bonum; velle* pertinet ad fidem et voluntatem ejus, ut ea loquatur, quae sentiat; tum consilium est *fidele*. Non recte proprie dicitur *consilium prudens*, *sapiens;* homines sunt *sapientes*, *prudentes*, non consilia eorum: hinc nec satis accurate dici potest *res prudens*, *sapiens;* nec *hoc est prudens das ist klug*, sed *hoc est prudentis:* v. c. *es ist klug oder einfältig, wenn man so handelt, est prudentis vel stulti ita agere.* Nec tamen dissimulandum, priscos *τὸ prudens* et *sapiens* dixisse de rebus, v. c. *prudentissimum consilium* Nep. Eum. 3: *Sapiens excusatio* Cic. Att. VIII, 12: *sapiens consilium*, Ovid. Met. XIII, 433 et saepius; ut hic usus damnari nequeat. *Pulcher* dicitur de *externa specie:* ergo recte dixeris *horti pulchri*, *vestis pulchra*, si ad externam speciem respicis: at non *ager pulcher* de fertilitate, sed *bonus:* sic Graecis *καλὸς* est *pulcher*, *ἀγαθὸς bonus*, unde patet *καρπὸς καλὸς* in N. Testam. de bonitate fructus non recte dici. *Homo senex* recte de *annis* et *homo antiquus* de *moribus* dicitur. *Homo magnus*, *vir magnus*, de ejus *statura* s. *corporis longitudine* perperam dicitur, sed dici debet *longus:* nam *magnus* de hominibus dictum pertinet tantum ad eorum virtutes et res gestas: v. c. *Pompejus fuit*

fuit vir magnus, hinc *Alexander magnus* etc. *Conditio amoena ein angenehmer Zustand*, *res amoena angenehme Sache*, *fortuna amoena ein angenehmes Schicksal*, *angenehmer Zufall* non accurate dicitur: nam *amoenus* tantum de suavitate, quae ope sensuum, inprimis oculorum, percipitur, v. c. regionis dicitur, v. c. *regio amoena*, *praedium amoenum* h. e. *ein angenehm gelegenes Landgut* s. *welches in einer angenehmen Gegend ist*. Rectius itaque dicitur *conditio*, *fortuna*, *res laeta* etc. *Manus propria* pro *mea*, *tua*, *sua* cet. stulte dicitur, quia *proprius* est tantum *eigenthümlich* et opponitur *communi*, v. c. *rei vis propria die Kraft*, *die der Sache eigen ist und die andere Sachen nicht haben: domus propria* est, quae non est communis cum aliis: v. c. *aedes* non domus est propria singulis hominibus, sed omnibus communis. Hinc *manus propria hominis* est *manus*, quam non is habet communem cum aliis; nonne hoc per se intelligitur, manum cujusvis hominis esse ei propriam? Cur igitur addimus? Ergo *manu propria scripsi* foret *ich habe es mit der Hand geschrieben*, *die mir eigenthümlich zugehört:* nonne hoc dictum esset, quasi haberem adhuc alias manus cum aliis hominibus communes. Nonne igitur ridiculum est dicere *manu propria?* At, qui sic loquuntur, cogitant vernaculum *mit meiner eigenen Hand:* sed hoc est *manu mea*. Intelligunt ergo lectores, *manu propria* non per se sed tantum propterea perperam dictum esse, quia *propria* jam per se intelligitur, atque ita hoc epitheton supervacaneum est. Si quis vero jocose dicat: *diese Hand ist mir eigenthümlich*, vel si quis habeat unam manum ligneam pro naturali, quae v. c. abscisa sit vel alio modo perierit, ac de altera manu, salva adhuc, loquatur, *diese Hand ist mir eigenthümlich*, tum debet hoc verti *haec manus est mihi propria*, i. e. *sie gehört mir allein zu* etc. *Gradus honoris* (Ehrenstelle) non potest dici *magnus*, *praeclarus*, *egregius*, *pulcher* etc., sed *altus*, *excelsus*, quia in *gradu* proprie sumto *die Stufe* non magnitudinis, excellentiae, pulchritudinis sed altitudinis ratio habetur. *Vestigia* v. c. hominis possunt dici *perspicua*, *expressa*, at non *magna*, *pulchra* etc., quia in vestigiis hominis, quae debemus sequi, non ratio habetur, quam vel magna vel pulchra sint, sed quam expressa, ut ea videamus. Qui itaque de principe aliquo dicit, eum *vestigia magna patris sui magni sequi*, is peccat, ut taceam magna vestigia hominis declarare *magnum pedem* vel *laxos calceos*, ut eo minus hoc possit laudi duci. *Finis*, pro *consilio Absicht* sumitus, non potest dici *bonus*, *praestans*, *pulcher*, *egregius*,

gius, *excelsus*, *laudabilis*, *humilis* etc. *eine schöne*, *vortreffliche*, *erhabene*, *löbliche*, *niedrige Absicht*, sed *certus*, *definitus*: nam *finis* proprie est *id*, *in quo consistimus*, *das Ende*; et, quia *consilium* est id, ubi consistimus, si eo pervenimus, hinc recte *finis* pro *consilio* dici potest. Quia vero in *fine* proprie sumto non consideramus nec considerari potest, an sit *bonus*, *pulcher;* multo minus, an sit *humilis*, *excelsus* (haec ne cogitari quidem possunt in *fine*), et in omni translatione vocabulorum ad propriam eorum vim, ope phantasiae nostrae, respicimus, hinc patet nec posse illa adjectiva *fini* tropice sumto convenire. Sic nec *finis prudens*, *sapiens*, *callidus* etc., tum propter modo dictam causam, tum propter supra allatam; quia non nisi homines sunt *prudentes* (i. e. *providentes vorsichtig* proprie), *sapientes*, *callidi* etc. At decipit tirones interdum linguae vernaculae usus. Sic *lingua vernacula* dicendum, non *materna*, *die Muttersprache:* non enim tantum mater ea utitur sed et pater, fratres et omnes in terra eadem nobiscum viventes. Sic nec dixerim *bona* vel *mala conscientia*, *das gute oder böse Gewissen;* sed *conscientia recte* vel *male actorum*, seu *conscientia rectorum* vel *malorum consiliorum:* nam *conscientia* est *das Bewußtseyn einer Sache*, *die man gethan*, *scientia eorum*, *quae egeris*: haec nec bona nec mala esse potest; at ea, quorum conscii sumus, possunt esse vel bona vel mala, et in idea *Gewissen* nos ad ea semper respicimus, quae egimus. Equidem scio, Ciceronem dixisse *praeclara conscientia*, at semel ita locutus est tantum ad Attic. X, ep. 4 *Praeclara igitur conscientia sustentor*, *cum cogito*, *me de re publica aut meruisse optime*, *cum potuerim*, *aut certe nunquam nisi divine cogitasse* etc.: occurrit etiam apud eundem semel *recta conscientia* ad Attic. XIII, ep. 20 *in omni vita sua quemque a recta conscientia traversum unguem non oportet discedere;* quae verba ne videntur quidem ipsius esse, sed sententia potius e libro aliquo philosophico sumta. Apud Sallust. Iugurth. 62 §. 8 legitur quoque; *coepit flectere animum et ex mala conscientia digna timere:* at semel hic dicitur *mala conscientia das böse Gewissen*, et Cortius ait: „pro *mala* aliud primum fuit perscriptum in Guelf. 12. Forte nudum dederat Crispus *ex conscientia.*“ Respicit Cortius ad Sallust. Iug. 32 §. 5, ubi legitur: *ei timido et ex conscientia diffidenti rebus suis* etc., ut adeo *mala conscientia* non satis firma auctoritate nitatur. Quamquam igitur Cicero dixit *praeclara conscientia*, *recta conscientia*, tamen hoc non imitandum puto, quia semel dixit; dicendus potius est peccasse,

peccaſſe, quam recte locutus eſſe. Multo minus dixerim *conſcientia bona* vel *mala*. Locuti ſic ſunt ſcriptores poſteriores, Quintilianus, Plinius, Tacitus, Seneca etc. Quos imitetur, qui volet. Ac, cum Cicero longe ſaepius dixerit *conſcientia* cum genitivo, v. c. *recte factorum, rectorum conſiliorum* etc., cur non hoc potius imiter, praeſertim cum et per ſe rectius ſit dictum? — Huc retulerim quoque nonnulla participia, quae pro ſubſtantivis uſurpantur: at, quia participia proprie ſunt, non poſſunt adjectiva juxta ſe ferre, ſed pro iis adverbia poſtulant, quia ſunt particulae verborum proprie dictorum, et adverbia ſolent addi verbis: v. c. *dictum, factum, doctus, ſapiens* etc. Non dici poteſt *verus doctus ein wahrer Gelehrter*, nec *magnus doctus ein großer Gelehrter* etc., ſed *vere doctus, valde doctus*, dicendum eſt: ſic non *verus ſapiens*, ſed *vere ſapiens ein wahrer Weiſer*. Non dici proprie poteſt *praeclarum, acutum, venuſtum, facetum dictum*, ſed *praeclare, acute, venuſte, facete dictum:* hinc ſaepe occurrunt *acute, facete, dicta bons mots*. Non dici proprie poteſt *rectum, bonum, malum, ſapiens, ſtultum factum eine rechtſchaffene, gute, böſe, weiſe That*, ſed *recte factum, bene factum, male factum* etc. Quamquam non negandum, priſcos ſaepe τοῖς *factum* et *dictum* ſubſtantive uti, atque iis adjectivum addere, v. c. *factum laudabile*, Cic. Dom. 36: *factum praeclarum atque divinum*, Cic. Phil. II, 44 et *pulcherrimum factum*, Ibid.: *facta illuſtria*, Cic. Fin. I, 11: *ecquod ejus factum*, Cic. Sull. 26: *factum illuſtre* Nep. Ariſt. 2 et ſaepius: Nullum meum *minimum dictum*, Cic. ad Div. I, 9: *Mutua dicta*, Ovid. Met. VIII, 717: *Bona dicta*, Cic. Or. II, 54: *Dictis meis*, Plaut. Pſeud. I, 3, 125 et ſaepius; ut adeo ei, qui vocabulo *factum* velit jungere adjectiva, ignoſci poſſit.

2) *Sufficientia* adjectiva addi debent ſubſtantivis, h. e. tot, quot ſufficiant ad ſubjectum aliquod pro ratione contextus rite deſcribendum. Adjectiva exprimunt attributa ſubjecti: videndum igitur, quae et quot attributa res quaeque poſtulet, ſi definite loqui velimus. V. c. in *conſilio* requirimus duo attributa, ut primum ſit *bonum*, deinde *fidele:* recte ergo dixeris *conſilium bonum ac fidele*. In beneficiis ſpectatur hoc, ut ſint *multa* et *magna*. Qui itaque loquitur: *Deo ob magna ejus beneficia amorem debemus*, vel ſic: *Deo ob multa ipſius beneficia amorem debemus*, non tam recte ac perſpicue loquitur, quam qui dicit: *Deo ob ejus et multa et magna beneficia amorem debemus*. Accuratius vero loquitur, qui ita dicit: *Deo ob ejus et multa et magna beneficia*

ficia amorem magnum ac perpetuum debemus; nam sic et adjectiva sufficientia addidit substantivo *amorem*. Accuratissime omnium et maxime perspicue loquitur dicens: *Deo benignissimo et liberalissimo ob ejus et multa et magna beneficia magnum perpetuumque amorem debemus*. Sic enim substantivo *Deo* addidit quoque adjectiva, illud ac simul totam sententiam illustrantia. Qui hominem doctum ac simul modestum ita laudat, ut dicat, eum esse *doctum*, non tam perspicue loquitur, quam qui addit *modestum*. Et sic in ceteris. Cic. Verr. I, 1 med. ait: *Nam si iste* (Verres) *id fecisset, quod primo statuerat, ut non adesset, minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem; vestra vero laus tenuis plane atque obscura, judices, esset*. Recte dicit, laudem judicum *tenuem* et *obscuram* fore: Non sufficiebat *tenuis* h. e. *parva:* nam laus potest esse tenuis, at nota: hinc addit *obscura* h. e. *ignota*, vel *non satis nota, non omnibus nota*. — Fontej. 16 in. *nos vero, judices, non et multis et firmis praesidiis, vobis adjutoribus, isti immani atque intolerandae barbariae resistere?* Recte. Non sufficiebat *multis*, addi debebat *firmis:* praesidia enim possunt esse *multa*, sed non *firma*, et contra; utrumque jungi debet. Nec *immani barbariae* sufficiebat; addebat *intolerandae*. — Sic Manil. 2 *pro qua* (salute sociorum) *multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt;* et statim: *aguntur certissima populi romani vectigalia et maxima:* nec *certissima* nec *maxima* omittere poterat, si quidem recte ac perspicue volebat loqui: possunt enim vectigalia esse *certa*, at non *magna*, itemque *magna*, at non *certa*. — ibid. c. 9 *fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse ductum: fanum* est *locupletissimum*, si divitiis et ornamentis abundat, *religiosissimum*, si summa religione colitur ab hominibus: neutrum itaque abesse poterat, praesertim cum in utroque sit causa, cur nationes timuerint, ne fanum illud diriperetur.

Sed quaeritur hic, an etiam duo adjectiva sine copula *et* possint uni substantivo addi. — Possunt utique, at non nisi tum, cum unum adjectivum una cum substantivo cogitari potest tanquam unum subjectum, v. c. *Codex Lipsiensis primus*, ubi *Codex Lipsiensis* jam pro noto subjecto habetur. Sic *meus magnus amor, tuum longum iter; multi magni morbi curantur abstinentia et quiete;* ubi *magnus amor, longum iter, magni morbi* pro singulis subjectis habentur: sic Cic. Manil. 9 *magnis adventiciis auxiliis regum;* Cic. Phil. I, 14 *acerbissimum*

mum ejus diem supremum: Cic. Phil. V, 15 *periculosissimum civile bellum;* et ibid. *bellum acerbissimum civile:* Cic. Tusc. II, 11 *ad malam domesticam disciplinam.* In quibus *auxiliis adventiciis*, *diem supremum*, *bellum civile* et *domesticam disciplinam* tanquam unum subjectum cogitatur. — Imo tres adjectiva jungi possunt, si duo una cum substantivo, tanquam unum subjectum, cogitari possunt, v. c. *carissimus tuus parvulus filius*, Cic. Phil. I, 13: *etiam externos multos claros viros nominarem* Cic. ad Div. VI, 6 §. 24: in quibus *tuus parvulus filius* et *externos claros viros* jam ante conjunctim cogitata sunt, quam *carissimus* et *multos* accederet. — In primis duo adjectiva sine τῷ *et* recte jungi possunt substantivo, si alterum indicat *qualitatem*, v. c. *magnus*, *brevis*, *ruber*, *niger*, *clarus* cet., alterum vel exprimit *numerum*, *multitudinem*, *paucitatem* (v. c. *omnes*, *pauci*, *nullus*, *multi* cet.) vel indicat *locum*, aut *gentem*, *urbem*, *terram* cet. (v. c. Latinus, Romanus cet.) vel significat possessionem, quo pertinent pronomina *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester;* itemque *hic*, *ille*, *qui* cet. v. c. *multi magni morbi: hi magni viri: nostra fortia facta*: sic *recenti adventu meo* Cic. ad Div. V, 17 §. 3: *vestri pulcherrimi facti*, Ibid. XII, 3 §. 2: *multa magna bella*, Cic. Manil. 2: Imo ista omnia jungi possunt, v. c. *externos multos claros viros*, Cic. Ibid. VI, 6; ubi notandum est, tria adjectiva addi: at non aliter dicere fere poterat: *externos claros viros* tanquam notum subjectum considerabat, et tum putabat addi posse *multos:* vel *externos* indicat terram; *multos* numerum. Poterat tamen dicere: *multos externos, eosque claros*, *viros nominarem:* ac sic forsan suavius dixisset. — Not. Apud Nepot. Eum. 13 extr. legitur: *hi militari honesto funere*, *comitante toto exercitu*, *humaverunt.* Hic aliter se res habet atque in supra memoratis locis Ciceronis. Hic et *honesto* et *militari* indicat qualitatem. Quaeritur, utrum *honesto funere*, an *militari funere*, pro subjecto uno habendum? Ordo quidem verborum suaderet, ut *honesto funere* jungeretur: at *militari* videtur esse adjectivum primarium atque ita *militari funere* jungendum: at tum *honesto* non quadrat: nam haec adjectio videatur indicare, militare funus esse duplex, alterum honestum, alterum inhonestum: quod Nepos dicere haud dubie noluit. Quare vel dicamus duram esse hanc conjunctionem adjectivorum ap. Nepotem, vel, si culpam magis librariis tribuere placet, cum Lambino bonae latinitatis praeclaro judice, sed a Criticis nonnullis, dura ac nova amantibus, qualis Cortius erat etc., inprimis a Gebhardo valde contemto, deriso et reprehenso, legamus: *militari*

militari honeſtoque funere, ut *honeſtoque* ſit explicatio τȣ *militari*, ut ſaepiſſime apud Ciceronem.

IIII) *Adjectiva* poſſunt ac debent ſaepe in *ſubſtantiva* mutari, ſi in iis ineſt notio primaria: et tum ſubſtantiva vel pronomina, quibuscum conjuncta erant, abeunt in genitivum. V. c. Cic. Roſc. Am. 17 extr. *ſi in calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem* pro *propter praedia bona et multa:* at non *praedia* per ſe ſed eorum *bonitas* et *multitudo* erant cauſa calamitatis illius, ergo *bonitas* et *multitudo* ſunt hic ideae primariae. Sic ad Div. V, ep. 2 §. 22 *Hujus ego temeritati ſi virtute atque animo non reſtitiſſem* etc. pro *Huic temerario homini ſi* etc. At *temeritas* eſt idea gravior; *temeritati* enim, non ipſi homini, reſiſtendum putavit. Ad Div. VI, ep. 6 §. 19 *In quo admirari ſoleo gravitatem et juſtitiam et ſapientiam Caeſaris* pro *In quo admirari ſoleo Caeſarem, quod tam gravis, juſtus, et ſapiens eſt:* ſed illud accuratius. Caeſ. B. G. IIII, 17 §. 2 *Itaque, etſi ſumma difficultas faciundi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis* etc. pro *propter latum, rapidum*, et *altum flumen:* ubi notes eandem diligentiam, de qua paulo ante in uſu adjectivorum diximus, ſervatam eſſe, h. e. nullum attributum omiſſum eſſe, quod flumini, transitum difficilem reddenti, conveniret: poterat nec *latitudo* nec *rapiditas* nec *altitudo* omitti. Nam flumen poteſt eſſe *latum*, nec tamen *rapidum*; poteſt eſſe *rapidum*, nec tamen *altum* et *latum* etc. Plura dicta de hac re ſunt ſupra p. 308 ſſ. in cap. de *variatione vocabulorum.*

V) *Uni ſubſtantivo* (quo pertinent pronomina) *aliud ſubſtantivum interdum additur*, per quod illud magis definiatur, atque ita perſpicuitas magis adjuvetur: atque ita prius ſubſtantivum (it. pronomen *hic*, *ille* cet.) abit in genitivum. Subſtantivum, quod additur, notat plerumque vel partem vel attributum ſubſtantivi, cui additur, vel cauſam. Quod ut recte intelligatur, notandum eſt hoc. Vulgo h. e. ſermone populari vel plebejo, qui non nimis ſubtilis accuratusque ſolet eſſe, tribuitur rei toti aliquid, cum tamen hoc ejus tantum parti vel attributo latiſſime ſumto conveniat h. e. dicitur de re aliqua (vel homine) ita, tanquam hoc, quod dicitur, ad illam totam pertineat, cum tamen hoc vere parti vel attributo ejus tantum tribui debeat. Porro dicitur ſaepe de re ita, ut cauſa omittatur. Haec igitur pars, hoc attributum, haec cauſa ab iis, qui accuratius loquun-

quuntur, peculiari vocabulo exprimitur et illî rei additur. Sic intelligendum est illud, quod diximus de substantivo addendo alii substantivo; ne quis forte putet, ubique substantivum addi vel, ut nonnulli loquuntur, ex uno substantivo duo fieri posse. V. c. pro *vulnerare hominem* rectius dixeris *vulnerare hominis corpus;* quia *vulnerare* non ad *totum hominem*, h. e. ad *animum* et *corpus*, sed ad *corpus* solum pertinet. Sic *sedere in puppi* rectius est, quam *sedere in nave*, de gubernatore: nam is sedet tantum in puppi. Quod qui non intellexerunt, putarunt hic partem pro toto poni: male. Sic *femina pulchrae formae* est accuratius dictum quam *femina pulchra*. Sic *offendere animum hominis jemand beleidigen* rectius dicitur quam *offendere hominem:* nam *offensio* non ad totum hominem sed ad ejus animum pertinet. Sic *spes*, *opinio*, *me fefellit* rectius quam *ego me fefelli in spe*, *opinione*, et prisci illud semper hoc nunquam dicunt. — Apud priscos nihil frequentius ista ratione: hinc ex illis perspicuitatem dicendi discere facillimum est. Cic. ad Div. V, ep. 2 §. 14 *Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri*: ubi notes *meam salutem* pro *me*, *illius impetum* pro *illum*, poni: at, cum dixisset *impetum*, addere facile erat *crudelissimum;* deinde *de tui fratris injuria* dictum pro *de tuo fratre:* sed quam praeclara h. e. ad perspicuitatem accommodata est illa mutatio! — Ibid. §. 15 *Quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare* etc., ubi notes *tribunatus conatum* pro *tribunatum* dici: possit et huc referri *in meam perniciem* i. e. *in me*, *contra me.* — Ibid. §. 22 *Hujus ego temeritati si virtute atque animo non restitissem* etc., ubi notes *hujus temeritati* dictum esse pro *huic.* Paulo ante quidem diximus, *hujus temeritati* dictum esse pro *huic temerario homini*; et nunc dicimus poni pro *huic.* Nonne hoc est repugnantia loqui? Minime. Teneamus igitur, Ciceroni primum in mentem venisse haud dubie *huic ego si* etc., deinde cogitanti illi accuratius *τὸ huic* in mentem venit vel statim *temeritati* addere et *huic* in *hujus* mutare, vel *temerario* addere ac deinde *τὸ huic temerario* mutare in *hujus temeritati.* Quidquid est, nam certo dici nequit, quam viam cogitandi hac in sententia formanda ingressus sit, certe apparet, *hujus temeritati* tandem positum esse pro *huic:* et utile est mutationem sententiae duobus modis indagare, ut deinde discamus vel adjectivum in substantivum novum mutare vel statim substantivum substantivo addere. — Ibid.

§. 28 *ego dolori tuo non solum ignosco* pro *tibi*; et statim: *meus enim me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet* pro *quantus sit fraternus amor.* — Ibid. ep. 12 §. 5 *Neque tamen, haec cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum et jam institutarum:* ubi *quantis oneribus rerum* pro *quantis* vel etiam *quot rebus* etc. — Ibid. §. 7 *Et simul si uno in argumento unaque in persona mens tua tota versabitur* etc., ubi *mens tua tota versabitur* dictum pro *tu totus versaberis:* at quanto accuratius illud! — Ibid. §. 8 *Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam; potest enim mihi denegare occupatio tua* etc., ubi *potest enim mihi denegare occupatio tua* dictum est pro *potes enim mihi tu denegare:* postea Ciceroni in mentem veniebat caussa, cur denegare posset, hocque denegari posse *propter occupationem*, hinc pro *tu enim potes* cet. ponebat *potest enim mihi denegare occupatio tua.* Quis non sentit ita magis perspicue Ciceronem sententiam expressisse? — Caes. B. G. II, 22 in. *Instructo exercitu, magis ut loci natura, dejectusque collis et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat.* Quam accurate, quam perspicue dictum! pro *Instructo exercitu, magis ut locus, collisque et tempus, quam ut res militaris postulabat.* Nullum additorum substantivorum otiosum est, ut ii forsan opinantur, qui libenter credunt, priscos pro *uno vocabulo* temere duo ponere. *Dejectus* vero esse substantivum i. e. *declivitas*, nec participium, e tota verborum compage apparet. Add. Cic. in epist. modo laudata §. 4 *sed etiam illa cupiditas, vel ut auctoritate testimonii tui, vel indicio benevolentiae, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur*, ubi *auctoritate testimonii* dictum est pro *testimonio*, *indicio benevolentiae* pro *benevolentia*, et *suavitate ingenii* pro *ingenio.* Cupit Cicero res suas per Lucceium historicum celebrari: hoc ita circumscribit, *se cupere testimonio ejus, benevolentia*, et *ingenio frui*, quia laus Lucceji est *testimonium*, indicat *benevolentiam* scriptoris, nec sine *ingenio* res apte laudari potest: Iam pro *testimonio* dicit *testimonii auctoritate*, quia testimonium Lucceji multum valebit apud lectores; pro *benevolentia* ponit *benevolentiae indicio*, quia illud testimonium et illa laus indicat benevolentiam; pro *ingenio* dicit *suavitate ingenii*, quia ingenium scriptoris est legenti suave. — Sic Phaedr. I, 4 de cane carnem ferente per fluvium: *lympharum in speculo vidit simulacrum suum* pro *in lymphis vidit se;* at illud accuratius: addit *speculum*, ut appareat, cur se potuerit videre; deinde *se* non proprie pote-

poterat videre sed tantum *simulacrum suum:* — Sic fab. 12 *Ad fontem cervus, cum bibisset, restitit, et in liquore vidit imaginem suam. Ibi dum ramosa mirans laudat cornua, crurumque nimiam tenuitatem vituperat, venantum subito vocibus conterritus per campum fugere coepit* etc., ubi primum *imaginem suam* pro *se*, propter causam modo dictam; deinde *crurum tenuitatem nimiam* pro *crura*; sed addere quoque volebat causam, cur crura vituperaret, hinc ait *crura nimis tenuia* seu *crurum tenuitatem nimiam*; tandem *venantum vocibus conterritus* pro *per venantes* vel *a venantibus conterritus.* — Fab. 14 v. 10 *Timore mortis ille* (e sutore medicus factus) *tum confessus est, non artis ulla medicae se prudentia, verum stupore vulgi factum nobilem* pro *confessus est, se non per artem medicam, verum per vulgum, factum esse nobilem;* at illud accuratius: nam *ars medica* per se non affert nobilitatem s. famam, sed, quoad ejus es peritus s. *peritia ejus;* hinc pro *per artem medicam* dicit *artis medicae prudentia:* deinde *vulgus* non per se affert nobilitatem seu famam, sed quoad est stultus, stupidus, s. *stupor vulgi:* hinc pro *per vulgum* dixit *vulgi stupore.* — Fab. 15 in. *In principatu commutando civium nil praeter domini nomen mutant pauperes.* Recte pro *praeter dominum* dixit *praeter domini nomen:* nam vere tantum mutant *nomen domini*, ut, si ante vocabatur Augustus, nunc vocetur Tiberius: dominus semper manet, semper manent sub domino. Et statim: *Is hostium clamore subito territus* pro *ab hostibus, per hostes territus* s. *hostes timens:* at accuratius additur *clamore:* hic enim proprie terrebat; hostes nondum apparebant. Ex his exemplis facile intelligimus, quando deceat substantivo substantivum addere, et quomodo hoc excogitari possit. Addi possunt supra p. 394 ss. dicta in cap. de *copia verborum.*

VI) *Non peccari debet in casu, numero, genere substantivorum, in tempore, modo verborum* etc., quia haec peccata perspicuitati officere interdum possunt: v. c.

1) Non debet peccari in *casu*. Non dici v. c. debet *condolere alicui, communicare alicui*, pro *cum aliquo:* quia prisci non ita loquuntur, ac lector peritus possit incertus fieri, unde pendeat iste dativus. Sic non dicendum est *jubeo tibi, erubescere alicujus*, ob eandem causam. Sic non dicendum est *incumbere literis* pro *in* vel *ad literas. Incumbere* est proprie *niti sich auf etwas stemmen, auflegen;* et tunc res, qua nitimur, ponitur recte in dativo, v. c. *baculo, mensae* etc. Ergo *incumbere literis* recte diceretur hoc sensu, ut significaret *niti literis* proprie, h. e. *sich auf die Buchstaben stemmen,*

men, *auflegen*, non vero *Mühe auf das Studiren wenden*, *fleißig studiren:* h. e. *incumbere ad literas*, quod notat proprie *sich anstemmen* s. *anstrengen* h. e. *sich große Mühe geben wegen* s. *in Ansehung des Studirens* s. *der Gelehrsamkeit: ad* non pendet ab *incumbere*, sed est i. q. *ratione* vel *propter*. Hinc vero etiam intelligitur, *incumbere ad rem* gravius esse dictum quam *operam dare* s. *studere rei*, et, qui dicitur *incumbere ad literas*, eum dici longe majorem iis operam dare, quam qui dicitur *literis operam dare* s. *studere*. Interdum verbum dupliciter construitur; v. c. *ponere* (vel *collocare*) *in mensa* et *in mensam*; sic *ponere in gratia* Cic. Att. VI, 6 extr. et *in gratiam*, Ibid. V, 3: sic *latere* i. e. *ignotum esse* habet et *accusativum*, v. c. *quod latet nostrum sensum*, Varr. R. R. I, 40; cf. Ovid. Pont. IIII, 9, 126: Virg. Aen. I, 134 *latuere doli fratrem*, ac saepius; et *dativum*, v. c. *quod mihi latere valeat*, Cic. Catil. I, 6: *mihi late*, Lucan. I, 418: *hosti Roma latet*, Sil. XII, 614: *quae oculis et auribus latere soleat*, Varr. L. L. VIII, 52.

2) Non debet peccari in *numero*. Decipit hic facile tirones lingua vernacula, quae interdum, etiam si de pluribus rebus loquitur, tamen singulari perperam utitur, v. c. *Vater und Mutter lebt noch*, *ist noch gesund*, *ist gestorben*, ubi falso dicitur *Pater et mater vivit adhuc*, *sanus est*, *mortuus est*, sed *vivunt*, *sani sunt*, *mortui sunt*. Sic vernacula dicit *viel*, *wenig* pro *viele*, *wenige Dinge*: v. c. *In dem Buche steht viel vom Kriege*, *ich habe viel gelesen*, *viel gehört*, *wenig gelernt* etc., quod male vertas: *In hoc libro multum de bello occurrit*, *multum legi*, *multum audivi*, *paucum didici:* debet dici *multa*, *pauca*, quia sermo est de *multis rebus* vel saltem *pluribus quam una:* praesertim cum *multum* sit quoque adverb. notans *saepe*, *valde*, ut adeo confusio oriri queat. Sic etiam *etwas weniges* verti debet *pauca*: potest tamen etiam *parum* dici. In primis huc pertinent pronomina *dieses*, *jenes*, *dasselbe*, *welches*, quae, cum proprie unam rem notent sintque singularis numeri, vulgo usurpantur de multis rebus: hinc nonnulli eodem modo hodie *haec*, *illa*, *ea*, *quae* de *una re* usurpant, ut contra *hoc*, *illud*, *id*, *quod* de *pluribus*, quia opinantur non inesse discrimen. Male. Notandum igitur, de una re dici rectius *hoc*, *illud*, *id*, *quod*, de pluribus *haec*, *illa*, *ea*, *quae*: v. c. *Pater meus mortuus est. Hoc scribere tibi volui.* Recte *hoc*, quia unam rem indicat, scilicet *patrem mortuum esse:* et male *haec* usurpetur. Sic *an tu id*, *illud*, *nescis*, *mihi bello omnia erepta esse?* Male ponatur *ea*, *illa* pro *id*, *illud*, quia de *una re* sermo scil. de

eo,

eo, *quod mihi bello omnia erepta ſint.* Contra, quando dicerem: *amiſi parentes, amiſi fratres, perdidi facultates meas, patria mihi erepta eſt: nonne hoc mihi dolorem injiciat neceſſe eſt* vel *nonne propter id doleam?* perperam loquerer: debet eſſe *nonne haec mihi dolorem injiciant neceſſe eſt* vel *nonne propter ea doleam?* nam praecedunt res plures a) *amiſi parentes,* b) *amiſi fratres,* c) *perdidi facultates,* d) *erepta mihi eſt patria.* Sic perperam loquitur dicens: *filius meus non eſt diſcendi cupidus, praeceptis meis adverſatur, virtutemque odit: hoc aequo animo ferre non diutius poſſum;* nam praecedunt plura a) *non eſt diſcendi cupidus* b) *praeceptis meis adverſatur* c) *virtutemque odit:* ad haec tria refertur *hoc* male: ergo debet eſſe *haec.* In nonnullis peccant ipſi priſci, v. c. *omne* pro *omnia* ſaepe dicunt, ſic et *quidquid* pro *quaecunque* ſexcenties occurrit: interdum etiam *hoc, quod* etc., licet ad plura referatur: at *haec, ea,* de una re praecedente nunquam dicunt. Qui itaque *omne* pro *omnia* dicere vult, habet, quo ſe defendat; attamen ſemper *omnia* malim dicere quam *omne,* licet priſci ita locuti ſint: *quidquid* pro *quaecunque* tolerari poteſt, quia quam ſaepiſſime occurrit: at *hoc, id* etc. pro *haec, ea,* et *haec, ea,* etc. pro *hoc, id,* tolerari non poteſt. Sed quaeritur, quomodo iſta commutatio numeri vitioſa perſpicuitati officere queat. Lector vel auditor linguae peritus, reperiens pluralem, cogitat pluralem h. e. plures res, et has non reperiens credit omiſſas eſſe aliquot: contra, ubi videt auditve ſingularem, cogitat quoque ſingularem h. e. unam rem, cum tamen orator vel ſcriptor iſtum ſingularem ad plures res referri velit: nonne igitur ita fit, ut lector vel auditor cum verbis ſcriptoris vel oratoris non poſſit easdem plane ideas conjungere, quas ſcriptor oratorve cum iis conjunxit?

3) Non debet peccari in *genere.* Hic duo notanda: a) ne uſurpemus genus ſubſtantivorum rarius, v. c. *finis* interdum in genere feminino uſurpatur, v. c. Cic. leg. II, 22 *quae finis:* ſic ſaepius, v. c. Cic. ad Div. XII, ep. 1 in. legitur defendentibus Criticis: *Finem nullam facio* etc., et in epiſtola Pollionis ad Cic. X, ep. 32 §. 9, *quorum quis ullam finem* etc. Melius tamen eſſe putem *finem* in maſculino ſemper ponere, quia ſic uſitatius. — Sic *deus* pro *dea* interdum apud poetas e graeca ratione reperiri eruditi dicunt: v. c. Virg. Aen. II, 632 *ducente deo*; VII, 497 *deus abfuit.* At licet credam in his locis *deum* proprie intelligi (*Gott*), non *deam* certam, tamen conceſſerim, poetas ita poſſe dicere,

quia rariorem dicendi rationem amant: non item proſaicos. Dicitur quidem in Clave Cic. Erneſtiana apud Ciceronem quoque *deus* pro *dea* dici, ibique duo loca memorantur; ſed ex his parum vel nihil pro illa re ſequi puto. Unus locus eſt Tuſc. I, 47, ubi Erneſti dicit de *Iunone* dici *deum*. Narratur ibi illa fabula de Cleobi et Bione, qui, cum jumenta morarentur, ipſi ad jugum acceſſerunt et matrem ſacerdotem ad ſacrificium ſolenne vexerunt: nunc ſequuntur verba, ad quae Erneſti, ut puto, reſpexit: *Ita ſacerdos advecta in fanum, cum currus eſſet ductus a filiis, precata a dea* (i. e. Iunone) *dicitur, ut illis praemium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet a deo:* quaeritur, an poſtrema verba *a deo* referantur ad Iunonem; quod ſi eſt, *deus* hic dicitur pro *dea:* at, ſi Cicero voluiſſet intelligere Iunonem his verbis, haud dubie dixiſſet *ab ea*, *ab illa*: ac ne *a dea* quidem apte dixiſſet, quia jam *dea* modo praeceſſit, nec repetitione opus erat. Haud dubie *a deo* Cicero intellexit *a deo aliquo von einem Gotte*, ſenſus eſt: *ſoll die Göttinn gebethen haben, ſie möchte ihnen doch für dieſe kindliche Liebe die gröſste Belohnung geben, die nur einem Menſchen von einem Gotte gegeben werden könnte.* Latini carentes ſcilicet articulo non poſſunt *der Gott* et *ein Gott* diſcernere, niſi per contextum. *Deus* ergo hic eſt *genus* ſ. *deus* in univerſum, non *certus deus.* Sic et eſt in altero loco Invent. II, 31. Locum ipſum ponam: *Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianae vitulum immolaret. Nautae quidam, cum adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianae ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat.* Verba poſtrema, ad quae Cel. Erneſti reſpexiſſe videtur: *vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat*, ſunt nihil aliud, quam quaeſtio rhetorica univerſalis, et quamquam in applicatione tandem ad Dianam reſpicitur, tamen hic vocabulum *dei* ut vocabulum generis conſideratur: *ihr habt dem Gotte ein Kalb geopfert, dem man keins opfern ſoll.* Nec forſan alicui, niſi graece perito, in mentem veniſſet, verba *ei deo* non niſi de *Diana* illo loco intelligenda eſſe. Ergo et hoc uſu abſtinendum cenſeo. — Latini, perſpicuitatis cupidiſſimi a *filia*, *dea* etc., interdum fecerunt *filiabus*, *deabus*, ut diſcernerent a *filiis*, *diis*, factis a *filius*, *deus*;

deus: licet scirent, *filia*, *dea*, et similia feminina habere aeque *is* in dativo et ablativo ac masculina illorum: sic Cicero dixit *diis deabusque* pro *diis diisque* Rabir. perd. 2. Cogebatur ita facere. At, ubi talis necessitas non urget, abstinendum est ista terminatione *abus*: v. c. *ambabus diis beyden Göttinnen* dicendum, non *ambabus deabus*, quia jam ex *ambabus* apparet, *diis* esse a *dea:* sic, si de certamine illo inter Iunonem, Minervam et Venerem, de malo aureo loquerer, recte dicerem, postquam nominatae ipsae essent, *his tribus diis* vel *his diis inter se dissentientibus:* quia sponte patet, tres deas, non tres deos, intelligi. Hinc Varro de re rust. III, 16 §. 7 de Musis locutus ait: *His diis* (i. e. Musis) *Heliconem attribuerunt homines* pro *deabus*. Hoc addendum putavi, ne crederet aliquis, ab *asina*, *dea*, *liberta*, *anima* etc. semper *asinabus*, *deabus* etc. formari ac sic dici necessario debere. b) deinde videndum, ne vocabula, quae, ut significatione, ita genere differunt, licet iisdem literis constent, confundamus, v. c. *malus* pro arbore in horto, est generis feminini, sed pro *arbore* in navi, ut sic loquar, *Mastbaum*, est masculinum: *Calx* pro *postrema pedis parte*, *die Ferse*, est generis communis, saepius tamen feminini; pro *materia lapidis cocti*, *der Kalk*, generis feminini: sic *Adria* masc. est mare Adriaticum, *Adria* fem. est oppidum; *Cupido* fem. est *cupiditas*, *Cupido* masc. est *deus ille amoris* etc.

4) Non debet peccari in *tempore:* quia talia peccata perspicuitatem offendunt facillime; v. c. qui vernacula verba: *ich weis nicht*, *wann der Vater schreiben*, *kommen*, *wird* verteret, *nescio*, *quando pater scripserit*, *venerit* pro *scripturus sit*, *venturus sit*, quia crederet, *scripsero*, *venero*, esse futurum conjunctivi, is non perspicue loqueretur: nemo eum intelligeret, sed quisque lectorum vel auditorum linguae peritorum crederet, *scripserit*, *venerit*, esse perfectum conjunctivi, atque ita verteret: *wann der Vater geschrieben hat*, *gekommen ist*. Sic, si quis futurum indicativi simplex pro futuro exacto usurpat, vernacula deceptus, v. c. *quando veniam*, *tibi dicam* pro *venero*, is aliud dicit, aliud cogitat; atque ita obscure loquitur. Sic aliud est dicere *fratris culpa factum est*, *ut miser sit*, aliud *ut miser esset:* prius indicat, eum adhuc miserum esse, posterius, eum fuisse quidem sed non amplius esse miserum. De vero usu et consecutione temporum supra p. 173 ss. in Parte priore late dixi, quo lectores rejicio.

5) Non peccari debet in *verborum modis*: v. c. *cum*, si cum indicativo ponitur, est particula temporis ac significat *quando*, sin causalis est, regit semper conjunctivum. Iam, si quis vernaculum *wenn ich kann* exprimit *cum possim*, perperam loquitur: lectores et auditores intelligunt *da ich kann*, idque recte, ut ideo ille mentem suam non perspicue declaraverit. Sic *dum indem*, *während daß*, regit indicativum, *dum bis* indicativum et conjunctivum: qui haec confundit, is perspicuitatem laedit. Sic, qui dicit alicui: *Etsi sis doctissimus*, *tamen non omnia te scire fatebere* hoc sensu: *Ob du gleich sehr gelehrt bist* etc., is mentem suam non perspicue exprimit: nam verba ista notant haec: *Ob du gleich sehr gelehrt wärest*, *seyn magst* etc., atque ita ille de doctrina ejus, quem valde doctum appellare cupit, dubitanter loquitur, idque imprudens. Debet igitur dicere: *etsi doctissimus es*, si perspicue loqui cupit. Sic *si vides* est *wenn du siehst*, *si videas wenn du sehen solltest*. In oratione tamen obliqua, quam appellant, h. e. quando vel conjunctivus vel accusativus cum infinitivo praecessit, *si videas* potest etiam esse *wenn du siehst*: causa pendet ab illa oratione obliqua. Hac de re supra p. 157 satis multa diximus, quae hic repetere taedio foret.

6) *Nec peccari debet in terminatione verbi personali*, quam vulgo *personam* appellant; pertinet huc illa enuntiatio universalis, quae vernacule per *man* exprimitur, v. c. *man sagt*, *man ist*, *man glaubt* etc.: videndum hic est, utrum per tertiam singul. vel plural., an per primam pluralis, an per secundam singularis exprimi debeat: v. c. *Non omnia credenda sunt*, *quae dicuntur*, *was man sagt*, it. *non*, *quidquid dicitur*, *semper verum est*, *nicht alles*, *was man spricht*, *ist allezeit wahr*: haec recte dicuntur: male loquaris: *Non omnia credenda sunt*, *quae dicimus* vel *quae dicis*: *non*, *quidquid dicimus* vel *dicis*, *semper verum est*. Judicio hic opus est. Contra recte dicitur: *pulchrum est ea*, *quae scias* vel *sciamus*, *quae didiceris*, *didicerimus*, *alios docere* h. e. *Es ist schön*, *wenn man das*, *was man weis* vel *gelernt hat*, *andere lehrt*. Etiam hac de re supra p. 171 f. satis superque dictum est. Videndum scilicet, an res ei personae proprie conveniat, quam eligas.

VII) Non debet peccari in usu *participiorum*. Tirones plerumque participia discunt paulo serius, quia haec, nescio quomodo, inter difficillimas res numerantur, et vel putant vel audiunt ea esse singularia quaedam linguae latinae: hinc vulgo

vulgo fit, ut in eorum uſu ſingularem *pulchritudinem*, ſeu, ut ipſi vocant, elegantiam ineſſe credant, atque ita, quo crebrius illa uſurpent, eo pulchrius ſibi ſcribere videantur. Hoc non verum eſſe ſupra docui. Duo tantum monebo 1) participia debent ita uſurpari, ut ſtatim appareat, an per *qui*, *poſtquam*, *quando* etc. explicari debeant. In duobus ablativis abſolutis h. e. qui non ab aliquo verbo vel praepoſitione reguntur, et qui vulgo ablativi conſequentiae (ſatis obſcure, ut fere omnia in libris grammaticis) appellantur, nulla eſt difficultas: hi enim per *cum*, *dum* vel *poſtquam*, explicantur. At in aliis major difficultas. In his igitur, qui perſpicuitati ſtudet, is v. c. vernaculum, *wenn* (*wann*) nonniſi tum, cum eſt particula temporis, in participium, ſi ita lubet, mutat; at, ſi τὸ *wenn* conditionem ſignificat vel de re dubia loquitur ac τὸ *möchte*, *ſollte*, *würde* ſecum habet, non illud cum participio facile commutat, v. c. hoc: *ſi patrem videam*, *dicam ei*, *wenn ich den Vater ſehen ſollte* etc., non poteſt mutari ſic: *videns patrem dicam ei:* quia *videns* poſſit quoque explicari *cum video*, *wann ich ſehe:* tolerabilius foret, ſi quidem participium fieri neceſſe eſt, dicere *viſurus patrem* etc., at et hoc tantum eſt: *quando videbo*, *wann ich ſehen werde*, loquiturque de *videndo* tanquam de re certa, cum *ſi videam* dubitanter illud exprimat. Tantae difficultatis eſt ita loqui, ut vel minima particula cogitationum noſtrarum plane et ſtatim intelligatur. 2) participia non debent nimis coacervari. In omni participio eſt quaedam brevitas dicendi: quae ſi continuatur, mens auditoris et lectoris, quae breviter et celeriter dicta latius cogitare cogitur, tandem defatigatur. Hinc lectio Livii magis defatigat mentem lectoris, praeſertim non valde exercitatam, quam lectio Nepotis, Caeſaris ac fere Ciceronis. Et in tanta coacervatione participiorum vix fieri poteſt, quin aliqua obſcuritas in mente legentis et maxime audientis ſuboriatur. Inprimis cavenda ſunt participia, ſi propter ſimilem caſum ſubſtantivi inde pendentem ambiguitas exiſtere poteſt: v. c. non dixerim: *Tu uteris hominibus voluptatibus fruentibus* vel *hominibus fruentibus voluptatibus*; ut taceam injucundum eſſe: ſed hoc pertinet ad ſuavitatem. De participiorum uſu ſupra p. 165 ff. in Parte priore fuſe diximus.

VIII) *Subjecti idea ab idea praedicati debet ſtatim et facile diſcerni poſſe.* Peccari hic poteſt in omnibus fere caſibus, maxime in his: 1) *in duobus nominativis:* qui v. c. argutiarum amore ductus dicit: *triſtitia laetitia eſt*, nec ali-

quid praeterea addit, quo illam ſententiam explicet, is obſcure loquitur; nam ſenſus poteſt eſſe quoque: *laetitia eſt triſtitia;* nam ſubjectum non ſemper primum locum occupat: ſic Cic. ad Div. III, 10 §. 9 *dubitare non poſſum, quin tibi amplitudo iſta ſollicitudo futura ſit*, ubi *ſollicitudo* eſt ſubjectum. Sic Terent. Hec. II, 1, 4 ambigue dixit: *Itaque adeo uno animo omnes ſocrus oderunt nurus*: quia per ſe dubium eſt, utrum *ſocrus oderint nurus*, an *nurus* oderint *illas:* at contextus ibi ambiguitati occurrit. 2) *in duobus dativis:* v. c. non dixerim *mihi eſt parcendum homini* pro *meum eſt parcere homini*, quia et explicari poſſit *hominis eſt mihi parcere*, nec *tibi perſuadendum eſt patri* etc., ac ne haec quidem: *medico medendum eſt morbo*, *fratri opera danda eſt literis*, *tibi ſtudendum eſt literis;* licet nulla ambiguitas ineſſe poſſit, et hactenus toleranda videantur. 3) in duobus accuſativis: v. c. non dixerim *hominem amantem deum amo* vel *hominem deum amantem amo:* ineſt enim ambiguitas. Multo minus dixerim: *Miror homines videntes alios virtutes colentes nolle ipſos eas amare* vel *earum amantes eſſe.* Hoc foret profecto lectoris attentionem et patientiam vexare, eique difficultates ſine neceſſitate objicere, vel potius fluctus movere in ſimpulo, ut ajunt. Qui facilius loqui poteſt, cur is tam contorte loquatur? At amor participiorum et reverentia nimia facile ad tales argutias abripit. Inprimis huc pertinent duo accuſativi ſubſtantivorum cum infinitivo juncti, qui plerumque ambiguitatem creant, praeſertim ſi duos homines omninoque duo animalia indicant, v. c. *audio patrem filium non amare.* Uter eorum amat? pater an filius? Uterque intelligi poteſt. Notum eſt illud oraculi: *Ajo te, Aeacida, Romanos vincere poſſe.* Ambigue locutus eſt Plautus Merc. II, 4 in. *Pentheum diripuiſſe ajunt Bacchas:* ubi ſubjectum eſt *Bacchas*, quod nemo ſcire poteſt, niſi cui iſta fabula nota eſt. Aeque ambigue locutus eſt Terent. Hec. V, 1, 6 *Credo edepol te nonnihil mirari, Bacchis, quid ſit, quapropter te huc foras puerum evocare juſſi*: ubi per ſe non liquet, utrum Bacchis puerum an puer Bacchidem evocaverit, imo magis videatur Bacchis puerum evocaſſe, quia *te* praeponitur: at ex contextu intelligitur, puerum fuiſſe, qui evocaverit Bacchidem. Neque vero Cicero iſtis duobus accuſativis abſtinuit; v. c. ad Div. V, ep. 20 §. 8 *Itaque huic loco primum reſpondeo, me, quamquam juſtis de cauſis rationes deferre properarim, tamen te exſpectaturum fuiſſe, niſi in provincia relictas rationes pro latis haberem:* ubi per ſe quidem ambiguum, utrum *me* an *te* ſub-

subjectum sit: at contextus facile docet, *me* esse. Et quomodo Cicero istud mutare potuisset? Evitari quidem ista conjunctio duorum accusativorum facile alioqui potest mutando activo in passivum, v. c. *Pentheum direptum esse a Bacchis: audio filium a patre non amari* pro *patrem filium non amare:* at in illo Ciceronis loco ista mutatio non quadrat. Poterat tamen, si voluisset, ita dicere: *respondeo, me hoc facturum fuisse, ut te exspectarem:* sic nulla ambiguitas, nulla difficultas. Et hac ratione ejusmodi duo accusativi facile evitari poterunt. Ac profecto eorum conjunctionem omni modo vitare est perspicue loquentis; et, quo magis perspicue loquimur, eo melius loquimur.

VIIII) *Nominativus princeps, Verbo legitime praecedens,* qui vulgo *nominativus* simpliciter vocatur, idque satis obscure *), h. e. *subjectum* (sic enim rectius dicitur) non facile omitti debet, nisi paulo ante praecessit, atque ita facile intelligi potest. Omittunt eum pueri libenter, credentes illum in verbo jam *latere* (*er stecke im Verbo*; quam obscure dictum!) quia didicerunt *amat er liebt*, *legit er liest*, hinc *τὸ er* verti non opus esse putant. V. c. *Da ich mit deinem Vater geredet hatte, so ging er nach Hause; da ich deinen Bruder davon überzeugen wollte, so sprach er*, vertendum: *Postquam cum patre tuo locutus eram, hic* vel *is domum abiit: Cum fratri tuo persuadere de ista re conarer, is* vel *ille mihi respondit:* Non satis accurate loquaris: *domum abiit; mihi respondit*, omisso pronomine *hic*, vel *is*, *ille:* nondum enim nominativus adfuit. Sic: *Nuper tuum fratrem vidi apud patrem meum: quaesivit ex eo* etc. obscure dictum est: quis enim quaesivit? *pater* an *frater?* Dicendum potius, si *pater fratrem* interrogavit: *hic quaesivit ex illo*, vel, si frater interrogavit patrem; *ille ex hoc quaesivit*: sic omnia plana. Etiam in vernacula falso dictum est: *Neulich sah ich deinen Bruder bey meinem Vater: da fragte er ihn*, quia aeque nescio, ad utrum illorum *τὸ er* et ad utrum *τὸ ihn* pertineat. Sic ambigue loquitur dicens:

*) Male vulgo in scholis quaerunt ex pueris: *ubi est nominativus?* cum tamen duo vel plures adsint. Si igitur puer unum eorum sumit prius, peccare dicitur, et tamen quaesivit et invenit nominativum. V. c. *Egregius vir semper habitus est Epaminondas, dux Thebanus.* Hic et *vir* et *Epaminondas* et *dux* est nominativus. At, si quaerere juberetur subjectum, ac sciret, quid subjectum esset, id quod puer facile discit, statim diceret *Epaminondas* esse subjectum.

cens: *Cajus et Titius de variis rebus disputarunt. Quaerenti, quid sentiret, respondit* etc. Dicendum, si Cajus quaesivit: *quaerenti illi — respondit hic*, vel *Cum ille quaesisset, respondit hic:* sin Titius quaesivit, dicendum: *Huic quaerenti*, vel *Cum hic quaesisset, respondit ille.* Prisci hoc plerumque observarunt; hinc *τὸ is* et in primis *τὸ qui*, quod salvo sensu saepe abesse poterat, tamen ab initio enuntiationis principalis, post interpunctionem maximam saepissime ponunt. V. c. *Caesar in Galliam profectus est. Qui cum ibi reperisset* etc., ubi nulla ambiguitas foret, etiamsi *qui* abesset. — Cic. Rosc. Am. 25 *Quanto majores nostri sapientius? Qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum* etc., ubi, etiamsi *qui* abesset, tamen *majores* intelligerentur facile. — Divin. in Caecil. I de Siculis loquens ait: — *factum est, uti cum summum in veteribus patronis multis tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati cuncti ad me publice saepe venerunt* etc. *Qui* i. e. *Siculi:* sed quis hoc e contextu non intelligat? — Manil. 4 in. *Mithridates autem omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli sed ad comparationem novi contulit. Qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes* etc. *Qui* i. e. *Mithridates*: hoc contextus docet: at facilius est lectori et maxime auditori, subjectum enuntiationis sequentis statim nosse. — Sic *is* et *id* ponitur, atque ita subjectum repetitur a Cicerone, ubi e contextu jam intelligi poterat, v. c. Verr. III, 50 in. *Numos dabat arator. Quomodo? aut unde? Qui, si largissimus esse vellet, cumulatiore mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum aequa lege et conditione venibant. Is numum dabat. Unde? de frumento?* Et *qui* et *is* abesse poterat; quis enim alius quam *arator* intelligendus? — Ad Div. I, ep. 3 in. *Aulo Trebonio, qui in tua provincia magna negotia et ampla et expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cum antea semper — gratissimus fuit* etc. — XIII, ep. 49 in. *Q. Pompejus, Sexti filius, multis et veteribus causis necessitudinis mihi conjunctus est. Is cum antea — consueverit* etc. — Epist. 56 in. *Cluvius Puteolanus valde me observat, valdeque est mihi familiaris. Is ita sibi persuadet* etc. — Ibid. §. 3 *Dixerat mihi Euthydemus, cum Ephesi essem, se curaturum, ut ecdici Mylasii Romam mitterentur. Id factum non est*, *Es ist nicht geschehen.* — Epist. 58 in. *L. Custidius est tribulis et municeps et familiaris meus. Is causam habet* etc. — Epist. 64 §. 6 *Tantum a te petimus, ut agas eam rem, ne relinquas hominem innocentem ad alicujus tui dissimilis quaestum. Id cum gratum mihi erit, tum* etc. — Epist. 67 §. 4 est *hoc: Feceris igitur mihi*

gratissi-

gratissimum, si eum — adjuveris. Hoc mihi vehementer erit gratum etc. Haec pronomina non omnes hodie scribentes forsan addidissent: sed non omnes hodie perspicuitatis tam studiosi sunt, quam Cicero erat.

X) Praepositio *a*, quando initium temporis (vulgo terminum *a quo*) significat, ante se libenter habere solet *inde;* v. c. *inde a primis annis; inde a principio hujus imperii; inde ab adolescentia ita factum.* Sic omnis ambiguitas tollitur; et lector statim praevidet, *a* non *causam efficientem* sed *tempus* indicaturum. *Ab adolescentia factum est* esse quoque per se potest *adolescentia fecit* i. e. *adolescentes.*

XI) Parentheses, nisi omnes, longae tamen et crebrae in eadem sententia, quantum fieri potest, vitandae sunt: interrumpunt enim contextum verborum antecedentium et consequentium. Res per se loquitur.

XII) Post parenthesin paulo longiorem Cicero, ut contextum interruptum restituat atque ita perspicuitatis causa, repetit unum vel etiam aliquot vocabula addito vel Verbo *inquam*, ut nostri *sage ich*, vel particulis *igitur*, *ergo*, interdum *sed, veruntamen, sed tamen:* v. c. Orat. III, 31 in. *Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae doctrinaeque possessio* etc. — sic ad Attic. I, ep. 16 med. *Idem ego ille (non enim mihi videor insolenter gloriari, cum de me apud te loquor) idem, inquam, ego recreavi afflictos* etc. — *Igitur:* ad Div. I, ep. 9 §. 67 *Scripsi etiam (nam ab orationibus dijungo me fere referoque ad mansuetiores musas, quae me maxime, sicut jam a prima adolescentia, delectarunt) scripsi igitur Aristoteleo more* etc. — ad Attic. XVI, ep. 3 in. *Tu vero sapienter (nunc demum enim rescribo his literis, quas mihi misisti, convento Antonio Tiburi) sapienter igitur, quod* etc. — Tusc. IIII, 15 in. *Quando et aliis locis de virtute diximus et saepe dicendum erit (plerumque enim quaestiones, quae ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi* etc. Not. hic aliam sententiam sequi. — Fin. IIII, 20 in. *Postea tuus ille Poenulus (scis enim Citiaeos, clientes tuos, e Phoenicia profectos) homo igitur acutus* etc., ubi alia vocabula repetuntur, scilicet *homo acutus* pro *ille Poenulus.* — Sic Fin. V, 32 *Laetor quidem, philosophiam, cujus antea supellectilem pluris aestimabam, quam possessiones reliquorum,*

quorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem, hanc igitur laetor etiam etc., ubi *hanc* pro *philosophiam* ponitur. Omisi hic semilunia ( ) signa nota parentheseos, quia non exstant in editionibus ac sine iis parenthesis agnoscitur. — *Ergo*: ad Div. XV, ep. 10 in. *Quando id accidit, quod maxime mihi fuit optatum, ut omnium Marcellorum, Marcellinorum etiam (mirificus enim nominis ac generis vestri fuit erga me semper animus), cum ergo ita accidit, ut* etc. — Tusc. I, 7 *An tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: utar post alio, sed, si invenero melius), id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum* etc. — *Sed:* v. c. ad Quint. frat. II, ep. 3 non procul ab in. *Qui* (Pompejus) *ut peroravit: nam in eo sane fortis fuit: non est perterritus: dixit omnia: atque interdum etiam silentio cum auctoritate peregerat: sed, ut peroravit, surrexit Clodius:* Not. verba *nam in eo* usque ad *peregerat* sunt parenthesis, licet signum ejus desit; tum repetuntur *sed ut peroravit.* — Offic. I, 30 *Quin etiam si quis est paulo ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re sed nomine), sed si quis est paulo erectior* etc., ubi tamen alia sententia infertur post *sed:* sic fere Orat. III, 12 in. *Equidem cum audio socrum meam Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes ea tenent semper, quae prima didicerunt,) sed eam sic audio, ut Plautum mihi — videar audire.* Not. in his praecedentibus exemplis *sed* habet tantum vim connectendi aliquam. — *Sed tamen:* ad Div. VIIII, ep. 16 §. 2 *quidquid arte fieri poterit (non enim jam satis est consilio pugnare, artificium quoddam excogitandum est), sed tamen quidquid elaborari aut effici potuerit ad istorum benevolentiam conciliandam* etc. respondet nostro *unterdessen aber* i. e. *es sey aber wie ihm wolle* etc. — sic Orat. II, 90 non proc. ab in. *Saepe ego doctos homines, quid dico saepe? imo nonnunquam: saepe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius quam quaestor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asia* etc. — *Veruntamen:* ad Div. V, ep. 21 §. 9 *Puto autem mea nonnihil interesse (quamquam id ipsum, quid intersit, non sane intelligo), veruntamen, quidquid illinc nuntiatum sit, non longe abesse velim* etc., ubi tamen non tam restituere contextum quam verbis parentheseos signo inclusis respondere videtur, ut supra *sed tamen* h. e. *es sey wie ihm wolle, unterdessen aber,* etc. Melius huc quadrat ad Attic. I, ep. 10 in.

Cum

Cum essem in Tusculano (*erit hoc tibi pro illo tuo Cum essem in Ceramico*), *veruntamen cum ibi essem* etc.

XIII) *Si quod vocabulum paulo obscurius esse credimus, eoque tamen uti cogimur, id explicare debemus* v. c. per *hoc est, sive, seu,* aliove modo. Exempla afferre non possum: quia aliud alii difficile et obscurum est: et hic ad lectorum et auditorum captum se quisque accommodare debet. Potest etiam interdum, si quidem lubet ac propter reverentiam erga auditores per *hoc est* explicare dubitas, explicatio tecte institui; id quod fit 1) quando statim synonymum adjicis, v. c. *auctoritas et consilium: subtilitas et diligentia.* Divin. in Caecil. 7 *Da mihi hoc et concede.* Verr. III, 7 *Do hoc tibi et concedo.* De qua re supra p. 385 in Cap. de *Copia dic.* late dictum est. 2) quando rem eandem et negative et affirmative efters: v. c. *in luce clarissima res versatur, nec ullo modo negari potest.* 3) repetitione ejusdem rei per aliud vocabulum vel per circumscriptionem. Sic Cicero millies. Cf. p. 390 ff. et 406 ff.

XIIII) *Repetitio ejusdem ideae, praesertim si ad eam in primis attendere lectorem et auditorem volumus, valde necessaria est perspicue loqui cupienti,* ut supra p. 557 ff. in explicatione rerum s. idearum diximus. Lector vel auditor semel dicta obliviscitur vel non attendit: at repetita non potest oblivisci, cogitur attendere. Fit ista repetitio tum statim tum omni occasione per totam rei tractationem, placetque in primis, si ita fit, ut vix sentiatur a legente et audiente, nisi valde docto, repetitionem ejusdem ideae tam saepe factam esse. Si quaeris, quibus modis ea instituatur, tres hic proponam:

1) *Idem vocabulum repetitur:* v. c. Cic. Rosc. Am. 26 *Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris?* ubi *maleficium* repetitur. — Verr. III, 6 *Perpaucae Siciliae civitates sunt bello a majoribus nostris subactae: quarum ager cum esset publicus populi romani factus, tamen illis est redditus. Is ager a censoribus locari solet:* poterat dicere *Is a censoribus*, at vocabulum *ager* simul repetere maluit ob perspicuitatem. — Manil. 12 extr. *Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.* Repetit ideam *belli*, ut appareat, quanta virtute sit Pompejus, qui tantum bellum tam celeriter confecerit. — Cluent. 57 *A. Clu-*

A. Cluentius, eques romanus, causam dicit ea lege, qua lege senatores et ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: ubi *qua* sufficiebat per se. — Mil. 20 in. *Ante fundum Clodii: in quo fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium*: abesse *fundo* poterat; sed repetit, ut judices magis videant, quam incredibile sit, Milonem talem locum ad pugnandum cum Clodio elegisse. — Pertinet huc illa *anaphora*, quae nihil aliud est quam repetitio ejus vocabuli, ad quod attendi volumus: v. c. Verr. III, 9 *Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat* sc. Verres: sermo est de Apronio. Huc pertinet *Epizeuxis* v. c. *dolebam, dolebam* etc. Phil. II, 15; it. *epiphora*, clausulam repetens.

2) *Vocabulo, cujus ideam repetere volumus, substituitur pronomen aliquod*, v. c. *is, ille, hic, qui*, v. c. Verr. II, 53 de Timarchide loquens Cicero ait: *Exquisitis palam pretiis et licitationibus factis describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore — consequebatur, ut ad istum* (Verrem) *sine ulla sollicitudine summa pecunia referretur:* ubi *is* est idem Timarchides; ac paulo post: *Sed ne miremini, qua ratione hic* (Timarchides) *tantum apud istum* (Verrem) *libertus potuerit* etc. Recte: nam Timarchides profecto erat homo notabilis. Add. dicta n. VIIII.

3) Vocabulo illi substituitur aliud ejusdem generis h. e. nomen nomini, Verbum Verbo, interdum etiam plura verba, atque ita eadem res aliis verbis diverse exprimitur, v. c. Cic. Verr. I, 1 in. *Neminem vestrum ignorare arbitror, judices, hunc per hosce dies sermonem vulgi atque hanc opinionem populi romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse neque ad judicium adfuturum. Quae fama non idcirco solum emanarat* etc. Hic *fama* nihil aliud est quam *sermo vulgi.* Verr. III, 6 primum dicit: *Ita decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt* etc. Deinde: *Hoc jure ante Verrem praetorem Siculi semper usi sunt:* ubi *hoc jure* est idem quod *lege Hieronica.* In primis notanda haec duo loca: Verr. I, 5 in. *Meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suae reservavit: quaerat non solum, quemadmodum* etc., ubi *meditetur, videat, quaerat* posuit, cum uno horum contentus per se esse potuisset. Sed omnis repetitio vocabulorum, modo sit apta, est repetitio idearum h. e. efficit, ut rem planius perspiciamus: hinc pertinet in primis ad gravita-

gravitatem dicendi. Alter locus est Cluent. 2 in. *Dominetur* (falsa invidia opposita veritati) *in concionibus, jaceat* (i. e. nil valeat) *in judiciis: valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito et causa cognita consenescat!* Egregie dictum! *Dominetur, valeat, vehementes habeat impetus*, et *jaceat, repudietur, consenescat:* quae copia dicendi! Poterat *dominetur* vel *valeat* etc. ac *jaceat* vel *repudietur* sufficere. Cicero his omnibus vocabulis vult dicere, falsam invidiam (*die ungegründete üble Nachrede, Blame,*) apud judices nil valere atque ita Cluentio nil nocere debere.

XV) *Ut rara vocabula*, quia sunt paulo ignotiora, sic quoque *in primis raras constructiones, licet auctoritate priscorum se tueantur, fugere debemus:* v. c. *fruor* cum genitivo etc. Nam lector vel auditor, qui usitata tantum et nota meminit, non statim intelligit, unde iste genitivus pendeat, et opinatur, aliquid forsan omissum esse, quo ille casus referatur. Sic non dixerim: *priscis ita dicitur* pro *a priscis:* nec *cunctis laudatur* pro *a cunctis*, licet iste dativus sic occurrat apud Ciceronem interdum post passiva: poetae ita solent loqui. At post gerundium necessitatis, ut dicitur, et participia in *dus* recte dativus pro *a* cum ablat. ponitur: v. c. *mihi Deus est amandus* pro *a me*; *liberis parentes sunt colendi* pro *a liberis*; *libri nobis sunt legendi* pro *a nobis*. Imo in hac forma dativus est rectior, et tam usitatus apud priscos, ut altera forma per *a* pro vitio habenda videatur. Omnia enim hic nituntur usu dicendi. — Sic nolim dicere *in potestatem esse* pro *in potestate*, licet Cicero ita dixisse dicatur Manil. 12, ubi haec in nonnullis Editt. leguntur: *cum vestros portus in praedonum fuisse potestatem sciatis?* at Edit. Ernest. *potestate:* sic *in potestatem ditionemque esse* legitur Cic. Divin. in Verr. 20 extr. ut in aliis Editt. ita in Ernest.; id quod mihi perinde est, ac si quis vernacule dicat *in die Gewalt seyn* etc.: ut alia loca taceam, quorum nonnulla tamen explicatione adjuvari possunt, nonnulla dubia habentur: it. Liv. XXIIII, 8 *stantibus vobis in aciem armatis* pro *acie*: vid. Vechn. Hellen. ed. Heus. p. 258 seq. Forsan hic accusativus non nisi manui librariorum tribuendus est. — Non facile dixerim *tempus est dicere* pro *dicendi*, licet ita dicat Cicero Orat. II, 42 extr. Top. 1: sic Liv. VI, 18 extr. *tempus est jam majora conari*; VIII, 5 in. *tempus erat nihil agere* etc. Nep. Ages. 3 *tempus copias extrahere ex hibernaculis;* Hannib. extr. *nunc tempus est hujus libri facere finem:* non, quod falso ita dicatur; nam

si prisci ita non raro loquuntur, quis pro falso habeat? sed quia haec constructio non cuivis lectorum vel auditorum nota est, ut timendum sit, ne eorum mens perturbetur. Sic non raro sequitur accusativus cum infinitivo apud priscos, v. c. Cic. Att. IIII, 5 *jam tempus est, me ipsum a me amari.* Nep. Dat. 11 in. *tempus esse, majores copias parari* etc.: quae ratio non spernenda est, tum quia prisci ita loquuntur, tum quia cum alia ubique commutari non potest. — At nemo raras constructiones fugere potest, nisi qui eas novit h. e. qui lectioni priscorum assuetus est, atque ita suis oculis cernit, quid rarum, quid usitatum in constructione sit vel saltem a viro perito admonetur. — Cavendum hic quoque est, ne statim fidem habeamus omnibus iis, qui confirmant, priscos hoc vel illo modo locutos: v. c. non equidem dixerim *mei unius opera, tui unius studio* pro *mea unius*, *tuo unius*, licet post alios Cortius, defensor ille omnium durarum locutionum, ad Cic. Epp. ad Div. II, 6 extr. defendat, Ciceronem ibi *tui unius studio*, Marcell. 7 *ex unius tui vita*, Vatin. 3 extr. *cum mei unius salute* scripsisse. Edit. Ernest. habet ad Div. II, 6 quidem *tui unius*, sed Marcell. 7 Vatin. 3 habet *tua*, *mea*. add. de hac re Perizon. ad Sanct. II, 13, 3 p. 251, quem Cortius secutus est. — Sic nec dixerim: *illum, ut vivat, optant* cum Terent. Adelph. V, 4, 20, qui saepius ita loquitur, ex graecismo: vid. Perizon. ad Sanct. p. 188.

XVI) In recto *usu particularum*, quibus vocabula et membra conjungi solent, *et*, *aut*, *vel*, it. *si*, *cum* etc. inest magna *perspicuitas*. Notandum igitur

1) *Et* non omittendum esse facile, v. c. *dixit*, *abiit*: quia lector vel auditor tum adhuc aliquid exspectat; praeterquam in sermone gravi, ubi aliquis commoto animo loquitur: hic enim sonus vocis ipse indicat, finem esse sententiae: Et in legendo vel per distinctionis signa animadvertitur vel e contextu.

2) Libenter priscos duplex *et* ac duplex *aut* ponere, ubi vernacula uno contenta est, supra jam in Parte priore dictum est. Fit hoc ob perspicuitatem: sic enim statim lector auditorve videt, duo vocabula ita juncta cohaerere et ad eandem enuntiationem pertinere, ac duo membra ita juncta secum cohaerere et ad eandem pertinere sententiam. Quando quis v. c. dicere vult, se ab hominibus amari et laudari, idque his verbis exprimit: *Homines me et amant et laudant*, nonne sentis, lector, te, simulac verba *et amant* legeris

geris vel audiveris, statim exspectare adhuc aliud *et*, atque ita aliud praedicatum, atque ita quasi jam praeparari tuam mentem ad id percipiendum et attentam fieri? Sin ille ita loquitur: *Homines me amant et laudant*, nonne post *amant* videtur enuntiatio clausa esse, et postea nova incipere, donec videas tandem *τὸ laudant* etiam eo referri? Id quod in latioribus enuntiationibus magis perspicitur. V. c. *Si te semper inde ab adolescentia valde amavi, et pro magna meritorum tuorum multitudine et excellentia maximi aestimavi, (quis hoc non faciat?) intelligere facillime potes* etc. Hic initio dubius sum, utrum *τὸ amavi* claudat enuntiationem, ac *τὸ et* membrum consequens incipiat, sitque per *etiam* explicandum, an verba *et pro magna* etc. ad illam pertineant, sitque vertendum *und*. Hoc antea non certo scio, quam ad *intelligere potes* veniam. At haec dubitatio statim evanescit, si scribis ac dicis: *Si te et semper amavi et pro* etc. Sic malim dicere: *Et patrem et matrem amo* pro *patrem et matrem amo*. Sic et *aut*: v. c. *Liber tibi aut jam redditus est aut brevi reddetur*, rectius et magis perspicue est dictum quam *liber tibi redditus est* etc. Saepe etiam *τὸ et* ter ponitur: v. c. *et patrem et matrem et fratrem amo*. — Pertinet huc quoque *nec* s. *neque* bis ponendum pro uno. V. c. pro *librum hunc non vidi nec videre volo* dicitur *librum hunc nec vidi* etc. Cic. ad Div. IIII, ep. 7 §. 13 *propterea quod neque is, qui tenet rempublicam* (i. e. Caesar), *patietur, neque ipsa respublica*: pro *propterea quod non is* etc. Melius *τὰ neque, neque*, s. *nec, nec* conjungere verba et membra, quam *non, neque*, atque ita melius servire perspicuitati, facile intelligitur. Qui plura exempla cupit, consulat Partem priorem, in Cap. de *Connexione* Sect. I et II, p. 281 ff., ubi de tota re accurate et late egimus.

3) *Et*, licet saepissime pro *etiam* poni possit, tamen, si contextus talis est, ut videatur quoque per *que* (*und*) explicari posse, non ponendum, sed dicendum est *etiam, quoque*. V. c. *Cum vidissem te brevi perlegisse et Virgilium et Homerum, et Horatium tibi mittendum censui*: h. e. *etiam Horatium*: at ego hic posuerim *etiam Horatium*, vel *Horatium quoque*; quia *et Horatium* videri possit ad praecedentia referri, et contextus demum consulendus est: et in legendo signum distinct. minimae opem ferre debet. — Sic pro: *cum istum librum et emissem et legissem, et vidissem, nihil praeclari eo contineri* etc. malim dicere: *Cum istum librum et emissem et legissem, vidissemque* vel *ac vidissem* etc., ut lector vel auditor statim videat, verba *librum et emissem et legissem* unam enuntiationem effi-

 cere,

cere, et verbis *ac vidissem* vel *vidissemque* aliam incipi. — Sic prisci plerumque; nam interdum etiam Ciceronem tria *et* jungere, ubi duo tantum inter se arcte cohaereant, negari non potest.

4) *Si* non confundendum est cum particula *cum wann*, quae est temporis, illa plerumque conditionis. Aliud est *faciam cum possim* et *faciam si possum;* in vernacula quidem utrumque est *wenn ich kann:* at *cum possum* est *eo tempore, quo possum*, et *si possum* est *ea conditione, per quam liceat facere: hoc* dubitanter loquitur, *illud* non. Sic *cum volo* est *zu der Zeit, da ich will: si volo unter der Bedingung, daß ich will* s. *wofern ich anders will.* — Ex ista commutatione harum duarum particularum, quae hodie valde usitata est, oriri potest alia obscuritas; v. c. multi nesciunt, *cum wann* jungi per se indicativo: dicunt ergo v. c. *cum sciam, possim*, hoc sensu, ut sit *wann ich weis, kann*, cum omnes lectores et auditores, linguae gnari, hoc intellecturi sint ita, ut significare putent *da ich weis, kann* etc. Nec tamen negandum, *si* apud priscos de tempore non raro occurrere, v. c. *tum exsistere, si* etc. Cic. Tusc. III, 22 in. et saepius.

5) *Cum* s. *quum* non commutari debet cum *dum:* hoc enim semper indicat tempus adhuc durans per eam actionem, quae in illo fit: v. c. *dum scribebam, venit pater während daß ich schrieb, im währenden Schreiben* (sic forsan rectius quam *während des Schreibens*, nam *während* est particip.): hic *dum* indicat, patrem venisse in media scriptione mea, ut ita loquar, at *cum scribebam* non accurate hoc indicat.

6) Sic et aliae conjunctiones, v. c. *etiamsi wenn auch, ut* (*gesetzt daß*), non confundendae sunt cum *quamquam*, ut vulgo fit etc. De his et pluribus supra in P. I, p. 157 ss. et 366 ss., dictum est late: hic loquor de iis, quatenus perspicuitati serviant. Quaecunque vero accurate dicuntur, sunt perspicua magis quam quae vitiose.

XVII) *In vocabulis, quae externa literarum forma inter se conveniunt, significatione differunt, videndum, ne lector auditorve ea confundat et unum pro altero habeat, vel nimis diu quaerere cogatur, utrum intelligat.* Talia verba sunt multa: v. c.

1) *Uti* pro *ut* et *uti* ab *utor.* V. c. Nolim dicere: *Satis multa de animi voluptate dixi. Qua uti quisque studet potiri, ita* etc. Malim dicere: *Qua ut* etc. Possit per *uti* lectoris vel auditoris mens perturbari vel paululum retardari; quia initio

initio *uti* videatur esse ab *utor* propter ablativum *qua;* postea quidem facile apparet manifeste esse particulam similitudinis. Debemus omnia removere, quae vel paululum impedire queant legentem et audientem.

2) *Quodque*, *quaeque:* *quod* potest compositum esse e duobus vocabulis *quod* et *que:* *quae* et *que:* potest vero quoque esse a *quisque*.

3) *Quin* pro *imo* interdum non posuerim v. c. post *non dubito:* v. c. haec verba: *Ich zweifle nicht, ja ich bin ganz gewiß überzeugt* non verterim: *Non dubito, quin certissime mihi persuasum est.* Nam quamquam ex indicativo *persuasum est* patet, *quin* hic esse adverbium *ja:* tamen initio lectori, ob praecedentia verba *non dubito*, facile in mentem venit credere, esse conjunctionem *daß* s. *daß nicht.* Malim itaque dicere: *Non dubito, imo* seu *atque adeo certissime* etc.

4) *Est* a *sum* et *est* ab *edo:* v. c. si quis dicat: *habet cibum, nec tamen est stultus* hoc sensu: *Er hat Speise und der Narr ißt doch nicht*, is valde obscure loquatur: Pauci conjectura forsan assequantur, *est* pro *edit* positum esse. In jocando ita liceat ambigue loqui.

5) *Ut* adverb. et *ut* conjunct. v. c. *video, ut venerit, ich sehe wie er gekommen* paulo obscurius dictum est pro *quomodo*: et tamen Cicero aliquoties ita loquitur: Rosc. Am. 24 in. *Videtisne, quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi causa, supplicium de matre sumsisse, cum praesertim deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent Furiae* etc. Cohaeret *Videtisne* cum *ut eos agitent* etc. Hoc in loco facile tiro haerere solet, tum quod verba *ut eos agitent* tam longe sejuncta sunt a *videtisne*, tum quod *ut* pro *quomodo* explicandum est; quod mirum illi solet esse propter additum conjunctivum. — Locus Agrar. II, 1, ut Graevius quidem eum legit (nam in vulgatis sensu caret): *ipse modice dicam* (scil. de meis meritis), *ut, si necesse erit, vos eosdem existimaturos putem, qui judicastis*: paulo difficilior videtur ob particulam *ut*: quaeritur, utrum sit adverbium *wie*, an conjunctio *daß*: Ego pro *adverbio* habeo ac sic verto: *Warum ich aber dieser so großen Ehre*, i. e. *des Consulats, würdig bin, davon will ich selbst mäßig reden, nämlich* so, *wie ich glaube, daß ihr selbst davon urtheilen werdet* (existimaturos), *ihr, die ihr bereits euer Urtheil geäußert habt* (*qui judicastis*) scil. *dadurch, daß ihr mich zum Consul gemacht habt.* Cui haec pars orationis Agrariae satis nota est, is novit, quantopere Cicero glorietur, quod suo anno factus sit consul, et quantopere se laudare cupiat, nec tamen palam

hoc facere audeat: hinc tam tecte de ſua laude loquitur, ut vix ab attento intelligi mens ejus plane poſſit. At rectius puto *ut* per *wie* quam per *daſs* explicari.

6) *Sis* a *ſum* et *ſis* pro *ſi vis*, quod poſterius eſt Cic. Roſc. Am. 16 extr. *Age, refer animum, ſis, ad veritatem.* Hoc in contextu quodam poteſt ambiguitatem afferre.

7) *Regis* a *rex* et *regis* a *rego;* ſic *legis*, *ſedes* etc. ſic *videris*, *legeris* etc. ſic *exſtitit* ab *exſiſto* et ab *exſto* etc. it. *conſtitit* a *conſto* et a *conſiſto* etc.

8) *Eo* adverb. (quamquam proprie eſt ab *is*) et *eo* ab *is.* V. c. *Eo homine profecto* poteſt per ſe eſſe tum *poſtquam is homo profectus eſt*, tum *poſtquam homo eo profectus eſt.* Hinc *eo*, ſi *iſtuc* notare debet, malim in *iſtuc* hoc loco mutare ad vitandam ambiguitatem.

9) *Etſi obgleich* cum *et ſi und wenn* facile confundi poteſt a lectore et auditore. Hinc poſterius mutatur rectius in *ac ſi*: Cicero tamen habet non raro *et ſi* pro *und wenn.*

10) Eaedem terminationes vocabulorum in caſibus interdum obſcuritatem efficere poſſunt, v. c. *tu ſuavior es omnibus*: ubi *omnibus* per ſe poteſt eſſe et ablativus pro *quam omnes*, et dativus: ſic, ſi quis dicat: *fratres peregrinantes viderunt;* ubi per ſe dubium, utrum fratres viderint peregrinantes, an peregrinantes viderint fratres. Hinc vocabulum *talis* ap. Horat. I, od. 4, 18 difficile eſt: ac ſenſus verborum *regna vini talis* ſemper dubius manebit h. e. tamdiu, quoad Horatius ipſe dicat. Neſcimus, utrum Horatius iſtud ſcribens poculum tenuerit manu ſublata, ut Baxt. et Geſn. putant, nec male quidem; an *talis* ſit a *talus.* Nil antea Horatius de vino dixerat, ut imprudenter locutus ſit, ſi *talis* i. e. *τοῖς* intellexerit. Quamquam quis poetam legibus coerceat vel imprudentiae accuſet? — ſic Cicero obſcure (ſaltem nobis) locutus ad Div. VIIII, ep. 20 in. dicens: *Me autem a te, ut ſcurram velitem, malis oneratum eſſe non moleſte tuli.* Forſan difficultas latet in *malis.* Explicationem, ſi qua eſſe hujus loci poteſt, dedit ſummus Erneſti in clave Cic., quamquam de *malis* Ciceroni miſſis nihil antea ibi dicitur. — Sic ap. Virgil. Aen. VII, 411 de Ardea oppido: *Locus Ardea quondam dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen*: ubi *avis* ambiguum eſt. Ego ſumo *avis* ab *avus*, ut ſit *a majoribus*: ſic et Cel. Heynium explicare video. Donatus *avem* intelligit: quod puerile mihi videtur: quis enim neſcit *Ardeam* eſſe quoque avem? Hoc addere non decebat Virgilii gravitatem: et quaeritur adeo, an Virgilius ad avem illam omnino reſpexerit.

11) Eae-

11) Eaedem terminationes vocabulorum in Genere saepe possunt lectoris et auditoris mentem dubiam, saltem aliquamdiu, reddere. V. c. *multorum* est genit. masculin. et neutrius: Non dicendum igitur est: *haec est causa multorum* pro *multarum rerum;* sed rectius *multarum rerum.* Et sic prisci semper. — Sic *hujus*, *cujus*, non in neutro absolute dici debet, v. c. *hujus causa*, *die Ursache hiervon:* sic malim dicere *qua re*, *hac re hierdurch* quam *quo*, *hoc:* tolerabilius est *quo* quam *hoc*, quia hoc possit videri quoque Nominativus vel Accusativus, v. c. *Hoc factum est hierdurch ists* etc. Sic vernaculum *hieraus*, v. c. *hieraus sieht man* rectius vertitur *hac ex re*, quam *ex hoc*, quia *hoc* possit et pro masculino haberi: sic malim dicere *qua ex re*, quam *ex quo*, saltem illud crebrius usurpem, quam hoc: et rarius prisci *ex quo* quam *qua ex re* dixerunt. Sic si quis dixisset: *Suum cuique pulchrum est*, ac tum ex me vernacule quaereret: *was ist die Ursache hiervon?* haec quaestio vertenda est *quaenam est hujus rei causa?* Male loquaris: *quaenam est hujus causa?* hoc neutrum *hujus* nemo intelligeret: multo pejus diceret: *quaenam est causa de hoc:* quod vix pueris ignoscendum. — Apud Liv. II, 9 ambiguitas generis locum reddit paulo obscuriorem. Verba sunt Tarquiniorum Porsenam rogantium, ut sibi regnum romanum restitueret. Dicit Livius: *monebant* (Tarquinii Porsenam) *etiam*, *ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis. Nisi*, *quanta vi civitates tam expetant*, *tanta regna reges defendant* etc., *tanta* scil. *vi:* et *regnum* est *die königliche Würde*, non *das Reich*, ut *regnare* est *regem esse* v. c. Liv. I extr. Melius tamen Livius fecisset, si scripsisset: *tanta reges regna* etc., ne tiro in errorem induceretur, ac crederet, saltem initio, *tanta* conjungendum esse cum *regna.* — Multo obscurior est locus Liv. VIIII, 13 med. *Quae regio si fida Samnitibus fuisset*, *aut pervenire Arpos exercitus romanus nequisset*, *aut interjecta inter Romam et Arpos*, *penuria rerum omnium*, *exclusos a commeatibus absumsisset.* Quaeritur enim, quo *interjecta* sit referendum. Glareano non vitio nimis vertendum, quod *interjecta* ad *penuria* retulerit. Locus enim est obscurus. Gronovii explicatio et correctio est aeque contorta nec sufficiens. Locus haud dubie critica indiget adhuc manu: interim intell. *regio.* Ceterum hinc puto multa *supina Verborum* rarius occurrere apud priscos, quia ambigua sunt ac cum participiis passivorum confundi a lectoribus et auditoribus possunt: hinc puto quoque factum, ut prisci dixerint *dic*,

duc, *fac*. *fer* pro *dice*, *duce* etc., ne cum *dice*, quod olim in usu fuisse e *dicis causa* patet, *duce* a *dux*, *face* a *fax*, et adverbio *fere* confunderentur. Hinc *assiduus* ab *asse dando* forsan obsolevit, ne cum *assiduus* ab *assideo* permutaretur etc.

XVIII) *Caveamus, ne nimis longis iisque crebrioribus, ut omnino complexionibus verborum, ita maxime periodis utamur*: quia attentionem lectoris et auditoris defatigant, taedium ei tandem afferunt, ac simul difficultatem intelligendi sensum oratoris et scriptoris. Peccavit hic saepe Caesar; id quod haud dubie inde accidit, quod celeriter et subito ea, quae singulis diebus gesta essent, perscriberet. In primis longa complexio verborum est Bell. Gall. II, 25 *Caesar, ab decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri, signisque in unum locum collatis duodecimae legionis milites confertos sibi ipsos ad pugnam esse impedimento. quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis aut occisis, in his primopilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores, et nonnullos ab novissimis desertos praelio excedere ac tela vitare, hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere et ab utroque latere instare, et rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset: scuto ab novissimis uni militi detracto (quod ipse eo fine scuto venerat), in primam aciem processit, centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus, milites signa inferre et manipulos laxare jussit, quo facilius gladiis uti possent.* Cogites, nominativus *Caesar* et verbum ad eum pertinens *vidit* quam longe inter se disjuncti sint: et membrum antecedens totum claudi demum verbis: *quod submitti posset.* Quis non defatigetur legenda complexione verborum tam longa? Iam, si in narrando ista longitudo defatigat et vitium est, quanto magis in alio dicendi scribendique genere? — Nimis quoque longae complexiones verborum ac simul non parum contortae sunt Ciceron. Quir. p. red. 1 in. *Quod precatus — maxime laetor, Quirites*, quae duodeviginti versibus constat: et Dom. 57 in., quae septem et viginti versibus continetur: ac ne satis quidem inter se cohaeret. Sed hoc facile accidit in longis complexionibus verborum.

XVIIII) *Abstinendum est ellipsibus durioribus* h. e. non nisi ea vocabula omittenda sunt, qnae vel statim praecesserunt, atque ita e contextu facile intelligi queunt, vel per consuetu-

ſuetudinem inveteratam omitti vulgo ſolent, atque ita ab omnibus linguae gnaris intelligi ſtatim poſſunt: quales ſunt v. c. *paucis dicere* int. *verbis*: *quid multa?* int. *dicam: neſcio ſcribam an legam* pro *ſcribamne* vel *utrum ſcribam* etc.: *non habeo, quod agam* int. *negotium: habes, ubi virtutem tuam ostendas* int. *locum: ſunt, qui dicant* int. *homines: non modo ſcribere ſed ne legere quidem didicit* pro *non modo non: haud ſcio an* pro *annon: quid fles* pro *propter quid* etc.: *tres dies ibi fui* int. *per.* Hae ſunt vulgares et ſatis notae ellipſes: quibus quis non utatur? Conſuetudo eas jam notas reddidit. Sic *pater diu mecum de iſta re locutus eſt, nec tamen potuit* etc. pro *nec tamen ille potuit:* at hoc *ille* ſponte intelligitur e contextu h. e. quia non niſi *pater* praeceſſit, ad quem *potuit* refertur. Sic *Caeſar Pompejum vicit: victum et fugientem excepit Aegyptus* pro *hunc victum:* at *hunc* omitti poteſt, quia e praecedentibus verbis intelligitur, *victum* eſſe Pompejum. — At ſunt duriores ellipſes, quando vocabulum, quod omittitur, non ſtatim vel plane non praeceſſit, ac contextus ſimul difficilior eſt, v. c. Cic. ad Div. XII, ep. 30 §. 16 *Honore enim cum ignominia dignis non erant comparandi* pro *Honore enim digni* etc. (ut edidit Erneſti). Eodem modo Ovid. Met. I, 20: (*pugnabant*) *Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus* pro *Mollia pugnabant cum duris, pondus habentia pugnabant cum iis, quae erant ſine pondere* h. e. *levia.* Dura eſt ellipſis particulae *potius, magis,* ante *quam* v. c. Nep. Datam. 8 in. *tamen ſtatuit congredi, quam cum tantis copiis refugere* etc. pro *ſtatuit potius* etc.: plura ejusmodi exempla habet Vechn. Hellen. p. 138, ſed cum cautione legenda, quia nonnulla loca hodie aliter leguntur: it. Sanctius in Minerv. ibique Periz. p. 692 et 699, qui etiam de aliis ellipſibus conſuli poſſunt. — Durior et obſcurior eſt etiam ſaepe ellipſis, quando duos homines vel plures colloquentes inducimus et omittimus vocabula *dixit, reſpondet,* vel *tum ille, ego, Cajus* etc., praeſertim ſi colloquium paulo longius eſt ac de rebus non vulgaribus dicitur. Sic Horatius ſaepe obſcurior fit, v. c. Sat. II, 5, ubi Tireſiam et Ulyſſem inducit colloquentes: it. in Arte poetica ſ. epiſtola ad Piſones paſſim. Addi etiam poſſunt, quae ſupra P. I in cap. de *brevitate* p. 468 ſſ. dicta ſunt. Sed unde diſcimus notas ellipſes? nonne e lectione priſcorum? Ergo hac omnia nituntur.

XX) Vocabulis relativis *hic ille* et *alter alter* recte utendum h. e. ita, ut lector ſtatim videat, quo ſingula pertineant, nec demum e contextu hoc ſuſpicari opus habeat.

1) *Hic* et *ille* ita uſurpari debent, ut *hic* ad propius vocabulum, *ille* ad remotius, referatur, veluti noſtrum *dieſer* et *jener*. Fit hoc dupliciter: a) *primum*, ubi tantum de uno homine vel una re ſermo fuit. Hic, ſi iſte homo vel iſta res paulo longius praeceſſit, uſurpari debet *ille*: ſin propius, *hic*: v. c. *Si virtus tibi placet, cur hanc* (vel etiam *eam*, non *illam*) *non colis?* Sic *De virtute multa diximus. Haec tamen non omnibus placent*: *Haec* ſcil. *multa*, non *illa*. Sic *Notum eſt miſere Pompejum periiſſe. Fugerat hic in Aegyptum* etc. Recte: *hic*. At *Si virtus, domum illud dei egregium, tibi tantopere placet, quomodo, quaeſo, fit, ut tamen illam non colas.* Rectius *illam*, quam *hanc*. Sic *Pompejum, qui antea invictus fuerat et nomen felicis conſecutus erat, tandem miſere periiſſe notum eſt. Fugerat ille in Aegyptum* etc. Rectius hic eſt *ille*, quam *hic*. Non tamen negandum, hic peccari interdum a priſcis, et interdum *ille* pro *hic* poni. b) deinde in primis hoc obſervandum eſt, ubi de duobus hominibus vel rebus ſermo eſt. Tum ſemper *hic* ad propiorem, *ille* ad remotiorem, referri debet. V. c. *Cum Caeſar et Pompejus diu inter ſe contenderent, ille, quia neminem ſuperiorem, hic, quia neminem parem ferre poterat* etc., ubi *ille* ad *Caeſarem*, *hic* ad *Pompejum*, pertinet; perperam dixiſſes: *hic, quia neminem ſuperiorem* etc., quia tum lector ad Pompejum retuliſſet ea, quae ad Caeſarem pertinebant. Sic *Cicero ad Atticum ſaepiſſime ſcripſit. Nec hic intermiſit* etc. *hic* i. e. *Atticus*, ſi dicas *ille*, intelligatur Cicero. — Res eſt nota, nec exemplis priſcorum eget: unum tamen afferam, ubi de duabus rebus ſermo eſt, et *illud* uſurpatur; non ſequente tamen *hoc*, quia altera res omittitur. Cic. ad Div. XVI, ep. 1 prope fin. ad Tironem: *Nos ita te deſideramus* (i. e. *te nobiscum habere cupimus wir ſehnen uns nach dir*), *ut amemus. Amor, ut valentem* (Tiro aegrotabat) *videamus, hortatur: deſiderium* (*Sehnſucht*), *ut quam primum. Illud igitur potius. Cura ergo potiſſimum, ut valeas* etc.: *τὸ illud* ad prius refertur, h. e. ad verba: *amor hortatur, ut te valentem videamus*: dicit ergo Cicero, ſe *illud* praeferre, et ſtatim ſe explicat verbis: *Cura ergo potiſſimum, ut valeas.* — Hanc igitur diligentiam ubique ſervare debemus, licet priſci interdum peccent. Nam peccaſſe eos interdum, et *τὸ ille* retuliſſe ad *propius*, *hic* ad *remotius*, negari nequit: v. c. Cic. Roſc. Com. 2 *Quid eſt, quod negligenter ſcribamus adverſaria? quid eſt, quod diligenter conficiamus tabulas? qua de cauſa? quia haec* (adverſaria) *ſunt menſtrua, illae* (tabulae) *ſunt aeternae; haec delentur ſtatim; illae ſervantur ſancte: haec parvi tem-*

temporis memoriam, *illae perpetuae existimationis fidem* etc., ubi debebat pro *haec* dicere *illa*, et *hae* pro *illae*: ac contra. Liv. XXIIII, 29 *Et mittentibus et missis ea laeta expeditio fuit: nam et illis* (missis), *quod jam diu cupiebant, novandi res occasio data est, et hi* (mittentes) *sentinam quandam urbis rati exhaustam laetabantur* pro *et his — et illi*. Id. XXX, 30 *Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria. Haec in tua, illa in deorum manu est*, ubi *haec* ad *pacem*, *illa* ad *victoriam*, refertur: debebat ordo inverti et esse *illa — haec*.

2) *Alter* et *alter* ita usurpari debent, ut prius ad remotius, posterius ad propius, referatur: v. c. *Et doctrina et virtus praeclara est. Alteram cupimus, alteram vulgo negligimus*; ubi prius *alteram* ad *doctrinam*, posterius ad *virtutem*, refertur. Hic ordo est naturae rerum consentaneus et priscorum usu confirmatus. — At vero et hic peccant nonnunquam prisci, et ordinem invertunt: v. c. Cic. Nat. Deor. II, 47 med. *Dedit autem eadem natura beluis et sensum et appetitum, ut altero* (i. e. *appetitu*) *conatum haberent ad naturales pastus capessendos, altero* (i. e. *sensu*) *secernerent pestifera a salutaribus*. Offic. I, 12 *Ut enim cum cive aliter contendimus, si est inimicus, aliter, si competitor: cum altero* (i. e. competitore) *certamen honoris et dignitatis est, cum altero* (i. e. inimico) *capitis et famae* etc. Offic. II, 15; Quint. 1, ac saepius. Sed tamen haec omnia sunt peccata negligentiae. — Pro posteriori *alter* occurrit etiam *hic*, *iste*, *ille*, at raro, ut puto: v. c. Cic. Rosc. Am. 6 extr. *Nam duo isti sunt Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est, iste* (alter), *qui adest, Magnus vocatur*: et statim: *alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem* (alter) *nuper se* etc. Flor. IIII, 7 *quamvis duces non essent praesentes, alterum corporis aegritudo, illum metus et ignavia, subduxisset* etc. Nec haec facile imitemur.

XXI) Duo, multo minus plures, genitivi non facile, si quidem ullo modo fieri potest, conjungendi sunt, quia contextum interdum reddunt difficiliorem et obscuriorem. Et tamen non raro ita prisci, v. c. Cic. ad Div. II, ep. 13 §. 5 *Genus institutorum et rationum mearum dissimilitudinem nonnullam habet cum illius* (Appii) *administratione provinciae*: ubi notes *Appii administratio provinciae*. Ibid. VIIII, ep. 8 §. 6 *sed superiorum temporum fortuna reipublicae causam sustineat*, ubi *fortuna superiorum temporum reipublicae* jungendum; *causam sustineat* i. e. *nos excuset*, *mag die Schuld auf sich nehmen*. Ibid. X, ep. 3 §. 7 *maxima orbitate reipublicae viro-*

virorum talium h. e. *cum respublica talibus viris valde sit orbata.* Offic. I, 13 *L. Sullae et C. Caesaris translatio pecuniarum* etc. pro *a L. Sulla et C. Caesare facta translatio* etc. Occurrunt adeo tres genitivi, v. c. Caes. B. G. II, 17 in. *eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta* i. e. *postquam consuetudinem itineris nostri exercitus per eos dies perspexerant* s. *postquam viderant, quomodo per eos dies exercitus noster proficisci soleret* etc. Et ibid. III, 8 in. *Hujus civitatis* (Venetorum) *est longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum.* — Sed ne nimis severi videamur, ignosci potest alicui, si duos genitivos, v. c. alterum subjecti, alterum objecti, jungit; modo ordine collocet perspicuo: Id quod fit, si vocabulum, unde uterque genitivus pendet, in medio collocatur, ac genitivus subjecti ei praeponitur, et genitivus objecti subjicitur, v. c. *Hominum cupiditas virtutis*, ut supra *Sullae et Caesaris translatio pecuniae*, *Appii administratio provinciae* etc. At, si ordo simul perturbatur, crescit obscuritas: sic ap. Liv. XXVIII, 30 *Iam in ipsa pugna haec* (quinqueremis), *cum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat;* ubi *alterius rostri* non conjungenda, tanqunm *alterius* sit neutrius generis: debebat esse *rostri alterius* scil. *navis.* Ibid. prope fin. *Cum inter triremes fortuna regente anceps praelium misceretur, quinqueremis romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius praelata impetu lateris alterius remos detersit.* Verba inde ab *unius praelata* etc. sunt valde obscura; ordo est: *detersit* (i. e. confregit) *remos lateris alterius unius* (scil. triremis Punicae) *praelata* (i. e. *praetervecta*) *impetu* i. e. *cum impetu: zerbrach durchs heftige Vorbeyfahren die Ruder der einen Seite von einer feindlichen Galeere* etc. Obscuritatem loci augent rariora vocabula, *detergere* pro *confringere*, in militia navali solenne, *praeferri* pro *praetervehi*, *impetu* pro *cum impetu, vehementer.* Conf. de pluribus genitivis Gronov. ad Liv. XXXIIII, 26, Sanctius in Min. et ad eum Perizonius p. 177 et Grammatica mea P. II c. 1 §. 1 n. VIIII.

XXII) *Cavendus est quoque concursus plurium infinitivorum*, quia inde obscuritas oriri potest: v. c. *Potes enim tibi persuadere, hominem nihil magis oportere amare, quam virtutem.* Hoc tamen tolerabile; item hoc: *Audio, te tibi non persuadere posse, nihil hominem magis oportere amare, quam virtutem.* — At fere intolerabile est ita dicere: *Philosophus,*

loſophus, quem dicunt dixiſſe licere omnia turpia agere etc. vel *quem omnia turpia agere licere dixiſſe dicunt* etc. Aeque obſcure dictum eſt: *Audio te ſaepe dicere, omnes putare bonum eſſe multa diſcere* vel *te ſaepe dicere, omnes omnia diſcere bonum eſſe putare.* Sic obſcurum eſt hoc: *ſolent priſci docere, quemque credere oportere, dulce et decorum eſſe pro patria mori* vel adeo: *ſolent priſci docere, quemque dulce et decorum eſſe pro patria mori credere oportere.* Quis haec ſtatim intelligat? Poſſunt duo poſteriora facile ita mutari: a) *Audio te ſaepe dicere, neminem eſſe, qui non bonum putet multa diſcere:* b) *ſolent priſci docere, quisque credat oportere, dulce et* etc. vel ita: *docere ſolent priſci, cuique hanc ſequendam ſententiam, ut ſtatuat, dulce et decorum eſſe* etc. vel *nihil tam dulce et tam decorum eſſe, quam* etc.

XXIII) *Superlativus vernaculus* v. c. *der gröſste* etc. rectius ac magis perſpicue per *comparativum* exprimitur: ſi tamen ſuperlativum latinum ſumas, addi debet *omnium.* Cauſa eſt, quia ſuperlativus etiam tantum per *valde* explicari ſolet, v. c. *doctiſſimus* i. e. *valde doctus:* ſi v. c. vernaculum *die Tugend iſt die vortrefflichſte Sache* vertere vis, ne dicas: *virtus eſt res praeſtantiſſima*, hoc enim foret *eine ſehr vortreffliche Sache*, ſed *eſt omnium rerum praeſtantiſſima* vel *nihil eſt virtute praeſtantius:* ſic *pater tuus eſt omnium doctiſſimus* et *nemo patre tuo eſt doctior.* Poteſt etiam hoc fieri per particulas comparativas, v. c. *Nihil tam praeſtans, quam virtus:* itemque aliis modis comparandi, v. c. *Virtus omnes res vincit praeſtantia* etc. Nulla enim magnitudo, multitudo, praeſtantia tam perſpicue apparet, quam per comparationem. Dictum de hac re eſt ſupra P. I in cap. de *copia verborum* p. 417 ſſ. et 423 ſ., quo lectores rejicimus.

XXIIII) *Brevitas dicendi ſubinde commendanda eſt*, quia ſaepe aeque ac copia dicendi perſpicuitati prodeſt. Duplex eſt iſta brevitas; altera pertinet ad enuntiationes, cum v. c. una enuntiatio, ſalvo ſenſu, praecipue in narrando omittitur etc., de qua ſupra p. 490 ſſ. in cap. de *brevitate*: altera ad verba ſpectat, eſtque hujus loci: cerniturque in eo, ſi enuntiatio paucioribus verbis exprimitur, quam exprimi vulgo ſolet. Hoc in primis prodeſt in longis complexionibus verborum. Quomodo hoc efficitur? multis rebus, v. c.

1) quando ope unius verbi duas enuntiationes in unam redigimus, v. c. Cic. Agr. II, 1 in. *Eſt hoc in more poſitum, Quirites, inſtitutoque majorum, ut ii, qui beneficio veſtro ima-*

imagines familiae suae consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant etc. Postrema verba *qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant* dicta sunt pro *qua primum vobis gratias agant pro beneficio vestro* (consulatu), *ac deinde laudent suos majores.* Cicero, ut totum exordium istius orationis declarat, vult nobiles carpere, ut se extollat, qui, cum sit novus homo careatque majoribus, tamen consul factus sit anno suo. At non audet aperte carpere, timens nobiles: hinc tecte hoc facit ac paucis verbis: *qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant.*

2) per participia, v. c. verba: *Postquam literas tuas, quas heri, cum domum rediissem, acceperam, quia magnum ex iis solatium percepturum me esse sperabam, cupide perlegeram, venit ad me* etc. possunt, si placet, ita fieri breviora: *Literis tuis, quas heri, domum reversus, acceperam, propterea, quod ex iis me magnum percepturum esse solatium sperabam, cupidissime perlectis* etc. vel *postquam literas heri, cum domum redissem, acceptas, propterea — cupidissime perlegeram* etc. — Sic Caes. B. G. II, 25 in illa longissima complexione verborum, supra sub n. XVIII allata, multas enuntiationes ope participiorum breviores reddit: alias illa multo longior facta esset; v. c. *Caesar profectus* pro *cum profectus esset: signis collatis* pro *postquam signa collata erant* etc. Intolerabilis Caesar factus esset, si toties *postquam*, *ubi*, *cum* etc. dicere voluisset.

3) per *propter* pro enuntiatione per *quia*, ut duplex enuntiatio causalis eaque aperta vitetur: v. c. pro *Cum ego propterea, quod hodie mihi, quia pater mortuus est, domum proficiscendum est, tecum, ut constitutum erat, non cras colloqui possim* etc. dici brevius potest: *Cum ego propterea, quod mihi ob patris obitum* etc. atque ita expeditius. Sic Caes. B. G. IIII, 24 §. 2 *Erat ob has causas summa difficultas, quod naves ob magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant* etc., ubi *ob magnitudinem* pro *quia magnae erant.*

4) per *post*, cui *ex*, *ab*, interdum substituitur, v. c. pro *Cum audierim, te hereditatem, quae, posteaquam avunculus tuus mortuus est, ad te, quia te heredem ex asse voluit esse, rediit, nolle accipere* etc., quae per se egregia foret periodus, possis, si lubet, brevius dicere: *Cum audierim, te hereditatem, quae post avunculi mortem* (s. *avunculo mortuo*) *ad te, quia is te* etc. Sic Caesar in illa longa complexione verborum saepius memorata B. G. II, 25 incipit: *Caesar ab decimae legionis cohortatione profectus ad* etc., ubi in verbis:

ab

ab decimae legionis cohortatione breviter loquitur pro *postquam decimam legionem cohortatus erat.*

De tota hac re tum passim tum in capite de *brevitate* p. 481 ss. fusius et accuratius diximus. — Ceterum, ut in omnibus istiusmodi rebus, ita in hac brevitate habenda est ratio quoque eorum, cum quibus nobis res est. Lector multo facilius rem, licet fuse dictam, intelligit, quia ob oculos habet et lecta relegere potest, quam auditor, qui celeriter dicta celeriter arripere et cum dicente longius progredi cogitur, nec potest cogitandae uni rei diu inhaerere. Plus igitur libertatis scriptori conceditur quam oratori; sed, quantum hic in studio brevitatis negligendo sumere sibi debeat, hoc ipsius mens judicet necesse est. Debet semper et orator et scriptor lectores et auditores sibi ob oculos quasi ponere et cogitare, se non sibi, sed illis, scribere et dicere. Haec cogitatio eum optime docebit modum, ut aliarum rerum, ita copiae et brevitatis servare.

SECT. XXIIII

3) *De ordine verborum, ut fonte perspicuitatis.*

Tertius fons propior perspicuitatis in usu vocabulorum est *ordo verborum ac collocatio apta.* In qua si peccas, saepe in verbis maxime manifestis obscurus eris: saepe etiam ambiguitas vocabulorum recta eorum collocatione evitatur. Stulti sunt, qui verborum latinorum ordinem pro libidine variari posse opinantur, v. c. *mors ista afflixit mihi grave vulnus*, vel *mors afflixit ista* etc. vel *mihi ista grave mors afflixit vulnus* etc. Alii regulas dederunt, partim falsas, partim indefinitas; v. c. *omnis*, *nemo*, it. superlativum postponendum esse. Verus vocabulorum ordo pendet vel ab natura idearum, quae illis continentur, vel a contextu.

1) Ordo vocabulorum pendet primum *ab idearum natura* h. e. qui ordo idearum in mente fuit, idem ordo debet verborum esse in charta, atque ita, quae in mente cohaerebant, etiam in charta vel in dicendo cohaerere debent. V. c. *causa*, *conditio*, *modus rei*, *tempus* etc. prius fit ac prius cogitatur, quam id, quod propter *causam*, sub *conditione* etc. fit: hinc *notiones* et *enunciationes causales*, *conditionales*

ditionales etc. praeponuntur. V. c. *rem, quia non vidi, credere non poſſum.* De hac tota re ſupra in capite de *ordine verborum* late dixi, P. I, c. 3 S. 2 p. 210 ſſ., quae conſuli poſſunt. — Tantum exempla pauca ordinis juſti afferam. Verr. V, 34 in. *Ecce autem repente, ebrio Cleomene, eſurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves eſſe in portu* etc. c. 44 *Ne multa, ipſum dicere adoleſcentem audiſtis, ſe ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numeraſſe:* — c. 52 *Tu in provincia tam ſplendida, apud ſocios fideliſſimos, cives romanos honeſtiſſimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in litore conviviisque jacuiſti:* ubi ſingula vocabula ſuum locum occupant; cogites primum *in provincia*, deinde *apud ſocios;* quando? *in metu* etc. quamdiu? *dies continuos eosque complures* etc. — Ibid. c. 62 extr. *Hac ſe commemoratione civitatis* (clamavit: civis romanus ſum) *omnia verbera depulſurum cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur:* et c. 63 in. *Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis romanus in provincia populi romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi romani faſces et ſecures haberet, deligatus in foro virgis caederetur?* Hic ne unum quidem vocabulum ſuo ordine privari poteſt. — Add. locus ille clariſſimus Suet. in Domit. 19 *Nonnunquam in pueri procul ſtantis, praebentisque pro ſcopo dispanſam dextrae manus palmam, ſagittas tanta arte direxit, ut omnes per intervalla digitorum innocue evaderent:* Mutes vel unum vocabulum, et perſpicuitas valde laedetur. — Peccarunt tamen hic interdum priſci, maxime poetae; et ordine verborum turbando obſcuriores facti ſunt, v. c. Horat. Sat. I, 5, 72 *ſedulus hoſpes Paene macros arſit, dum turdos verſat ad ignem:* ubi *macros* a *turdos* et *arſit* ab *hoſpes* male ſejunctum eſt. Rectius foret: *ſedulus hoſpes Paene arſit, macros dum turdos* etc., ut Lambin. ex uno Cod. legit. — Ovid. Met. I, 222 *Mox, ait, experiar, deus hic, diſcrimine aperto, an ſit mortalis,* ubi ordo eſt: *Ait: mox diſcrimine aperto experiar,* (*utrum*) *hic ſit deus an mortalis* i. e. *homo:* at quam disjectus! Et tiro, niſi ſignis diſtinctionis adjuvetur, valde hic torqueatur, praeſertim cum *utrum* omiſſum ſit. — Peccavit et Livius XXVIII, 30 extr. *Cum inter triremes fortuna regente anceps praelium miſceretur, quinqueremis romana, ſeu pondere tenacior ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes ſuppreſſit, unius praelata impetu lateris alterius remos deterſit.* Verba poſtrema *unius praelata* etc. valde obſcura ſunt ob turbatum ordinem, ac ſimul ob difficilia

ficilia verba *praelata* i. e. *praetervecta*, *detersit* i. e. *fregit*, et ob ellipsin vocabuli *navis* ad *unius*. Verborum ordo hic est: (*quinqueremis* romana) *detersit remos alterius lateris unius* sc. navis *praelata* (cum) *impetu*. Livius saltem debuisset ita dicere: *lateris alterius unius remos*, *praelata impetu*, *detersit:* vel pro *unius* ponere *ex una* vel addere *navis*. — Add. Terent. Andr. II, 3, 2, ubi non modo verba sed adeo totae enuntiationes alieno ordine positae sunt: *Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes, ipsus sibi esse injurius videatur: neque id injuria: priusquam tuum ut sese habeat animum ad nuptias perspexerit.* Verborum ordo hic est: *Si* (ob) *id*, *quia Chremes non dat tibi uxorem*, *tibi nunc succenseat* (pater), *priusquam tuum animum*, *ut sese habeat ad nuptias*, *perspexerit*, *ipsus sibi esse injurius videatur*; *neque id injuria.* Dura est trajectio verborum *tuum ut sese habeat animum ad nuptias*: durior est trajectio hujus totius enuntiationis *priusquam* usque ad *perspexerit*. Sed forsan haec posterior librario tribuenda, quia verba totum versum complent, et hic versus inter *Chremes* et inter *ipsus* forsan inserendus. Nam versus saepius a librariis male transpositos esse constat.

2) Pendet vero etiam ordo verborum saepe *a contextu*, idque tripliciter:

a) Quando contextus gravis est h. e. unam vel aliquot graves ideas continet. Tum vocabula has exprimentia, licet per se suaque, ut ante dictum, natura posteriorem locum mereantur, tamen propter istam gravitatem, quam solus contextus definire debet ac potest, priorem occupant locum. Hoc non officit perspicuitati, sed potius eam adjuvat; ita enim lector vel auditor statim scit, ad quas ideas praecipue attendere debeat, atque ita mentem scribentis dicentisque facilius perspicit. V. c. *grave mihi vulnus inflixit mors fratris mei*, non *vulnus mihi grave* cet. nec *mors fratris mihi grave* etc. Sic Cicero ubique; v. c. Verr. V, 29 *Civem romanum securi esse percussum*, *Annius eques romanus dicit.* Qui scit, quam grandis idea lateat in vocabulis *civis romanus*, is non mirabitur, haec praeposita esse: male Cicero locutus esset: *Annius eques romanus dicit*, *civem* etc. Sic civis ille romanus, quem Verres in crucem tolli jussit, non clamat: *sum civis romanus*, sed *civis romanus sum* ibid. c. 62 — Sic c. 42 in. *vinctos adspiciunt catenis liberos suos*: ut indignitas rei magis perspiciatur; non *adspiciunt*

ciunt liberos etc. — Sic c. 62 *Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis romanus, judices.* a) *caedebatur virgis* b) ubi? *in medio foro Messanae* c) quis? *civis romanus.* Ordo hic verborum servit gravitati rei, h. e. efficit, ut magis sentiatur ac fere oculis cernatur. — In primis notabilis est locus ibid. c. 33 *Stetit soleatus praetor populi romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore.* Egregia descriptio hominis valde dissoluti, libidinosi etc. a) *stetit* b) *soleatus* c) quis? *praetor populi romani* etc. Perperam h. e. cum minori gravitate dixisset: *praetor populi romani stetit in litore soleatus* etc. Tunc enim narratio simplex et languida fuisset. — Agr. II, 17 *Grave est enim nomen imperii* etc., non *imperii enim nomen est grave:* in *grave* enim est primaria idea, ad quam attendi debet. — Sic et in epistolis, v. c. ad Div. II, ep. 4 §. 6 *Est enim tibi gravis adversaria constituta et parata, incredibilis quaedam exspectatio:* egregie dictum et egregio ordine dictum pro *exspectatio est adversaria* (i. e. inimica, hostis) *gravis* etc., sed *gravis* recte primum locum obtinet. Sic ibid. ep. 11 §. 2 *Mirum me desiderium tenet urbis* etc., non *desiderium mirum:* ep. 16 in. *Magno dolore me affecissent tuae literae* etc., non *dolore magno*, nec *literae tuae* etc. Sic V, ep. 21 in. *Gratae mihi tuae literae fuerunt* etc. VI, ep. 4 in. *Novi, quod ad te scriberem, nihil erat* etc. Sic rectius quam *Nihil erat novi, quod* etc. In *novi* est idea primaria: ep. 9 in. *Cum A. Caecina tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit* etc., ubi recte incipit *Cum A. Caecina*, hunc enim commendat, ad hunc in primis attendi vult, hunc igitur primum nominat. Sic X, ep. 28 §. 7 *magnum damnum factum est in Servio:* sentiebat hujus damni *magnitudinem*, hinc eam statim in principio enuntiationis ponit: non ipsum *damnum* aut *in Servio* etc. Et sic millies Cicero, itemque omnes boni scriptores. Interdum et gravius vocabulum postponitur, si oratio per gradus quasi incedit, v. c. *abiit, excessit, evasit, erupit* Cic. Catil. II in. — Not. tota res pertinet in primis ad gravitatem dicendi; conf. igitur cap. 2 de Gravitate.

b) Quando contextus ambiguus sit vel fieri posse videtur: nam *videri* jam sufficit perspicue dicere ac scribere cupienti. Tum vocabula saepe alium locum obtinent, quam obtinere debere videbantur: v. c. *Hominem egregium ob factum laudant* etc. est ambigue dictum: potest enim *egregium* tum ad *hominem* tum ad *factum* referri: con-

contextus quidem tandem decernit, at hujus decretum ubique exspectari a lectore et auditore non sinit vera perspicuitas. Quare, si *egregium* ad *hominem* referri debet, scripserim *egregium hominem:* sin ad *factum*, scripserim *ob egregium factum*: sic non opus est contextus opem implorare. — Sic *Omnes sapientes laudant* hoc sensu, ut sit *quisque sapientes laudat*, ambigue dictum est; dixerim saltem: *omnes laudant sapientes* vel potius *ab omnibus laudantur sapientes* vel *quisque* s. *nemo non laudat sapientes.* — Sic *Homines magni ingenii judiciique praeclari putantur* est ambigue dictum; potest enim *praeclari* referri ad *judicii* et ad *putantur*, ut sit nominativus: si ad prius, dixerim *praeclarique judicii*; sin ad posterius, dixerim *putantur praeclari* vel *homines ingenii judiciique magni putantur praeclari* s. *praeclari putantur.* Sic nulla ambiguitas: possit quidem et aliis verbis exprimi; sed hac de re hic non sermo est: loquimur enim hic tantum de ordine. — Sic Livius in loco supra n. 1 et S. 23 n. 21 laudato XXVIII, 30 *quinqueremis romana — unius praelata impetu lateris alterius remos deterfit* paulo expeditius dixisset, si scripsisset: *remos alterius lateris unius praelata* etc. Et in eod. cap. paulo ante in verbis: *Iam in ipsa pugna haec, cum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat*, ambigue posuit vocabulum *alterius;* debebat dicere *rostri alterius* sc. navis. Haec de vocabulis singulis. — Ita et in enuntiationibus, v. c. nolim dicere: *rem*, *quam laudas*, *quia non vidi*, *credere non possum*, quia incertum est, utrum verba *quia non vidi* sint causa verborum *quam laudas*, an verborum *credere non possum.* Dixerim potius: *Rem, quam laudas, credere, quia non vidi, non possum*, vel *rem*, *quam laudas*, *ego*, *quia non vidi*, *credere* etc. Nunc manifeste illa verba *quia non vidi* pertinent ad *credere non possum.* — Sic *is, qui virtutem amat, quia officium sequitur, laudandus* ambigue dictum est; dicas potius: *qui virtutem amat*, *is*, *quia officium sequitur*, *laudandus est.* Sic nulla ambiguitas. Ita Cicero et omnes prisci. Conf. supra P. I, cap. 5 de *periodis.* — Peccarunt tamen hic quoque interdum prisci: v. c. Cic. Verr. IIII, 25 *Is* (Pisonis pater) *cum esset in Hispania praetor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est et comminutus.* Verba *nescio quo pacto* sunt paululum ambigue posita, et tum ad *occisus est* tum ad *annulus aureus fractus est* referri possint. Si ad prius pertinent, debebat dici *in qua provincia, nescio quo pacto,*

occisus est: sin ad posterius, dici debebat: *annulus aureus, quem habebat, dum armis exercetur, nescio quo pacto, fractus est* etc. — Sed hinc apparet, quanta diligentia in jungendis, ut singulis vocabulis, ita in primis enuntiationibus adhibenda sit, et quantopere, quod ad has attinet, structura periodorum prosit perspicuitati.

c) Propter clausulam periodorum: ut quas terminandas esse paulo longiori vocabulo, in primis eo, cujus syllaba paenultima sit longa, supra in capite de *numero* P. I, c. 6 p. 270 et 274 dictum est: ubi monuimus hoc non tam fieri ob suavitatem, ut Cicero numeri oratorii suavitate et efficacia abreptus sibi persuasit, quam ob perspicuitatem: quia, quo propius vox dicentis ad finem sententiae absolutae pervenit, eo remissior fit, ac plerumque syllaba ultima ultimi vocabuli plane non auditur: hinc opus est, syllabam praecedentem non modo longam esse, sed vocabulum ipsum pluribus syllabis constare, ut, pereunte una syllaba, tamen ipsum vocabulum animadvertatur. Hinc clauditur sententia libenter ditrochaeo, v. c. *comprobavit* etc. Sed et omnino longiora vocabula, licet careant paenultima longa, si quidem alia habere non possumus, in sententiae absolutae exitu, imo etiam in fine enuntiationis cujusque paulo longioris, praeferenda sunt vocabulis brevioribus h. e. duas syllabas vel unam complectentibus. Hinc superlativi saepe claudunt enuntiationes et sententias absolutas. Cf. de tota re dictum caput de *numero* p. 273 ff. — Sed hinc patet, hanc clausulam saepe efficere, ut vocabulum alium locum occupet, quam natura sua occupare debeat. V. c. *nihil vidi praeclarius: non ista frui potuit potestate* etc. Quamquam hic saepe incertum est, an non haec trajectio vocabulorum fiat potius ob eorum gravitatem: interdum enim gravius praeponitur, ut ante dictum, interdum, ad exspectationem lectoris et auditoris excitandam, postponitur. — Laudabo aliquot exempla Ciceronis, ut lector ipse videat, utrum vocabulum ob longitudinem an ob gravitatem ultimum locum tenere videatur. Manil. 2 *eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem*: in *neminem* videtur esse gravitas: cap. 6 *non solum adventus mali sed etiam metus ipse affert calamitatem*: cap. 9 *Haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit*: in *diligentius* et *effugit* inest, puto, gravitas. Nat. Deor. I, 20 in. *Hunc deum rite beatum dixerimus, vestrum vero laboriosissimum*: et ibid. in fine: *quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit quam audiendi.*

audiendi. In vocabulo *audiendi*, ut in *laboriosissimum*, est gravitas; inest enim oppositio. Ad Div. V, ep. 12 §. 18 *expletur animus jucundissima lectionis voluptate*. In *voluptate* est gravitas: et haec videtur esse causa, cur illa vocabula ultimum locum occupent, non longitudo. Saepe enim clausit Cicero sententiam brevi vocabulo, cum haberet tamen longius, quia illud gravius, v. c. in epist. laudata §. 2 *nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis*; et statim: *tamen ignoscas velim huic festinationi meae*; cur non ordine paululum mutato dixit: *scriptis tuis illustretur et celebretur*, et *tamen huic festinationi meae velim ignoscas?* Hinc in illo Manutii, quod Heinecc. fund. stili p. 61 affert: *solent esse, quae minus exspectantur, laetiora*, puto hoc *laetiora* non nisi ob gravitatem ultimo loco positum esse. — Ceterum, si in clausula illa non nisi longitudo vocabuli spectatur, hoc magis ad dicendum quam ad scribendum pertinet, ut in capite de *numero* p. 274 f. monuimus, ac per se patet.

SECT. XXV

4) *De connexione vocabulorum.*

Quartus fons propior perspicuitatis dicendi in verborum usu est *connexio eorum apta*, quo pertinet quoque *connexio enuntiationum*, quippe quae verbis constant. Hac igitur saepe ambiguitati occurritur, saepe facilior intelligentia lectoris et auditoris adjuvatur. Fit ea variis modis; v. c. duo vocabula secum arctius conjuncta per duplex *et*, vel, si sunt oppositae significationis, per duplex *aut*, ac, si amborum ideae tolluntur, per duplex *neque* junguntur: eodem modo duae enuntiationes per duplex *et*, *aut*, *neque* junguntur, ubi vernacula uno contenta foret. Pertinet huc in primis pronomen *qui quae quod:* cujus ope ab initio enuntiationis vel sententiae absolutae positi valde adjuvatur connexio. V. c. *Frater tuus nuper ad me venit. Qui cum multa de te dixisset* etc. Sic melius h. e. magis perspicue istae duae enuntiationes junguntur, quam si dicas: *Cum multa* etc. Nam sic statim videmus, de quo-

quonam ſequens enuntiatio locutura ſit. Sed de hac re ſatis multa diximus in peculiari capite de *modis connectendi vocabula*, *enuntiationes* etc. P. I, c. 7 S. 1 — 3; quae repetere hic taedio foret. Interdum tamen connexio debet interrumpi, h. e. nulla connexio idearum eſſe debet. Fit hoc in declaranda vehementi animi permotione, v. c. magna ira, dolore etc. Pertinet hoc utique quodam modo ad perſpicuitatem: nam tali modo perſpicit auditor et maxime lector, animum dicentis et ſcribentis eſſe commotum, atque hinc magis intelligit rei gravitatem. Pertinet huc apoſiopeſis, h. e. quando de induſtria ſermonem non continuamus, ut lector auditorque ſuſpicari tantum cogatur, quid dicturi fuiſſemus. Quia tamen haec res ad gravitatem dicendi quoque pertinet eoque vulgo refertur, non plura de ea hic dicemus.

Haec de perſpicuitate dicendi: quae claudemus hac admonitione, ut, ſi quid ſcribamus, id ante accurate conſideremus, perſpiciamus, et ad ſingulas ideas, ſingula vocabula et enuntiationes, ſedulo attendamus ac videamus, an in vocabulis vel in eorum et enuntiationum conjunctione aliquid duri, inuſitati, ambigui, obſcuri ſit: ac, ſi quid tale reperimus, ſtatim corrigamus: ut deinde, quidquid ſcripſimus, poſt intervalla temporum iterum ac ſaepius perlegamus, ac denuo inveſtigemus, an aliquid obſcuri vel ambigui inſit vel ineſſe poſſit. Nam, quod initio videbatur nobis facile et planum, id poſt aliquod tempus videtur difficile, ambiguum et obſcurum. Tandem cogitare debemus, quo magis perſpicue quidque explicare poſſimus, eo melius nos ſcribere.

CAP.

CAP. II
De Gravitate dicendi.

SECT. I
Quid ſit gravitas dicendi.

G*raviter dicere*, *nachdrücklich reden*, eſt ita *dicere*, *ut auditoris animus moveatur* (*gerührt und in Affect geſetzt wird*), atque ita ad laetitiam, amorem, admirationem, ſpem, ad triſtitiam, miſericordiam, odium et indignationem, contemtum rei, timorem etc. incitetur et inflammetur. Gravitas igitur orationis quam neceſſaria ſit, per ſe patet, quia, niſi orator moverit auditorem, eum ad aliquid agendum, imitandum, fugiendum non poteſt incitare. Quod idem de ſcriptore dici poſſe per ſe patet, quia is ſaepe movere debet lectores. Iam nulla re moventur homines, niſi primum ea ſit gravis ſeu in utramque partem magna h. e. vel valde pulchra vel valde turpis, it. vel valde utilis vel valde noxia etc.; deinde iſta rei gravitas verborum ope declaretur. Nam, licet ſint in plebecula, qui nihil non admirentur, etiam leviſſima quaeque, et ubique ſtupeant, et qui ſubinde vel ſola voce robuſtiori ac vocabulo quodam ſonantiori moveantur vel potius moveri videantur; et alii contra, pauciores tamen (ſi quidem tales vere adhuc reperiuntur), qui *nihil admirari magnum eſſe* cum Horatio ſtatuant: tamen neque illos neque hos hic curamus: utriſque enim eloquentia Ciceroniana non convenit. *Gravitas* igitur *dicendi* verſatur non niſi in *rebus gravibus*, ut poſſis eam ita definire, ut ſit *virtus orationis ea*, *quae res graves ita tractat*, *ut graves eſſe vere appareat* ſ. brevius, ut ſit *perſpicuitas rerum gravium:* ut adeo gravitas a perſpicuitate tantum *objecto* differat, vel etiam hactenus, ut ſit altior gradus perſpicuitatis; vel etiam ſic, ut perſpicuitas ad *mentem*, gravitas ad *animum* pertineat: illa doceat, rem eſſe

certam, haec, rem esse gravem: hinc potuissemus forsan gravitatem ac simul sublimitatem orationis, quae est non nisi summus gradus gravitatis, in capite de perspicuitate tradere. Sine perspicuitate enim nulla est gravitas. Possis etiam *gravitatem dicendi*, si velis, latius ita definire, ut sit *virtus eloquentiae ea, qua efficitur, ut non modo mens auditoris et lectoris cum persuasione videat, rem esse veram et certam, sed etiam animus ejus simul moveatur.*

Hinc vero 1) sequitur, omnem gravitatem dicendi inesse proprie non tam in verbis quam in ideis: nam *res* s. *ideae* sunt graves, non verba: hinc, si subtiliter quaeris, ne recte quidem satis dicitur *graviter dicere*, *gravitas dicendi* (it. *sublimitas orationis*), quia hoc dictum videtur, quasi verba animum moveant, cum tantum ideae moveant, et verba tantum declarent, *res* s. *ideas* esse graves. Quemadmodum enim, si quis verbis declarat, *rem esse utilem*, *turpem*, *periculosam*, non hoc dicimus *dicere utiliter*, *turpiter*, *periculose*: sic *declarare aliquid grave* (*wichtig*, *groß in seiner Art*) *esse*, an dici queat *graviter dicere*, quaeri adhuc possit. At, quia usus invaluit, toleremus hanc locutionem, modo gravitatem dicendi ubique de re, nunquam de verbis per se, intelligamus. — Hinc patet, verba simpliciter ac per se gravia non esse, sed tantum in contextu et in relatione ad auditores. Sic quaeritur, an singulare genus dicendi possit vocari *grave* (ut *tenue*, *mediocre*). Et hic usus vel abusus dicendi fecit, ut multi, in primis adolescentes, quia gravitatem dicendi laudari audiverint ac graviter dicendo ipsi delectentur (quod oritur maxime e lectione poetarum praematura, praesertim cum hodie de legendo cum sensu, *mit Empfindung*, *mit Gefühl*, saepe dicatur), gravia vocabula hinc inde excerpant ac deinde in res vulgares et minus graves transferant: quod forsan non facerent, si *gravis dicendi generis*, *gravitatis dicendi*, et *gravium verborum* nunquam

quam mentio fieret, ac si statim potius diceretur, *graves res proferre*, *ostendere earum gravitatem* etc. 2) Cum *gravitas dicendi* sit nihil aliud quam explicatio perspicua rerum gravium, patet, de rebus tenuibus h. e. non gravibus dicere graviter (*mit Rührung*, *mit Affect*) esse frigide loqui. — Hinc peccant, qui singulis verbis cupiunt alios movere et ubique cum *sensu*, *mit Gefühl*, *Empfindung* scribere. Utuntur quidem verbis gravitatem quandam sonantibus: at, quia res non est gravis, sed tenuis h. e. ordinaria, non graviter, sed frigide, loquuntur h. e. rem parvam magna veste induunt et pro re magna venditant. Res enim tenuis semper manet tenuis, licet omni pompa verborum ornetur: ut homo parvus semper parvus manet, quamcunque ei vestem circumdes, nisi quod magis deridetur, ubi detegitur.

SECT. II

De fontibus gravitatis remotioribus.

Iam quaeritur, unde oriatur ista dicendi gravitas. — Non male forsan egero, si, ut de perspicuitate feci, hic itidem fontes duplicis generis ostendero: *remotiores* et *propiores*.

Remotiores sunt:

I) *Animus generosus et ad honestatem, pudorem, omnesque virtutes valde conformatus:* ut res valde graves ac magnas sentire possit. Nam, si ipsi eas non sentimus, quomodo aliis sentiendas curabimus? quomodo verbis apte exprimemus? a) Animus generosus seu excelsus est is, qui supra captum ac sensum hominum solitum cogitat et sentit h. e. qui ea contemnere scit, quae homines vulgo magni faciunt, v. c. divitias, favorem populi et honorem, odium aliorum, mortem etc. Talis erat Socrates: ex parte Demosthenes et Cicero; v. c. hic divitias contemnere sciebat: hinc gravissime

contra Verrem dicere poterat. Ejusmodi hominibus de magnis rebus praeclare loqui non difficile eſt. Verba enim ſunt non niſi *echo cogitationum* et *animi.* Poſt libertatem amiſſam periit Romae quoque animus generoſus. Hodie, cum v. c. divitias, honorem cet. tanti facere, paupertatem, odium, invidiam, et mortem tantopere timere per exempla et conſuetudinem hominum aliasque res diſcamus, valde difficile eſt noſtris hominibus graviter (it. ſublimiter) dicere. Deeſt enim valde animus generoſus, fons gravitatis et ſublimitatis. Hinc gravitatem et ſublimitatem dicendi, quam ex ſe petere debebant, aliunde h e. e ſcriptoribus magnis, quibus generis nobilitas, educatio et conſuetudo, generoſum animum injecit, petere, eorumque ſententias graves et generoſas ediſcere etc. coguntur. Hinc turba imitatorum ingens etc. b) Virtutum acre et aſſiduum ſtudium pendet ab animo generoſo et excelſo. Sed hoc ſtudium debet eſſe voluntarium, ob virtutum dulcedinem ſusceptum, verum et magnum. Qui virtutes vere et ardenter amat, is de earum pulchritudine et utilitate magna it. de vitiorum turpitudine melius et gravius loqui poteſt, quam qui virtutem et vitium e libris tantum cognovit. Hic ſemper frigide loquetur: hinc talis non debebat poteſtate uti de virtute dicendi.

II) *Ingenium praeclarum*, de quo ſupra c. 2 ſect. 3 p. 510 ſſ. late dixi, in primis *phantaſia praeclara*, quae efficit, ut in re gravi cogitanda ſimul ejus cauſae, effectus, aliaeque ideae cum illa conjunctae facile in mentem veniant. Res enim per ſe non gravis eſt h. e. per ſe animum non movet, ſed ob ideas plures cum illa conjunctas: v. c. *mors ob patriam* per ſe, h. e. ſi non niſi hanc mortem cogitas, non movet: at, quia ſimul in mentem veniunt aliae ideae, v. c. *quam ardua et ſupra hominum conſuetudinem elata res, quam utilis ſit* etc., tum demum animum movet. Sic *egeſtas alicujus* non per ſe movet, ſed quia ſimul cogito, *eum hominem eſſe*, *eum non*

non culpa ſua egenum factum, *eum meliori ſorte dignum*, *eum fame forſan periturum eſſe* etc. Sic *mors patris* non per ſe movet, ſed propter conjunctionem aliarum cogitationum, v. c. *me nunc ſolum eſſe*, *me amicum optimum*, *defenſorem* etc., *amiſiſſe*, *incertam nunc eſſe meam fortunam* etc. Quae omnia in pſychologia ostendi debent.

III) *Doctrina lata et ſolida*, quae efficit, ut non modo multa ſed etiam rem quamque accurate h. e. ex omnibus partibus intelligamus, atque ita ſciamus cauſas et effectus rei, et *quomodo*, *quando*, *quibus auxiliis*, *quo conſilio* etc. ea acta ſit. Nam, ſi haec neſcis, phantaſia tibi repetere non poteſt.

IIII) *Cognitio humanorum animorum*, ut ſciamus, qua parte eos aggredi debeamus. Docet hoc diuturna experientia et longus uſus hominum. Hic videmus, nulla re moveri homines niſi extraordinaria, et, quo magis illa vulgares res ſuperet, eo magis homines ea moveri. At hic ratio habenda, cum quibus nobis res ſit. Plebs vulgo difficilius movetur, quia animus ejus non per literas humaniores aliasque res factus eſt mollior h. e. quia phantaſia ejus non facile conjungit cum re audita ideas cum illa, ut ante dixi, conjungendas. Hinc accuratius cum ea agendum eſt, h. e. ſingulae rei particulae explicandae ſunt. Qui voce ſonantiori tantum plebem movere ſtudent, ii conſilio ſuo nunquam recte ſatisfacient, movent vel potius terrent quidem: at hic terror eſt repentinus, mox evaneſcens ſine fructu: velut tonitru, quod etſi homines valde terret, tamen, ubi praeteriit, nemo id amplius cogitat: homines redeunt ad chartas luſorias, quas, audito tonitru, abjecerant. Docti plerumque ſtatim moventur: et quaeritur, an coram his etiam voce ſonantiori itemque multis figuris rhetoricis et aliis ornamentis utendum ſit, et annon harum rerum uſus tantum indoctae plebis cauſa inventus ſit, cum docti, re magna perſpicue

et

et interdum breviter tantum explicata, jam moveri soleant. Sed de hac re acutiores viderint.

V) *Cognitio opinionum*, quae inter homines vulgo regnant. V. c. *divitias* fere omnes admirantur ac pro fonte felicitatis habent: hinc, ſi quem vident divitias poſſe contemnere, ſtupent. Si omnis homo divitias contemneret, fruſtra contemtum earum ut rem magnam proponeres; foret enim tum res vulgaris et ordinaria. Hinc, qui Lacedaemone de contemtu divitiarum, ut re gravi, dixiſſet, fruſtra dixiſſet, nec animos Spartanorum moviſſet, quia ei jam aſſueti erant. Sic res alibi gravis alibi non gravis eſſe poteſt: ſic, quod Europaeorum animos movet, forſan Americànorum animos non moveret. Docet hoc vis illa auri ex America olim ablati, quod Americani aequo animo perdebant, Hiſpani cupide ſumebant, quia hi ad felicem vitam ſibi credebant opus eſſe auro, illi ſine eo felices eſſe poterant. Hos Americanos plerique hodie vocant *feros*, forſan ob morum et opinionum disſimilitudinem, quia quaeque natio ſuos mores ſuasque opiniones putat eſſe *humaniores* quam aliarum. Sic, quia *mors* vulgo tantopere timetur, hinc ejus contemtus inter graves res refertur. Et ſic in aliis. Sic, quia *libertas*, *civitas romana*, olim tantae res videbantur, earum jactura tum gravis res erat; hinc Cicero de ea graviter loqui poterat.

VI) *Linguae lata et accurata cognitio*, ut ſcias vocabula cogitationibus magnarum rerum reſpondentia et eorum conjunctionem ſtructuramque accommodatam ad rem iſtam: quamquam plerumque vocabula gravia, gravis conjunctio et ſtructura, ſponte ſequuntur, modo rem gravem graviter cogites.

VII) Sunt et alia quaedam: v. c. *auctoritas hominis*, *vox* in dicendo etc. Homo, qui in magna dignitate, fama, et auctoritate eſt, facilius movet quam alius etc. Hoc eſt illud vulgo ſic appellatum *praejudicium auctoritatis*, quod latius ſerpit, quam putamus, eoque

ſaepe

ſaepe infecti ſunt ii, qui liberos illo ſe plane eſſe putant. Nec quidquam difficilius eſt, quam eo plane ſe liberum reddere.

SECT. III

De fontibus gravitatis dicendi propioribus.

Huc pertinent ſequentia:

I) In primis demonſtrandum eſt perſpicue h. e. per ſigna et argumenta certa, *rem*, qua alios movere volumus, *eſſe magnam* et *gravem:* quod niſi fit, cetera artificia rhetorica omnia ſunt fruſtra, certe in animis prudentium. Magnitudo rei apparet

1) e *fontibus* ſ. *cauſis* ejus *magnis*. Quo majores ſunt cauſae, eo major eſſe ſolet res effecta. V. c. virtus omnis eſt res magna, quia ad eam conſequendam cupiditatibus, quas tantopere homo amat, valde reſiſtendum eſt etc. *Venia inimico data* eſt res magna; quia cupiditas ſui ulciſcendi tam potens compeſci debet. Sic *doctrina*, ob intentionem mentis magnam et longinquam etc. Sic *contemtus divitiarum*, *honoris* etc., eſt res magna, quia ſapientia requiritur h. e. ſcientia pretii rerum humanarum vere aeſtimandi etc. Sic omnes res, ſi multum ingenii, laboris etc., poſtulant, inter magnas graveſque referendae.

2) ex *effectis* ejus *magnis*. Hoc argumentum in primis eſt certum et ſimul populare. Nam ex effectis metimur vulgo rei magnitudinem vel exilitatem: et, quo ampliora, majora, et diuturniora effecta ſunt, eo major eſt res. V. c. qui de tota civitate vel tota terra meritus eſt, ejus meritum eſt majus quam ejus, qui de uno cive: hinc *pax* eſt major quam *victoria*. Hinc *Marius* caedendis *Cimbris* ac *Teutonis*, *Cicero* opprimendo *Catilina*, majores res geſſere, quam *Pompejus* ſuperando *Mithridate*. Sic, qui menti hominum bene fecit, is

is majus quid egit, quam qui corpori etc. Sic de omnibus rebus valde bonis judicatur, quas proprie magnas appellamus. Eodem modo de rebus valde malis, quas vulgo *graves*, non *magnas*, appellamus, ſed quas hic, brevitatis ſtudio, etiam inter *magnas* refero (hinc ſupra dixi *res in utramque partem magnas*), judicari ſolet, ut, quo plura et majora ſ. graviora et diuturniora ſint earum effecta, eo graviores ipſae ſint. V. c. Cic. Act. I in Verr. 4 extr. *quam* (Siciliam) *iſte* (Verres) *per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea reſtitui in antiquum ſtatum nullo modo poſſit, vix autem per multos annos innocentesque praetores aliqua ex parte recreari aliquando poſſe videatur.* Quid gravius dici potuit? quis non Verris avaritiam pro magna ſ. gravi habeat? quis non ea moveatur?

3) ex *modo*, quo res agitur. Major, gravior, et admirabilior eſt res, quae, licet cum ſumma difficultate conjuncta eſſet, tamen feliciter peracta eſt, quam quae cum nulla vel exigua. Hinc *Hannibalis tranſitus Alpium* eſt res magna: legatur hic Livius. It. *Ciceronis oppreſſio Catilinariorum* etc. It. res magna, ſi nullo cum damno aliorum peragitur, major et gravior eſt, quam ſi cum calamitate, caede aliorum, fit. It. beneficium, ſi clam tribuitur alicui, majus cenſetur, quam ſi palam et cum magna pompa: it., ſi libenter tribuitur, eſt gravius, quam ſi ab invito proficiſcitur etc.: it., ſi cum ſpecie honoris datur, eſt gravius, quam ſi nomine praemii vel mercedis tribuitur etc. Sic et in rebus malis: *adimere per vim* eſt gravius, quam clam, v. c. Cic. Verr. IIII, 25 *civi romano annulus de digito detractus, eſt:* quod gravius dictum quam *ablatus*, *ademtus eſt:* nam *detrahere* indicat *vim:* additur *de digito:* quod gravitatem rei auget.

4) e *conſilio magno*, quo res agitur. Qui rempublicam liberat ab oppreſſoribus non ſua utilitate ſed tantum publica adductus, ejus factum eſt majus, quam qui

civita-

civitatem propterea liberavit, ut deinde ei imperaret. Omninoque, qui reipublicae ſingulisque hominibus officia praeſtat, non praemiorum ſpe adductus, ſed ſolo ſtudio recte eque republica agendi, ejus factum eſt majus quam facta aliorum. Sic Anglus ille *Pitt*, Comes de Chattam, laudatur et pro magno viro habetur, quia in omnibus rebus non ſuam ſed reipublicae utilitatem ſpectavit. *Caeſar* magnas res geſſit: quae majores eſſent, ſi eas reipublicae commodo ſolo incitatus geſſiſſet.

5) ex *inſtrumento*, quo in re peragenda utimur, ſ. *rebus, quarum auxilio aliquid fit.* V. c. major eſt victoria ejus, qui exigua manu militum magnas hoſtium copias fudit. Talis eſt victoria Athenienſium Miltiade et Themiſtocle ducibus a Perſis reportata: tales ſunt multae victoriae Romanorum. Sic *magna doctrina* hominis, qui ob egeſtatem paucis vel nullis libris et magiſtris uti potuit, eſt major, quam *magna doctrina ejus*, qui divitiis paternis adjutus, quoscunque libros vellet, emendi et optimis doctiſſimisque magiſtris utendi facultatem habuit. Hunc enim valde doctum factum eſſe non tam mirabile, quam illum, qui adjumentis orbatus erat ac ſimul cogebatur multum temporis inſtitutioni puerorum tribuere.

6) ex *temporis celeritate* et *opportunitate:* a) *celeritate:* res per ſe magna, ſi celeriter fit, eſt major, quam res per ſe magna, quae cum quadam tarditate peragitur. V. c. beneficia celeriter tributa plus valent quam ſero data: hinc *bis dat, qui cito dat.* Sic expeditiones magnae majores fiunt, ſi cum celeritate conjunctae ſunt. — Hinc Cicero laudat Caeſaris res geſtas, magnasque eſſe docet, inter alias cauſas etiam ob *celeritatem* Marcell. 2. Ait: — *nec celeritate conficiendi* — *nec vero disjunctiſſimas terras citius cujusquam paſſibus potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus ſed victoriis luſtratae ſunt.* — Sic de Pompejo Manil. 12 extr.

Ita

Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes premebantur, Cn. Pompejus extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit. En celeritatem! b) *opportunitate:* v. c. beneficium magnum, quod alicui tribuitur tum, cum illi maxime eo opus erat, majus fit, quam si alio tempore datur. Victoria magna, quae eo ipso tempore ab hostibus reportatur, quo ab alio eorum exercitu urbs quaedam nostrae terrae obsidetur vel oppugnatur, et quae hanc urbem illa vel obsidione vel oppugnatione liberat, major fit, quam si alio tempore accidisset. Sic Cicero, etsi in Agr. II, in. valde laetatur, quod consul factus sit homo novus, tamen hunc honorem pro majori re propterea ibi habet, quod is sibi contigerit *anno suo et cum primum petierit.*

7) e *loci ratione* interdum: v. c. auxilium magnum, e longinquo oblatum, est res gravior quam e propinquo: facilius est enim adesse iis et eorum meminisse, qui nobis prope sunt, quam eorum, qui procul habitant. Sic contra periculum est gravius, si in propinquo loco versatur: v. c. Catilinaria conjuratio fiebat Romae etc.: hinc ejus periculum erat gravissimum: hinc ejus oppressio eo gloriosior. It. res bellica, quae in loco non opportuno et tamen bene gesta est, pro majori habetur, quam eadem foret, si in loco opportuno gesta esset.

8) e *personarum conditione, dignitate, relatione erga nos* etc., v. c. *beneficium magnum* acceptum a *rege* majus putatur, quam ab alio acceptum. Sic donum profectum ab homine sapiente meritisve claro est pluris aestimandum, quam quod dedit alius. Sic laus *sapientis* est major quam stulti. Sic, si pauper aliquem summa egestate pressum adjuvat summa aliqua pecuniae, hoc donum est res major, quam si eadem summa a ditiore data esset. Item, quando inimici nobis opem ferunt, nos laudant, nobis gratulantur, idque vere et ex animo faciunt,

faciunt, major eſt iſta res et admirabilior, quam ſi ab aliis profecta eſſet. Sic amor magnus magnorum virorum eſt res major quam amor magnus aliorum. Sic quoque odium patris, regis, ſapientum etc. erga aliquem eſt res gravior quam odium aliorum. Sic peccata interdum in alio homine graviora habentur quam in alio: v. c. gravius peccat ſenex vel homo ampliſſimo munere fungens, ſi ebrietati etc. deditus eſt, quam adoleſcens vel homo ſortis humilis. Sic gravius peccavit Verres in eo, quod praetor Siciliae luxuriae deditus erat; quod *ſtetit ſoleatus praetor populi romani cum pallio purpureo tunicaque talari muliercula nixus in litore*, Cic. Verr. V, 33, quia, ſi hoc habitu uti neminem Romanorum decuit, multo minus propraetorem; it. quod *cum pulla veſte in officina majorem partem diei ſolebat ſedere*, Cic. Verr. IIII, 24: *tunica* enim *pulla indutum eſſe* eſt plebis, non ſenatoris, multo minus propraetoris etc. Sic Catilina, reipublicae romanae periculum ſtruens, graviorem rem ſuſcepit, quia civis romanus erat, quam Mithridates.

9) e *comparatione* rei cum alia re magna aut pro magna ſaltem vulgo habita. Comparatio, ut ſupra c. 1 Sect. 17 p. 550 ſſ. dictum, rei magnitudinem vel gravitatem, atque ita omnem magnam pulchritudinem, turpitudinem, utilitatem etc. praebet demum auditori vel lectori vere conſpiciendam. Nec enim de magnitudine judicare poſſumus niſi menſura quadam, h. e. comparatione. Per ſe autem intelligitur, rem, cum qua aliam rem comparamus, debere eſſe notae magnitudinis. In omni comparatione rite inſtituta ineſt ſimul argumentum aliquod, quia a pari ad par, a minori ad minus etc., concludere licet.

Comparamus igitur

a) *pares res cum paribus*: ubi ſic concludimus, res pares debere eſſe eadem dignitate, laude, honore vel contemtu etc. V. c. ſi factum aliquod pro valde pulchro vel

pro valde turpi habetur, sequitur, aliud factum, quod ei par esse demonstratum est vel demonstrari debet, aeque magnum et pulchrum vel aeque turpe esse debere. V. c. *victoria*, *beneficium*, *conjuratio* etc.

b) *majores res cum minoribus:* ubi sic concludimus: si minori rei tantum laudis vel vituperationis, poenae etc. tributum est vel convenit, quanto plus majori: vel, si res, quae facilior est vel minores ingenii vires, minorem laborem, postulat, aut cujus effecta sunt leviora, pro magna re habetur, quanto major ea esse debet, cujus fontes, cujus effecta sunt majora. Sic Cicero comparat *victoriam sui* seu clementiam erga adversarium cum victoria ab hostibus reportata in Orat. pro Marcello, et veniam Marcello concessam longe majorem rem esse declarat quam Caesaris res gestas, licet magnae quoque sint. Hoc genus comparandi in primis gravitati prodest. Debet hic primum ea res, cui aliam praeponere deinde volumus, proponi ut magna; ac deinde doceri, aliam tamen esse majorem. — Sic Cicero egit Marcell. 2, ibi primum valde tollit res Caesaris gestas, in eamque rem eas cum aliorum rebus gestis comparans docet has viles esse prae rebus Caesaris: deinde sensim incipit docere, veniam Marcello datam esse tamen illis longe majorem: id quod argumentis, ut decet, confirmat. Sic et in rebus malis ac turpibus. V. c. si *cupiditas paucis nocendi* est res valde turpis, quanto turpior et gravior est res, *toti civitati* vel *multis hominibus nocere velle* etc.: si *homicidium* est res gravis, multo gravior res sit *parricidium* necesse est.

c) *rem cum re illi contraria* interdum quoque comparare licet, ut illius ratio, ac simul ejus magna pulchritudo, utilitas, turpitudo etc. magis elucescat: res enim eo pulchrior videtur, quo turpior res illi contraria est, et eo turpior sit, quo pulchior est res contraria. Sic fortitudo militum cum ignavia, prudentia cum stultitia, aliaeque virtutes cum vitiis oppositis comparantur, et contra. V. c. *Avaritia nihil est turpius, nihil homine indignius. Consideremus contra liberalitatem: et videamus, quam homine digna sit et quam generosum hominis animum indicet* etc. *Quam excelsus est animus hominis liberalis, tam humilis est animus avari ac non nisi suae utilitatis pecuniaeque studiosi* etc.

Eodem quoque modo *personae* inter se comparari possunt: quamquam in earum comparatione etiam res proprie comparantur, ut *virtutes*, *vitia*, *facta*. Comparantur

a) *per-*

a) *personae pares*: ubi itidem concludimus, homines sibi pares virtutibus vel vitiis etiam honore, dignitate, laude, praemiis, contemtu etc. pares esse debere: ut adeo, si alter pro magno habeatur vel pro valde turpi, alter pro eodem habendus sit. Sic Cicero *Archiam* poetam in Orat. pro eo habita c. 6 comparat cum *Homero* et c. 9 cum *Ennio*, ut doceat, cum Homerum multae civitates suum civem esse vellent, et Ennio civitas romana donata esset, Archiam eodem modo dignum esse, qui civis romanus sit. Sic comparat Cicero Catil. III, 1 *se* cum *Romulo* hactenus, quod hic Romam condiderit, ipse Romam servarit, ac docet, sibi non minorem honorem deberi: quamquam, qui verba illius accurate legit, videt, Ciceronem tecte indicare, se Romulo praeferendum esse.

b) *personae majores cum minoribus*, gravius vel vituperandi vel laudandi causa. In *laudando* ita concludimus: *si is, qui magnam rem egit, pro magno habitus est vel habetur, sequitur, ut, qui majorem rem egerit, pro majori viro habendus videatur:* v. c. qui victoriam ab hostibus reportat, est vir magnus: quanto major, qui pacem nobis donat? Sic, si minus doctus magno honore fruitur, sequitur, doctiorem majori frui debere: si opifex assidue artem suam colens laudatur, quanto magis eruditus, literis assidue navans operam? In *vituperando* ita concludimus: si is, qui levius peccatum commisit, pro turpi poenaque digno homine habetur vel habitus est, quanto magis is, qui graviora commisit? — Sic Cic. Rosc. Am. 39 *In minimis rebus qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur necesse est: in re tanta, cum is — mortuum ignominia affecerit, is inter honestos homines atque adeo inter viros numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia mandati in crimen judiciumque revocatur* (ut Graev. legit), — *in re tanta, quae publice gesta sit, — qua is tandem poena afficietur?* Recte ibi Cicero colligit, si *negligens* mandatum levius ac privatum tamen poena dignus sit, eum, qui publicum mandatum idque majus negligat, et non tantum negligat, sed malitiose et cum perfidia agat, graviori poena afficiendum esse. — Major fit gravitas, si homo cum omnibus hominibus comparatur iisque praefertur; v. c. quando dicimus: *praestitit id, quod nemo mortalium praestare potuit* etc. vel in vituperando: *omnes superavit flagitiis* etc. Sic Cicero in Maniliana docet, Pompejum praeferendum esse omnibus ceteris imperatoribus; ait cap. 10

Nunc vero cum ſit unus Cn. Pompejus, qui non modo eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit etc., id quod deinde confirmat: *qui ſaepius cum hoſte conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit: plura bella geſſit, quam ceteri legerunt, plures provincias confecit, quam alii concupiverunt* etc., quae tamen valde hyperbolice dicta ſunt. — In malam partem de Verre, v. c. Verr. I, 8 *Quis eſt, qui hoc non ex priore actione abstulerit* (*mit nach Hauſe genommen* i. e. *didicerit*), *omnium ante damnatorum ſcelera, furta, flagitia, ſi in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte aequari conferrique poſſe?* Quid gravius dici poterat? Quamquam hic non tam homo cum hominibus omnibus quam facta unius cum omnium factis h. e. flagitiis comparantur: ſed gravitate rerum nititur hominis vel ſumma turpitudo vel ſumma laus.

c) *perſonae contrariae* etiam interdum inter ſe comparantur, ut v. c. excellentia vel virtus unius ex alterius ſumma turpitudine et vitio magis appareat et major videatur, ac contra. Sic Cicero ad *Verrem* deprimendum et acrius vituperandum compararat eum cum *Africano* Verr. IIII, 35, qui Segeſtanis deos patrios ex hoſtium urbe recuperatos reportaverat, cum Verres, praetor Siciliae, eos abstulerit: cum *Piſone*, diligentiſſimo homine, Verr. IIII, 25, qui, cum annulum ſibi aureum faciendum curaret, hoc palam in foro fieri juſſit, aurumque artifici appendit, ut quisque ſciret, unde Piſo praetor Siciliae annulum ſibi faceret; ex quo patet, eum nihil auri eripuiſſe Siculis: quod ſecus erat in Verre, homine avariſſimo: cum *Marcello* Verr. IIII, 54 et 55, qui, licet imperator eſſet atque ita jure belli multa eripere ornamenta poſſet, tamen non modo aedificiis privatis, publicis et ſacris, pepercit, ſed etiam nullum deum violavit, nullum attigit (cap. 54), cum Verres praetor Siciliae in otio ac pace iſtos deos auferre non dubitaverit. — Gravius eſt, quando homo cum beſtiis comparatur: v. c. *parricida* ap. Cic. Roſc. Am. 22 extr. *Portentum atque monſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana ſpecie et figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, ut, propter* (i. e. per) *quos hanc ſuaviſſimam lucem adſpexerit, eos indigniſſime luce privarit: cum etiam feras inter ſeſe partus atque educatio et natura ipſa conciliet.* Locus multas ob cauſas egregius! Add. quae de *comparatione* ſupra jam dicta ſunt cap. 1 ſect. 17 p. 550 ſſ.

Sunt

Sunt praeterea alia adjumenta, quae vel ad rei magnitudinem gravitatemque illuſtrandam aut certiorem reddendam pertinent vel auditores lectoresque attentiores reddunt efficiuntque, ut hi rei vim et gravitatem magis ſentiant, atque ita gravitatem dicendi variis modis augent. Huc pertinent

II) *Circumſcriptio* magnae ideae per definitionem vel deſcriptionem. Definitio et deſcriptio nihil aliud eſt quam disſolutio rei in ſua attributa, late ſumta, vel omnia vel pauca. Hinc egregie adjuvat perſpicuitatem rei, atque ita gravitatem. Sic enim accuratius perſpicimus ea, quibus conſtet illa magnitudo et gravitas ideae. Dixi de periphraſi jam ſupra cap. 1 ſect. 15 p. 547 ſ. et P. I, c. 9 ſect. 2 n. VIIII. In primis vero gravitati rei ſerviunt eae circumſcriptiones, in quibus argumentum incluſum eſt: argumenta enim tecta magis ſaepe movent quam aperta, quia illarum vis eſt lenior et ſuavior. Cicero exemplis abundat.

V. c. Roſc. Am. 22 extr., ubi pro verbis: *monſtrum eſt, hominem poſſe ſuos parentes occidere* ita loquitur: *portentum atque monſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana ſpecie atque figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, ut, propter quos hanc ſuaviſſimam lucem adſpexerit, eos indigniſſime luce privarit;* ubi notes; *eſſe aliquem humana ſpecie atque figura* pro *eſſe aliquem hominem*: deinde *propter quos hanc ſuaviſſimam lucem adſpexerit* pro *parentes;* hic ineſt argumentum, cur non occidere debeat, et cur monſtrum ſit illos occidere; hinc tandem addit: *eos indigniſſime luce privare* pro *occidere*. Egregie vocabulum *lucis* repetit: nam *eos, per quos lucem adſpeximus, hac luce privare,* quam indignum! Quis inde non magnitudinem parricidii perſpicit et ſentit? — Agr. II, 12 de decemviris, quos Rullus conſtitui volebat, ita loquitur: *Videte nunc, eos, qui a vobis nihil poteſtatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates* (i. e. magiſtratus) *dediſtis*. Per *eos, qui a vobis nihil poteſtatis acceperint* intelligit illos *decemviros;* in illa circumſcriptione latet argumentum, cur non deceat illos tantis ornamentis ornari, quia ſcil. a populo nil poteſtatis h. e. nullum magiſtratum acceperint: hinc magni-

tudo peccati Rulliani magis apparet. — Fontej. 14 *Videte igitur, utrum ſit aequius hominem honeſtiſſimum, virum fortiſſimum, civem optimum, dedi inimiciſſimis atque immaniſſimis nationibus, quam reddi amicis.* Per *hominem honeſtiſſimum, virum fortiſſimum, civem optimum* intelligit *Fontejum*: ſed in hac circumſcriptione ineſt argumentum, cur non hunc virum deceat *condemnari ob homines inimiciſſimos et immaniſſimos*: hoc enim indicatur per *dedi inimiciſſimis* etc., quae verba etiam ſunt circumſcriptio. — Graviſſime ſenatores et omnes cives romanos circumſcribit per *principes orbis terrarum gentiumque omnium*, injecta ſimul ſimilitudine gladiatorum Philipp. III, 14 *Quod ſi jam (quod dii omen avertant!) fatum extremum reipublicae venit, quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeſte decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia ſerviamus.* In circumſcriptione latet argumentum indignitatis majoris. *Principes orbis terrarum* coguntur imitari gladiatores in decumbendo? — Sic in illo: *avarus optat, quod habet*, ineſt circumſcriptio, quamquam brevior: dictum enim eſt pro *optat divitias;* at in circumſcriptione latet cauſa majoris indignitatis vel potius amentiae: quis enim, quod habet, id optat?

III) *Partitio ſ. disſolutio totius in ſuas partes, generis in ſpecies.* Dictum de ea eſt ſupra cap. 1 ſect. 16 p. 548 ſſ. et P. I, c. 9 ſect. 2 n. X. Nihil enim magis ad perſpicuitatem pertinet, nihil vero etiam magis ad gravitatem. *Res* per *Genus* et per *Totum* declarata nondum ſatis eſt manifeſta, ut adeo gravitas rei nondum ſatis apparere poſſit, niſi rem accuratius h. e. ejus partes, ſpecies, ac, ſi fieri poteſt, particulas et individua ante oculos ponas.

V. c. gravius dicitur *amiſi parentes, domum, honores ac dignitatem* quam *amiſi omnia*: — ſic *laudant eum omnes* non graviter dictum eſt: quinam enim ſunt iſti omnes? Gravius dicitur: *laudant eum* et *indocti* et *docti, laudant* et *cives* et *externae nationes, laudant* et *principes civitatis* et *inferiores* etc. — Sic Cicero laudare cupiens clementiam Caeſaris et veniam Marcello datam et oſtendere, eam majorem eſſe illius rebus geſtis, ait Marcell. 2 *Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit:* pro *Nihil ſibi*

sibi ex ista laude exercitus decerpit f. *tribuit.* Nonne illud multo gravius? — Ibid. c. 3 dicere poterat: *domuisti magnas copias barbarorum;* sed ait: *domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* Sic Caesaris virtus major apparet. — Cicero laudare cupiens artes humaniores et docere, eas esse omnium aetatum et locorum, maluit hoc late ita exprimere: *Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Nonne ita utilitas istorum studiorum magis apparet, quam si dixisset: *ubique et semper prosunt?* vid. plura exempla cap. 1 sect. 16 p. 548 ff. et P. I, c. 9 sect. 2 n. X.

IIII) *Pictura rei* f. *descriptio rei vivida*, quae efficit, ut rem ipsam videre eique interesse videamur. Efficitur illa afferendis quibusdam rebus cum illa re conjunctis et in sensus cadentibus. Rhetores eas, si longiores sunt, vocant *diatyposes*, sin breviores, *hypotyposes:* sed haec divisio nullius est utilitatis: quisque enim sponte videre debet, utrum descriptio illa longior an brevior fieri debeat. Nimis longae non esse debent, ne tandem taedio fiant et vim suam amittant. Iudicio quoque ac delectu rerum, quibus ad rem depingendam utimur, opus est; h. e. debemus tantum eas particulas f. circumstantias afferre, quae rei gravitatem afferant, non levissima quaeque in mentem venientia memorare: quod puerile est. — Peccant in hoc nonnulli hodie, qui ubique pingere rem quam explicare et confirmare argumentis malunt, quia vident hoc placere lectoribus multis, qui non tam curant, ut sibi de rei veritate persuadeatur, quam ut eam *sentiant* f. ea *moveantur:* cum tamen non ante possimus re moveri, quam de ea nobis persuasum sit. Nec debemus rem depingere nisi gravem h. e. talem, quae, ut per se magna est, ita meretur, ut ejus magnitudo et gravitas a legente vel audiente recte atque ordine sentiatur. — Pleni sunt harum descriptionum libri historicorum.

V. c. Liv. I, 13 in. *Tum Sabinae mulieres — crinibus passis scissaque veste — ausae se inter tela volantia inferre, ex transverso impetu facto dirimere infestas acies, dirimere iras, hinc patres hinc viros orantes* etc. — In primis notabilis est descriptio pugnae inter trigeminos Horatios et Curiatios commissae, cap. 25 *Foedere icto trigemini — arma capiunt. — Consederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis quam curae expertes — datur signum, infestisque armis, velut acies, — concurrunt. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, et neutro inclinata spe torpebat vox spiritusque* etc.: nam totum caput est perlegendum. Quis vero illud legens non singula sentit, singulis rebus ita movetur, tanquam sua res agatur? — sic brevis narratio de Metio Fusetio per equos jussu regis romani dilacerato cap. 28 etc. — Item Cicero saepissime in Orationibus Verrinis, pro Milone, in Philippicis etc. v. c. Verr. I, 30 *Constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum — grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius* etc. — Verr. V, 33 *Stetit soleatus praetor populi romani cum pallio purpureo tunicaque talari, muliercula nixus in litore*: ibid. c. 38 *in portu Syracusano de classe populi romani triumphum agere piratam, cum praetoris nequissimi inertissimique oculos praedonum remi respergerent:* ubi not. *respergerent oculos* etc. — Philipp. II, 41 *personabant omnia vocibus ebriorum; natabant pavimenta vino, madebant parietes* etc. Sed videndum, ut pudori ac modestiae consulamus, neque eas res temere proferamus, quae aures nimis offendant. Hic peccasse videtur Cicero, odio acerrimo in Antonium abreptus in ead. orat. cap. 25 *In coetu vero populi romani negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit.* Graviter quidem dixit, at injucunde: a) *ructare* b) *vomens* c) *frustis esculentis* d) *vinum redolentibus* e) *implevit gremium suum* et f) *totum tribunal*: quae singulae ideae sunt injucundae, quanto magis fiunt, si conjunctae sunt? Quis ista sine nausea legere nedum audire potest?

V) *Testimonium* magnorum sapientiumque virorum de re solet ejus gravitati aliquid ponderis addere; quia homines iis, quae vir sapientiae laude clarus dixit, magnam

magnam vim vulgo tribuere ſolent. Dixi jam de *teſtimoniis* ſupra p. 534 in cap. 1 de perſpicuitate, ubi monui non ante iis utendum eſſe, quam res idoneorum argumentorum auctoritate confirmata ſit. Nam teſtimonia humana per ſe nihil aliud ſunt quam *judicia:* et in iis quis non ſaepe labatur, licet ſit ſapientiſſimus? Nec res propterea magna eſt, quia homines pro magna habent; ſed magnitudo rei debet eſſe in ipſius rei natura. — Excipiuntur tamen, ut ſupra ibid. p. 534 ſ. monui, praeter *teſtimonia* ſ. *judicia librorum ſacrorum*, quae pro firmiſſimis argumentis habenda ſunt, *teſtimonia humana* in facto aliquo narrando: hic teſtimonia, ſi ſunt profecta ab hominibus fide dignis, ſunt optima rei argumenta. — In primis vero gravitatem rei adjuvat *teſtimonium adverſarii* ſ. *conceſſio.* Nam, ſi v. c. ipſe adverſarius concedit, aliquem valde doctum eſſe, vel rem, cui adverſatur, egregiam eſſe, multum valet iſtud teſtimonium. — Hinc, ſi quis, non Chriſtianus, Chriſtianorum ſacra ex parte laudat, huic laudi multum tribuitur. Sic contra, ſi quis de ſe vel amico, quem valde amat, aliquid vitii concedit, ejus quoque teſtimonium non ſine pondere eſſe ſolet.

VI) *Sententia acuta* et *gravis.* Sententia eſt enuntiatio e vita ſumta, eaque univerſa h. e. per quam aliquid in genere affirmatur vel negatur, laudatur vel vituperatur etc. *Acuta* eſt, ſi non ſine ingenio inventa neque adeo vulgaris eſt: *gravis*, ſi argumentum rei, de qua ſermo eſt, continet. Hinc ejus vis ad animos movendos patet: argumenta enim tecta quantam vim afferant, nemo neſcit. V. c. Quando de Socrate dixi, *eum non fuiſſe appetentem divitiarum:* et addo: *ſapientia* (*temperantia*) *enim paucis contenta eſt:* vel *ſapiens* (*temperans*) *enim paucis contentus eſt.* Ineſt quaedam brevitas pro: *Socrates non appetens fuit divitiarum: fuit enim temperans* (*ſapiens*): *ſapientia* (*temperantia*) *vero eſt paucis contenta.* Quis non videt mediam enun-

tiationem: *fuit temperans*, omiſſam eſſe? — ſic ſaepiſſime Cicero ad rem confirmandam utitur *ſententia aliqua* pro argumento:

V. c. ad Div. VIIII, ep. 14 §. 8 *Nam, cum te ſemper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuiſti, tum his tuis factis ſic incenſus ſum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil eſt enim, mihi crede, virtute formoſius, nihil pulchrius, nihil amabilius.* Ante verba *Nihil eſt enim* etc. omiſſum eſt: *Quis enim tuam virtutem non amet?* vel *Hoc meritus es virtute tua* etc. — Divin. in Caecil. 9, ubi Cicero vult, ut Caecilius ſuam integritatem et innocentiam oſtendat: et ſtatim addit loco argumenti: *Nihil eſt enim, quod minus ferendum ſit, quam rationem ab altero vitae repoſcere eum, qui non poſſit ſuae reddere*: quod gravius dictum eſt pro: *non enim ferendus es, ſi non ipſe potes reddere tuae vitae rationem et tamen vis ab alio repetere: Nihil eſt enim, quod minus ferendum ſit* etc. — Sic Roſc. Am. 22 extr. poſtquam dixit *parricidium, rem tam ſceleſtam, atrocem, nefariam, niſi ejus multa et manifeſta ſint veſtigia, non credi poſſe*, ſtatim addit cauſam; *Magna enim eſt vis humanitatis* (*der menſchlichen Empfindung*), *multum valet communio ſanguinis, reclamitat iſtiusmodi ſuſpicionibus ipſa natura:* ubi itidem proprie ſic debebat dici: *Nam humanitatis et communionis ſanguinis et naturae hic eſt ratio habenda: Magna enim eſt vis humanitatis* etc.

De ſententiis notandum,

1) Debere *eſſe* manifeſte et ſemper *veras:* v. c. *ſine virtute nulla vera eſt felicitas.* — Admittuntur tamen quoque *veriſimiles* vel plerumque tantum verae; v. c. *obſequium amicos, veritas odium parit;* quo pertinent innumera proverbia; it. *hyperbolicae:* v. c. *nihil miſerius ſtultitia: nihil praeclarius eruditione* etc.; quo itidem pertinent proverbia multa.

2) Debent *non nimis longae eſſe.* Quo breviores, eo graviores.

3) Debent *non nimis crebrae eſſe.* Quia omnis ſententia ſpeciem praecepti habet et auditores lectoresque docere videtur, hi offenduntur tandem; et omnino, qui ſententias nimis frequentat, videtur magiſtrum auditorum et lectorum agere velle. Qui tamen crebrioribus uti cupit, ac profecto nil gravius eſt quam acuta ſapientiaeque plena

ſen-

ſententia, is poteſt, ad vitandam iſtam injucunditatem, hanc rationem ſequi, ut ſententias non ſemper ſuo nomine ſed etiam aliorum proferat: v. c. *Socrates non fuit appetens divitiarum*, *quia ſciebat*, *temperantiam* (ſapientiam) *eſſe paucis contentam.* Et ſic ſaepius poteſt is homo, quem laudamus, induci recitans ſententiam. Interdum etiam addi poteſt: *Nemo neſcit*, *omnibus notum eſt:* ſic orator non ſuo ſed omnium nomine recitat iſtam ſententiam. In primis orator communicare poteſt ſententiam cum auditoribus, v. c. *Noſtis* ſ. *quis veſtrum ignorat*, *temperantiam eſſe paucis contentam.* — Hoc genere variationis ſaepius taedio lectorum et auditorum occurri poteſt, atque ita ſaepius ſententias adhibere licebit.

4) Debent *eſſe honeſtae:* ſed hoc per ſe patet.

VII) *Loqui aſſeveranter* et *cum certa animi perſuaſione.* Hoc magis decere graviter loquentem quam dubitanter dicere per ſe patet. Nam, ſi ipſi oratori et ſcriptori de re ejusque magnitudine perſuaſum eſſe videmus, eo certiorem rem eſſe credimus. Hinc, quo magis animus illius videtur eſſe motus, eo magis ei de re videtur eſſe perſuaſum, et eo certior haec nobis videtur.

Hanc in rem ſolent oratores atque ita ſcriptores

1) De re praeſente vel facta loqui ut *certa* et *manifeſta:* hinc ſaepe addunt *Certum eſt*, *quis non videt?* etc. v. c. *Virtute nihil praeclarius eſſe*, *quis non intelligit? Quem fugit*, *Hannibalem tandem victum eſſe a Scipione? Quis eſt*, *qui neſciat bona animi et ingenii longe praeclariora eſſe bonis corporis?* v. c. Cic. Verr. IIII, 28 in. *Nunc* — *attendite*, *de quo* — *populus romanus nunc non primum audiet*, *quod* (ſic forſan leg. pro *et*) *in exteris nationibus usque ad ultimas terras pervagatum eſt.* Et ſic millies: in primis Act. I in Verr. cap. 5 extr. — Huc pertinent illae formulae: *omnes ſciunt*, *ſole clarius eſt*, *nihil manifeſtius*, *nihil apertius*, *eſſe poteſt*, *nemo negat*, *nemo dubitat*, *quis eſt qui dubitet*, *qui dubitare vel negare audeat?* etc. — Tales formulae valent ad animos magis movendos, ſi quidem res per ſe certa vel argumentis ante confirmata eſt. Stultum enim foret ubique dicere *Certum*, *manifeſtum eſt*, *quis neſcit* etc. etiam ibi, ubi lector auditorve vel rem ignorat vel valde de ea dubitat. — Oratores

tores vero non modo de re certiſſima ſed etiam interdum de re tantum veriſimili loquuntur tanquam de certiſſima. V. c. *nihil homini tam nocet quam otium, vel quis neſcit, nihil homini tam nocere quam otium?* etc. Cicero v. c. Verr. I, 4 gravius dixit: *Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus* h. e. *hic homo non poteſt abſolvi*, quam ſi dixiſſet: *Non videtur locus eſſe* etc. *Vix putem locum eſſe* etc.

2) *De rei effectu vel eventu tanquam certiſſimo.* V. c. *Qui ad literas omni ſtudio incumbit, eruditus, ſapiens fiet. Haec res tam praeclara eſt, ut in perpetuo honore manſura ſit*: Ubi itidem iſtae formulae ſuperiores *Certum eſt, quis non videt?* etc., item aliae, v. c. *neceſſe eſt, nullo modo fieri poteſt, quin* etc. uſurpari poſſint. V. c. *Qui ita vivit, neceſſe eſt aliquando contemtui cum omnibus fore.* Cic. Verr. I, 5 *evolet ex veſtra ſeveritate: mihi credite, arctioribus apud populum romanum laqueis tenebitur: credet iis equitibus populus romanus, qui ad vos antea producti teſtes, ipſis inſpectantibus ab iſto civem romanum, qui cognitores homines honeſtos daret, ſublatum eſſe in crucem dixerunt. Credent omnes XXXV tribus — audietur a populo* etc.: qui locus egregius, at paulo longior. Sic in Agraria altera effectum legis Agrariae praedicit ut certum, cap. 18 ait: *Intellexiſtis, quot res et quantas decemviri legis permiſſu vendituri ſint* pro *vendere poſſint.* — Cicero adeo ad rem augendam dicit interdum, quid aliquis facturus fuiſſet, v. c. Phil. II, 27 loquens de Antonii immenſa luxuria: *Quamobrem deſinite mirari, haec tam celeriter eſſe* (ab Antonio) *conſumta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud* (Pompeji) *fuit, ſed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet.* Graviſſime dictum: at hyperbolice.

3) *De re futura, ut jam praeſente.* Hoc valde auget gravitatem rei, quia ſic fere ipſam oculis cernere videmur. v. c. *Tu, ſi ita pergis vivere, miſer es* pro *eris.* Saepiſſime in libris ſacris prophetae, quae Judaeis eventura erant, de iis tanquam praeſentibus loquuntur, v. c. *video jam: urbs luget, laetatur* etc. pro *lugebit, laetabitur*: ſic et nos: *du ſtirbſt wenn du das iſſeſt, du biſt unglücklich:* vel de certo morituro: *er ſtirbt gewiß* pro *wird ſterben:* quae omnia gravius dicuntur. — Sic Cicero millies: v. c. Agr. II, 21 *ſicque agro pergrande vectigal imponitur* pro *imponetur:* ſermo enim eſt de re futura. Manil. 17 *aut cur non ducibus diis immortalibus eidem, cui cetera ſumma cum ſalute reipublicae commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus* pro *committemus* vel *committere volumus?* At in praeſenti *com-*

committimus ineſt major celeritas et gravitas: vult admonere, non diu exſpectandum eſſe.

4) Orator etiam interdum e ſuo ingenio addit cauſam veriſimilem et credibilem, cur aliquid factum ſit, cum tamen forſan alia fuerit, vel cauſam et conſilium, quod aliquis in re aliqua ſuſcipienda ſecutus fuerit, cum tamen forſan alia cauſa aliud conſilium fuerit, imo ſaepe res temere et caſu ita facta ſit: v. c. de homine docto, qui ad ſummos honores pervenit, dicere poſſum: *Quomodo is tantos honores conſequi potuiſſet, niſi ſumma eruditione ornatus fuiſſet?* Sic in hominis eruditi vita exponenda dicere licet: *Contulit ſe ad literarum ſtudia, non, ut vulgo fieri ſolet, quia parentes illud voluerant vel ita juſſerant, nec, quia hanc viam ad divitias honoresque certiſſimam eſſe crederet, ſed hoc conſilio, ut et mentem ſapientiorem redderet, atque ad cogitandum acueret, et animum virtutis ſplendore illuſtraret* etc. Sic de aliquo, qui multorum amicitia uſus eſt, dicere licet: *Non mirum eſt, eum tam multis amicis uſum, cum ipſe omnibus hominibus amicus eſſet: qui enim alios amat, ab aliis redamatur.* — Sic Cicero ſaepiſſime agere ſolet, ut cauſas, propter quas aliquid factum ſit vel quibus ductus aliquis aliquid fecerit, pro libidine h. e. e re ſua addat. V. c. Arch. 7, ubi literas humaniores i. e. in primis philoſophiam laudat et ad earum utilitatem demonſtrandam Africanum, Laelium, Furium et Catonem memorat, addit cauſam, cur hi viri literis illis operam dederint, his verbis: *Qui profecto, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis* (ſcil. humanioribus) *adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent:* quamquam contra hanc cauſam nonnulla dici poſſint. Nam nemo utilitatem artis ante novit, quam eam tenet. Non puto *τὸ adjuvarentur* pro *adjuti eſſent* poſitum eſſe, ut Geſnerus in Chreſtom. putat, quia nemo ante poteſt adjuvari literis illis ad virtutem colendam, quam ad illas ſe contulerit: quomodo ergo iſti viri dici poſſunt non id conſilium ſecuturi fuiſſe, ut ad illas literas ſe conferrent, niſi illis adjuti eſſent? Magis *adjuvarentur* eſt proprie ſumendum: *niſi utilitatem inde haurirent* vel *credidiſſent potius ſe hauſturos eſſe*: niſi forte potius leg. *adjuvaremur.* — Verres, praetor Siciliae, Gavium civem romanum in crucem ſuſtulerat. De hoc facto late loquitur Cicero Verr. V, 66: inter alia hoc eſt notabile: *Italiae conſpectus ad eam rem ab iſto delectus eſt, ut ille in dolore cruciatuque moriens peranguſto freto* (Edd. *fretu*) *diviſa ſervitutis ac libertatis jura cognoſceret, Italia autem alumnum ſuum ſervitutis*

extremo

extremo summoque supplicio affixum videret. Egregie h. e. gravissime dictum. Scilicet Verres crucem ea parte Siciliae, quae ad fretum spectat, erigi jussit, ut tali modo Gavius cruci affixus Italiam spectare posset.

5) Orator etiam interdum in narrando aliquo facto addit, quid homo in illo cogitaverit, crediderit, speraverit, timuerit etc.: id quod e facto ipso concludit. Hac re, quae saepe argumenti speciem induit, fit res ipsa certior et gravior. V. c. pro: *hic homo non legit libros sacros* dicitur: *hic homo non legendos putat libros sacros* s. *non e re sua esse credit legere*, vel *nescit*, *quam utilis sit lectio librorum* etc. — sic de intemperante quodam: *iste homo nullum certiorem felicitatis fontem esse credit*, *credidit*, *quam usum ciborum nimium:* vel *nihil praeclarius norat quam gulae servire* cet. sic de eo, qui multos sibi libros emit: *Nihil erudito dignius censebat esse librorum utilium supellectile multa.* Cicero ita quam saepissime, v. c. Verr. II, 6 *Qui* (Verres) *simulatque ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romae et ad urbem, ante quam proficisceretur, quaerere ipse secum et agitare cum suis coepit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere posset. Nolebat in agendo discere — sed in Siciliam paratus ad praedam meditatusque venire cupiebat.* — Ibid. cap. 30 *Iste, quasi metueret, ne Petilius privato illo judicio transacto aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit, hominem innocentem — indicta causa condemnavit.* Egregie *quasi metueret* etc. — Verr. IIII, 27 in. narratione illa de Verre, qui Antiocho, regi Syriae, qui Syracusas venerat, tandem multa vasa egregia, in his trullam ex una grandi gemma factam et candelabrum e gemmis clarissimis opere mirabili perfectum, abstulit: *Itaque* (Antiochus) *isto praetore venit Syracusas. Hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quia in ejus regnum ac manus venerat is, quem iste et audierat multa secum praeclara habere et suspicabatur* Post narrat, Antiochum a Verre ad coenam vocatum, et hunc ab illo vicissim magnifico convivio exceptum esse; ibi Antiochum, quia Verrem haud nosset, ei omnia sua vasa maxime praeclara monstrasse, quae Verres valde admiratus sit: tandem ait: *Postquam inde* (i. e. *e convivio*) *discessum est* (a Verre), *cogitare* (Verres) *nihil aliud, quod ipsa res declaravit, nisi quemadmodum regem ex provincia spoliatum expilatumque dimitteret.* Notes in ista narratione 1) *Hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est* 2) *quem suspicabatur* etc. 3) *Verres cogitabat nihil aliud* etc. Haec additamenta praeclare

clare ostendunt animum avariſſimi hominis, qui *arbitratur ſibi praedam obveniſſe*, atque *ſuſpicabatur*, aliquem aliquid ſecum habere, quod arte quadam eripi poſſit, et *cogitat meditaturque* rationem, qua illud eripiat. — Multo gravius loquitur orator, quando dicit, aliquem reum ipſum non ſperare ſibi ignoſci vel ſe abſolvi poſſe: hoc enim indicat, flagitia et ſcelera ejus eſſe nimis magna vel multa. Sic de eodem Verre Cicero Verr. I, 2 *tametſi de abſolutione iſtius* (Verris) *neque ipſe* (Verres) *jam ſperat*, *nec populus romanus metuit.* Quid gravius dici poterat: *ipſe non jam* i. e. *non amplius ſperat?* etc.

VIII) *Dilemma*; cum duas res (interdum tres, tum *trilemma* vocari queat) ſibi contrarias ita proponimus, ut, utracunque eligatur ab adverſariis vel auditoribus, tamen nihil contra noſtram cauſam concludi poſſit. Haec res gravitatem rei affert, quia non modo auditori facultatem dubitandi praecidit, ſed et indicat, oratori, quia tam *ingenue* omnia profert, de re valde perſuaſum eſſe.

V. c. Cic. Quint. 26 *Utrumlibet elige: alterum incredibile eſt*, *alterum nefarium*, *et ante hoc tempus utrumque inauditum.* — *Si enim illud diceres*, *improbe mentiri viderere; cum hoc confiteris*, *id te admiſiſſe concedis*, *quod ne mendacio quidem tegere poſſis.* Sic Cicero in Divin. in Caecil. oſtenſurus, hunc ad Verrem accuſandum non eſſe aptum, ita loquitur cap. 18 extr.: *ſi ſummam injuriam ab illo* (Verre) *accepiſti*, *tamen*, *quoniam quaeſtor ejus fuiſti*, *non potes eum ſine ulla vituperatione accuſare: ſi vero nulla tibi facta eſt injuria*, *ſine ſcelere eum accuſare non potes.* — Philipp. II, 22 *O miſerum te*, *ſi intelligis! miſeriorem*, *ſi non intelligis* etc., ubi exclamatio auget. Add. cap. 23 in., ubi ſimul interrogatio eſt. Add. Curt. VII, 8 §. 26, ubi Scythae Alexandro haec dicunt: *ſi deus es*, *tribuere mortalibus beneficia debes*, *non eripere; ſin autem homo es*, *id*, *quod es*, *ſemper te eſſe cogita.*

VIIII) *Interrogatio* orationem haud dubie graviorem poteſt reddere: indicat enim, nos moto animo atque ita cum magna perſuaſione loqui. V. c. *quid praeclarius eſſe poteſt virtute?* vel *quis non videt*, *nihil praeclarius*

clarius esse etc.? *Quis deum esse neget?* Cic. Manil. 10 *Quis igitur, hoc homine scientior unquam aut fuit aut esse debuit?* — At interrogatio non debet usurpari nisi in re certa et ubi certo scimus, neminem nobis respondere posse. In re dubia necdum argumentis confirmata stultum foret *interrogare*, v. c. si quis de laude eloquentiae dicere incipiens non nisi ita loqueretur: *Quis nescit, quantopere laudanda sit eloquentia? quis ejus utilitatem non intelligit? quis negat* etc. — Gravior fit interrogatio, si qua causa tecte includitur, v. c. *Quis est tam obtusae mentis, qui non videat? quis tam rerum imperitus, ut non perspiciat?* etc. Haec enim dicta sunt pro: *Nemo hoc non videre debet, quia nemo est tam obtusae mentis: Nemo non perspicit hoc, quia nemo tam imperitus rerum est.* — Gravitas talis interrogationis augetur, si haec repetitur: v. c. Cic. Divin. in Caecil. 6 *tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes?* etc., ubi simul repetitio particulae *tamen* gravitatem non parum adjuvat. Verr. II, 78 in. *Videtis Verrutium? videtis primas literas integras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verris* etc., ubi itidem anaphora simul notanda: et statim: *Quid exspectatis? quid quaeritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris?* — Sed interrogatio sponte discitur ac sponte oritur, modo de re gravi dicas sitque tibi de gravitate persuasum. Animus commotus ad interrogandum valde proclivis est. Interdum etiam responsio additur, v. c. Cic. Verr. III, 53 in., cap. 67 med. etc.

X) *Exclamatio:* haec enim indicat, nos in dicendo et scribendo esse commoto animo, quod signo est, nobis esse de re valde persuasum. Hinc illa post rem gravem et certam, satis explicatam et argumentis gravibus stabilitam, recte adhibetur. Cic. Philipp. II, 22 *O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis* etc. — At stultum foret ubique dicere: *O rem praeclaram!*

claram! o hominem nefandum! Ita loquuntur pueri. Hinc ab initio orationis non convenit exclamare; nec in narratione, quia indicaret, hiſtoricum eſſe commoto animo. At omnis teſtis, et hiſtoricus eſt teſtis, debet loqui ſine animi permotione: haec enim ſuſpicionem movet, rem vel auctam vel imminutam eſſe.

XI) *Sermocinatio*, *Prosopopoeia*, *Apoſtrophe* ſerviunt maxime gravitati. — *Sermocinatio* eſt, quando hominem inducimus loquentem vel cum aliis vel ſecum. Sic Cic. Milonem inducit loquentem Mil. 34 *Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant, ſint incolumes* etc.: qui locus eſt longe graviſſimus. Cf. Auct. ad Herenn. IIII, 41 *Sapiens ſaepe ita ſecum loquitur: Non mihi ſoli ſed etiam, atque adeo multo potius, natus ſum patriae* etc. Sic Cicero Roſc. Am. 21 accuſatorem Erucium inducit loquentem: *Cum hoc modo accuſas, Eruci, nonne hoc palam dicis: ego, quid acceperim, ſcio, quid dicam, neſcio; unum illud ſpectavi, quod Chryſogonus ajebat, neminem iſti patronum futurum* etc. Quid gravius eſſe poteſt, quam audire accuſatorem ipſum fatentem, ſe nil dicere noſſe ſed pecunia corruptum accuſationem recepiſſe? Gravior eſt ſermocinatio, ſi mortuos loquentes inducimus. — *Proſopopoeia*, quando res tanquam perſonae loquentes inducuntur, v. c. Cic. Catil. I, 7 patria alloquitur Catilinam et rogat eum tandem ut diſcedat etc: quae allocutio non ſine gravitate eſt. — *Apoſtrophe*, i. e. quando alloquimur homines abſentes, imo res inanimatas, v. c. parietes teſtamur etc., etiam mortuos. — Sed hae tres res, ut non niſi e maxime commoto animo oriuntur atque ſine eo uſurpari nullo modo poſſunt, ita praeterea, ſi recte tractare velimus, magnam prudentiam poſtulant, v. c. ne modum excedamus vel vocis exilitate ridiculi fiamus etc.

XII) *Repetitio idearum* gravium earundem crebra; ut ipſae magis penetrent in animos legentium et audientium. Semel enim dicta facilius praetervolant vel obli-

oblivioni traduntur: ſed repetitione firmius haerent ideae graves et animos gravius movent. Dixi hac de re in Cap. I de *perſpicuitate* ſect. 18 p. 557 ſſ. et ſect. 23 n. XIIII.

Inſtituitur v. c. haec repetitio per totam orationis compagem, ubicunque occaſio ſe obtulerit; in primis in eadem ſententia. Eſt praeterea duplex: *ideae* enim vel iisdem vocabulis repetuntur vel aliis. 1) Per *alia* vocabula, v. c. Cic. Verr. I, 5 in. *Meditetur de ducibus hoſtium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis reſpondeat, — quaerat —:* ubi *meditetur, videat, quaerat* parum differunt. Ibid. *Confringat iſte ſane vi ſua conſilia ſenatoria: quaeſtiones omnium perrumpat: evolet ex veſtra ſeveritate:* quae tria non valde differunt. Ibid. *Credet iis equitibus romanis populus — Credent omnes quinque et triginta tribus — audietur a populo romano vir primarius — probabit fidem et auctoritatem et religionem ſuam L. Suetius* etc.: quae ſingula idem declarant: nam *audietur a populo* etc. *probabit fidem* etc. nihil aliud eſt quam *populus romanus iis credet.* Philipp. II, 27 extr. *O audaciam nimiam! tu ingredi illam domum* (Pompeji) *auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu etiam illarum aedium diis penatibus os importuniſſimum ostendere?* quae tria, quod ad ſenſum per ſe attinet, parum inter ſe differunt. 2) Per *eadem* vocabula: haec repetuntur

a) Vel *conjunctim*, quod *epizeuxin* vulgo vocant: v. c. Cic. Fontej. 7 *Fuit fuit illis judicibus divinum — conſilium.* Catil. I, 1 *Fuit fuit quondam in hac republica virtus* etc.; ibid. *nos nos, dico aperte, conſules deſumus.* Phil. II, 15 in. *Dolebam, dolebam, patres conſcripti, rempublicam*; et cap. 22 in. *Tu tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Caeſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti.* — Duo vocabula repetit Cic. Verr. I, 4 *Non eſt non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices.* Ac deinde: *non is eſt reus, non id tempus, non id conſilium* etc.; quod gravius eſt.

b) Vel ab *initio membrorum* tum parvorum tum longiorum: quae repetitio *anaphora* vocatur: v. c. Cicero Fontej. 14 *Frugi — hominem et — temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis.* Arch. 6 *Sed pleni omnes ſunt libri, plenae ſapientium voces, plena exemplorum vetuſtas:* ad Div. VIIII, ep. 14 §. 9 *Nihil eſt enim, mihi*

mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius: et §. 7 *tum nihil magnificentius, nihil praeclarius actum unquam, nihil reipublicae salutarius*: Verr. I, 15 *Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum*: ibid. *Non enim potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere contenta esse. Necesse est semper aliquid ejusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaque versetur.* — Gravior est anaphora conjuncta cum interrogatione: v. c. Divin. in Caecil. 6 *tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius quam abs te defensos malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui* etc.?

c) Vel in *fine membrorum:* quae repetitio vocatur *epiphora.* V. c. Cic. Verr. IIII, 42 med. *Quid? is ubi est? praesto est, testis est:* et statim: *Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? testis est.* — Phil. II, 22 *Doletis tres exercitus populi romani interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius.* Inest *partitio*, quae gravitatem auget.

d) Vel *anaphora* et *epiphora* conjungitur interdum h. e. unum vocabulum ab initio membri alterum in fine repetitur, v. c. Cic. Agr. II, 9 in. *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis prohibuit? Rullus. — Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus.* Vocatur haec figura *symploce*: in cujus usu tamen judicio opus est, ne ridiculi fiamus. Add. dicta Cap. I sect. 18 p. 557 ff. et sect. 23 n. XIIII.

XIII) *Correctio* h. e. quando gravem ideam gravior sequitur, atque ita illam quasi corrigit.

V. c. Cic. Verr. I, 3 extr. *Non enim furem sed ereptorem, non adulterum sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum sed hostem sacrorum religionumque, non sicarium sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum judicium adduximus.* Quam graviter hoc dictum est! *fur, adulter, sacrilegus, sicarius* jam graves ideae erant. — Verr. II, 13 *Haec omnia isto praetore non modo perturbata sed plane et Siculis et civibus romanis erepta sunt*: gravius est *eripere* quam *perturbare.* — Verr. IIII, 27 in. *Venio nunc*

non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur etc. — Verr. V, 37 *ut ante Syracusani in moenibus suis, in urbe, in foro hostem armatum ac victorem quam in portu ullam hostium navem viderent*: *a*) *in moenibus b*) *in urbe c*) *in foro:* ac deinde: *a*) *hostem armatum b*) *hostem victorem.* — Ibid. cap. 66 *Facinus est, vinciri civem romanum: scelus, verberari: prope parricidium, necari, quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest.* Sermo est de Gavio, cive romano, in crucem a Verre sublato. — Philipp. II, 26 prope fin. *Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, furor, ut* etc. — Cap. 27 de luxuria Antonii, quia paucis diebus innumera effuderat: *Quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae, si fuit, fuit animal unum; Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse.* Inest simul hyperbole: et Charybdis a Cicerone quidem memorari poterat, quia ista profunditas vasta Romanis nota erat, in nostra vero hodie tempora et loca non amplius convenit, ut per se patet. — Phil. III, 1 in. *quippe cum bellum nefarium — non comparari sed geri viderem.*

Ceterum ad hanc *Correctionem* referri quoque potest *Incrementum*, ut vulgo dicitur, cujus exemplum v. c. est illud e Catilinaria I; 1 in. *hic tamen vivit. Vivit? imo etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat* etc. — Eodem quoque pertinet Rosc. Am. 22 *Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est* etc. Egregie h. e. graviter dictum: a) *humanitas* i. e. *sensus* (*Empfindung*) erga homines hominibus omnibus innatus; is est infimus gradus vinculi amoris erga homines; deinde b) *communio sanguinis* f. *propinquitas* etc.

XIIII) *Confirmatio, adversarium rem concedere, vel nihil habere, quod contra dicat, vel non nisi levia proferre.*

V. c. Cic. Rosc. Am. 16 extr. ait accusatori: *Age nunc, refer animum, sis* (i. e. *si vis*), *ad veritatem, — jam profecto te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio et culpae tribuisse.* Cap. 18 extr. *Audio* (h. e. hoc placet mihi,

mihi, *gut*): *nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat: nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta.* Ac statim: *Verum haec quoque tu intelligis esse nugatoria.* — Cap. 19 extr. *Quid est aliud, judicio ac legibus ac majestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem?* Quid gravius accusatori dicere poterat? Notandum, hic *non modo non* sequente *ne quidem* dictum esse, cum posterius *non* abesse alibi soleat: forsan Cicero de industria h. e. perspicuitatis majoris causa addidit, vel forsan hic diligentior esse voluit quam alibi, quia hic *particula negativa* gravitas rei maxime nititur. — Add. cap. 21, ubi accusatorem inducit fatentem, se nihil, quod dicat, habere: *Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis: ego, quid acceperim* (scil. pecuniam), *scio; quid dicam, nescio* etc.

XV) *Retorsio* argumenti ab adversario pro se prolati aliusve rei ita instituta, ut illo argumento vel illa re contra illum ac pro nobis inque rem nostram utamur. Inest sane gravitas: et, quo gravior illa res visa est adversario, eo gravior est retorsio:

V. c. Cic. Divin. in Caecil. 19 in. *At vide, quid differat inter meam opinionem ac tuam.* (Attende, quam leniter loqui videatur Cicero, *opinionem* dicens!) *Tu cum omnibus rebus inferior sis, hac una in re mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris; ego, si superior ceteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere.* Id quod deinde late demonstrat, idque egregie: totus locus est perlegendus: quemadmodum omnes omnino figurae rhetoricae non ex allatis exemplis discendae sunt, sed loca ipsa sunt perlegenda, ut contextus ratio simul perspiciatur: ab hac enim pendet judicium omne de figura aliqua vel recte vel perperam adhibita: ab hac pendet deinde etiam legitimus figurarum usus. — Quod hic dixi, valere debet de omnibus locis hoc in libello allatis: quia contextus omnis afferri hic non potest.

XVI) *Concessio* h. e. quando concedimus aliquid vel plura, ita tamen, ut inde nil contra nos sequi possit seu ut res nostra ejusque vel veritas vel gravitas ne

minimum quidem perdat; v. c. *Faciamus, fingamus, ita esse: non tamen hinc sequitur, quod illi elicere conantur* etc. *Largior, rem non saepe accidisse: propterea non sequitur, rem plane nunquam factam esse vel fieri non posse.* Inest sane gravitas, quia sic indicamus, nos non omnia ad nos cupide trahere: quod interdum est signum malae causae ac suspectos nos reddit: sed paucis contentos esse vel tantum iis, quae certissima sint, uti etc. Cicero saepius.

V. c. Ligar. 6 *Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere:* ubi *fuerint* est pro *concedo Pompejanos fuisse cupidos, iratos* etc. — Rosc. Am. 38 est gravis concessio cum conditione conjuncta: *Nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum atque integrum, quod non ejus scelus atque perfidia violarit et imminuerit; virum optimum esse judicatote.* Sermo est de Capitone. Cicero hic plura concedit, quam postulari poterant: neque vero quidquam gravius dici poterat: intelligitur enim, Capitonem fuisse hominem nequissimum omnium. — Add. Divin. in Caecil. 9 in. *Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris, ego jam tibi ipse istud, quod expetis, mea voluntate concedam:* quae deinceps recenset. Quid gravius dici poterat? Nonne hinc intelligitur, quam aptus ad accusandum Caecilius fuerit?

XVII) *Praeteritio* h. e. cum confirmamus, nos multa de aliquo homine vel de re dicere aut adhuc addere posse, sed consulto ea praeterire, aut, quia per temporis angustiam non illa omnia afferre liceat, aut, quia e paucis a nobis dictis res satis appareat, vel aliam ob causam. Indicat hoc, nos magna copia de re dicendi instructos esse, et auctoritatem majorem nobis conciliat, atque ita gravitatem rei adjuvat.

Praeteritio ista est duplex:

1) *Vera* h. e. quando vere multa adhuc dicenda praeterimus, neque res praetereundas recensemus, sed tantum

in

in universum confirmamus, nos praeterituros esse multa; v. c. *Multa adhuc hanc in rem dicere possim: sed quid opus est, cum res jam manifesta sit?* vel *sed praeterire cogor ob temporis brevitatem* etc. — Saepe ita Cicero. Rosc. Am. 33 extr. *Permulta sunt, quae dici possint, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso, verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.* Graviter dictum: praeteritio conjuncta est cum tecta insectatione aliorum. — Verr. I, 17 *praetermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur.* — Verr. IIII, 26 in. *Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi aut oratione complecti; genera ipsa cupio breviter attingere.* — Manil. 9 extr. *Multa praetereo consulto: sed ea vos conjectura perspicite* etc. — add. Verr. I, 16, ubi excusat se, quod tam breviter loquatur de criminibus Verris: *Nolite, quaeso, judices, brevitate orationis meae potius quam rerum ipsarum magnitudine crimina ponderare. Mihi enim properandum necessario est, ut omnia vobis, quae mihi constituta sunt, possim exponere.* — Philipp. II, 25 *notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestrae scientiae* h. e. *etsi non possum tot res vobis narrare, quot jam nostis.*

2) *Simulata* h. e. ubi dicimus, nos res multas non prolaturos esse, sed tamen summatim saltem eas recensemus. Et de hoc genere praeteritionis in libellis rhetoricis maxime exponi solet. Verr. I, 12 in. *Itaque primum illum actum istius vitae turpissimum et flagitiosissimum praetermittam: nihil a me de pueritiae suae flagitiis peccatisque audiet: nihil ex illa impura adolescentia: quae qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia praeteribo, quae mihi turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos, quaeso, date hoc et concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit ante quam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis. Lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat. Damna, dedecora, quae res patris ejus, aetas ipsius, pertulit, prae-*

tereantur. Lucretur indicia veteris infamiae. Patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere. Quis non hujus praetermissionis gravitatem sentit? Sed istae res proprie non praetermissae sed tantum breviter summatimque enarratae sunt. — Manil. 16 *De hujus autem hominis* (Pompeji) *felicitate — hac utar moderatione dicendi, non ut* etc. ac statim: *Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantaque felicitate gesserit, ut* (i. e. quomodo) *ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint.* Est gravis praetermissio ac gravior, quam si late singulas has res dicendo persecutus esset. — Agr. I, 7 *Non queror deminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturae atque damni. Praetermitto illa, quae nemo est quin gravissime et verissime conqueri possit, nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi romani possessionem, subsidium annonae, horreum belli, sub signo claustrisque reipublicae positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese et Sullanae dominationi et Gracchorum largitioni restitisset. Non dico, solum hoc in republica vectigal esse, quod, amissis aliis, remaneat, intermissis, non conquiescat, in pace niteat, in bello non obsolescat, militem sustentet, hostem non pertimescat. Praetermitto omnem hanc orationem et concioni reservo.* Hic Cicero late rem explicat, et tamen ait se praetermittere eam, quia non satis copiose, more suo, explicaverit. — Philipp. II, 25 *Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam?* Et addit causam: *cogebat egestas; quo se verteret, non habebat.* Cicero itaque excusat Antonium: quid gravius dici poterat? Et paulo post: *Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis.*

Sed in hujus figurae usu tenendum, nos non debere praetermittere res, nisi vel sint leves vel sine iis oratio jam satis certa et firma sit. Stultum foret ea ubique temere uti, et, ubi v. c. argumenta ponenda sint, ibi *praetermissione* eorum uti vel fortiora praeterire et leviora ponere.

XVIII) *Dubitatio* h. e. quando dicimus, nos nescire, ob copiam materiae vel argumentorum, unde incipiamus, quid primum vel praecipue proferamus, ubi desinamus etc. Gravitatem haec ratio adjuvat, et scrip-

ſcriptori, maxime tamen oratori apud plebem (nam eruditus hoc artificio non facile capi ſolet), auctoritatem conciliat: putant enim lectores et auditores, oratorem vel ſcriptorem, qui tanta rerum et argumentorum copia abundet, rem certiſſimam et graviſſimam tradere. Per ſe vero patet non niſi de re gravi uſurpari iſtam figuram poſſe. Saepe ita Cicero.

V. c. Manil. 1 extr. *hujus autem orationis* (de Pompejo) *difficilius eſt exitum quam principium invenire.* Ineſt dubitatio tecte: quaſi dicat: *dubito, qua ratione de Pompejo dicendi finem facere poſſim:* quod ſane graviter dictum eſt h. e. *indicat virtutem Pompeji maximam eſſe.* Marcell. 4 extr. *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde* (ſic Edit. Graev., ſed *ne hoc — non perinde* Edit. Erneſt.) *intelligi auditu poſſit, atque ipſe cogitans ſentio: ipſam victoriam videris viciſſe, cum ea, quae illa erat adepta, victis remiſiſti.* Dubitat Cicero, an ſententiam hanc: *ipſam victoriam viciſſe videris* ſatis exprimere verbis poſſit: quae dubitatio indicat, quam ingens ipſi videatur illa ſententia. — Alio adhuc dubitationis genere uſi ſunt priſci oratores, cum dicebant, ſe dubitare ſ. incertos eſſe, ſ. neſcire, quid ipſi vel ii, quorum cauſam agebant, agerent, quo confugerent. Quo pertinet illud Gracchi ap. Cic. Orat. III, 56: *Quo me miſer conferam? quo me vertam? In Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat. An domum? matremne ut miſeram lamentantemque videam et abjectam?* quod imitatus videtur Cicero Muren. 41 in. *quo ſe miſer vertet? domumne? — an ad matrem* etc.?

XVIIII) *Occupatio* h. e. quando ipſi afferimus ea, quae contra nos noſtramque ſententiam dici vel alicui in mentem venire forſan poſſint, ſed ita, ut ſimul refutemus. Affert ea ratio dicenti et ſcribenti non parum auctoritatis, quia declarat, eum in re tam certa verſari, ut nihil vere objici poſſit: quoniam alioquin iſtas objectiones non tam ingenue protuliſſet. — Variae hic formulae uſurpantur: v. c. *Scio, mihi objici poſſe: Forſan tamen erunt, qui objiciant: At objecerit, dixerit, aliquis* etc. Sic Cicero millies. — Longiſſima occupatio eſt in Maniliana, ubi Cicero late refutat ea, quae Hortenſius

et Catulus de Pompejo contra Mithridatem non mittendo dixerant cap. 17 seqq. — Add. ibid. cap. 20 *At enim nihil novi fiat* etc., cui objectioni Cicero statim occurrit.

XX) *Praeparatio lectoris vel auditoris ad rem magnam:* v. c. his formulis: *Nunc venio ad rem singularem: Nunc verò attendite ad rem extraordinariam: Iam sequitur aliquid, quod omnia superiora longe superare videatur* etc. Saepius ita Cicero.

V. c. Verr. IIII, 45 in. *Audite etiam singularem ejus, judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his praesertim sacris polluendis* etc. Haec praemittit Cicero dicturus de signo Cereris per Verrem sublato. — Sic, cum cap. 48 narrare vult, signum Cereris Ennensis religiosissimum per Verrem quoque sublatum, antea lectores cap. 47 ad hanc rem singularem audiendam his verbis praeparat: *Ad ea autem, quae dicturus sum, reficite vos, quaeso, judices, per deos immortales! per eos ipsos, de quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus factum commemoro et profero, quo provincia tota commota est. De quo si paulo altius ordiri ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non sinit.* Deinde incipit narratio ipsa. — Sic ibid. cap. 27 narraturus, quomodo Verres Antiocho regi Syriae multa egregia vasa aurea, in his trullam et candelabrum Iovi Capitolino dedicatum, abstulerit, incipit: *Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur, in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum* etc.

Tali ratione animi lectorum et auditorum magna rei idea antea implentur, quam res ipsa profertur: exspectatio incenditur: cui si deinde rei magnitudo ipsa recte tractata respondet, maxime inflammetur animus audientium et legentium necesse est.

XXI) *Communicatio* h. e. cum auditores ac lectores quasi in consilium adhibemus de re aliqua, iisque permittimus, quid de ea velint judicare; vel brevius sic:

ſic: eſt *provocatio ad intelligentiam et judicium auditorum vel lectorum:* v. c. per formulas: *Ipſi haud dubie ſentitis* etc. *Videte, quam praeclara res ſit: Ipſi judicate: Nemo veſtrum erit, qui non ſtatim perſpiciat, qui non pro praeclara re habeat* etc. vel ſic: *Quid de hac re ſtatuendum ſit, ipſi facile judicabitis, auditores.* — Iſta ratio non modo commendat nos auditoribus vel lectoribus, quia ſuae intelligentiae et judicio tantum tribui vident, ſed gravitatem quoque rei adjuvat. Nam non lectoribus vel auditoribus judicium de re relinquimus, niſi haec certiſſima ſit: hinc auditor lectorve videns ſibi relinqui judicium, rem pro certa habere cum oratore vel ſcriptore ſolet. — Hinc vero etiam patet, non niſi in manifeſta re iſta figura utendum eſſe. Cicero longe ſaepiſſime ea utitur: v. c. Verr. II, 4 *Ecquem exiſtimatis unquam* etc. et ſtatim: *Videte, quid potuerit, qui quatuor* etc. — Hinc toties in ejus orationibus eſt: *videtis, audiſtis, cognoviſtis, ſcitis, nonne videtis* etc.

XXII) *Oxymora* h. e. duae ideae, quae alibi ſibi repugnant, ita junctae, ut non ſibi vere repugnent, ſed tantum repugnare videantur. V. c. de avaro eoque divite: *optat, quod habet* i. e. divitias. Ineſt argumentum ſtultitiae; quis enim optet, quod jam habet? At proprie falſo dictum eſt: *avarus ille non optat id, quod habet* ſ. divitias, quas jam tenet, ſed earum incrementum. Eſt luſus ingenii non verus: et acumen veritatis expers vix intelligentes moveat. Sic *cum tacent, clamant* eſt pro *clamare videntur.*

Totus locus proprie ſic ſe habet Cic. Catil. I, 8: Cicero vult docere, ſenatores omnes ea, quae ipſe contra Catilinam, quem hic alloquitur, agat, probare, licet ſileant; dicit ergo: *de te autem, Catilina, cum quieſcunt* (h. e. cum nihil contra ea ſenatores dicunt, quae ego aſperrime de te locutus ſum), *probant: cum patiuntur* ſcil. me ita contra te loqui, *decernunt: cum tacent, clamant*: manifeſte *probant, decernunt, clamant* dicta ſunt pro *probare, decernere, clamare videntur* ſeu *ſilentio ſuo*

ſuo indicant, ſe probare iſta a me dicta, ſe adeo decernere contra te, imo adeo clamare videntur: quamquam ingenue fateor, *τὸ clamant*, ſi luſum ingenii excipis, parum aptum videri, et magis fervori animi Tulliani condonandum quam inter venuſtates referendum eſſe. — Sic Iuno irarum plena de Trojanis Virgil. Aen. VII, 295 ait: *Num capti potuere capi?* Eſt luſus ingenii veritatis expers: nam, qui *captus eſt*, non is capi potuit? Sed dicere volebat: *num capti potuere capti manere?* vel *num vinci potuere?* vel *capti* eſt pro *capta urbe* (Troja). Ira mentem praecipitabat.

Hinc putem raro, in oratione quidem ſeria, oxymoris, licet luſu ingenii ſe commendantibus, nos uti poſſe. Pertinent enim inter enuntiationes minus ſubtiles ac tantum ſpecioſas. Nihil veri continent, atque hominum mentem celeriter quidem invadunt, iisque ob hanc celeritatem placent: at, ſi deinde diligentius eorum ſenſum indagarunt, frigida eſſe reperiunt.

XXIII) *Ironia* h. e. quando de perſona aut re, cujus conditio et ratio ſatis nota eſt, per ſimulationem aliter loquor ac verum eſt, ac v. c. vituperanda me laudare, laudanda vituperare, levia magni facere etc. ſimulo; v. c. de virtutis inimico: *videte, quanti virtutem aeſtimet: videte magiſtrum, unde virtutis et exemplar et praecepta capere poſſitis.*

Cic. Verr. II, 31 in. de Verre: *Retinete retinete hominem in civitate, judices: parcite et conſervate, ut ſit, qui nobiscum res judicet, qui in ſenatu ſine ulla cupiditate de bello et pace ſententiam ferat.* — Verr. V, 10 de eodem Verre: *Habetis hominis conſilia, diligentiam, vigilantiam, cuſtodiam, defenſionemque provinciae. — Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem* (int. Verrem) *ignorare poſſitis, non ad Q. Maximi ſapientiam, neque ad illius ſuperioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad hujus, qui poſtea fuit, ſingulare conſilium, neque ad Pauli rationem ac diſciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem, ſed aliud genus imperatoris* (Edit. Ern. *imperatorem*) *ſane diligenter retinendum et conſervandum, quaeſo, cognoſcite:* et ibid. cap. 11 *Quo loco mihi non praetermittenda videtur praeclari imperatoris* (Verris) *egregia ac ſingularis diligentia.* Gravius iſta ſunt, per ironiam dicta, quam ſi ſerio res dicta eſſet: magis ridiculus ita redditur Verres.

Verres. — Catil. I, 2 *Si te jam, Catilina, comprehendi, si te interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me quam quisquam crudelius factum esse dicat.* Acrius *credo erit verendum* est dictum pro *non erit verendum* etc. — Catil. IIII, 10, ubi Cicero se laudaturus, postquam de magnis imperatoribus dixit, addit: *erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostrae gloriae; nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur.* Pro *nisi forte majus est* etc. volebat proprie dicere: *nisi forte minus est;* vel *nam forte minus* aut *non majus est.* Per *locum quem habere debent imperatores victores, quo revertantur* intelligit *Romam:* unde patet, Ciceronem se sensim praeferre istis imperatoribus.

Gravis est utique ironia, et Cicero saepissime ea cum gravitate utitur. Sed hodie tamen rarius ea utendum censuerim, in oratione quidem seria. Oratorem omninoque hominem gravem decet serio loqui. Quando vero nobis liceat hodie uti, non ausim definire. Omnia hic vertuntur in tempore, rei ratione, auditorum vel lectorum conditione, ingenio denique dicentis ac scribentis. Cicero poterat ea facile uti in orationibus judicialibus, ubi tum oratores operam dabant omnem, ut adversarios ridiculos redderent; quod hodie non licet: deinde erat tum, cum Catilinariam scribebat, consul, omninoque vir magna auctoritate et ingenio: nec, quod uni licet facere, omnibus semper licet.

XXIIII) *Adjectio causae*, ob quam aliquid pro vero habendum sit. Nam, nisi res vera est, nec magna ac gravis esse potest. Dixi de adjectione causarum, quibus nihil magis necessarium esse potest, latissime supra cap 1 de perspicuitate sect. 6 p. 519 ss., quae repetere hic non possum. Summatim sic tenendum: Omnia, nisi sint per se satis perspicua, debent confirmari caussis s. argumentis, quo exempla quoque referri licet. Haec argumenta debent esse satis certa, satis multa, debent recte tractari h. e. ita, ut eorum vis appareat; debent tandem omni occasione repeti.

Haec adjectio et repetitio causae s. argumenti potest fieri vel *diserte* per *Nam, cum, quia, quoniam, quo, quin* pro *quo non,*

non, *ut*, *propter*, *adductus*, *motus*, *incitatus* etc. vel *rectius* h. e. ita, ut non a quovis statim animadvertatur, causam adjectam esse: id quod fit vel omittenda particula causali nec alia illi substituenda vel substituendo illi pronomine *qui quae quod* aut *si*, it. appositione sic dicta aut participio; it. periphrasi, in qua saepe argumentum inest; it. praeponendo attributo rei loco causae: v. c. *quis est tam stultus*, *ut non intelligat* pro *quis est*, *qui non intelligat?* Haec omnia supra c. 1 sect. 6 p. 524 ss. late tractata sunt.

XXV) *Brevitas dicendi ea*, qua ideae ac verba nonnulla, quae e contextu intelligi possunt, omittuntur, atque ita ideae quaedam, quas arctius ob majorem gravitatem conjungere volumus, conjunguntur. Gravius enim feriuntur saepe animi auditorum et lectorum, quando statim ideas consequentes vident et audiunt. De hac brevitate dicendi supra P. I capite peculiari p. 468 ss. et 490 ss. diximus: quia vero non omnis brevitas est gravis, paucula exempla brevitatis gravis afferemus.

1) Omittitur interdum notio antecedens (interdum plures) et statim consequens ponitur. V. c. *fortissime pugnans cecidit* pro *occisus est et cecidit:* nam τὸ *occidi* per se intelligitur. Sic *Regis epistola affertur: accusati statim necantur* pro *regis epistola affertur, in qua scriptum erat, ut accusati statim necarentur: atque ita accusati statim necati sunt.* — Verr. IIII, 40 in. *Vix erat hoc plane imperatum*, *cum illum* (Sopatrum) *spoliatum* (i. e. vestibus exutum) *stipatumque lictoribus videres*: ubi deest *detrahebatur de porticu*, in qua erat, et de qua in forum dejici Verres jusserat. — Verr. V, 54 *Haec cum maxime loqueretur*, *sex lictores eum circumsistunt valentissimi et ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi: caedunt acerrime virgis* etc. pro *sex lictores eum accedunt et circumsistunt — exercitatissimi: expediunt virgas iisque caedunt* etc. At τὸ *accedere* et *expedire virgas* per se intelligitur: poterat et addere *vestes exuunt*. At Ciceroni non nisi τὸ *caedere virgis* grave isto loco videbatur: hinc celeriter hoc narrare cupiebat. — Salluſt. Iug. 12 extr. de Hiempsalis caede: *cum Hiempsal reperitur*, *occultans sese tugurio mulieris ancillae quo initio pavidus et ignarus loci perfugerat. Numidae caput ejus*, *ut jussi erant*, *ad Iugurtham referunt* pro *Numidae igitur caput*

put abscidunt, et hoc, ut jussi erant etc., sed *abscidere* per se intelligitur. — Liv. I, 28 de Metio Fufetio: *Exinde duabus admotis quadrigis in currus earum distentum illigat Metium: deinde in diversum iter equi concitati lacerum corpus in utroque curru — portantes* pro *equi concitati sunt, lacerantes corpus, et corpus sic lacerum* etc. At quam languide dictum id foret? — Virg. Aen. IIII, 582 *Litora deseruere: latet sub classibus aequor* pro *Litora deseruere, classes* h. e. naves *in mare deduxere: et jam latet* etc. At illud gravius et celeritati exprimendae aptius: plura exempla vid. in cap. de *brevitate*. In primis saepe omittitur ante *enim* enuntiatio, ad quam τὸ *enim* proprie refertur: v. c. Cic. ad Div. VIIII, ep. 14 §. 14 *Contigit tibi, — ut summa severitas animadversionis* (in tumultuantes) — *popularis esset. — Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae. Sed contigit magnitudine tum animi tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim concionem tuam. Nihil illa sapientius.* Verba *legi enim* etc. non sunt proprie causa praecedentium, sed debebat proprie dici: *tum etiam ingenii atque consilii*: *id quod* s. *quae* scil. magnitudo *e tua oratione ad populum habita elucet*: *legi enim* etc. Ibid. §. 9 *Nam cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti, tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius* etc. Ante *Nihil est enim* omissum est *Hujus mei tanti amoris erga te causa sola est virtus tua*, vel simile quid. Manil. 13 extr. de Pompejo, in hibernis parcente sociis: *Non modo, ut sumtum faciat in milites, nemini vis affertur, sed ne cupienti cuiquam permittitur. Hyemis enim, non avaritiae, perfugium nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt:* ubi ante *Hyemis enim* etc. deest *Et hac in re recte* vel *e legum praescripto agit* vel simile quid. — Sed, quidquid omissum cogitari potest, id, si additum fuisset, languidiorem orationem reddidisset. Celeriter et commoto animo loquentes non singula recensere possunt: et ex hac re judicat auditor, oratorem commotum esse, et sensim ipse commovetur. Plura exempla vid. in cap. de *brevitate* p. 490 ff.

2) *Omittitur copula* inter vocabula et membra, quia saepe impedit, quo minus ideas graves satis celeriter lector percipiat atque ita sentiat. Huc pertinet illud *veni, vidi, vici:* quod gravius est, quam *veni, vidi* et *vici*. Sic Cic. Catil. I, 3 extr. *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam* etc. cap. 5 *non feram, non patiar, non sinam.* Catil.

Catil. II, 1 *Abiit, excessit, evasit, erupit;* quam languide dixisset *atque erupit!* Cluent. 66 *Nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit.* Philipp. III, 14 *Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum. Libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea est summa miseria* etc. Ac sic millies.

Est omnino hic mos commoto animo loquentium, ut copulam omittant, festinante animo fervido et mentem linguamque praecipitante atque festinare aeque jubente.

3) *Omittitur interdum objectum*: v. c. in illo: *veni, vidi, vici,* ubi deest is, quem *vidit, vicit,* Caesar. At facile intelligi poterat Pharnaces: atque ita tres ideas *venire, videre* (hostem), et *vincere* arctius conjungere licebat, ut victoriae celeritas et facilitas indicaretur. — At haec omissio, ut per se patet, non locum habet nisi in re satis nota. Sic illud Aristippi ap. Cic. ad Div. VIIII, ep. 26 §. 6: *Habeo, non habeor a Laide*: pro *Habeo Laidem.* Sic Senec. de ira I cap. 16 de affectibus loquens: *Habent, non habentur* (i. e. *domantur*). Et Epist. 8 *In quibus* (viscatis beneficiis) *hoc quoque miserrimi fallimur, quod habere nos* (ea) *putamus; habemur* scil. ab iis. Plin. VIIII, epist. 30 extr. *ea invasit homines habendi cupido, ut possideri magis quam possidere videantur;* ubi et ad *habendi* et ad *possidere* deest accusativus: qui tamen facile intelligitur. Huc pertinet illud: *Oderint, dum metuant.* Sic Virgil. Aen. IIII, 581 *rapiuntque ruuntque* ad celeritatem exprimendam: ubi accusativus ad *rapiunt* deest.

Not. quaeritur, an etiam subjectum omitti possit: faciunt hoc interdum homines prae nimia vel ira vel laetitia, ut id, de quo loquuntur, non nominent. Cicero quidem ita agit, ut v. c. Verrem saepe haud nominet, sed dicat *iste* per contemtum. Quod an nos hodie imitari debeamus, valde dubito; nisi subjectum non longe praecessit, quia alioquin perspicuitas violetur. In forensibus orationibus Romanorum facilius hoc poterat tolerari, quia reus aderat, et auditores statim, quis intelligeretur, sentiebant.

4) *Omittitur saepe* in comparationibus id vocabulum, quod comparationi servit, v. c. *velut, quasi* etc., ut adeo homo vel res dicatur id ipsum esse, cujus tantum similis est. V. c. *pulvis et umbra sumus: honos est fumus: tu es mihi pater: dixit Iuno illa* de muliere imperiosa etc.: quae omnes sunt metaphorae:

phorae: unde patet, metaphoram constare sola omissione particulae comparativae, et nihil aliud esse quam genus brevitatis dicendi. — Pertinent huc quoque forsan omnia fortiora vocabula, de quibus infra dicetur, v. c. Cic. Phil. II, 14 *agrorum nundinae* pro *venditione:* dictum est pro *quasi nundinae*: at incitate loquens omittit particulam *quasi;* ut exempla conviciantium de plebe satis docent. — Huc pertinent quoque oxymora; v. c. *cum tacent*, *clamant* i. e. *quasi clamant; cum ratione insanire* etc. Nam *otium negotiosum* non pertinet inter oxymora: quia *otium* hic est vacatio a munere publico: at quid impedit, quo minus homo, postquam ea, quae ad munus publicum pertinent, egit, atque nunc otium nactus est, hoc otium conferat ad alia negotia, v. c. legendos, scribendos, libros. Non igitur inest repugnantia, nisi in literis s. elementis. Sed omnis repugnantia debet inesse notionibus: an quoque literis inesse queant, viderint ii, qui illud inter oxymora referunt.

XXVI) *Brevitas dicendi ea*, qua paucioribus vocabulis plures ideae, imo singulis vocabulis totae enuntiationes, exprimi possunt. Adjuvat ea celeritatem declarandi nostras cogitationes atque ita gravitatem dicendi: nam, quo scelerius illae ab auditore et lectore audiuntur et percipiuntur, eo gravius saepissime sentiuntur. Diximus de hac re late P. I in cap. de *brevitate dicendi* p. 481 ff.

Hic tantum haec in universum dicemus:

1) paucioribus vocabulis plures notiones exprimuntur, v. c. *es similis patris* pro *es tali animo*, *quo pater tuus solebat esse: vita tua respondet spei hominum* pro *tu vivis ita*, *ut homines credebant te vitam esse acturum:* sic *exitus non respondet meae exspectationi* pro *res non talem exitum habet*, *qualem ego exspectabam: primus hoc feci* pro *primus sum*, *qui hoc fecerim: Iste se omnibus praefert* pro *putat se esse superiorem omnibus* etc.

2) uno vocabulo duae ideae exprimi possunt, seu unum vocabulum pro duobus poni potest, v. c. *quin* pro *cur non*, *ut non: ita* pro *hoc consilio*, *hoc effectu* etc.: *hic* pro *hac in urbe: unde* pro *a quo*, *qua ex re* etc.: *libentissime* pro *summa cum voluptate: contemno* pro *non timeo: negligo* pro *non curo* etc.: *qui cum* pro *cum vero hic*: *participium* pro verbo cum

particula vel cum pronomine *qui: propter* et *per* cum ſuo caſu in unum vocabulum contractum, v. c. *invides meae felicitati* pro *invides mihi ob meam felicitatem*: *peperci homini adoleſcentiae* pro *peperci homini ob adoleſcentiam: occupatio tua poteſt mihi denegare* pro *potes mihi denegare propter occupationem tuam*: *Virtus tibi ſummos honores peperit* pro *per virtutem tibi peperiſti ſummos honores.* Exempla e Cicerone reperies ſupra in cap. de *brevit.* p. 457 — 468.

3) uno vocabulo tota interdum enuntiatio exprimi poteſt. V. c. a) *At* in objectionibus pro *poſſit mihi objicere aliquis* etc. v. c. pro his verbis: *poſſit mihi aliquis objicere, rem eſſe nimis difficilem; ſed reſpondeo, multos jam eam egiſſe,* poteſt brevius dici: *At res eſt nimis difficilis; at multi egerunt:* nam et in reſpondendo objectionibus τὸ *at* repeti poteſt. Sic b) *quod* pro *quod ad id attinet, quod,* v. c. *Quod autem nonnulli rem iſtam negant, manifeſte errant* ſeu *in eo manifeſte errant.* c) *ita* in jurando pro *quam verum eſt me optare, ut hoc vel illud fiat,* aut brevius: *quantopere opto, ut* etc., ſequente *ut* pro *tam verum eſt me quoque optare, ut* etc, aut brevius pro *tantopere opto quoque, ut* etc., ſi *ut* cum conjunctivo ponitur, vel etiam pro *tam verum eſt, hoc illudve accidiſſe, ſe habere* etc., ſi τὸ *ut* indicativo jungitur. Exemplum prioris generis: *ita deus me in omnibus rebus adjuvet, ut reipublicae omnia bona contingant* pro *Quam verum eſt me optare* ſ. *quantopere opto, ut deus me in omnibus rebus adjuvet, tam verum eſt quoque me optare* ſ. *tantopere opto, ut reipublicae omnia bona contingant.* Exemplum alterius generis, ubi *ut* indicativum habet, hoc eſto: *ita tibi omnia ex ſententia cedant, ut rem non recte egiſti* pro *Quam verum eſt me optare, ut tibi omnia ex ſententia cedant, tam verum eſt, te rem non recte egiſſe.* d) *quicunque* ſ. *quisqus venit, dicit* pro *veniat, dicat, quicunque* ſ. *quisquis velit venire, dicere.* e) *participium* pro *cum, poſtquam, dum* ſeq. verbo: v. c. *dicebat haec proficiſcens* pro *cum proficiſcebatur, proficiſci parabat.* f) *ſubſtantiva, adjectiva, praepoſitiones* cum ſuis caſibus pro *cum, dum, poſtquam* etc. ſeq. verbo: v. c. *ſenex, puer, iſta didicit* pro *cum ſenex, puer, erat*: *Cicero hoc fecit conſul* pro *cum conſul erat, cum conſulatum gerebat: poſt mortem patris, ex morte patris* etc. pro *poſtquam pater mortuus erat.* g) *utinam* pro *quam optandum eſt, ut* etc. v. c. *Quod utinam omnes faciant* h. e. *Wie ſehr iſt zu wünſchen, daſs dieſs jedermann thun möchte: utinam te deus ſalvum mox reducat!* h) *falſo, recte, non injuria* pro *falſo dixit, egit, recte dixit, egit* etc., *non injuria hoc*

factum

factum est etc.: *Multi hanc rem pro nimis ardua habent. Falso* seu *Male*: pro *et hac in re falso* s. *male loquuntur, agunt.* Sic *Laudatur vulgo virtutis praestantia. Recte* s. *praeclare* h. e. *in eaque re recte* s. *praeclare agunt.*

De his singulis supra P. I, cap. 10 de *brevitate* p. 481 ss. latius diximus et exempla e priscis, maxime Cicerone, congessimus, quae videri possunt.

XXVII) *Abruptum dicendi genus* h. e. quando ideae non inter se cohaerent, quia una, interdum plures, quarum ope illae cohaerere debebant, omissae sunt. Est igitur genus quoddam ellipseos. Mos vero est hic incitate loquentium, ut eorum lingua unam alteramve ideam facile transsiliat. V. c. *tale quid fieri potuisse?* ubi intell. *credibile est*, vel simile quid. Quae ratio valde gravitati prodest: indicat enim animum maxime commotum et admirationis maximae simul plenissimum: hinc ea nemini uti licet, nisi hoc animo vere sit.

Sic Cic. Verr. V, 44 med. *Hic cuncti Siculi fidelissimi atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis a majoribus nostris, graviter commoventur, et de suis periculis fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem inhumanitatemque esse conversam? condemnari tot homines uno tempore nullo crimine? defensionem suorum furtorum praetorem improbum ex indignissima morte innocentium quaerere.* Hic ob commotum animum omissum est id, a quo verba *illam clementiam — esse conversam?* et verba *condemnari tot homines* etc. *praetorem quaerere defensionem* etc. pendeant. Intelligendum est *num credibile est* vel simile quid. — Eodem modo nostri in simili animi permotione loquuntur: *daß ich doch das gethan habe! daß ich doch nicht hingegangen bin! daß er doch nicht geschrieben!* vel *und ich, das zu thun? und ich nicht hinzugehen? und er nicht zu schreiben?* et forsitan in omnibus linguis vel potius omnibus nationibus hoc usitatum est. Nam ira ubique dictat verborum connexionem eandem h. e. saepe nullam. Saepius ita Cicero et alii. Rosc. Am. 22 legitur in editionibus: *Quid postea? Erat sane suspiciosum. Neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire*

et defendere facile possent. Hic igitur in verbis *neutrum sensisse?* et in verbis *ausum autem quemquam* etc. foret illud abruptum dicendi genus: sed arbitror signum distinctionis post *suspiciosum* esse delendum. Hoc mihi tam certum est, ut, quotiescunque in hunc locum inciderim, semper crediderim signum istud distinctionis peccato typothetarum in textum irrepsisse. Melius haud dubie est, orationem hic cohaerere. Cicero non loquitur de sua causa sed de aliena: cur Ciceroni opus erat hic animo tam commoto et incitato loqui atque abrupto dicendi genere uti? Et hoc non ubique inculcare debemus. Oratio praeclare cohaeret: *erat sane suspiciosum, neminem sensisse, et ausum quemquam esse* etc. — Aliud genus abrupte loquendi est Cic. Catil. I, 9 in. *Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ut ullum exsilium cogites?* Deest, unde pendeat *ut:* forsan intelligendum *fierine potest* aut *possit.* Sic et nostri: *du solltest dich bessern?* Eod. cap. extr. *aquilam — sciam esse praemissam? tu ut illa diutius carere possis, quam venerari — solebas? du solltest ihn lange missen können?* ubi *fierine potest* ob *possis* intelligi nequit; attamen simile quid intelligitur. — Aliud genus abrupte loquendi est, quando verba sequentia desunt, sine quibus praecedentia vel non vel aegre intelligi possunt. Vocatur in libellis rhetoricis *aposiopesis;* possis, si latine ac simul perspicue loqui malis, vocare *silentium repentinum* vel *silentium in medio contextu orationis:* Cicero *reticentiam*, Orat. III, 53, Celsus apud Quintil. VIIII, 2 *obticentiam* appellavit: quae appellationes iis, qui graeca inculcari nolunt, magis placebunt. — Sed haec *reticentia* est duplex: a) quando in sermone familiari orationem repente abrumpimus, quia nolumus alium quendam, qui forsan illi interest, audire aliquid, quod tantum auribus familiarissimorum credimus. Item in Epistolis Cicero interdum abrumpit, quia is, ad quem scribit, ea, quae omittuntur, per se intelligit. V. c. ad Div. XIIII, ep. 3 §. 9 *Si perficitis, quod agitis, me ad vos venire oportet; sin autem: sed nihil est opus reliqua scribere* post *sin autem* deest *nihil perficitis* vel simile quid; sed, quae deinceps sequi debebant, nemo praeter Terentiam et liberos Ciceronis, ad quos epistola scripta est, intelligere potest. Haec reticentia non est gravis, nisi forte putemus prae nimio dolore Ciceronem ista omisisse: quod non incredibile. b) quando animus nimis commotus linguam mentemque ita praecipitat, ut hae nonnullas ideas et verba prae nimia festinatione transsiliant et omittant. Huc pertinet illud ap. Virgil. Aen. I, 139 *Quos ego*, satis decantatum.

tatum. Tali reticentia abstinendum hodie censeo, saltem in oratione seria; quia hominem honestum et gravem non decet animi permotionibus nimis abripi: hoc minuit auctoritatem. — Est et aliud reticentiae gravis genus, quando rem turpem, atrocem, vel nimis injucundam silemus, sperantes, nostram mentem a lectore vel auditore quodam modo intellectum iri. Sic Virg. Ecl. III, 7 ff. loqui videtur Damoetas cum Menalca: *Parcius ista viris tamen objicienda memento: Novimus et qui te, transversa tuentibus hircis: Et quo, sed faciles, Nymphae risere sacello.* Hic ad *te* aliquid deest: quid? nescimus: videtur turpitudo aliqua latere. Talis reticentia laudanda est. Cic. ad Div. XII, ep. 6 §. 4 Cassio scribit de Bruto plenus aegritudinis et angoris: *Res, cum haec scribebam, erat in extremum deducta discrimen. Brutus enim Mutinae vix jam sustinebat. Qui si conservatus erit, vicimus: sin, quod dii omen avertant, omnis omnium cursus ad vos.* Hic ad *sin* aliquid deest, v. c. *non liberabitur obsidione* vel simile quid, quod Cicero ob rem ingratam omittebat: sed facile intelligitur ex adjectis verbis: *quod dii omen avertant*, et e praecedentibus. Sed et hac reticentia in dicendo vel scribendo non facile utendum censeo, nisi addamus aliquid, unde omissa intelligi possint, imitantes Ciceronem, qui addidit: *quod dii omen avertant!* Tum gravitati servire patet, quia, quae reticentur, saepe majora putantur quam saepe sunt, et ipsa animi permotio, quae vel istam reticentiam comitatur vel inde elucet, gravitatem affert, dummodo res ipsa sit gravis, ne fluctus in simpulo excitare videamur. Auditor se facile accommodat ad dicentem, praesertim si auctoritas, vox etc., adjuvent. Flente oratore magno facile flent quoque auditores.

XXVIII) *Oppositio idearum sibi contrariarum:* vulgo vocantur *antitheta.*

Haec oppositio 1) nihil aliud est proprie quam brevis comparatio duarum rerum contrariarum: hinc 2) non tam ad suavitatem, quamquam etiam ad hanc, quam ad gravitatem dicendi pertinet; nam v. c. pulchritudo rei e turpitudine alius rei addita magis elucescit, et turpitudo rei, addita alius rei pulchritudine, crescere et magis sordere videtur. Est hoc rei naturae conveniens. 3) non modo ideae proprie sibi contrariae huc pertinent, sed omnes ideae, quae quadam relatione diversae sunt certoque in contextu sibi opponuntur, v. c. *abire, redire, fallere, falli* etc. 4) oppositio ista debet,

 quantum

quantum fieri poteſt, concinna eſſe h. e. ſibi aequali numero idearum reſpondere, quod numeri oratorii nomine inſigniri ſolet, v. c. ſi unum antithetorum una idea conſtat, alterum quoque una conſtare debet, ſin unum duabus, tribus pluribusve, ideis continetur, alterum totidem ideis, atque ita totidem verbis, contineri deceat. V. c. Cic. Mil. 4 *Eſt haec non ſcripta ſed nata lex, ad quam non docti ſed facti, non inſtituti ſed imbuti, ſumus:* Hic *ſcripta* et *nata*, *docti* et *facti*, *inſtituti* et *imbuti* ſibi opponuntur. — Catil. II, 11 *Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus* etc., ubi *pudor* et *petulantia*, *pudicitia* et *ſtuprum* etc., ſibi opponuntur. It. *hinc* et *illinc* non modo ſibi opponuntur ibi, ſed etiam crebro repetuntur; quod auget gravitatem. — Verr. III, 92 *Vides eandem aeſtimationem propter temporis diſſimilitudinem in illo* (Sacerdote) *laudis cauſam habere, in te criminis; in illo beneficii, in te injuriae*: ubi iterum eſt duplex oppoſitio in eadem enuntiatione: opponuntur enim primum *in illo* et *in te* — deinde *laudis* et *criminis*, *beneficii* et *injuriae*. Ib. c. 4 extr., ubi Verres cum L. Mummio comparatur: *plures hic ſolus villas ornamentis fanorum quam ille* (Mummius) *fana ſpoliis hoſtium ornaſſe?* Cluent. 2 *dominetur* (invidia falſa) *in concionibus, jaceat in judiciis* etc. Verr. V, 6 *ut, quam damnatis ſervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus romanis reſervares.* Plura vid. ſupra p. 265 ſſ. P. I, c. 6 *de numeris oratoriis.* 5) in oppoſitione videndum, ut ideae ſibi contrariae arctius jungantur: ſic gravitas creſcit. V. c. *fugiebat conventus ſapientium, ſtultorum uſu delectabatur* gravius dicitur, quam ſi ordinem verborum immutes. Sic *cave, ne, dum alios ſtudeas fallere, fallaris ipſe* gravius eſt dictum, quam *cave, ne, dum fallere alios ſtudeas, ipſe fallaris.* Sic *mortalem immortales inimicitias exercere non decet*: non *mortalem inimicitias immortales* etc. Sic *hominem decet mortales inimicitias, amicitias immortales, habere* vel *hominem decet inimicitias mortales, immortales amicitias, habere*, utrumque recte dicitur, quia illic *inimicitias* et *amicitias* hic *mortales* et *immortales* arctiſſime conjunguntur. Minus grave foret: *hominem mortales inimicitias decet habere et immortales amicitias.* Sic *corpore cum ſimus mortali, immortalem nominis famam appetamus.* Sic *corporis mortalitatem nominis immortalitate compenſemus* vel *mortalitatem corporis nominis* etc., ſed illud melius. Sic *res eſt haud dubie utilis, neceſſaria nullo modo.* Sic apud Cic. Orat. 63 e Carbonis oratione: *patris dictum ſapiens temeritatem filii comprobavit*: ubi *ſapiens* et *temeritatem* non ſine gravitate

tate juncta sunt: ac forsan haec conjunctio idearum sibi contrariarum, praeter vocem, effecit, ut populus ista verba audiens tantopere exclamaret (ut Cicero ibi narrat), non ditrochaeus in *comprobavit*, ut Cicero putavit; de qua re supra p. 276 s. in cap. de *numero* dixi. — Pertinent huc oxymora, v. c. *cum tacent, clamant:* quae brevitate atque ita arctiori conjunctione graviora fiunt. Si Cicero dixisset v. c. *Cum tacent hi viri, profecto, Catilina, clamant*, omnis gravitas periisset.

XXVIIII) *Honestatis virtutumque studium per totam orationem* apparens, cum v. c. de virtute semper tanquam de re certissime praeclara ac divina, de vitio semper ut de re turpi homineque indigna, loquimur, nec unquam ambigue aliquid dicimus, unde possit colligi, nos non vere amantes esse virtutum. Sed, ut hoc studium virtutis recte declarare possimus, debemus esse illa instructi. Nam nihil est difficilius quam virtutis, qua careas, studium simulare. Ac praeterea, si homines nos norunt esse vitiorum amantes, nostra oratio, licet sit virtutum omnium plenissima, tamen fide, auctoritate et gravitate, carebit. Nemo gravius de virtute loquitur, quam qui eam possidet. Qui non rem vere et graviter sentit, quomodo is eam vere et graviter eloqui potest? Adeo verum est *pectus esse, quod disertos faciat:* ac neminem ad gravitatem dicendi omninoque ad eloquentiam aptiorem esse quam virtutis vere studiosum. Res ipsa loquitur.

XXX) *Repetitio eorundem vocabulorum*, graves ideas continentium. V. c. *Si lacrymae nihil prosunt, quid lacrymis indulges?* gravius est dictum quam *quid iis indulges?* Sic *Si Christi nomen profitemur, nonne Christi vitam imitari debemus?* gravius est dictum quam *nonne ejus vitam* etc. vel *nonne magistri nostri vitam* etc. Sic Cicero saepissime.

V. c. Verr. III, 94 in. *Utrum, cum judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere?* gravis est

 repe-

repetitio *de pecunia capta* et *pecuniam captam*: *τὸ conciliata* hic melius, puto, abesset; et statim: *an, cum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non audire?* recte repetitur *sociorum:* languidum *eorum* fuisset. — Arch. 2 extr. *Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.* Egregie *civis* et *civium:* nam de hac re, an Archias pro cive habendus, est quaestio. Ibid. cap. 4 med., postquam Cicero docuit, civitatem Archiae, quamquam non per tabulas publicas, quia tabularium flammis interierit, tamen per testimonia virorum fide dignorum demonstrari posse, addit ad refellendum accusatorem Archiae: *Est ridiculum ad ea, quae habemus* (i. e. testimonia hominum), *nihil dicere: quaerere, quae habere non possumus* (i. e. testimonium tabularum publicarum): *et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare.* Graviter dictum *de memoria* et *memoriam*, ut ridiculos reddat eos, qui ad tabulas publicas provocant. — Phil. II, 22 extr. *Omnia perfecit* (Antonius), *quae senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat: cujus tamen scelus in scelere cognoscite*: ubi duplex repetitio, eaque gravis, *perfecit* et *perfecerat*, *scelus* et *scelere.* In his omnibus gravitas augetur arctiori conjunctione horum vocabulorum. — Sic Mil. 11 *Insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factae sint, incertum est.* Gravis est repetitio *factas*, *factum*, *factae:* nec erat, quod Cel. Ernesti illam in Prolus. de *grata negligentia* pro tali negligentia haberet. Haud dubie Cicero hoc vocabulum de industria repetiit; dicit: a) *factum* constat: Cicero vero intelligit per *factum* callide *insidias*, cum senatus dixerit *caedem Clodii factam esse contra rempublicam* cf. cap. 5. b) *factum* i. e. e mente senatus *Clodii caedes*, e mente Ciceronis *insidiae*, est contra rempublicam. c) *facti* vero *auctor* incertus est h. e. incertum est, uter insidias fecerit. Vides gravitatem, vides simul, quam callide Cicero mentem senatus explicet. Sic Liv. IIII, 3 e vehementi oratione Canuleji defendentis alterum consulem ex plebe fieri debere: *Si populo romano liberum suffragium datur, ut, quibus velit, consulatum mandet, et non praeciditur spes plebejo quoque, si dignus summo honore* (i. e. consulatu) *erit, apiscendi* (pro *adipiscendi*) *summi honoris, stare haec urbs non poterit?* Gravis est repetitio verborum: *si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris.* Ernesti l. c. hanc quoque pro *grata tantum negligentia* habet. — Huc pertinet Hom. Odyss. τ. 204 ss., ubi quinque

quinque verſibus quinquies τήκεσθαι vel κατατήκεσθαι h. e. *liqueſcere* uſurpatur in ſuaviſſima et admovendos lectorum animos aptiſſima comparatione animi Penelopes, audita narratione de Ulyſſe, liqueſcentis cum nive liqueſcente. Quam repetitionem Erneſti ibidem pro grata negligentia habet, ſed addit tamen ipſe, hoc vocabulum aptiſſimum fuiſſe. — Ad hanc repetitionem eorundem vocabulorum gravem referre quoque poſſumus repetitionem eorum inverſam, quae vulgo ἐπάνοδος et interdum ἀντιμετάθεσις appellatur, v. c. Quintil. X, 7 *Qui ſtultis videri eruditi volunt, ſtulti eruditis videntur.* Plin. Paneg. 17 *Non ideo viciſſe videris, ut triumphares, ſed triumphare, quia vinceres.* Ceterum in his omnibus conſervatio eiusdem vocabuli gravior eſt quam variatio. — Add. Vellej. II, 117 de Quintilio Varo: *quam* (Syriam) *pauper divitem ingreſſus, dives pauperem reliquit:* Ponas vel *copioſam* pro *divitem* vel *inopem* pro *pauperem*, et minus graviter dictum erit.

XXXI) *Mutatio languidiorum vocabulorum ſingulorum in fortiora.* Haec eſt res maxime neceſſaria: nam languide loqui eſt languide cogitare. Hic omnia vertuntur in linguae accurata cognitione, ut, quae vocabulis vis inſit, ſatis ſcias, deinde in memoria felici et promta, quae ſtatim vocabula gravibus ideis reſpondentia ſuggerat: quamquam mens rite commota rei gravitate ſponte plerumque illa ſuppeditat. *Pectus enim eſt, quod diſertos facit, et vis mentis*, ait Quintil. X, 7, et addit: *ideoque imperitis quoque, ſi modo ſunt aliquo affectu concitati, verba non deſunt. Fortiora* ſ. *graviora verba* ſunt ea, quorum ideis vel per ſe major vis continetur vel quibus incluſa ſimul latet idea ſecundaria gravitatem rei augens. Loquimur autem hic tantum de vocabulis ſingulis. Exempla ſpeciminis loco afferemus: unde deinde facile plura effingi poterunt.

A) *Vocabula vim majorem per ſe continentia.* V. c.

1) *Stertere* pro *dormire.*

2) *Volare* pro *celeriter ire:* ſic *advolare* i. e. *celeriter venire.*

3) *Prodere* pro *periculo aliquem exponere*, quia, qui hoc facit, *fere* prodit ſeu proditoris eſt ſimilis: v. c. *prodere vitam*

tam et pecuniam ap. Terent. Heavt. III, 1, 69: et Adelph. IIII, 5, 58 *prodidisti te et illam miseram et gnatum:* it. pro *deserere*, quia, qui aliquem deserit, is eum periculo exponit atque ita prodere videtur: v. c. *prodere urbem* de urbis obsessae *desertore*. Sic *proditio consulis tui* Cic. Verr. I, 14 de Verre, qui quaestor Carbonem, proconsulem suum, et provinciam deseruerat, ut Cicero ait cap. 13, ubi dicit *consulem deseruit*, et paulo post de re eadem *aufugerit*, *profugerit*. Graeci sic usurpant προδιδόναι.

4) *Nullus* pro *nullius* aut *parvi pretii* s. *utilitatis*, v. c. Cic. Amic. 26 *Nulla est igitur haec amicitia*, *cum alter verum audire non vult*, *alter ad mentiendum paratus est*. Sic Cic. dixit interdum *nulla esse judicia*, v. c. Verr. Act. I, 7 pro *non esse justa*, atque ita *parvae* vel *nullius utilitatis*: nam *non juste judicare* est fere nihil aliud quam *non judicem esse*. Sic Cic. ad Div. VII, ep. 3 §. 9 de Pompejo post pugnam apud Dyrrachium: *Ex eo tempore vir ille summus nullus imperator fuit*; ut et nostri: *er war kein Feldherr* h. e. non satisfecit officio imperatoris. Sic *nullus sum* pro *perii* per hyperbolen.

5) Cic. Fontej. 16 in. *impetus terroresque depellit* pro *removet*. Sic *detrahere* gravius est quam *adimere*, v. c. Cic. Verr. IIII, 26 *annulus de digito detractus est*.

6) Philipp. II, 4 *personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino* etc. pro *audiebantur voces ebriorum*, *madebant pavimenta vino*: at quanto fortius *personabant;* quod indicat maximum clamorem: et *natabant*, quod indicat maximam vini abundantiam.

7) Verr. V, 52 *tu in provincia tam splendida*, *apud socios fidelissimos*, *cives romanos honestissimos*, *in metu periculoque provinciae*, *dies continuos complures in litore conviviisque jacuisti;* ubi *jacuisti* fortius erat quam *fuisti*.

8) Verr. V, 55 in. *carcer ille*, *qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis*, *quae lautumiae vocantur*, *in istius* (Verris) *imperio domicilium civium romanorum fuit*. Grave verbum est *domicilium* pro *locus*, quasi fuerit perpetuus et proprius locus civium romanorum, quasi hi in carcere habitaverint. Sic *habitat in lecto* nostri augendae rei causa dicunt de eo, qui nimis diu et magnam adeo diei partem in lecto jacet.

9) Verr. I, 4 *tot tantisque sceleribus coopertus* pro *plenus;* at *coopertus* est longe majus; proprie enim significat, ita multitudine rerum circumdatum esse, ut conspici non possis: v. c. *lapidibus cooperiri* Verr. I, 46: Liv. IIII, 50.

10) *ob-*

10) *obvallatus* pro *munitus* Agr. II, 1 *Me perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum primum hominem novum consulem fecistis: et eum locum* (consulatum), *quem nobilitas* (i. e. nobiles) *praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis virtutique in posterum patere voluistis.* Gravius est *obvallatus* quam *munitus*, *septus* etc., ductum e re militari, ubi castra vallo muniebantur, quod rescindi oportebat ab oppugnantibus. Sensus loci est: *Vos consulatum, quem nobiles soli habere omnibus viribus studebant, aliis omnibus, si quidem virtute excellerent, consequendi facultatem dedistis.* Peccavit tamen Cicero, quod dixit *locum* i. e. consulatum *rescidistis: locus* i. e. castra non *rescinditur* sed *vallum*, quo septus est.

11) *nundinae* pro *venditio:* Cic. Philipp. II, 14 objiciuntur Antonio *agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimae nundinae:* sic *jus nundinari* Verr. I, 46 *qui ab isto* (Verre praetore) *jus ad utilitatem suam nundinarentur.* Iam *vendere* agros etc. Antonio et jus Verri erat turpitudini: quanto majori esse debet *nundinari*, quod indicat, venditionem fieri palam atque ita, ut, quicunque velit, pro pecunia accipere illas res possit.

12) *Excussus* pro *ejectus.* Cic. Phil. II, 22 *Consules ex Italia excussos* etc. Iam *ejectos* erat grave: at gravius *excussos: excutere* proprie *quatiendo ejicere, herausschütteln.* Sic Virgil. Aen. VII, 299 Iuno irata Trojanos vocat *patria excussos*, cum ne ejecti quidem proprie essent: fugerant tantum e patria, quia cremata erat. Eadem est ratio loci Ciceroniani.

13) Cic. ad Div. I, ep. 1 in. *ut vitam mihi acerbam putem* pro *tristem*, vel pro *ut magno pudore perfundar* etc.

14) *Dedecus* pro *homine turpi*: abstractum pro concreto. Sic *asinus* a leone vocatur ap. Phaedr. I, 21 *dedecus naturae* pro *qui dedecori es:* dictum est quasi sit *nihil nisi dedecus.*

In his omnibus, quorum nonnulla ad sequentem classem referri possint, inest superlatio veritatis s. hyperbole; ac tota ratio, si ad vivum reseces, cernitur in omissione particulae *fere*, ut adeo, si audaculi fuissemus, ad ellipsin referre potuissemus: v. c. *nundinae* i. e. *fere* s. *quasi nundinae*, *obvallatus* i. e. *fere obvallatus* etc. Cf. quae de oxymoris n. 22 dixi: nam v. c. *dum tacent clamant* dictum est pro *fere clamant:* proprie enim dicere Cicero debebat: *dum tacent, assentiuntur mihi* etc. Et tum recte locutus esset, quia silentio assentiri saepe solemus.

B) Ve-

B) Vocabula, in quibus inclusa simul latet notio secundaria gravitatem augens: ut adeo non modo ideam eam, quam proprie exprimere debeant, sed et illam secundariam complectantur, atque ita una idea pro duabus seu unum vocabulum pro duobus ponatur. Si igitur vis duplex in angustum contracta et compressa fortius ferit, vocabulum unum, in quod contractae sunt duae ideae, animos magis ferire et movere necesse est. Exempla aliquot afferam: quamquam exempla prioris classis, si accuratius indagentur, fere omnia in hanc quoque classem referri forsan possint. Sed hoc nunc non agimus.

1) Inest simul idea *effectus* s. *consequentiae:* v. c. a) *miserum me reddidit* pro *valde mihi nocuit:* — sic *perii* saepissime pro *miser sum:* sic *ridebis* pro *felix eris*, *flebis* pro *miser eris*; ut Gr. κλαίειν de *vapulantibus* et *poenas dantibus* dicitur. b) accusator Ciceroni saepe dicitur *damnare aliquem* vel *urbe ejicere* pro *accusare* vel *efficere, ut aliquis damnetur atque ita ex urbe ejiciatur.* Hic igitur dicitur aliquis aliquid fecisse, cum tamen tantum occasionem praebuerit. Ergo in *damnare* de accusatore non modo inest idea accusationis sed simul damnationis; ut in *ejicere ex urbe* praeter hanc notionem etiam inest idea accusationis: sic *condemnare* est Cic. Verr. V, 9 *Nam istum paucis horis primae actionis omnium mortalium sententiis condemnavi.* c) Cic. Manil. 12 *Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi romani redemti sint?* Hic *redemti* pro *capti*; at gravius est *redemti:* nam non modo includit τὸ *capti*, sed simul continet ideam redemtionis, quae longe acerbior et nomine populi romani indignior est. d) Virgil. Aen. IIII, 2 de Didone: *caeco carpitur igne* pro *uritur*, et hoc pro *tenetur:* jam grave verbum est *teneri* i. e. *gefesselt werden*, gravius *uri*, longe gravius *carpi* i. e. *sensim absumi.* Sed in *carpitur* inest τὸ *uritur.* e) Virg. Aen. VII, 303 *optato conduntur Thybridis alveo* pro *veniunt* vel *sunt:* sed vocabulo *conduntur* i. e. *teguntur* inest simul idea *securitatis.* Ergo insunt duae ideae: 1) *esse* 2) *securitas;* add. Cic. Catil. I, 10 in. *Quanta in voluptate bacchabere?* ubi *bacchabere* pro *eris* positum est, at multo gravius.

2) Inest simul notio *causae:* v. c. Agr. II, 6, ubi Cicero monet Romanos, ne credant, ipsum legi agrariae Rulli temere repugnare, tanquam inter consules et tribunos dissidium esse necesse sit, quia historia doceat, saepe consules et tribunos inter se acerrime contendisse: haec posteriora callide ita exprimit: *quia persaepe seditiosis atque improbis*

tri-

tribunis plebis boni ac fortes consules restiterunt, et quia vis tribunicia nonnunquam libidini restitit consulari. Praeterea hic, Ciceronem de consulibus resistentibus dixisse *persaepe*, et de tribunis resistentibus *nonnunquam:* hic tantum de vocabulo *libidinis* sermo est. *Libidini* dixit pro *voluntati* s. *consilio*: at simul indicare vult *voluntatem* fuisse *temerariam: libido* enim est, cum, quidquid cupis, id efficere studes, neque aliorum consilium auctoritatemque nec causas justas curas, *Eigensinn, Muthwillen, Caprice.* Mire, sed graviter, dixit Cicero Verr. I, 3 *ut ego hunc unum, ejusmodi reum* (Verrem) *post hominum memoriam fuisse arbitrer; cui damnari expediret.* Verba: *cui damnari expediret* dicta, sunt pro *qui damnari praecipue mereretur, deberet* etc. At *expediret* indicat causam, cur damnandus sit, scil. quia hoc ei expediat, et indicat, eum tam improbum esse, ut non nisi poena corrigi possit. In verbis *expedit alicui damnari* inest oxymorum quoddam.

3) Inest idea *firmitatis:* v. c. *stat sententia* pro *est.*

4) Inest idea *certitudinis;* v. c. *repertus est sapiens* pro *fuit;* sed illud indicat, omnes hoc credere; sic *effecit, ut doctus reperiretur* majus est quam *ut doctus esset.*

5) Inest idea *turpitudinis*, v. c. *polluere jura* pro *violare* v. c. Cic. Rosc. Am. 23 est quasi *polluendo violare.*

6) Inest idea *rei indignae ac molestae*, v. c. *descendere ad conditiones* h. e. *conditiones licet duras accipere:* sic *descendere ad extrema:* sic Cic. Verr. I, 38 *qui ut se periculo litium conjunctione criminum liberarent, quo ego vellem, descensuros pollicebantur;* sic et nostri *sich herablassen, herunterlassen,* de re indigna, acerba: ubi coacti eam agunt.

7) Inest idea *dignitatis* s. *meritorum:* v. c. *judicium* pro *honoribus:* at illud gravius, quia simul indicatur, *honores* merito tributos esse, atque ita eum, qui honores tribuerit, non temere sed judicio ductum atque ita ob dignitatem tribuisse: hinc v. c. *omnes judicium regis de te laudant* gravius est dictum quam: *omnes laudant regem, quod tibi honores istos* s. *munus tribuerit*: in hoc enim nulla causa latet, cur tribuerit: hinc etiam ad n. 2 referri possit. *Iudicium* etiam de *omni honore, praemio,* dicitur ob eandem causam, v. c. Cic. ad Div. X, ep. 1 extr. *teque hoc existimare volo, quidquid in eum* (Furnium, legatum tuum) *judicii officiique contuleris, id ita me accipere, ut in meipsum te putem contulisse* i. e. *honoris* vel *praemii* in genere. Sic *judicare* gravius est dictum quam *existimare;* v. c. aliud est: *Philosophi judicant rem ita esse,* aliud: *existimant, putant* etc.; illud indicat, illos

cum

cum judicio existimare h. e. *certis causis* ductos: hoc significat, illis causas justas deesse.

8) Inest idea *rei terribilis*, *atrocis*: v. c. Cic. Catil. II, 1 extr. *Iacet ille nunc prostratusque est, Quirites, et se perculsum atque abjectum esse sentit, et retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget.* Hic cogitemus tantum τὸ *retorquet oculos* pro *respicit* gravissime esse dictum: quia respicitur ad belluam vel bestiam aliquam, quae praedam sibi ereptam esse fremit, et oculos modo horrendo retorquet.

9) Inest simul idea *tristitiae:* vid. v. c. locus modo allatus Catil. II, 1 extr. *retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget.* Hic *luget* pro *videt* gravissime dictum; inest simul idea et videndi et lugendi. Est vero proprie pro *cum luctu videt*; ergo quaedam brevitas.

10) Inest idea *laetitiae;* v. c. Cic. ad Div. XV, ep. 8 in. *Marcellum tuum consulem factum, teque ea laetitia affectum esse, quam maxime optasti, mirandum in modum gaudeo.* Hic deest notio *audiendi:* Sed pro *audio* vel *audivi* maluit Cicero statim dicere, se *gaudere:* quia sciebat, tum τὸ *audio* in *gaudeo* latere. Est vero proprie pro *cum laetitia audivi*, vel *audivi et vehementer gaudeo*: ut itidem pro genere brevitatis dicendi haberi possit.

11) Inest idea *curae:* v. c. *providi, ut rem istam acciperes*, pro *feci, ut* etc. Ergo interdum *providere*, *rationem habere*, pro *facere.* Sic *providere vorbeugen, vorbauen*, pro *impedire* ponitur; atque continet et ideam impediendi et simul ideam *providentiae*, *curae*, *diligentiae.* V. c. *Quae si non astu providentur* etc. ap. Terent. Andr. I, 3, 3, i. e. *praecaventur* seu *providendo impediuntur.*

Ac sic forsan plura reperientur.

XXXII) *Adjectio vocabuli ad vocabulum* atque ita *ideae* ad *ideam*, ut hujus gravitas adjuvetur magisque sentiatur. Sed quomodo haec adjectio instituitur, atque ita ex uno vocabulo duo, ex una idea duae, efficiuntur? Dictum de hac re est supra p. 384 ff. P. I, c. 9 de *copia verborum* s. *dicendi* Sect. 2 et 3.

Hic tantum nonnulla, ad gravitatem spectantia, afferemus:

1) *Ad-*

1) *Adjicitur* idea *effectus* f. vocabulum, quod *effectum aliquamve consequentiam* continet: v. c. *captum tenere* pro *cepisse*; *voluptates eum captum tenent* gravius est quam *ceperunt*, quia indicat, eum nondum vinculis earum liberatum esse. *Tenere* est effectus τȣ̃ *cepisse*. Ap. Phaedr. *rana rupto jacuit corpore* pro *rupta est: τὸ jacuit* rem magis oculis subjicit. *Iacere* est consequens τȣ̃ *rumpi*. Sic *pater aegrotans jacet* majus est quam *aegrotat:* nam indicat majorem vim morbi, qui illum lecto affixum tenet: nam de leviore morbo dici illud non potest; sic *morbo confectus jacet*; sic *humi prostratus jacet;* sic *domus incensa flagrat* pro *incensa est:* indicat enim domum adhuc ardere. Sic *confossus periit* pro *confossus est*. *Flagrare* est effectus τȣ̃ *incendi* et *perire* effectus τȣ̃ *confodi*. Sed haec vocabula non addi possunt, nisi earum ideae conveniant rei, de qua sermo est. Nam ista ratio, si accurate cogitas, est magis genus quoddam brevitatis dicendi quam copiae: nam v. c. *captum tenent* est pro *vicerunt et adhuc tenent: rana rupto jacuit corpore* pro *rupta est et jacuit: pater aegrotans jacet* pro *aegrotat et jacet in lecto: confossus periit* pro *confossus est et periit:* — Poetae in primis hanc rationem frequentant, v. c. Virgil. Aen. VII, 297 Iuno per ironiam loquitur: *at, credo, mea numina tandem fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi*: pro *fessa sunt* et *exsaturata sum:* at crescit idea τȣ̃ *fessa* adjecto *jacent*, ut idea τȣ̃ *exsaturata* per additum *quievi: τὸ jacere* est effectus τȣ̃ *fessum esse*, et *τὸ quiescere* τȣ̃ *exsaturatum esse*. Aen. IIII, 376 ait Dido; *Heu furiis incensa feror* pro *incensa sum*, sed *feror* auget *τὸ incensa sum*: est enim proprie *feror hin und her getrieben, hingerissen, werden*, ut charta incensa fertur volans in aethera. *Ferri* igitur est effectus τȣ̃ *incensum esse*. Ibid. 15 eadem Dido, cum dicere vellet, se nulli amplius viro nupturam esse, ait: *Si mihi non animo fixum immotumque sederet, ne cui me vinclo vellem sociare jugali* etc., ubi *fixum immotumque sederet* est pro *fixum immotumque esset*. Sed *sederet* indicat *firmitatem perpetuam*: estque effectus τȣ̃ *fixum esse* et consequens τȣ̃ *immotum esse*. Quidquid enim *fixum est* v. c. in terra, id *sedet* i. e. *firmum est*: et, quidquid *immotum est*, id per se *sedere* et *firmum esse* cogitur. Sed et haec omnia dicta sunt per brevitatem quandam: *fessa jacent* pro *fessa sunt et jacent*; *exsaturata quievi* pro *exsaturata sum et quievi*: *incensa feror* pro *incensa sum atque ita feror*: *fixum sederet* pro *fixum esset atque ita sederet*. *Sententia sedet*, *stat*, de *firma sententia* notum est. Exempla e prosaicis supra p. 399 sq. n. 5 in cap. de

de *copia dicendi* dedi, v. c. Liv. I, 31 *fulmine ictum conflagrasse* pro *ictum esse*: Cic. Or. I, 10 *laqueis te irretitum tenerent* pro *irretiisse* etc.

2) Additur idea *certitudinis* f. vocabulum ideam manifestam certamque esse declarans; talia sunt *certum est*, *constat inter omnes*, *nemo nescit*, *scimus*, *non credibile est*, v. c. pro: *An virtus, qua nihil praestantius est, ab homine contemnitur?* gravius dicitur: *an credibile est, virtutem, qua nihil esse praestantius certum est, ab homine contemni?* Cic. Manil. 7 *Nam tum, cum in Asia res magnas multi amiserant, scimus Romae solutione impedita fidem concidisse* pro *Romae fides concidit:* at τὸ *scimus* rem reddit certiorem; indicat enim sermonem esse de re nota. Ibid. cap. 12 — *nobilissimas urbes captas memorem, cum vestros portus atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestate sciatis?* pro *cum vestri portus — fuerint:* at additum *sciatis* indicat Ciceronem de re notissima loqui. — Huc pertinent formulae *non fieri potest, quin, non facere possum, quin* et similia, quae rem certam esse confirmant. V. c. Cic. Verr. II, 14 extr. de Verre ubique praedam captante: *providebat, cum tanta hereditas in controversiam venisset judicioque peteretur, fieri non posse, ut sine praeda ipse discederet:* ubi *fieri non posse ut* etc. graviter dicta sunt pro *se non sine praeda discessurum* h. e. *se particula quadam illius hereditatis potiturum*: gravius est *non fieri posse* etc., quia hoc indicat, quam firmiter persuasum fuerit Verri. Agrar. II, 3 *Neque enim ullo modo facere possum, ut — non sim* (non *essem*) *popularis* pro *Ego enim popularis ero* vel *debeo esse* etc.; sed illud indicat, nihil certius esse posse. Ibid. cap. 5 *negabant me adduci posse, ut ullam largitionem probarem* pro *negabant me ullam largitionem probaturum*: at quanto certius et gravius hoc exprimitur per *negabant me adduci posse, sie sagten, ich sey gar nicht dahin zu bringen* etc.

3) Additur idea *opinionis*, h. e. *sententiae incertae adversariorum*, f. vocabulum indicans, adversarios, quae contra nos dicant, tantum opinari: sic Cicero saepe uno verbo suspectos reddit adversarios: v. c. Agr. II, 3 in., ubi dicit, nobiles invidia tactos, si quid ipse perperam egisset, non modo non veniam ei daturos, sed etiam populum romanum, quod talem consulem fecerit, vituperaturos. Verba inter alia sunt haec: *Sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio verum etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi.* Dicere debebat: *si qua in re — lapsus fuero:* sed

ſed auget indignitatem rei addito verbo *arbitrabuntur*, quod indicat, illos, etiamſi Cicero non re ſed ipſorum opinione tantum peccaverit, hoc jam pro maximo flagitio habituros. Gravius itaque in eos invehitur uſu verbi *arbitrabuntur*.

4) *Additur notio argumenti* ſ. vocabulum argumentum rei continens. V. c. pro *deum odiſſe quis poteſt?* gravius dicitur: *deum tam benignum odiſſe quis poteſt?* Nam ſimul argumentum ineſt, cur non poſſimus eum odiſſe; ſic pro *Deus talia ſcelera certo puniet* dicitur gravius *deus juſtus talia* etc.; ſic pro *preces tuas pater tuus non repudiabit* dicitur *preces tuas pater tuus humanus* etc.; ſic *omnes laudant Ciceronem* mutatur in *omnes laudant Ciceronis eloquentiam*, ſi ſcilicet de eloquentia ſermo eſt. Nam nihil addere debemus, quod non contextui conveniat. Sic *ignoſcere alicujus adoleſcentiae* pro *alicui:* ſic pro *quis eſt, qui non videat?* dicitur: *quis eſt tam imperitus rerum*, *quis eſt tam ſtultus*, *qui non* etc. Exempla multa dedi P. I c. 9 Sect. 3, p. 419 ſſ. et P. II cap. 1 Sect. 6 p. 531 ſ. n. 7

5) Additur idea *modi* ſ. vocabulum, docens, *qua ratione* aliquid fiat, factum ſit, futurum ſit etc. Huc pertinent innumera vocabula: a) *neceſſitatis*, ut *neceſſe eſt*, *non facere potui quin;* v. c. *Omnis homo moriatur neceſſe eſt* pro *moritur* vel *morietur: Si deum colis*, *neceſſe eſt felix fias* pro *felix fies.* b) *caſus*, ut *accidit* etc.; v. c. *dum iſta gerebat ac perficere ſtudebat*, *accidit ut moreretur* pro *mortuus eſt.* c) *conſilii*, quatenus caſui opponitur; v. c. *faciendum putavit*, *ut patriam adjuvaret* pro *patriam adjuvit*; at hoc temere fieri potuit, illud indicat factum eſſe cogitate et poſt deliberationem; ſic *illis malis occurrendum ſtatuit* pro *occurrit*; ſic ap. Virgil. Aen. IIII, 475 *decrevit mori* de Didone pro *voluit:* at *velle* poteſt temere accidere; gravius ergo *decrevit.* d) *conſuetudinis*, v. c. aliud eſt *benefacere ſolebat*, aliud *benefaciebat*, illud gravius: ſic *Verres jus vendere ſolitus eſt* gravius dicitur quam *Verres jus vendidit;* hoc indicat, eum forſan ſemel vel interdum id feciſſe, illud declarat, eum perpetuo ita egiſſe. Cic. Roſc. Am. 45 non procul ab in. de Chryſogono, potente illo Sullae liberto, a quo antea quaeſierat, cur bona Roſcii venierint, cur tantulo? etc. ita pergit: *Quae omnia ſi*, *quemadmodum ſolent liberti nequam et improbi facere*, *in patronum ſuum voluerit conferre*, *nihil egerit:* pro *Quae omnia ſi*, *quemadmodum faciunt liberti nequam* etc. At *ſolent facere* indicat hunc morem eſſe libertinorum nequam, nec aliter ipſos agere

posse: gravius ergo quam *faciunt:* hoc enim indicaret, eos *interdum* tantum ita facere. — Et sunt alia multa, quae huc referri possint: Unum *posse* addam, quod Cicero cum summa gravitate adjecit Act. I in Verr. 16. Loquitur ibi in genere de judiciis, quae tum invidia premebantur, quia credebantur judices pecunia facile corrumpi et improbissimos homines absolvere. Dicit: *Nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit aut conetur corrumpere* pro *ubi nemo est, qui corrumpat*: at gravius *possit aut conetur;* quod indicat, judices facillime corrumpi posse, modo aliquis eos corrumpere *possit*, h. e. pecunia sit instructus ad corrumpendos, vel *conetur* h. e. *velit*. Et statim: *in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque* (i. e. Verres) *damnari:* pro *In hoc homine judicabitur, an vos judices, cum sitis senatores, Verrem nocentissimum et simul pecuniosissimum damnaturi sitis.* At quanto gravius *possitne damnari*, quasi damnatio pecuniosorum hominum inter res pertinuerit, quae fieri nullo modo possent, quae maximis cum difficultatibus conjunctae essent. Sic ideae *laetitiae dolorisque* et aliae facile addi poterunt.

6) Adjicitur verbum *sum*, it. *reperior, invenior:* v. c. pro *quis nescit* dicitur gravius *quis est qui nesciat?* ut etiam in nostra lingua *Wer ist wohl, der nicht wissen sollte* gravius est quam *Wer weis nicht?* Hoc debebant tirones mature discere, ne deinde crederent, *quis est qui nesciat* significare idem quod *quis nescit;* atque illud tantum *elegantius* (sic enim loquuntur) dictum esse. Sic *quid est quod fleas* gravius est quam *quid fles?* sic pro *Quis non credit, cui ignotum est, quis dubitat* etc. gravius dicitur: *Quis est, quin credat, cui ignotum sit, qui dubitet* etc. sic pro *nemo credit, dubitat* etc. gravius dicitur: *Nemo est, reperitur* s. *invenitur, qui credat, dubitet* cet. Cic. ad Div. VIIII, ep. 14 §. 11 *Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te haberem, posse aliquid accedere?* pro *Quis putabat* vel *putaret:* at illud gravius. Divin. in Caecil. 7 *Sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, Q. Caecili, non esse* pro *multa Verres in me esse arbitratur* etc., at illud gravius. Fontej. 14 *praesertim cum tot res sint, quae vestris animis pro hujus innocentis salute supplicent* pro *praesertim cum tot res vestris* etc. Verr. I, 3 in. *Rapiunt eum* (Verrem) *ad supplicium dii patrii, quod iste inventus est, qui e conspectu parentum abreptos filios ad necem duceret* cet. pro *quod iste e conspectu parentum abreptos filios ad necem duxit.* Sic in epistola

epiſtola Sulpicii ad Cic. ad Div. IIII, ep. 12 §. 6 de Marcelli caede: *et, cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus eſt amicus, qui ei mortem afferret*: gravius dictum quam *et, cui inimici — pepercerant, ei amicus mortem attulit.*

7) Adjiciuntur et alia vocabula, quae vulgo *ſynonyma* vocantur, vel potius junguntur plerumque per copulam *et*, *ac*, cet. (quae tamen interdum ob gravitatem abjicitur) ad ideae alicujus gravitatem adjuvandam. Vocantur ſynonyma, quia interdum eorum ſignificationes difficile eſt inter ſe discernere. At nulla vocabula addenda ſunt ejusdem ſignificationis, quae proprie et accurate ſynonyma appellantur: hoc enim foret nugas proferre et vocabulis ludere. Semper iſta vocabula, quibus una eademque idea exprimi vulgo creditur, debent inter ſe differre ſignificatione, ſaltem quodam modo. Nam, etſi interdum neſcimus, qua ratione duo vocabula inter ſe proprie differant, tamen ſentimus, ſi quidem linguam callemus, eas differre: et hoc in his tenebris ſufficere debet. Hinc patet, non tam unam ideam duobus vel pluribus vocabulis exprimi, quam totidem ideas fieri, quot ſint vocabula, ut adeo haec ſynonymorum conjunctio proprie ad incrementum idearum atque recte ad gravitatem pertineat. Dixi de hac adjectione vocabulorum latiſſime in P. I c. 9 de *copia dicendi* Sect. 2 p. 385 ſſ.: quo lectores rejicio. — Hic tantum ſummatim loquar. Differre igitur iſta vocabula debent vel tropo vel gradu vel alia ratione, ut v. c. jungi poſſint duo vocabula, quorum alterum indicat *cauſam* alterum *effectum* vel ſaltem aliquam *conſequentiam;* alterum *Genus* vel *Totum* alterum *ſpeciem* vel *partem*, ac, ſi plura vocabula ſunt, *partes;* alterum ſit *proprie* alterum *tropice* poſitum vel alterum ex hoc alterum ex illo tropo arceſſitum; alterum ſit *negative* alterum *affirmative* poſitum; alterum denique ſit ſaltem altero *fortius*. — Poſſunt quoque tria et plura ita jungi. Sed ſemper haec ratio eſt tenenda, ut fortius languidiori aut minus forti poſtponatur. V. c. Cic. Verr. I, 2 extr. *Mihi pro cetera ejus audacia atque amentia ne hoc quidem* (ſcil. quod adeſt) *mirandum videtur.* Sic ibid. cap. 1 in. *quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur* etc. et paulo ante: *quod iſte certe ſtatuerat et deliberarat* etc., ubi *deliberarat* per ſe abeſſe poterat; cap. 2 extr. *multa impie nefariēque commiſit*; cap. 3 in. *ſine furore atque amentia non ſinunt.* Agr. II, 11 extr. *Reges conſtituuntur, non decemviri, iique ab his initiis fundamentisque naſcuntur, ut — omne veſtrum jus, poteſtas, libertasque tollatur*: ubi primum *initiis funda-*

mentisque, quae per se parum inter se differunt, deinde *jus*, *potestas*, *libertasque* junguntur. Phil. II, 25 in. *Venisti Brundisium in sinum quidem et in amplexum tuae mimulae.* Ibid. *Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini — exhauseras.* Cap. 44 *Eripiet, extorquebit tibi ista populus romanus* etc., ubi *extorquebit* gravius est quam *eripiet.* Marc. 1 *Dolebam enim et vehementer angebar* etc. Ibid. paulo ante: *tam inusitatam inauditamque clementiam*, ubi etiam *mansuetudinem*, *clementiam*, *rerum omnium modum* et *sapientiam* conjungit, quae parum inter se differunt, sed differunt tamen proprie. Cap. 2 *illo aemulo atque imitatore studiorum meorum* etc.: ubi *aemulus* ab *imitatore* parum differt. Cap. 3 *debilitari frangique:* ibid. *At vero, cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum — audimus* etc. Catil. I, 2 extr. *te speculabuntur atque custodient.* Cap. 5 *Non feram, non patiar, non sinam:* quae quomodo differant, latet: sic Catil. II, 1 *Abiit, excessit, evasit, erupit.* Act. I in Verr. 15 in. *Itaque a populo romano contemnimur, despicimur;* quae duo parum inter se differunt; addit tamen statim: *gravi diuturnaque jam flagramus invidia.* Verr. I, 11 *si me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut* etc., ubi *laborari* gravius quam *agi, cogitari.* Verr. III, 31 *Ita ab una civitate vi, minis, imperio, injuriaque praetoris eripiuntur* etc., ubi *vi*, *minis*, *imperio*, *injuria* inter se differunt. Verr. V, 37 extr. *victa atque superata est.* Et sic sexcenta alia. — Sed in his exemplis videmus, nisi nimio in Ciceronem amore vel potius superstitione capti sumus, nonnulla esse, ubi vocabula jungantur, quae plane inter se non differant: v. c. *non feram, non patiar, non sinam*: sic et *abiit* et *excessit* eadem sunt: Catilina enim *abiit* Roma, atque ita *excessit.* Redundant igitur ista vocabula; et hactenus vitiosa sunt. Quia tamen ex fervore animi proveniunt, propterea ignoscenda, imo, quia haec redundantia fervorem animi indicat (nam homo commoto animo plura loquitur quam necesse est), hactenus quoque gravitati serviunt quodam modo. Nam saepe auditoris animus commovetur etiam animum oratoris commotum esse animadvertens. Attamen malim nostros oratores hodie abstinere tali redundantia. Gravitas enim dicendi maxime gravitate idearum rite declaranda constare debet. Add. seq.

8) Adjicitur interdum, fervore animi impellente, vocabulo vocabulum, cujus idea plane redundat et otiosa est, et tantum hactenus gravitati dicendi prodest quodam modo, quia

quia auditor vel lector inde sentit, animum dicentis scribentisve valde commotum esse vel fuisse. Vocatur vulgo *pleonasmus*, graeco nomine, hoc est *redundantia*: v. c. *his oculis vidi, his auribus audivi*: ubi *his oculis* et *his auribus* abesse poterat. At fervor animi cumulare gaudet vocabula. Sic Aeneas ap. Virgil. Aen. IIII, 359 loquens cum Didone eique narrans, se Mercurii voce juberi Carthagine abire ait: *vocemque his auribus hausi*, ubi *his* per se abesse poterat. Sed sic solent homines vel incitate vel valde asseveranter loquentes cum aliis et timentes, ne sibi non fides habeatur. Sic et nostri: *Ich habs mit meinen eignen Ohren gehört, mit meinen eignen Augen gesehen.* — Referri huc posse paulo ante (n. 7) ex Cicerone memorata: *non feram, non patiar, non sinam: abiit, excessit*, jam ibi monuimus.

XXXIII) *Mutatio unius enuntiationis in plures:* diutius enim immorando iisdem ideis fiunt hae graviores. Dictum hac de re est supra in P. I cap. 9 de *copia dicendi* Sect. 3 p. 417 ss.

Fit hoc 1) quando, pluribus subjectis commune praedicatum habentibus, singulis suum praedicatum tribuimus; v. c. pro *Colophonii, Chii, Salaminii, Smyrnaei dicunt, Homerum esse suum civem* Cicero Arch. 8 dixit: *Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant.* — Hoc fit in primis in partitione, v. c. pro *Omnes lugent mortem Clodii* Cicero dixit Mil. 8 *Luget senatus, moeret equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent municipia, afflictantur coloniae, agri denique ipsi* etc. 2) quando subjecto plura praedicata pro uno tribuimus, v. c. pro *Deus nobis vitam, sanitatem, parentes dedit* dici potest *Deus nobis vitam dedit, sanitate frui jussit, parentes donavit* etc. Id quod fit in primis in partitione, v. c. pro *Deus nobis multa et magna beneficia dedit* dicitur *Deus nobis vitam dedit, sanitate frui jussit, necessitati consuluit, commoditati adeo et voluptati nostrae prospexit* etc. 3) praeponenda causa: v. c. pro *Deus omnia efficere potest* dicitur *Deus tanta est potentia, ut omnia efficere possit.* 4) addendo effectu: v. c. pro *Deus est valde potens* dicitur *Deus est tam potens, ut nihil sit, quod efficere nequeat.* 5) conjungendis duabus per copulam *et* (vel etiam sine ea) enuntiationibus, quarum alterutra sufficiebat: v. c. Cic. Catil. II, 4 *Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagi-*

flagitat: ubi prior est negativa, altera affirmativa; Rosc. Am. 24 *Sua quemque fraus* (i. e. maleficium) *et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat amentiaque afficit.* 6) addenda enuntiatione causam vel consilium, quo res suscipitur, indicante. V. c. Cic. Rosc. Am. 25 *Qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine poenae maleficio submoverentur.* Verba: *ut quos natura — submoverentur* indicant causam et consilium, quo ducti Romani excogitaverint illud supplicium, ac per se abesse poterant; sed addita augent gravitatem rei. 7) addenda enuntiatione indicante id, quod ex re colligi possit, v. c. Cic. Agr. II, 5 de Rullo: *Iam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto et horrido, capillatior quam ante, barbaque majore: ut oculis et adspectu denuntiare omnibus vim tribuniciam et minitari reipublicae videretur.* — Plura exempla et simul plura genera enuntiationum addendarum reperies in dicto cap. 9 Part. I.

XXXIIII) *Crebra repetitio copulae tum inter singula vocabula tum inter membra et enuntiationes.* Vocatur vulgo *polysyndeton*, et sic Quintilianus vocat VIIII, 3: vel *polysyndeta* i. e. ad verbum *saepe juncta*, int. membra vel vocabula. — Videtur hujus repetitionis hic usus esse, ut, in recitandis multis rebus, earum multitudo major appareat: nam, quo diutius in enumerandis rebus versamur, eo plures videntur esse: v. c. *Deus nobis vitam et sanitatem et pacem et mentem dedit.* Cicero saepissime ita.

V. c. Verr. II, 5 *quo reliquae tot et tantae et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet;* ubi prius *et* abesse poterat. Rosc. Am. 5 extr. *ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus, quo facilius et hujus hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et reipublicae calamitatem.* Mil. 11, ubi de jure se a vi defendendi loquitur: *Sin hoc et ratio doctis et necessitas barbaris et mos gentibus et feris natura ipsa praescripsit, ut omnem semper vim — a corpore, a capite, a vita sua propulsarent.* In hoc loco sunt polysyndeta

deta et *asyndeta*: Quae quia utraque gravitatem adjuvare dicuntur, quaeritur, quomodo differant. — Videntur *asyndeta* valere in rebus *celerrime* ad praescriptum fervidi animi recitandis; *polysyndeta* in rebus tardius recensendis, ut pondus earum non modo sentiatur, sed etiam cogitetur: *asyndeta* opprimunt mentem et animum ita, ut hic ardeat antea, quam illa cogitare coeperit; *polysyndeta* demonstrant rem et menti tempus relinquunt ad consideranda dicta: ut igitur *asyndeta* ad incitatiorem gravitatem, *polysyndeta* ad moderatiorem, pertinere videantur.

XXXV) *Collocatio vocabulorum gravis* h. e. talis, ut vocabula eo ordine ponantur, quo majorem vim exferere possint. Dixi hac de re in cap. 1 de *perspicuitate*, Sect. 24 p. 615 ff. et in primis n. 2 a) p. 617 ff., quia et ad hanc referri potest. Et suus quemque sensus docere debet, quem locum quodque verbum occupare debeat. Hic igitur sensus docet, *verbum grave* interdum *praeponi* aliis, interdum *postponi*.

1) *Praeponitur verbum gravius*. V. c. *Civis romanus sum*, non *sum civis romanus*, clamat ille Gavius Cic. Verr. V, 62, cum cruci affigebatur: sic Agr. II, 17 *grave est enim nomen imperii*, non *nomen imperii est grave*: sic Cic. ad Div. II, ep. 4 §. 6 *Est tibi gravis adversaria — incredibilis exspectatio* pro *exspectatio est tibi gravis* cet. Ibid. ep. 11 §. 2 *Mirum me desiderium tenet urbis* etc., non *desiderium urbis mirum*: ad Div. V, ep. 21 in. *Gratae mihi tuae literae fuerunt*: et sic in millibus. — Omnis gravitas pendet a contextu: neque igitur certa regula dari potest: v. c. *magnum tuum est crimen* et *crimen tuum est magnum* recte dici et cum gravitate dici potest; interdum prius, interdum posterius, est gravius, v. c. si quis de suo crimine loquitur et id pro vili habet, cum magnum sit, dicere debeo: *magnum tuum est crimen*: hic *magnum* est primaria notio, per quam *τὸ vili* statim refellere volo; contra, si cui dico, eum crimen commisisse et hoc crimen esse magnum, dicere debeo: *crimen tuum est magnum*: hic *τὸ magnum* praemitti non opus est. Hic ubique videndum, ut, si qua idea gravior est et lector auditorve ad eam prius respicere debet, ea aliis praeponatur. Pertinet huc nobile illud: *stetit soleatus praetor populi romani cum pallio purpureo* cet. Verr. V, 33.

2) *Postponitur* saepe *verbum gravius:* in primis ad exspectationem auditorum et lectorum opprimendam: atque ita vocabulum extremum sententiae, si forte est, ceteris vocabulis praecedentibus addit aliquid fortitudinis et gravitatis. Deinde est naturae consentaneum a tenui initio incipere et cum gravitate desinere: hinc in fine sententiae exspectatur aliquid majus et gravius. Cicero sic millies. V. c. Verr. I, 3 in. *Agunt eum* (Verrem) *praecipitem poenae civium romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis et civitatis in crucem sustulit.* Grave est *percutere civem romanum securi:* at hoc saepe factum est v. c. in castris: gravius est cives *in vinculis necare*; gravissimum omnium est *in crucem illos tollere:* quae est servorum poena: atque adeo in crucem tollere eos, qui provocabant ad jura libertatis et civitatis v. c. ad legem Porciam. Recte ergo postposuit *in crucem sustulit.* Philipp. II, 25 *quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam?* ubi *ereptas* esse gravius verbum quam *datas* manifestum est. Ibid. paulo ante objicitur Antonio *in urbe auri, argenti, maximeque vini direptio:* hic *vinum* occupat ultimum locum, quia ostendere ibi vult Cicero, Antonium fuisse vinolentum et omnibus voluptatibus addictum. Hinc patet, gravitatem verbi saepe a contextu pendere: nam in alio contextu idea *auri* forsan fuisset gravior quam idea vini. Pertinet huc etiam arctior conjunctio vocabulorum graviorum, de qua supra dixi n. XXVIII, v. c. *qui alios studet fallere, fallitur ipse.*

XXXVI) *Clausula gravis absolutae sententiae.* De hac re supra dictum est P. I c. 6 de *numero* p. 273 ss: nam ad eum vulgo illa clausula refertur.

Gravitas hujus *clausulae* consistit in eo, 1) ut longius vocabulum claudat sententiam perfectam et absolutam, v. c. *amandavit*, *videretur* etc. 2) ut syllaba paenultima hujus ultimi vocabuli longa sit, v. c. *amandavit*, *fateretur*, *videatur* etc. sic Cic. Fontej. 15 in. *retinendos putetis.* 3) ut huic paenultimae syllabae insit vocalis sonora, qualis est *e*, *o*, *a:* in quibus eminet *a:* v. c. *amandatus* pro *dimissus*, *profligavit*, *amavit*, *navigavit* etc. Sed haec tria supra P. II, c. 1 sect. 24 p. 620 s. monui magis ad perspicuitatem quam ad gravitatem et magis ad dicendum quam ad scribendum pertinere. Lector non tam curat, qualia vocabula in sententiae

tentiae fine fint, quam auditor; qui fi unam fyllabam vel duas non audit, totum vocabulum praetermiffum eft. Ultima fyllaba plerumque in dicendo perit: jam, fi praecedens etiam periret, totum vocabulum negligeretur: hinc decet, paenultimam fyllabam praeditam effe vocali fonora, ut haec faltem fervetur. Iam, quo longius tale vocabulum eft, eo minus timendum eft, ne aures auditoris praetervolet. Quod Cicero claufulae tantam vim tribuit, non mirandum eft, cum a Graecis ita fit edoctus: hinc, cum Cicero Orat. 63 dicit in Carbonis verbis *Patris dictum fapiens temeritas filii comprobavit* per vocabulum *comprobavit* maximum populi clamorem excitatum effe, hoc ipfius opinioni de vi fumma claufulae convenit: at hunc clamorem ex alio fonte exiftere potuiffe credibile eft. Legenda funt, quae hanc in rem in cap. de *numero* p. 276 f. dixi. 4) quando ultimum fententiae abfolutae membrum paulo longius redditur, quod facile fit per *copiam* dicendi, fupra p. 270 ff. explicatam, v. c. adjectione fynonymorum, ut *victa atque fuperata* pro folo *victa:* in primis adjectione unius vel plurium vocabulorum graviorum, ut Catil. I, 13 *gravius vehementiusque afflictantur*: Ibid. *omnia patefacta, illuftrata, oppreffa, vindicata effe videatis*: vel adjectione verbi ad verbum, v. c. *faciendum putavit* pro *fecit*, *retinendos putavit* pro *retinuit;* fic Cic. Manil. 1 *tribuendum cenfuerunt* pro *tribuerunt;* Verr. V, 37 in. *penetrare coeperunt* pro *penetrarunt* etc.

XXXVII) *Concinnitas membrorum*, quae *numerorum oratoriorum* vel *numeri oratorii* nomen optimo jure gerit. Cernitur in eo, ut fingula membra, in primis fibi contraria, vel pari longitudine vel faltem idearum numero fibi refpondeant. Non negari poteft, hanc aequalitatem membrorum aliquid gravitatis continere: quemadmodum in cantando numeros muficos (*den Tact*) obfervare eft gravius quam eos, more puerorum, negligere. Hic ad fenfum cujusque provoco, ne explicare rem cogar. Exempla fupra dedi in P. I c. 6 Sect. 3 p. 265 ff., ubi de tota re latiffime actum eft.

V. c. *non opinione fed per argumenta adductus feci* non graviter h. e. non gravi homini convenienter dictum eft: gravius erit: *non opinione fed argumentis* etc. — Sic *Non opinionis levitate fed argumentis ductus feci* minus graviter

 dictum:

dictum: gravius est: *Non opinionis levitate sed argumentorum gravitate adductus feci*: — sic *Non opinionis levitate sed argumentorum gravitate ductus feci* minus graviter dictum est, quia τῷ *ductus* nihil respondet in priori membro. Ergo dicas: *Non opinionis levitate abreptus sed argumentorum gravitate motus feci*: et sic porro: quo longius progrederis in uno membro, eo longius quoque in altero progredi decet, ut aequalitas, si quidem fieri potest, servetur. — Si tamen ob defectum vocabulorum aliamve causam fieri non potest, ignoscendum est inaequalitati membrorum, modo gravitas idearum sibi constet. Cicero enim saepe neglexit istam aequalitatem: at, ubicunque potuit, servavit. V. c. *Est haec non scripta sed nata lex*: hic opponit *scripta* et *nata*: recte. Si dixisset: *Est haec non scripta sed hominum animis innata lex*, peccasset: sic peccasset, si dixisset: *Est haec non a majoribus scripta sed nata lex*: quia illic membrum posterius hic prius paulo longius foret. Ad Div. VI, ep. 2 §. 5 *Si armis aut conditione positis aut defatigatione abjectis aut victoria detractis civitas respiraverit.* Recte: opponuntur enim sibi *conditione positis*, *defatigatione abjectis*, *victoria detractis*, tria substantiva, tria participia. Orat. I, 9 *quis enim tibi hoc concesserit, — initio genus humanum in montibus ac sylvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum oratione delinitum, se oppidis moenibusque sepsisse?* Egregie. Opponuntur *prudentium consiliis compulsum* et *disertorum oratione delinitum*: conveniunt *prudentium* et *disertorum*, *consiliis* et *oratione*, *compulsum* et *delinitum*. Vid. plura memorato cap. 6 de *numero* Part. I.

XXXVIII) *Delectus literarum et syllabarum.*

Hoc saltem multi gravitatem dicendi adjuvari putant. 1) *literarum*: v. c. elementum *R* putant convenire rei atroci, tristi, terribili: hinc vocabula talia, v. c. *terror*, *horror*, *horrendum* etc., in tali re praeoptanda censent. Hinc Virgilius Aen. IIII, 181 Famam *Monstrum horrendum* appellans creditur hoc de industria fecisse. Quis hoc certo affirmare ausit? Quodnam aliud vocabulum usurpare potuisset? Vocabula talia, in quibus *R* est, casu exstiterunt vel ii, qui illa formarunt, respexerunt ad aliquid horrendi: ut adeo a posteris, qui originem primam vocabulorum nesciunt, pro vulgaribus haberi soleant. Et sunt alia vocabula, elemento *R* instructa, in quibus nihil horrendi est, v. c. *fortuna*, *ara-*

trum,

trum, *carmen*, *ergo*, *margo*, *formosus*, *dormio* etc. — Equidem puto, priscos omnem gravitatem in ideis, non in sono vocabulorum, posuisse; ut taceam, nos ne satis quidem pronuntiationem priscorum nosse. Ac, si quis mihi *obitum liberorum meorum nuntiat*, nonne is aeque tristis nuntius est, ac qui *mortem eorum?* licet in vocabulo *mortis* insit R, in vocabulo *obitus* non sit. 2) *syllabarum*. Cicero pedes alios aliis putat esse graviores, sed ipse incertus est, ut supra in cap. de *numeris oratoriis* p. 277 ff. monui. — Et quis in tali re non incertus esse cogitur? Quanto incertiores nos simus necesse est, qui ne sciamus quidem satis, quomodo Romani sua verba pronuntiarint. — Putant nonnulli Virgilium versu illo lento Georg. IIII, 174 *Illi inter sese magna vi brachia tollunt* exprimere *voluisse* Cyclopum operam difficilem et tarditatem quandam, cum tamen addatur *magna vi* et Cyclopes tali labori maxime pares fuisse credibile sit: — sic Virgilius alibi versu celeri *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum* Aen. VIII, 596 creditur a nonnullis *celeritatem* quandam exprimere *studuisse*. Si Virgilius hoc de se dixisset, crederem. At, quantum ego Virgilium novi, hic videtur mihi omnem gravitatem dicendi in idearum gravitate, non verborum inani sono, posuisse. Ac reperiuntur multi versus in Virgilio, ubi de re celeri vel laeta spondei, de re tarda vel tristi dactyli, usurpantur, ut vel hinc appareat nil certi definiri posse: v. c. *Tityre tu patulae recubans* etc. Virg. Ecl. I, 1: *Talia voce refert* Aen. I, 212: *Multa gemens* Ibid. 469: *Illic res laetae* Aen. II, 783: *Dejecit saxum* VIII, 226: *Invadunt urbem* II, 265: *Caeduntur vigiles* Ibid. 266 etc. Ac profecto, quae gravitas in ipso sono verbi inesse potest? cum omnis gravitas, omnis laetitia, omnis tristitia, quae sono inesse vel inde oriri videtur, ex ideis quibusdam, quae cum ipso sono conjungi solent vel conjunctae aliquoties sunt, exsistere solent. V. c. sonus campanarum interdum est tristis, interdum laetus, ut vulgo loquuntur, interdum habet aliquid magnifici, prout res est, quae isto tempore cogitatur. Tempore, quo liberi nostri ad sepulturam efferuntur, sonus campanarum est tristis: alio tempore est laetus, v. c. quando festus quidam dies isque solennis et memorabilis celebratur etc. Si quis tamen sono vocabulorum h. e. certis literis et syllabis gravitatem adjuvare possit, ejus studio non invidebo: et forsan interdum coram plebe aliquis illarum usus esse potest: sic Cicero forsan illis pedibus poeticis, de quibus loquitur, interdum usus est in concionibus. — Attamen tutius est in idearum gravitate gravitatem

tem dicendi quaerere. Ac profecto, si quis ideam aliquam magnam per alias multas ideas secundarias explicare studet et his ideis omnibus verborum ope apte exprimendis intentus est, is, dum illas cogitat, vix potest de literarum elementis, syllabis et earum sono, cogitare. Ad hoc ei tempus non suppetit. Atque adeo, si de literarum et syllabarum delectu diu et anxie cogitaret, nonne interea illae ideae omnes effugerent? Nam, ut ferro candenti utendum est, e proverbio vulgari, sic ingenio utendum est, dum fervet, hoc est, dum ideas suppeditat. Hae non sunt semper in nostra potestate. — Hinc vix crediderim Virgilium de literarum et syllabarum sono cogitasse; quia tum tam egregiam Aeneida ab eo non accepissemus.

XXXVIIII) *Vocis gravitas* in dicendo multum valere solet. — Sunt, qui ea vocis modulatione uti sciant, ut verbis, non gravitatem spirantibus, aliquid gravitatis, saltem coram plebe, addere sciant: quanto magis in rebus ac verbis gravitate vere ornatis? Demosthenes et Cicero hoc satis superque suis exemplis demonstrant. Quod vox in dicendo, id quodam modo efficiunt in scribendo signa quaedam distinctionis, v. c. *signum interrogationis*, *exclamationis*, *parentheseos* etc. — In primis huc pertinet lineola illa transversa, qua utuntur hodie ad gravitatem quandam indicandam vel potius abutuntur. Recte uti ea possimus ad *reticentiam* seu *aposiopesin* indicandam: modo ne nimis saepe fiat: hoc repugnaverit naturae. Animus valde commotus, qualis in *reticentia* esse solet, non diu manet tantopere commotus, sed mox defervescit. — Editores priscorum in locis, quibus talis *reticentia* inest, non ponere talem lineolam transversam miror: nam tali modo lectoribus ista *reticentia* facilius et celerius appareret.

Haec de *gravitate* dicendi. Possint plura addi: sed, qui subsidiis illis remotioribus instructus est et aliquot Ciceronis orationes, v. c. Verrinas, Manilianam, Agrariam secundam, Catilinarias, Sextianam, Milonianam, Philippicam secundam etc., it. orationes Livianas legit,

legit, is facile, si id agit, plura ad gravitatem dicendi pertinentia reperire potest — Ad *gravitatem dicendi* referri quoque possit *sublimitas dicendi*, quae est scientia apte dicendi de rebus sublimibus h. e. iis, quae propter magnitudinem singularem rarae sunt raroque fiunt inter homines. Dicuntur sublimes, quia quasi e circulo mortalium tolluntur, vel quia homines eas patrantes se supra vulgus tollunt. *Sublimitas* dicendi igitur est altior gradus gravitatis; ut adeo eadem, quae in hac observantur, in illa observanda sint. Attamen de ipsa, quia mos ita fert, infra in Append. III paucula separatim dicemus.

CAP. III

De Suavitate dicendi.

SECT. I

Quid sit suavitas dicendi.

S*uavitas orationis* s. *dicendi* est virtus orationis, quae efficit, ut placeamus lectoribus vel auditoribus, atque ita libenter ab iis legamur et audiamur. Intelligitur ergo hic suavitas honesta et honesto homine digna, non ea, quae cachinnos commoveat etc. Vocari quoque potest *gratia*, it. *venustas* a *Venere:* haec enim amantes reddit suaves, h. e. amor efficit, ut amans amanti placere studeat. Hinc et *Venus* pro *gratia* dicitur; it. *veneres* v. c. *ista res habet suas veneres* h. e. *suam gratiam.*

SECT. II

De ejus necessitate.

Suavitas orationis et dicenti et scribenti summe necessaria est. Ab ea enim pendet omnis attentio atque hinc

hinc persuasio. Orator et scriptor vult persuadere, quod maxime fit argumentis: quod ut fiat, debet illa perspicue explicare, ut auditor vel lector eorum vim intelligat. — Sed quomodo hoc fieri potest, si auditor vel lector ob injucunditatem dicentis vel scribentis non attente legere non attente audire vult? Orator vel scriptor vult animos movere. Quod quomodo sine attentione auditorum vel lectorum assequi potest?

SECT. III

De fontibus suavitatis remotioribus.

Hanc suavitatem dicendi nemo consequitur, nisi 1) est ingenio praeclaro et hilari, ut in varias formas se vertere, ad auditores et lectores se accommodare, et multa quoque, eaque praeclara, comminisci possit, et totum hoc libenter faciat. 2) nisi sit praeditus doctrina lata et subtili, ut multa sciat, quibus orationem variet, sententiis priscis saepe alium eumque suaviorem vestitum donet etc. 3) nisi cognoverit animos hominum, ut sciat, quid iis placeat, quid non. Hic docet experientia, v. c. omne inexspectatum, omne novum, placere; vulgare, licet praeclarum alioquin sit, tamen, quia vulgare factum est, displicere plerumque. Ad illorum igitur gustum se accommodare atque ita aptissima quaeque eligere decet. — Multi putant, quidquid Cicero vel aliquis priscorum dixerit, id per se et ubique pulchrum esse atque ita omnibus hodie placere debere. Non negandum est innumerabilia in illis occurrere, quae pulcherrima et sint et per omnem aetatem mansura sint. At hi prisci tamen erant homines, et interdum lapsi sunt: et, ut quisque est ingeniosissimus, ita facillime labitur ob fervorem animi, celeritatem cogitandi etc. Ac profecto Cicero protulit dicta, quae ne priscis quidem semper placere potuerint, v. c. *Ius Verrinum* ambigue dictum in Verrinis de *jure*, quod Verres praetor

praetor dixit; ubi ſimul reſpicitur ad *juſculum* e carne ſuilla factum, quia *Verres* etiam *porcum* ſignificat. Deinde, licet priſci innumera egregie dixerint, tamen nonnulla, quia jam diu ſaepeque jactata ſunt, *gratiam* hodie amiſerunt: nam gratia ſaepiſſime in nova et inexſpectata verborum forma cernitur. Adjuvat et 4) lectio librorum ſuavitate juſta conditorum ita inſtituenda, ut hanc ſuavitatem in noſtram mentem derivemus, eique nos aſſuefaciamus etc.

SECT. IIII

De fontibus ſuavitatis dicendi propioribus.

Iam indicabimus ea, per quae ſuavitas orationis propius *adjuvari* poſſit. Adjuvatur igitur illa

I) *Perſpicuitate dicendi.* Haec ipſa jam lectori et auditori ſuavis eſt, ut omnis obſcuritas moleſta. Nam primum omnis homo gaudet, ſi quid facile intelligit. Videmus hoc in pueris laetantibus, ſi rem explicatam ſtatim intellexerint. Deinde omnes homines diſcere ſuamque cognitionem augere cupiunt, pauciſſimis forſan exceptis, qui tamen forſan, ſi maturius, rectius, et cum quadam facilitate ad diſcendum et attendendum aſſuefacti fuiſſent, libenter didiciſſent ac cupiditatem diſcendi imbibiſſent. Nam, quo quis plura didicit, eo plura diſcere cupit: contra, ut quisque pauciſſima didicit, ita pauciſſima diſcere vult: et, quo quis facilius et celerius diſcit, eo facilius et libentius diſcere cupit: cum contra, quo quis difficilius et tardius diſcat, eo difficilius deinde diſcere velit. Obſcuritas multorum magiſtrorum in docendo, itemque oratorum, ut parentum negligentiam taceamus, multos a diſcendo avocat et absterret. Magiſtri, itemque oratores de ſacris rebus loquentes, hoc raro de ſe credunt, ſed malunt cauſam parvorum profectuum, quos diſcipuli et auditores faciunt, in horum vel ſtupiditatem vel ignaviam vel negligen-

ligentiam vel in aliud quodcunque conferre, quam in se, decepti falso syllogismo: *Quia rem intelligimus vel magistri sumus, hinc perspicue rem tradere possumus* etc. Perspicuitas est lumen orationis: et oratio, omnibus venustatibus conferta, tamen sine perspicuitate non est venusta. Nam, quod non intelligo, quomodo id mihi placere potest?

II) *Gravitate dicendi* h. e. quando res ita tractatur, ut ejus magnitudo, magna pulchritudo, turpitudo etc. sentiatur a nobis nostrumque animum commoveat. Placet enim nobis commotio animi nostri: placet oratio, si ea nos ad admirationem, ad iram, atque adeo ad misericordiam rapit. Nam et misericordia nobis suavis est. Lacrymae nostrae nobis interdum placent etc.

III) *Iusta brevitate* et *justa copia dicendi* h. e. quando neque nimis multa neque nimis pauca dicimus. Id quod difficile est, nec sine magno judicio et cognitione rei accurata fieri potest. *Nimis pauca* dicimus, quando auditor vel lector rem nondum plane intellexit h. e. ita, ut volebamus intelligi: *Nimis multa*, cum plura dicimus, quam scire cupit et res postulat: v. c. nimis crebra repetitione ejusdem rei vel explicatione rei non necessaria etc., quod taedium creat. Voluptatem quandam sentit interdum et lector et auditor, sponte reperta sententia aliqua scriptoris et oratoris: et contra aegre fert, si sibi singula ac vel minima quaeque ex ordine recenseantur et late explicentur. Sed hic tamen et materiae et auditorum lectorumque ratio consulenda est diligenter.

IIII) *Modeste atque adeo demisse de nobis ac de nostris virtutibus et factis loquendo.* Placet hoc auditoribus et lectoribus, qui omnem superbiam et arrogantiam oderunt atque adeo, si quis vere se laudat, hoc pro arrogantiā habent: quia, qui se laudat, is, quantum sibi tribuit virtutis, tantum aliis detrahere videtur. Sic Cicero.

V. c. Rosc. Am. 1 *Credo ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus.* Egregie h. e. humanissime dictum est: *qui neque — ingenio neque auctoritate* etc.: *surrexerim* intell. *ad dicendum*: nam *sedent*, qui dicere nolunt; *surgunt*, qui dicere parant. Ibid. cap. 2 in. *His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset.* — Huc pertinet, quando de nostris viribus ac virtutibus dubitanter et cum quadam conditione loquimur: v. c. *si quid scio, si quid valeo* pro *cum multa sciam, cum valeam* etc. Sic Cic. Arch. in. *Si quid est in me ingenii, quod sentio quam sit exiguum* etc., ubi tamen proprie dicere vult, se omne suum ingenium omnemque omnino eloquentiam ad Archiam defendendum conferre debere. Sic Manil. 1 *si quid dicendo consequi possum* etc.

V) *Modestia et humanitate erga alios ubique declaranda.* Sic Cicero millies.

V. c. ad Div. IIII, ep. 2, ubi Sulpicio, qui a Cicerone consilium petierat, ita scribit §. 3: *quid est, quod audeam suadere tibi homini summa auctoritate summaque prudentia?* Egregie *audeam* dicit per modestiam summam pro *possim* aut *velim*: et addit *homini summa — prudentia*, in quibus verbis causa latet, cur nolit illi consilium dare. — Ibid. §. 10 *Tu, si videbitur, ita censeo facias, ut, si habes jam statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris: sin autem est, quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu, quod commodo tuo fiat, quamprimum velim venias* etc. Omnia modeste. Sensus in universum hic est: Cicero Sulpicium, si idem cum Cicerone consilium capere velit, rogat, ut ad se veniat; sin minus, ut domi maneat. Haec egregie expressit: observes hic a) *si videbitur* int. *tibi*, h. e. *si tibi ita placuerit*: relinquit igitur ejus arbitrio: b) *ita censeo facias* pro *ita fac*: c) *supersedeas hoc labore itineris* pro *ne venias ad me*: at egregie ideam *laboris* cum itinere conjuncti intexuit: hinc *supersedeas*: d) *communicare mecum* pro *colloqui*: at illud modestius et honorificentius erga Sulpicium, quia illo indicatur, Sulpicium aliquid consilii habere posse, quod proferat; e) *communi-*

care velis pro *communicare possis* vel *communices:* f) *ego te exspectabo:* quam humane pro *veni ad me:* g) *quod commodo tuo fiat* h. e. *sine tuo incommodo.* — Ad Div. IIII, ep. 3 §. 3 *prospexi tempestatem futuram* (bellum): *neque id solum mea sponte, sed multo etiam magis monente et denuntiante te:* hic Sulpicio potissimum tribuit Cicero, quod prospexerit illud bellum. — Ibid. §. 10 Sulpicio, quem consolari, sed tecte, cupit, haec dicit: *Hactenus existimo nostram consolationem recte adhibitam esse, quoad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus levari possent molestiae tuae. Reliqua sunt in te ipso* etc., dixit: *hactenus, quoad certior fieres* etc. egregie pro *ut docereris, ut disceres* etc. — Ibid. §. 13 *Nihil faciam insolenter: neque te tali vel scientia vel natura praeditum hortabor* etc. Non vult *hortari* illum: Nam *hortari magnum virum* est insolentis: hortatur tantum superior et sapientior inferiorem. — Sic Ibid. §. 14 *Quare non equidem te moneo.* — Ad Div. V, ep. 8 §. 9 *Is enim tu vir es, et eum me esse cupio, ut — conjunctionem amicitiamque nostram utrique nostrum laudi sperem fore.* Verba: *et eum me esse cupio* valde modesta sunt pro *et ego is* (h. e. talis) *quoque sum* vel *et ego me eum esse fateor* etc. Et talia loca sunt innumera.

In primis in petendo humanitatem servare studet: nihil fere petit, nisi ita, si fieri possit, si a dignitate amici non aliena res fuerit etc. Videantur ejus literae commendaticiae, v. c. ad Div. XIII, ubi sub conditione tantum homines commendat eosque adjutos vult: v. c. epist. 17 §. 6 addit: *si tibi sit cognitus;* ep. 26 §. 6 *quod commodo tuo fieri possit;* et §. 7 *si non alienum a tua dignitate putabis esse:* ep. 37 extr. *peto a te, ut tantum ei commodes — quantum tua fides dignitasque patietur.* Add. XIII, ep. 26 §. 8 *literas ad te a M. Lepido consule, non quae te aliquid juberent (neque enim id tuae dignitatis esse arbitramur), sed quodam modo quasi commendaticias sumsimus.* — Omninoque hinc discunt tirones, veram amicitiam cum quadam observantia conjunctam esse.

VI) *Observanter loquendo de magnis hominibus* omninoque *iis, qui vel meritorum splendore vel munerum amplitudine vel generis nobilitate excellunt.* Placet enim hoc vulgo et male audiunt, qui illud negligunt.

Cicero quidem ad Crassum scribens eique significare cupiens, se non temere ac repente ipsius amicum factum, hoc ita exprimit ad Div. V, ep. 8 §. 6 *De me sic existimes ac tibi persua-*

persuadeas velim, non me repentina aliqua voluntate aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse, sed, ut primum forum attigerim, spectasse semper etc. Hic *amplecti alicujus amplitudinem officiis suis* dictum est cum significatione magnae observantiae pro *amicum alicujus fieri.* Ac statim ibi pergit: *Quo quidem ex tempore memoria teneo, neque meam tibi observantiam neque mihi tuam summam benevolentiam ac liberalitatem defuisse.* Egregie h. e. humanissime et observanter dictum pro *neque tibi meum amorem* vel *benevolentiam neque mihi tuum amorem* vel *benevolentiam defuisse.* At *suam benevolentiam* s. *amorem* vocat *observantiam*: quod vocabulum includit aliquam *reverentiam* erga superiores respondetque nostro *Respect*, *Ehrerbietung*, *Hochachtung.* — Et talia innumerabilia in Ciceronis epistolis reperiuntur: et talia interpretes earum diligenter observare et explicare debebant: nam, cur interpres in vocabulis tantum corrigendis, explicandis et auctoritate plurium locorum confirmandis, quae omnia praeclara quoque sunt, versari debeat, nullam causam video. Veneres Ciceronis debemus sentire: et inter veneres praecipue pertinent humanissime dicta.

Ceterum hinc patet, quanto magis orator res sacras explicans *de Deo*, *de Iesu*, *angelis* etc. observanter loqui debeat. — Quaeritur ergo, an v. c. de *Iesu* et *angelis* deminutiva facere debeamus, quod in canticis nonnullis factitatum videmus, v. c. *Iesulein*, *Engelein*, *Engelchen.* Suus quemque sensus docere potest, hoc dedecere. Quis de suo principe ac rege diceret v. c. *mein Fürstelein*, *mein Herrchen?* Quis hoc non vitio verteret et abjecte dictum esse clamaret? Qui ista per aestum quendam amoris defendere conantur, ii cogitent, ne posse quidem ullum amorem sine observantia locum habere.

VII) *Leniter loquendo de inimicis nostris.* Nemo enim liberaliter educatus rusticitatem in conviciando amat, laudat, nedum audire vel legere cupit.

Cicero, etsi interdum hic peccavit, v. c. in Philipp. secunda, nimio Antonii odio ablatus, tamen plerumque istam lenitatem prae se ferre sciebat: v. c. ad Div. III, ep. 9 §. 3 Appio scribit: *intellexique in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent:* egregie pro *qui inimicitias inter nos excitarent; qui id agerent, ut ego te et tu me odisses.* Sic pro *odisse aliquem* dici potest

non favere alicui, non nimis ejus cupidum, non esse amicum ejus etc.

VIII) *Leniter vel tecte vituperandis hominibus.* Vulgo enim placet, si vituperationes per ambages quasdam proferuntur.

V. c. Cic. Rosc. Am. 1 patronos causarum tum clarissimos vituperare vult, quod ob Sullae metum defensionem Roscii suscipere noluerint. Hoc ita exprimit: *quia, si quis istorum dixisset, — in quibus summa auctoritas est atque amplitudo, si verbum de republica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur.* Ad Div. I, ep. 8 §. 9 *Amissa est* (dignitas consularis) *culpa eorum, qui a senatu et ordinem conjunctissimum et hominem clarissimum abalienarunt* pro *culpa hominum improborum.* — Vel hinc patet, periphraseos ope tales tectas vituperationes facile concinnari posse. Huc pertinet illud Socratis, qui, cum ab adolescente quodam petulante colapho percussus esset: *Video,* inquit, *mihi in posterum cum galea incedendum esse:* pro *tu es homo inhumanissimus, tu es bellua, bos* etc. Huc pertinet illud Siculi ap. Cic. Orat. II, 69, qui, cum sibi datus esset patronus causae stultissimus a Scipione praetore: *Quaeso,* inquit, *praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis* (i. e. *des*) pro *iste patronus est nullius utilitatis, stultissimus.* Huc pertinet, quando de *vinoso* dicimus: *non est inimicus vini;* de vorace: *sapit ei egregie* etc.

VIIII) *Significando in omnibus, quae scribimus vel dicimus, nos esse faciles, clementes, mansuetos, justos, omniumque virtutum amantissimos.* Placet hoc omnibus, atque adeo iis, qui vitiis dediti sunt. Mirabile est, etiam virtutis non amantes tamen libenter audire virtutem laudari, eamque amantibus plerumque favere. In primis placent virtutes beneficae, v. c. liberalitas erga pauperes, misericordia, clementia erga peccantes etc. Placent propterea Senecae libri:

Sed et Cicero quam facilem, benignum etc., se ubique declarat! Quid suavius est animi grati significatione ad Div. I, ep. 1 in. *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris satis-*

ſatisfacio omnibus, mihi ipſi nunquam ſatisfacio etc.? Indicat, ſe nunquam ſatis officii et pietatis Lentulo, qui ipſum revocandum curaverat, pro hoc ſingulari officio praeſtare poſſe. — Pertinet huc, quando officia promittimus, vid. Epiſtolae libri primi, et ad Div. V, ep. 8 §. 11 *polliceor eximium et ſingulare ſtudium in omni genere officii, quod ad honeſtatem et gloriam tuam ſpectat: in quo, etiamſi multi mecum contendent, tamen cum reliquis omnibus tum Craſſis tuis judicibus omnes facile ſuperabo*, et ſic §. 13, 14, 15: — et quando dolemus, nos non poſſe alios ſatis adjuvare, v. c. ad Div. IIII, ep. 13 §. 10 et I, ep. 1 in., ubi dicit ſibi vitam ſuam acerbam eſſe, quod non Lentulo tantum operae praeſtare poſſit, quantum Lentulus Ciceroni praeſtiterit. Huc pertinet, quando excuſamus, quae aliis ingrata eſſe putamus et addimus, facta eſſe caſu nec noſtra culpa, v. c. ad Div. III, ep. 2 in. Appio, cui ſuccedebat in provincia et qui diutius in ea manere velle videbatur, ſcribit: *Cum et contra voluntatem meam et praeter opinionem accidiſſet, ut mihi cum imperio in provinciam proficiſci neceſſe eſſet* etc., ubi notes a) *contra voluntatem meam* b) *praeter opinionem* c) *accidiſſet* d) *neceſſe eſſet*. Sic ad Div. V, ep. 8 §. 3 cauſam ſimultatis inter ſe et Craſſum ortae confert in alios et dicit: *Neque mehercule unquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit: ſed quaedam peſtes hominum* (h. e. quidam homines pernicioſi) *laude aliena dolentium et te nonnunquam a me alienarunt et me aliquando immutarunt tibi.*

X) *Vitandis plebejis vocabulis* h. e. iis, quibus tantum plebs uti ſolet. Parit enim injucunditatem et ſimul contemtum, ſi quem eodem modo, quo ſola plebs loquitur, loqui audimus: quia videtur unus de plebe eſſe, a qua diſcere nolumus: at orator itemque ſcriptor erudire cupit. Quod licet maxime cadat in linguam vernaculam, tamen et in latina locum habet: quia doctis nota ſunt plebeja vocabula et plebejae dicendi formae latinorum, atque ita non minus contemnunt plebejo more ſcribentem ac dicentem latine, quam in vernacula fieri ſolet. — Qui omnia vocabula e ſcriptoribus priſcis, Cicerone, Plauto etc., promiſcue pro bonis habet et uſurpat, is facile in hoc vitium incidet. Excipiendus tamen eſt, ſi quis hominem plebejum loquen-

tem inducit, v. c. in comoedia: hunc enim decet plebejo more loqui. Ad plebeja pertinent in primis ea, quorum idea aliquid taedii afferre potest vel sumta est a rebus abjectis. Hic usus consulendus est, itemque ratio auditorum.

XI) *Vitandis vocabulis obscoenis* h. e. quae auris pudica audire non vult, quia rem vulgarem et naturalem proprie et directe indicant. — Res igitur seu idea ista vel plane omittenda est, quod saepe fieri licet, vel, si minus licet, vocabulis utendum est, quae istam ideam tecte indicent: quod fit generali modo h. e. vel uno vocabulo generali, v. c. *natura* ap. Cicer., vel generali descriptione s. periphrasi, v. c. *ire, quo saturi solent; pars corporis, qua sedemus; pars, qua viri sumus* etc. Et, quo tectius ista res indicatur, modo e contextu quodam modo intelligatur, eo suavius dici creditur. — An tamen medici semper istis similibusque vocabulis propriis supersedere possint, dubito. Ac profecto ipsas has res earumve ideas non turpes esse manifestum est, nec nos eas pro turpibus haberemus, nisi mos et educationis ratio quaedam ita sanxisset. Neque ita vocabula ipsa pro turpibus haberemus, nisi vel mos iis aliquam turpitudinis maculam adspersisset vel nos eorum vocabulorum plerumque puderet, quae plebis, quam vulgo contemnere solemus, ore celebrari solent. Mori tamen, quicunque sit, cedendum esse per se patet: nam morem negligere saepe turpitudini ducitur. Ac vel hinc istis vocabulis, quae vulgo obscoena vocantur, abstinendum esse apertum est. — Hinc quoque rhetores metaphoram jubent a rebus honestis duci omnemque in ea turpitudinem vitari, v. c. Cic. Orat. III, 41 ait: *Nolo dici morte Africani castratam esse rempublicam. Nolo stercus curiae dici Glauciam.* Est genus *euphemismi* sic vulgo dicti.

XII) *Vitandis iis vocabulis, quae rem ingratam proprie indicant, et commutandis cum suavioribus* h. e. cum iis,

iis, quorum ideae aliquid suavius continent. Dicitur vulgo haec ratio dicendi *euphemismus*.

Huc inter alia pertinent haec:

1) quando de morte, cujus idea hominibus vulgo terribilis, saltem ingrata, est, ita loquimur, ut ideae isti aliam ideam substituamus: v. c. *beatus tuus pater* pro *mortuus; vivere desiit, ad deum abiit, passus est aliquid humani* etc. pro *mortuus est*: sic *si quid ei acciderit* pro *si mortuus, si interfectus, fuerit*. Suavius est utique feminae, cujus maritus in bellum proficiscitur, quando illi dico: *si quid acciderit marito tuo* etc. vel *potest enim ei aliquid humani accidere*, quam cum dico: *si maritus tuus occisus fuerit* vel *potest enim is occidi*: nonne illa idea est suavior vel tolerabilior? Sic nostri: *wenn Gott über ihn gebiethen, ihn zu sich nehmen, sollte* etc. pro *wenn er sterben, umkommen, sollte*. Illud est humanius et suavius.

2) quando de inimicitiis alicujus loquimur, in primis, quando alicui in memoriam revocamus inimicitias, quas vel cum aliis vel nobiscum habuit. Nemo hanc memoriam libenter repetit: si tamen repetenda est, tecte facere solent homines venusti. Quam tecte Cicero ad Crassum scribens mentionem facit inimicitiae, quae inter utrumque fuit, ad Div. V, ep. 8 §. 2 *multa varietate temporum interruptum officium cumulate reddidi*: et §. 3 *Neque mehercule unquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit: sed quaedam pestes hominum laude aliena dolentium et te nonnunquam a me alienarunt et me aliquando immutarunt tibi*. Quam leniter ideam inimicitiae pristinae ingratam exprimit verbis: *te nonnunquam a me alienarunt, et me tibi aliquando immutarunt!*

3) quando alicui aliquid denegamus vel aliquid ab eo nobis oblatum accipere recusamus, hocque ita facimus, ut ille aegre ferre non possit. Sic nostri venustiores munus recusantes malunt dicere *Ich danke ergebenst, bin sehr verbunden* (scil. *für das Anerbiethen*), vel, si cum longe inferiori loquuntur, *es ist gut*, quam *ich will es nicht haben, behalten Sie, behaltet es selbst*. — Sic prisci venustiores (non omnes Latini; nam haec venusta forma loquendi non ad linguam universam pertinet: ut nonnulli credere videntur) dicebant *recte, benigne*. Si quis v. c. proficiscens aliquem interrogabat, an sibi epistolam ad aliquem credere vellet, interrogatus, si literarum nihil dare vellet, respondebat; *recte* pro *nolo*: pro-

prie vero *recte* significat hic *recte facis, quod me interrogas, placet mihi tua humanitas* etc. — Terent. Eun. II, 3, 50 Chaerea narrat, se cum cognato quodam invitum esse locutum, quia interim virginem vix visam amiserit, et ait: *Dum haec dicit* (cognatus), *abiit hora: rogo, num quid velit: Recte, inquit: abeo.* In verbis postremis *rogo num quid velit: recte, inquit,* inest duplex euphemismus: a) *rogo num quid velit* h. e. *ich frage ihn, ob er noch etwas befehle* dictum est pro *abire parabam:* quia, qui ab aliquo abire festinant, sic solent loqui: *haben sie noch etwas zu befehlen? verlangen sie noch etwas von mir?* etc. b) deinde *Recte* respondebat ille cognatus pro *Nihil*, ut nostri interdum inferioribus dicunt: *Es ist gut* pro *ich habe weiter nichts zu sagen*: prius posteriori esse humanius dictum, sponte liquet. — Sic *benigne* ap. Horat. I, ep. 7, 16 Calaber hospitem, ut edat, rogat: *Vescere sodes*: Hospes respondet: *Iam satis est:* Calaber pergit: *At tu quantum vis tolle:* Hospes respondet: *Benigne* h. e. *Nolo*: at proprie est *benigne facis, benignus es, quod me rogas, magnam habeo gratiam.* — Ibid. v. 61 Vultejus Mena a Philippo ad coenam vocatur, sed respondet: *benigne*, quo verbo indicat, se nolle venire: dictum ergo est pro *Non veniam*, sed humane. Verba sunt: *Ad coenam veniat. Non sane credere Mena* (se ad coenam a Philippo tam nobili viro vocari): *Mirari secum tacitus. Quid multa? Benigne, respondet.* Tum Philippus: *Neget ille mihi?* e quibus verbis clarum est, *benigne respondet* dictum esse pro *recusat venire, negat se venturum, dicit se nolle venire ad coenam.* — Sic ap. Plaut. Menaech. II, 3, 30 ait invitatus quidam: *bene vocas, magna gratia est* pro *non veniam*, ut nostri *ich danke ergebenst, vielmals* etc. Proprie vero est: *bene facis, cum me vocas et pro hac benevolentia magnam habeo tibi gratiam.* — Sic et Graeci venustiores (non omnes Graeci; neque enim hoc ad linguam graecam per se referri debet) dicebant: καλῶς; sic ἐπαινεῖν τὴν κλῆσιν proprie *laudare vocationem*, s. *invitationem ad coenam* dicitur de recusantibus Xenoph. Sympos. I §. 7, quod simile est Latino *gratiam habere, dicere recte* etc. — Pertinet huc ex Cic. Or. II, 69 supra n. 8 allatum dictum Siculi illius, qui patronum causae stultum, sibi a praetore datum, his verbis repudiavit: *Quaeso, praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis* pro *hunc patronum nolo accipere*; proprie vero est: *da hunc patronum adversario meo: nam deinde mihi non opus erit patrono; quia tum sine patrono vincam.*

4) quando

4) quando in reſpondendo veram cauſam aliamve rem, quia ingrata erit interroganti, reticemus et generali reſponſione defungimur: v. c. ap. Terent. Hec. III, 2, 20 mater quaerit ex filio: *Quid tu igitur lacrymas? aut quid es tam triſtis?* filius reſpondet: *recte, mater;* h. e. *nihil eſt, mater*, ut noſtri *Es iſt nichts, es iſt gut,* ſi veram cauſam dicere vel directe reſpondere nolunt.

5) quando tecte aliquem reprehendimus: de qua re ſupra n. VIII.

XIII) *Novitate elocutionis.* Omne novum placet: omne vulgare et nimis notum taedio eſt et minuit attentionem auditorum et lectorum. — Sed illud non ita intelligendum, ut ubique novitati elocutionis ſtudere debeamus: hoc enim non fieri poteſt. At ſaepe tamen fieri poteſt. Nec difficile hoc puto eſſe ſub his conditionibus 1) ſi ſimus ingenio praeclaro et animo generoſo inſtructi: 2) ſi ſententiam plane et ex omnibus partibus intelligamus: 3) ſi verborum ſingulorum vim accurate teneamus atque ita ſciamus, utrum ſententiam exprimant recte, nec ne: 4) ſi juſta vocabulorum recte intellectorum copia inſtructi ſimus, ut e multis aptiſſima quaeque eligere poſſimus: 5) ſi non ſimus ea ſuperſtitione infecti, ut credamus, hanc vel illam ſententiam non niſi iis verbis, quibus Cicero aliusve vir magnus expreſſerit, exprimi debere vel non meliorem veſtem accipere poſſe, quam vel Cicero vel alius priſcorum illi circumdederit. Qui v. c. verba et ſententiam recte intelligit, is, ingenio adjutus, facile multa verba, quae Cicero non junxit, jungere poteſt, quia ſibi conveniunt et eandem ſententiam exprimunt, atque adeo novas ſententias deinde invenire. At, qui vel ſententiam vel vocabulorum vim non accurate tenet, ac, quae vocabula ſibi conveniant, neſcit, ſed tantum eorum conjunctionem e Cicerone novit, quod dicitur vulgo *ex uſu loquendi diſcere*, is nullam aliam phraſin, niſi quam apud Ciceronem legit, uſurpare audeat. At nonne hoc eſt priſcos nimis ſuperſtitioſe imitari vel

potius agere more puerorum, qui de rebus nil dicunt, nisi quod pater de illis dixerit, non aliud vocabulum proferunt, quam quod pater protulerit? Multas sane novas similitudines, praeter eas, quae apud priscos occurrant, hodie proferri posse quis neget? modo aptae sint reique conveniant: quamquam etiam multa, quae prisci dixerunt, hodie pro novis haberi usurparique possunt, quia paucis nota atque ita multis nova sunt. — Novitas autem illa elocutionis commendanda est in primis 1) in *proverbiis*, ne ea ubique prisco habitu proferantur 2) in similitudinibus 3) in exemplis 4) in tropis 5) in verbis.

XIIII) *Variatione sententiarum et verborum*, quae novitati illi saepe vicariam operam praeclare praestat. Omnis variatio delectat, non modo ciborum, sed etiam idearum et verborum. Aeque pauper est is, qui eandem ubique sententiam profert et iisdem ubique verbis exprimit, quam qui quotidie eadem se veste conspiciendum praebet. — Debemus igitur sententias varie exprimere, modo negative modo affirmative, modo per interrogationem modo sine ea, interdum propriis interdum tropicis vocabulis, modo per hanc modo per illam vocabulorum structuram: et in tropis etiam variatione utendum, ut v. c. in metaphora similitudo rei arcessatur modo ab hoc modo ab illo floris genere etc. — Copia verborum hic debet ad manum esse, ut e multis modo haec modo illa eligamus.

V. c. quando dico: *Quamquam, qui perspicue loquitur, valde laudandus est, tamen is, qui simul suaviter loquitur, magis laudandus est*, parum suavis est oratio, quae suavior fiet variatione, v. c. cum dico: *Quamquam, qui perspicue loquitur, valde laudandus est, tamen is, qui cum perspicuitate suavitatem orationis conjungit* (*conjungere scit* vel *qui simul suaviter loqui novit*) *majori laude dignus est censendus*: vel *tamen, qui cum ista perspicuitate suavitatem orationis conjungere sciat, eum majori laude dignum esse constat, quis neget?* etc. — Sic dicens: *Virtutis amantes quisque laudat: vitiorum aman-*

amantes nemo laudat: quomodo enim laudari potest, qui ipse laudanda agere non vult? parum suaviter loquitur: suavius dicet v. c. ita: *Virtutis amantes quisque laudat: vitiorum studiosis nemo laudem tribuit* etc. At verba: *quomodo enim laudari potest, qui ipse laudanda agere non vult*, manere debent, ut oppositio *laudari* et *laudanda agere* non vult clarius elucescat. Potest et ita variari: *Qui virtutem amat, is laude hominum frui solet, quae contra vitiorum studiosis deesse solet* vel *at vitiorum studiosi illa carent* etc. Variatio est multiplex, v. c. pro *amoris causa*, *propter amorem*, *ob amorem* dici potest *amore ductus*, *incitatus* etc. cf. supra P. I cap. 8 de *variatione*, S. 10 p. 372 ff., quae late ibi tractata est. — Potest quoque interdum in collocatione vocabulorum variari, v. c. interdum *is* praeponitur τῷ *qui*, interdum postponitur, v. c. *eos, qui literis operam dant, semper amo*, et *qui literis operam dant, eos semper amo.* Sed haec variatio ordinis verborum non nisi interdum permittitur, h. e. quando usus ordinis fixus, perspicuitas, gravitas etc. non offenditur vel in re vulgari.

Interdum tamen variatione vocabulorum uti non licet: v. c. 1) quando alia vocabula non habemus ad rem exprimendam: v. c. *consul dixit dictatorem*; *literae mihi sunt redditae* etc. Quid pro *dixit* et *redditae* dicas? Nisi forte velis dicere *dictator factus est* omissa consulis idea, et *literas accepi*: ubi tamen contextus ratio consulenda. Hinc Cicero non culpandus videtur, qui ad Div. XI, ep. 16 in. dixerit: *epistola reddita sit*, et post tres versus: *epistolae tibi reddendae*, et interjectis iterum duobus versibus: *non loco redditae.* Injucundior foret haec repetitio, si in eadem sententia esset. Sic Liv. XXX, 33 non proc. ab in. *Hannibal — elephantos instruxit*, et, cum deinde de cetera acie loquitur, post sex versus iterum usurpat *instruxit*: sed et haec repetitio toleranda, cum post sex versus demum fiat. Retulit haec duo loca Cel. Ernesti ad gratam negligentiam. 2) quando gravitas postulat: v. c. in oppositione, *Nec prosunt domino, quae prosunt omnibus artes* Ovid. Met. I, 523 etc. Dictum hac de re est supra in cap. de *gravitate* S. 3 n. 30, et dicetur infra etiam aliquid de *vitanda repetitione* ejusdem verbi n. 21.

XV) *Genere scribendi non affectato. Affectatum* est *nimis studiose quaesitum*: et hoc indicat res et verba non bene convenire materiae. *Non affectatum dicendi et scribendi genus est*, quando ita dicimus et scribimus, ut

ut natura materiae poſtulat, v. c. *tenuiter* de rebus tenuibus, *magnifice* et *ornate* de rebus magnis et ornatu dignis. — Affectato igitur dicendi ſcribendique genere utimur, quando de rebus tenuibus magnifice et ſublimiter loquimur, quando, quidquid pulchri ſcimus vel ſcire nobis videmur, v. c. epitheta poetica vel otioſa, v. c. *lac album*, rara vocabula, itemque deſcriptiones locorum, rerum etc., ſententias acutas, tropos, figuras, v. c. exclamationes etc., id ubique ac propterea plerumque inepte et alieno loco ponimus, omninoque ita loquimur aut ſcribimus, ut auditor aut lector facile animadvertat, nos *voluiſſe videri pulchre ſcribere:* quod lectori et auditori ſemper moleſtum eſt. Qui *vult videri* pulchre ſcribere, is nec *videtur* pulchre ſcribere nec *ſcribit pulchre.* Lector vel auditor vult pulchritudinem ipſe ſentire ac ſponte de ea judicare: non ab oratore vel ſcriptore moneri impellique ad ſentiendam. Qui ſtudet videri pulchre dicere et ſcribere, is videtur auditori vel lectori ſucclamare: *Lauda me et admirare.* Id quod ſemper eſt arrogantis et ſibi nimium confidentis. Pulchritudo vera ſponte ſe ostendit ac ſponte placet; nec opus habet, ut digito monſtretur: velut forma virginis vere pulchra mox animadvertitur. Huc pertinent in primis acute dicta: quae ſi quis ita profert, ut ipſi placere videantur, vel ita, ut primus laudet aut riſu hilarive fronte excipiat, omnem, quam habebant, pulchritudinem ac ſuavitatem illa ſtatim amittunt; quia audientes, qui liberum arbitrium ſibi poſtulant, ſibi imperari, quid judicare debeant, arbitrantur. Deinde puerile eſt ubique ornatum adhibere: indicat enim, te non diu diſciplinam magiſtri reliquiſſe, te judicio carere etc. — *Affectatus* ſermo plerumque naſcitur 1) ex ambitione ſ. vanitatis ſtudio vel etiam ex arrogantia 2) ex inopia judicii 3) ex inſcitia rei, quae tractatur; omninoque e defectu doctrinae accuratae. Nonnemo rem nimis auget et ornat, quia majorem non novit atque

que ita illam pro omnium maxima habet. 4) ex cognitione vocabulorum non accurata. Multi utuntur affectato sermone, ita, ut hoc nesciant: putant, se recte atque adeo praeclare loqui, quia sic didicerunt. Hinc 5) in primis venit ex institutione magistrorum multorum perversa, qui prius de pulchra latinitate, de ornate scribendo, ut loquuntur, quam de recte scribendo dicunt, tanquam recte scribere sit nimis puerile vel nimis facile ac per se discatur; atque adolescentes ad pulchre scribendum, non ad pulchre cogitandum, impellunt, tanquam *cogitare* non ad scribendum sit necessarium sed tantum ad philosophum proprie sic dictum pertineat. Omnes homines natura ducuntur cupiditate pulchritudinis atque ita pulchre loquendi et scribendi. Iam, si adolescens pulchre scribere ac loqui ante discit et studet quam pulchre cogitat, nonne ista pulchritudo, in meris verbis, iisque raris, tropicis ac sine sensu pulchritudinis rerum exquisitis constans, sit coacta et affectata necesse est? Legunt vulgo Ciceronem, pulchre quidem scribentem: at sententiam ejus ac contextum idearum negligunt, obliviscuntur, ac saepe ne intelligunt quidem. Verba sola, utcunque intellecta, usurpare in omni contextu gaudent. Potest interdum in eorum verbis nonnullis vera inesse pulchritudo, si ideae pulchrae sunt: at, quia nimis condensantur istae veneres, molestae fiunt et affectationi propinquae. Aromata sunt suavia; at nimia eorum multitudo in cibis est taedio. Matrona honesta ornat se, at modice et apte, et ejus forma placet: meretrix nimium ornatum affectat, quia virtutibus suis diffidit nec pulchritudinem suam sine illo satis declaratum iri putat.

Venit hic in mentem *gratae negligentiae* in scribendo, quam sunt qui commendent. Dubius sum, quid de ea sentiam, quia in vocabulo *negligentiae* videtur esse ambiguitas. Omnis vera negligentia est vitium, indi-

indicatque lectorem ab scriptore, auditorem ab oratore, contemni; et tum opponitur diligentiae, quae non satis commendari potest. Sed interdum videtur aliquis negligens esse, comparatus cum alio nimis ornato h. e. cum eo, qui ubique ornatum, quemcunque novit, adhibet, et qui vocari possit nimis diligens, nimis accuratus, quod semper vitium est: quemadmodum matrona honesta, accurate vestita et ornata, possit vocari negligens prae meretrice nimis ornata: quia neglexit hunc nimium ornatum. Si sic grata illa negligentia intelligatur in scribendo, facile assentior: it., si per gratam negligentiam intelligatur *simplicitas* (das Ungekünstelte), quae *arti* opponitur. — At videtur vocabulum *gratae negligentiae* vulgo usurpari ad defendendos scriptores priscos, in primis Ciceronem et Caesarem, quos interdum negligenter h. e. vitiose scripsisse non negari potest. Vera autem negligentia nunquam grata erit intelligentibus et gustum habentibus: ac forsan per eam priscos non defenderemus, nisi magna observantia erga eos teneremur vel didicissemus a magistris nostris, priscos ab omni vitio, quo possent, defendendos esse. — Commendavit etiam Cel. Ernesti *negligentiam gratam* in Opusc. Phil. p. 126 et affert repetitionem multorum vocabulorum, quam ad gratam negligentiam refert: quam tamen partim vitiosam partim vel ob gravitatem vel ob defectum alius vocabuli necessariam fuisse crediderim, ut et ex supra dictis et ex infra dicendis apparere puto. Omnino suaserim tironibus, ut magis diligentiam quam negligentiam sequendam statuant. Loca ab Ernestio ad confirmandam gratam negligentiam infra memorabo, ubi agetur de *vitanda repetitione ejusdem vocabuli.*

XVI) *Aequali scribendi genere;* quod ad proxime praecedens quodam modo pertinet. Sed *aequale genus scribendi dicendique* non ita intelligendum, ut per totam ora-

orationem ac librum vel magnifice vel tenuiter ſcribere debeamus: nam nulla eſt oratio, nullus liber, in quo non interdum graviter, magnifice ac ſublimiter, interdum tenuiter dicendum ſit: nam modo narramus, modo docemus, modo affectus hominum excitare ſtudemus. Sed aequale dicendi ſcribendique genus conſtat in eo, ut characterem ſingulis dicendi generibus proprium ſervemus; nec verba vel modos rem tradendi ex alio in aliud genus transferamus. — Male v. c. deſcriptiones ac ſimilitudines uberiores et crebriores, quae ſunt poetis propriae, transferas in hiſtoriam: male vocabula rara et poetica, v. c. *altitonans*, *horriſonus* etc., it. exclamationes in hiſtoria uſurpes. — Sic contra narratio ſimplex hiſtoricorum h. e. artificio carens non convenit poetis. Genus dicendi poeticum iterum in ſpecies quasdam ſe dividit: aliud eſt dicendi genus in odis, aliud in fabulis, aliud in epicis carminibus ſcribendis. Haec genera non confundenda ſunt. Sic orator aliis ſimilibus utitur quam poeta, et alio modo tractat, et rarius ipſa adhibet. Ridiculus eſt orator vel ſcriptor, ſi poetarum epicorum more repente aſſurgit et ſtatim deinde humilia verba profert, tanquam Davus in Comoedia loquatur. — Haec inaequalitas oritur ex iisdem fontibus, ex quibus affectatum genus dicendi provenire diximus: praeterea e collectaneis quibusdam, ut vocantur. Colligunt nonnulli ex omnibus ſcriptoribus, quidquid praeclari ibi reperiunt vel quidquid praeclari inveniſſe credunt: ac, ſi quid ſcribunt, eo confugiunt, et inde rapiunt, quidquid inveniunt. Sic facile fit, ut Virgiliana commiſceantur cum Terentianis, Ciceronianis etc., verba ſervi cum verbis ſapientis et docti etc. Melius eſt, quae legeris, in ſuccum, quod ajunt, convertere tibi proprium, more apum, quae e florum ſuccis efficiunt ſuccum ſuum h. e. *mel.* Quis mel guſtans novit, unde apes illud congeſſerint? Sic, quaecunque legimus, ita debemus concoquere, ut deinde

inde pro nostris habeantur. Id quod facile est, modo nihil dicas, quod non accurate intelligas.

XVII) *Vegeto scribendi et dicendi genere* h. e. tali, quod lectorum et auditorum attentionem excitet: id quod in primis opus est, si oratio vel liber est paulo longior aut materia paulo tenuior ac siccior. Nam *in opere longo*, ait Horatius, item *in tenui*, *fas est obrepere somnum*. Sed unde hoc consequimur? Maxima ejus pars debetur naturae, educationi et doctrinae, conventus hominum non fugienti. — Adjuvatur illud multis rebus, quas hic recensere non possumus; v. c. 1) *epithetis* descriptionem rei continentibus; sed haec non otiosa esse debent: v. c. Cic. Senect. 15 *terrae natura delectat*: *quae cum gremio mollito ac subacto semen sparsum excepit*, *primum id occaecatum cohibet*: — *deinde* — *elicit herbescentem ex eo viriditatem* etc. Totus locus est suavis; additur hic *mollito ac subacto*, deinde *sparsum*, *occaecatum*, *herbescentem*. 2) omnino *descriptionibus* rei, efficientibus ut ipsa oculis fere subjiciatur: de quibus mox. 3) *acute dictis*, de quibus infra. Nihil magis attentionem excitat. 4) *interrogationibus* et *exclamationibus*, ubi tamen videndum, ut aptae sint reique conveniant. 5) metaphora pulchra. Omnis metaphora, si a re sensibus subjecta sumta est, excitat attentionem in re subtili diu audienda. Nam, quidquid audire vel videre videmur, id mentem magis nostram ferit, quam quod cogitando consequimur. — In primis delectat *metaphora suavis*, ut vulgo non satis quidem accurate loquuntur, h. e. *in qua inest suavis imago* s. *quae a re suavi ducta est*, v. c. *a segete*, *vere*, *floribus* etc. v. c. *flos aetatis* etc. — Placet etiam metaphora a re grandi ducta: v. c. *vallum aristarum*: sic Cicero Senect. 15 loquens de segete: *et contra avium minorum morsus munitur vallo aristarum*. — Maxime tamen omnium placet attentionemque excitat et recreat metaphora, quando rebus inanimatis vitam vel adeo vocem et actio-

nes

nes animalium aut hominum tribuit: v. c. *somno oppressus*, de eo, cui somnus obrepit: *somno victus*, de eo, qui, postquam diu somno restitit, tandem dormire cogitur: *somno vinctus*, de eo, qui ita dormit, ut non facile excitari possit. Hic consideratur *somnus* ut homo, qui aliquem inimicum *opprimit* h. e. *repente invadit*, *vincit* h. e. *superat*, et *vincit* h. e. *ligat*. — Sic Cic. Nat. Deor. II, 33 *quippe quae* (terra) *gravidata seminibus omnia pariat et fundat ex sese, stirpes amplexa alat et augeat, ipsaque alatur vicissim a superis externisque naturis*. Cui haec legenti somnus obrepere possit? *gravidata*, *pariat*, *fundat*, *amplexa* etc. Omnia praeclara et suavia. — Senect. 15 seges dicitur *niti sich aufstemmen*, et *adolescere*. Verba sunt: *quae* (viriditas herbescens i. e. seges) *nixa fibris stirpium sensim adolescit, culmoque erecta* etc. Ac paulo post *vitis* dicitur *serpens* etc. — Sic *seges* dicitur *laeta:* sic *flos* dicitur *mori:* sic *agri* dicuntur *sitire* etc. *Fontes sitiunt* dixit Cicero ad Q. Frat. III, 1 med.: et *venias ad sitientes aures* ad Att. II ep. 14 in. — At parcius tamen ita prosaici: crebrius poetae, quibus nihil frequentius; v. c. *cymba gemit*, *tecta surgunt* ap. Virgil.: it. *vino* vel *somno fallere curas* pro *oblivisci* Horat. Serm. II, 7, 114: sic *currus non audit habenas* Virg. Georg. I, 514. Verba sunt: *Fertur equis auriga neque audit currus habenas.*

XVIII) *Descriptionibus rerum suavibus* v. c. *montium*, *regionum*, *bestiarum*, *actionum*, *permotionum animi* etc. in primis *naturae*: v. c. Cic. Senect. 15 describit *segetem crescentem:* cf. Nat. Deor. II, 33 in. et cap. 47 ss., quae plena sunt descriptionum suavissimarum, v. c. cap. 47 *Jam vero vites sic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque se ita erigunt, ut animantes* etc. Ibid. *Jam vero alia animalia gradiendo, alia serpendo, ad pastum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu et dentibus ipsis capessunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate ros-*

trorum: *alia ſugunt*, *alia carpunt*, *alia vorant*, *alia mandunt*. Et plures ſunt capp. ſeqq. de ſingulis animalibus: at uberior eſt deſcriptio hominis a cap. 54 ad cap. 61: ubi de ſingulis ejus partibus dicitur, et tota quidem ſuaviſſima, ut cap. 56 *ſenſus autem*, *interpretes ac nuntii rerum*, *in capite*, *tanquam in arce*, *mirifice ad uſus neceſſarios et facti et collocati ſunt*. *Nam oculi*, *tanquam ſpeculatores*, *altiſſimum locum obtinent*: *ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere*. *Et aures cum ſonum percipere* etc.: cap. 57 in. *quae* (natura) *primum oculos membranis tenuiſſimis veſtivit et ſepſit*: *quas primum perlucidas fecit*, *ut per eas cerni poſſet*; *firmas autem*, *ut continerentur*. *Sed lubricos oculos fecit et mobiles*, *ut et declinarent*, *ſi quid noceret*, *et adſpectum*, *quo vellent*, *facile converterent*. — *Munitaeque ſunt palpebrae tanquam vallo pilorum*, *quibus* —, *ſi quid incideret*, *repelleretur* etc. Sed totus locus eſt perlegendus. — Omninoque nihil ſuavius natura, ut, qui ejus rationem accuratius cognoverit, is nullo negotio ſuaviter ſcribere poſſit: nam nulla fere eſt materia, ubi non vel ſimilitudo aliqua vel vocabulorum multitudo a natura arceſſi et uſurpari poſſit. Orator, cui natura ignota eſt, plerumque haeret in ſpinis et jejune ſcribit ac dicit. — Nec modo in Cicerone ſed etiam in Caeſare, Livio, maxime in poetis, ut Ovidio, Virgilio, egregiae ſuaviſſimaeque reperiuntur deſcriptiones rerum. Animi permotionum deſcriptiones innumeras habent Ovidius et Virgilius, v. c. Aen. I eſt deſcriptio *irae Junonis* et *Neptuni*: *amoris*, *irae ac furoris* Didonis Aen. IIII etc. Cujusmodi deſcriptiones qui poſſit ſine attentione ac ſine voluptatis ſenſu legere, ferreus ſit neceſſe eſt.

XVIIII) *Jocis apte adhibitis*. Qui in jocando placere vult, debet ingenio uti praeclaro et cognitione animorum humanorum inſtructus eſſe. Riſum movere facile eſt: at apte jocari non cadit in quemque.

Joci

Joci debent eſſe

1) *liberales* ſ. liberali homine digni h. e. non modeſtiam et religionem laedentes. Exſecrandus eſt, qui alios virtutis impenſis, ut ſic loquar, delectare gaudet. Rejiciendi ergo omnes joci, in quibus, quidquid ad ſacra et virtutes pertinet, deridendum propinatur. Peccarunt hic Ariſtophanes et Plautus, non item Terentius, Cicero etc.

2) *rei convenientes:* non igitur, quidquid in buccam venit, effutiendum eſt, licet modeſtiam et virtutes non offendat.

3) *non vulgares* h. e. plebi non nimis notae: debent habere novitatis aliquid.

4) *acuti*, et tamen ſimul tales, ut *non quaeſiti* videantur. Quod utrumque conjungere non facillimum eſt. *Acuti* h. e. in quibus aliquid reconditi latet, non cuivis ſtatim apertum ſed tantum prudentioribus et urbanioribus. Placet enim acumen ingenii. De *acute* dictis ſeparatim dicetur, quia non omne acute dictum jocus eſt. *Non quaeſiti* videri debent h. e. tales eſſe debent, ut ſtatim in mentem veniſſe videantur. Ergo debet exercitatus eſſe in acute dictis, qui acute jocando placere vult. Aegre ferimus, ſi quis jocum profert, quem diu et diligenter excogitaſſe videtur: quia tum videtur placere velle, quod moleſtum eſt. Homines volunt videri ſponte riſiſſe, et ridentes ob jocum magis placent ſibi propterea, quod acumen ingenii in joco intellexerint, quia ſic acute cogitaſſe videntur, quam iis is placet, qui jocando acumen ſui ingenii oſtendit.

5) *parci.* Quo crebriores ſunt joci, eo magis vulgares fiunt. Qui nimis crebro jocatur, fit homo ridiculus. Peccavit hic Cicero ingenio interdum abundans, qui aliquando propterea *ridiculus conſul* appellatus eſt. Joci ſunt genus aromatum orationis. Sed nimis crebrum uſum aromatum ſtomachus faſtidit. — Ceterum de *jocis* legi poteſt Cicero Orat. II, 54—71 et Quintil. VI cap. 4 totum.

XX) *Acute dictis*, ſive per jocum ſive ſerio adhibeantur. — *Acute dicta* ſunt ea, quae non ſtatim a quolibet intelliguntur, ſed aliquid reconditi atque ita non a quovis exſpectati continent. — Vocabula *acutus* et *acumen* proprie de cuſpide, de gladio, cultro, ſimilibusque inſtrumentis dici notum eſt, quae dicuntur *acuta eſſe* ſ. *acumen habere*, quando non in ſuperficie ſeu ex-

tremitate rerum, quas petunt, haerent, sed alte penetrant: quod si non possunt, dicuntur *obtusa* esse. Sic *mens obtusa* est, quae rei externam tantum faciem cogitare et videre potest: *acuta* vero *mens* s. *acumen mentis* dicitur, quando mens in rem ipsam penetrat cogitando vel altius quam mens aliorum, et in ea plura videt atque observat quam mens aliorum multorum, v. c. causam aliquam tectam vel causarum causas, it. consilia et artes hominum callidorum etc. Talis igitur mens dicitur *acuta esse* et *acute moveri* i. e. *cogitare:* nam cogitationes ejus penetrant alte, atque ita ab hominibus, quorum mens non aeque alte penetrat sed in externa rerum facie moratur, perspici non facile vel non statim possunt. — Facile hinc intelligitur, *acumen* de cogitando quidem, non vero de loquendo, proprie dici posse, ut adeo *acute dicta* proprie falso ita dicantur: verba enim non alte penetrant in rerum intimam rationem et naturam sed cogitationes tantum. Quia tamen, qui acute aliquid cogitat, id dicendo declarat, et *acute cogitata* non nisi *dicendo* apparere possunt: hinc mos invaluit, ut homines, qui in eligendis vocabulis non semper satis accurati sunt, eos, qui acute cogitata proferrent, dicerent *acute dicere*, quemadmodum ii, qui res sublimes recte eloquerentur, dicebantur *sublimiter dicere*, *sublimitate orationis uti*. Hinc *acute dicta* saepe occurrunt. Proprie igitur *acute dicere* per quandam dicendi brevitatem dicitur pro *acute cogitata dicere* s. *proferre*. — *Acute* itaque *loqui* est ita loqui, ut, qui te audit, non statim mentem tuam intelligat, sed inexspectati aliquid audiat, quod tamen rei conveniens et aptum verumque esse deinde animadvertit et sentit. Omne *acutum* in dicendo est inexspectatum, at simul rei conveniens et verum. Ergo non omne inexspectatum pro acute dicto habendum est: sed et verum reique conveniens simul sit necesse est. Placere autem hominibus *acute dicta* per se patet, quia mens humana talis

talis vulgo eſt, ut magis gaudeat, ſi quid intellectu difficile intellexit et conjectura aſſecutus eſt, quam, ſi quid facile intellectu audit et intelligit: id quod e ſtudio hominum vulgari aenigmata audiendi et ſolvendi apparet: nam; quo difficiliora ſunt aenigmata, eo libentius audiunt; nec quidquam ſtudii remittunt in illis ſolvendis. — At non nimis crebra eſſe debent *acute dicta*, cum ob cauſam ſupra in *ſententiis* P. II c. 2 ſect. 3 n. VI allatam, tum quia mentis aciem auditorum et lectorum nimis intendunt ac tandem fatigant, et praeterea, quia omne venuſtum nimia frequentatione invenuſtum fieri et taedium creare ſolet. Omninoque in acute loquendo magno ingenio judicioque opus eſt, ac ſimul cognitione animorum humanorum, ut non antea in acute loquendo felices nobis videamur quam certo ſciamus, ea, quae acute dixerimus, omnium prudentium plauſum tuliſſe. — *Acute dicta*, quae melius *ſcharfſinniges* h. e. *ſcharfdenkendes Reden* (quia *Sinn* olim pro *Verſtand* uſurpabatur) quam *witziges* (a *wiſſen*) *Reden* a nobis dicuntur, poſſunt dividi in *minus* vel *magis acute dicta*, prout ad ea et proferenda et intelligenda vel majori vel minori ingenii ac doctrinae copia opus eſt. — Interdum vel acutiſſime dicta famam amittunt et contemnuntur, ſi quidem in vulgus et in omnium notitiam abeunt omniumque ore frequenter uſurpantur: id quod in multis videmus proverbiis fieri, quae vilia ſunt, quia proverbia ſunt. — *Acute* tandem *dicta*, ſi vix ac ne vix quidem intelligi poſſunt, omni ratione ſunt vitioſa, quia offendunt perſpicuitatem, primariam ſcribentis dicentisque virtutem.

Plurima vel potius innumera forſan *genera* ſunt *acute dictorum*. Quis ſingula novit? quis recenſere poteſt? Ac forſan indies nova cuduntur. Equidem *ſeptem* genera enumerabo: nam non omnem luſum verborum inanem, qui interdum etiam a nonnullis inter acute dicta numeratur, afferre poſſum.

A) *Primum genus est*, *quando specie repugnantia profero* s. duas ideas sibi contrarias ita conjungo, ut propter contextus reique rationem nihil repugnantiae insit. Dicuntur haec vulgo *oxymora;* v. c. cum dico: *dives hic est pauper*, scil. quia divitiis non fruitur, atque ita a paupere non diversus videtur; vel de avaro divite: *optat*, *quod habet* i. e. divitias. — Pertinent huc paradoxa illa Stoicorum: *omnem sapientem*, *licet sit pauper*, *tamen divitem*, *et*, *licet sit servus*, *tamen regem esse* etc. Pertinet huc illud e Cicerone: *cum tacent*, *clamant*; it. *stulta sapientia* de eo, cujus sapientia nihil prodest. Huc pertinet Flor. II, 6 §. 27 acute dictum de Fabio Cunctatore: *qui novam de Hannibale victoriam commentus est*, *non pugnare:* Martial. VIII, 11 *nubere uxori*, quod indicat *ejus imperio obnoxium esse.* Verba sunt: *Uxorem quare locupletem ducere nolim*, *Quaeritis? uxori nubere nolo meae:* quod acutius est quam cum Ovid. Met. VIIII, 761 Iphis puella, cui pater, quia pro mare habebat, virginem desponderat, ait: *Pronuba quid Juno*, *quid ad haec*, *Hymenaee*, *venitis Sacra*, *quibus*, *qui ducat*, *abest*, *ubi nubimus ambae?* dicit: *abest*, *qui ducat* i. e. *deest vir*: *ubi nubimus ambae* i. e. *nos ambae sumus feminae*: nam *ducere* est virorum, *nubere* feminarum. Acute et hoc dictum quidem est, at sensus vulgaris inest, ut magis lusus vocabulorum speciosus sit. Add. Ovid. Met. VII, 604 *mortisque timorem Morte fugant.* Plenus est Ovidius; v. c. Heroid. XIIII, 105 *eadem sequerisque fugisque*, *Tu tibi dux comiti*, *tu comes ipsa duci.* Sed haec omnia, si proprie intelligerentur, vere sibi repugnarent: at alterutra idea, sive sit subjectum sive praedicatum, seu alia sit idea adjecta, non ita sumitur, ut id, quod esse dicitur, vere sit, sed ut tantum esse *videatur:* ut itaque, si vere loquimur, sit non nisi lusus vel fallacia vocabulorum. V. e. *dives hic est pauper* dicitur pro *videtur pauper esse* s. *est pauperi similis*: *sapientia hominis stulta* pro *quae homini videtur esse sapientia*, *non est vera sapientia*, *sed est stultitia*, vel, si vocabulum per jocum retinere velis, est *sapientia stulta* h. e. *nulla.* In hoc: *optat*, *quod habet* est merus lusus vocabulorum, deest veritas: *avarus non optat quod habet*, sed *plus quam habet* seu *plures divitias*, *incrementum divitiarum.* Nec igitur hoc ad oxymora subtiliter referri potest. Referunt huc etiam *otium negotiosum*: sed hic in verborum externa forma, non in ideis, reperitur repugnantia. Nam *otium* hic sumitur pro *vacatione a laboribus status e muneris ratione subeundis*, qui nunquam tales sunt, ut non *alia negotia* quoque suscipere possimus. Cur finitis laboribus

bus statis, hoc est *in otio*, non possimus aliud negotium suscipere? Hoc tum dicatur *otium negotiosum*. Romani senatores certo anni tempore in villas suas excurrebant, quia tum Romae otium erat, h. e. senatus non conveniebat et negotia senatus cessabant. Cur igitur in villis non poterant aliquid agere atque ita *otium negotiosum* habere? At, si *otium* esset *vacatio ab omni labore*, sive muneris ratione sive alia quacunque de causa subeundo, *Müßiggang*, tum plane repugnaret huic *otio τὸ negotiosum*. Ac forsan primus, qui *otium negotiosum* pro *oxymoro* habuit, *otium* ita intellexit, sc. *Müßiggang*. (Cf. p. 664, 4). — Ceterum oxymora caute usurpanda sunt. Dictum de iis etiam supra est cap. 2 de *gravitate* sect. 3 n. XXII p. 659 s.

B) *Alterum* genus est *ambiguitas sententiae* s. *ideae ob vocabulum homonymum*. Sunt scilicet vocabula permulta, quae duplicem (saepe plures) sententiam s. vim habent, *homonyma* dicta, quibus utuntur acute dicturi interdum de industria ita, ut audientes et legentes paulisper incertos relinquant, utram vim cum illis conjungere debeant: quamquam ingenium sagax celeriter vim veram deprehendit, et omnino contextus debet esse talis, ut consilium dicentis et scribentis intelligatur. Interdum ita ambigue loquens a paucis, iisque prudentioribus, intelligi vult. Exempla dabimus. Cicero, cum dixit de Octaviano, *ornandum* et *tollendum esse*, in vocabulo *tollendum* ambigue locutus est. Nam *tollere* potest esse tum *ad honores evehere* tum *interficere*. Octavianus dicitur hanc ambiguitatem sensisse et dixisse, se cauturum, ne *tolleretur* h. e. *interficeretur* Suet. Aug. 12. Cicero autem videri volebat vocabulum priori sensu usurpasse. Sic ap. Sueton. Ner. 39

Quis negat, Aeneae magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem

ubi prius est *interfecit*, posterius est *portavit humeris*. Huc pertinet in primis hoc dictum Ciceronis: *Tertia deducta est.* Serviliae cuidam, quam Caesar aeque ac filiam ipsius Tertiam amabat, cura Caesaris praedium quoddam addictum erat parvo. Quod cum multi mirarentur, Cicero: *quo melius emtum sciatis, Tertia deducta est.* Sensus inest duplex, 1) *tertia pars pretii deducta adeo* i. e. *donata Serviliae est:* sic multi intellexere, 2) *Tertia, filia Serviliae, ad Caesarem concubitus causa deducta est:* et hoc significare volebat Cicero. Cf. Suet. Jul. 50. En aliud: Faustus, Sullae filius, cu-

jus soror duos simul amasios habebat, Fulvium, fullonis filium, et Pompejum Maculam, dixit: *miror, sororem meam habere maculam, cum fullonem habeat.* Ciceronis Epistolae, in primis ad Trebatium in libro VII et ad Paetum libr. VIIII, refertae sunt talibus argutiis: v. c. VII ep. 13 *Treviros vites censeo: audio capitales esse, mallem auro, argento, aere essent:* ubi per *Treviros* et natio quaedam Galliae, in qua tum Trebatius erat, et *Treviri* s. *Triumviri capitales* ac *Triumviri auro, argento, aere* intelliguntur. Ad Div. VIIII, ep. 18 Paeto, quocum libenter de coenae apparatu etc. jocabatur, scribit: *disce jam προλεγομένας*: in quo vocabulo et prolegomena eloquentiae et jocose simul prolegomena artis coenandi intelligit. In orationibus Verrinis Cicero vocabulum *Verris* ambigue utitur, ut et praetorem illum et suem intelligat. Nescio, an satis apte et honeste: v. c. *Jus Verrinum* usurpat Verr. I, 46 de jure, quod Verres dixit in praetura urbana, ubi simul respici vult ad *jus suillum.* Verba sunt: *negabant mirandum esse, jus tam nequam esse verrinum;* ac deinde: *cum Sacerdotem, qui verrem tam nequam reliquisset*, quae iterum ambigue dicta. It. *Verrutius* erat nomen fictum, in quo latebat Verris nomen: vid. Cic. Verr. II, 76. Cicero irridendi causa appendicem *utius* vocat *caudam Verris* ibid. c. 78 in. ambigue, respiciens ad suem. Ejusmodi ambiguitates, ad quas homines ingenio abundantes valde propensi sunt, saepissime in frigus abeunt sensuque carent. V. c. quod aliquis (Aristot. Rhet. II, 23) de Draconis legibus dixit: *non hominis istae sunt leges sed draconis* h. e. *serpentis:* quid hoc sibi vult? quid sunt leges serpentis? Sic ap. Plaut. Rud. I, 1, ubi aliquis *aedes illustres* vocat, quas venti perflabant. Haec sunt acute vel potius facete dicta hominum de plebe. Sic Augustus, videns multos a Cassio accusatos *absolvi*, dixit, cum architectus fori nimis diu hoc opus extraheret: *Velim Cassius meum quoque forum accuset, ut tandem absolvatur* h. e. perficiatur. Quam parum acute! quam frigide! Quid inest, nisi lusus puerilis in verbo *absolvere?* Nihil sententiae. Nam *absolvere* aliud est de accusatis dictum, aliud de foro. At *acumen* debet in sententia s. idea, non in verbi externa forma, latere. Nam, si τῷ *absolvatur* substituas *perficiatur*, quod omni jure fieri potest, nihil absurdius dici videbis. — Omninoque acumen ambiguitate vocabuli sola nitens nec simul ideam praeclaram et inexspectatam continens semper miserum esse puto. Et innumera acute dicta ap. Cicer. et alios invenies, quae omni sensu carent et tantum lusu verborum constant.

C) Ter-

C) *Tertium* genus est *ambiguitas sententiae per vocabuli depravationem* s. *immutationem* h. e. alienam pronuntiationem jocose quaesitam: v. c. Cato dixerat cuidam: *eamus deambulatum;* et hic ait: *quid opus fuit de?* qua re significare voluit, *ambulatum* jam suffecisse; tum Cato respondit: *Imo vero quid opus fuit te?* Narrat hoc Cicero Orat. II, 63. Paulo acutius est dictum Stilponis ap. Diog. Laert. II, 118. Qui cum vidisset hyeme Cratetem frigore rigidum, dixit ei: *ὦ Κράτης, δοκεῖς μοι χρείαν ἔχειν ἱματίου καὶ νοῦ* h. e. *videtur tibi opus esse pallio et mente*: sed vocabula *καὶ νοῦ* conjunctim pronuntiabat, tanquam esset *καινοῦ* a *καινὸς* h. e. *pallio novo:* simile quid attulit ad istum locum Menagius. — Sed notandum, hoc tantum in pronuntiando, non in scribendo, ergo tantum in sermone familiari locum habere posse; nec ejusmodi acute dictis multum tribuendum: sunt enim lusus verborum, quales toto die in ore hominum urbanorum observare licet.

D) *Quartum* genus est, quando ad *alterius verbum aliquod ambiguum respondemus alio sensu* quam quo ipse illud protulit. Sic fecit Catulus ap. Cic. Orat. II, 69. Malus quidam orator, qui in epilogo misericordiam se movisse putabat, cum deinde assedisset, quaesivit e Catulo, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, respondit Catulus, *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Ambiguitas erat in hoc: *misericordiam movisse*: orator de misericordia in clientem, Catulus de misericordia erga oratorem, loquebatur, sed de industria. Sic, cum post pugnam Pharsalicam esset, qui diceret, nondum animum esse despondendum, quia adhuc septem aquilae restarent, Cicero respondit: *Recte hortareris, si cum graculis nobis bellum esset.* Egregie, cum praesertim insit reprehensio hominis modesta.

E) *Quintum* genus est injecta brevis similitudo, vulgo *allusio* dicta, sive sit apertior sive tectior. V. c. Furius Albinus post fugam Mutinensem interrogatus, *quid ageret Antonius?* respondit: *quod canis in Aegypto, bibit et fugit.* Egregie, quia simul inest salsa et venusta reprehensio brevitate summa simul se commendans. Sic Augustus, cum ei quidam offerret libellum trepidus et manum modo proferret modo retraheret, dixit ei: *putasne te assem elephanto dare?* praeclare pro *noli tam timidus esse.* Huc pertinet Flor. II, 6 *Capuam Hannibali Cannas fuisse* h. e. *perniciosissimam.*

It. Cic. Seneϲt. 19 *Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modo, in quocunque fuerit actu, probetur; neque sapienti usque ad Plaudite vivendum.* Huc pertinent multa ex antiquitatibus vulgo ducta, v. c. *Andabatarum more pugnare, fasces submittere*, pro *cedere alicui* vel *revereri aliquem;* it., si quem perperam de re judicantem vocamus *censorem vitio creatum* etc. — In his tamen usurpandis magna cautio est, quia multa ex antiquitatibus sumta non ab omnibus intelliguntur ac temporibus nostris plerumque non conveniunt, ut alibi monuimus, nisi forte in jocando iis uti velis. Pertinet huc, quando de homine, qui, quod non efficere poterat, id se noluisse simulat, dicimus: *Est instar vulpis ap. Phaedrum, dicentis: nolo acerbam sumere* vel brevius: *Est instar vulpis nolentis acerbam sumere.* Ad tectam egregiamque similitudinem refero etiam dictum Socratis supra memoratum: qui, cum ab adolescente petulante percussus esset colapho, dixit: *video mihi in posterum cum galea incedendum esse*, h. e. *tu es cavendus, ut bellua, ut bos*, vel *alia bestia.*

F) *Sextum* genus est *Ironia*, quando aliquid ei, quod cogito, contrarium dico, ita tamen, ut e certis signis vel e contextu mens mea appareat. V. c. quando *sapientem* voco *stultum* vel *stultum* dico esse *sapientem.* Sic *laudare* pro *vituperare* et contra: v. c. quando aliquis praeclara carmina vituperat, et ego dico: *valde laudavit.* Sic nostri per jocum alicui, qui valde laudatus est, dicunt: *Sie sind sehr geradelt, gescholten, worden* etc. Pertinet huc locus Ovid. Heroid. XIIII, 120 *Quid fiat sonti, cum rea laudis agar?* hic *rea laudis* acute dictum est et oxymorum. De Ironia supra P. II c. 2 sect. 3 n. XXIII it. P. I c. 2 sect. 15 dictum est.

G) *Septimum* genus, cum praecedente cohaerens, est ironica deminutio criminis alicujus vel alius rei ingratae per speciem tantum facta: possit et vocari *tecta reprehensio.* V. c. Africanus (ap. Cic. Orat. II, 67) tribu movebat centurionem, quia Pauli pugnae non interfuerat. Is cum se custodiae causa in castris remansisse diceret, quaereretque, cur ab illo notaretur, Africanus respondit: *Non amo nimium diligentes* h. e. *timidos.* Huc pertinet illud e Cic. Or. II, 69: Siculus ille, cui praetor Scipio patronum causae dabat, hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *quaeso*, inquit, *Praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis* (i. e. *dare debes*) pro *Apage istum patronum, qui nil prodest, imo obest, qui causam non agere sed corrumpere potest.*

Haϲte-

Hactenus de acute dictis: sunt enim innumera; cf. Cic. Orat. II, 54—71. Non vero ista posuimus, ut iis cupide uterentur tirones: discenda et legenda sunt, ut, quam variis modis ingenia se aperire soleant, discamus, ac, si forte in mentem veniant apteque hoc fieri possit, interdum adhibenda vel similia ad eorum imitationem effingenda. Teneamus, acute scribere et dicere esse rem lubricam, et, ut quisque acutissimus videri cupiat, ita plerumque stultissimum videri. Teneamus etiam ea acute dicta, quae ambiguitate aliqua vocabulorum cernantur, non nimis magni aestimanda: sunt celeres motus ingenii, qui, more scintillae, celeriter oriuntur, celeriter moriuntur h. e. oblivioni traduntur, et delectationi ad breve tempus prosunt. Nulla vera utilitas inde exspectari potest. Hinc forsan excusabimur, quod non plura ejusmodi genera attulimus. Pluris facienda sunt ea acute dicta, quibus sententia aliqua praeclarior et fortior redditur. Haec vere delectant, haec vera sunt animorum pabula. Animi enim humani pascuntur ideis, non verbis.

XXI) *Repetitione ejusdem vocabuli eodem sensu in diversis sed arcte conjunctis enuntiationibus.* Fit hoc tantum in sententiis ac proverbiis, quia hic simplicitas regnat, et ubi quaedam est oppositio.

V. c. hoc Laberii ap. Macrob. Sat. II, 7 *necesse est multos timeat, quem multi timent.* Injucundius foret *quem multi metuunt:* variatio hic videatur res artificii atque ita quaesita. Sic illud Publii Syri: *Cui plus licet quam par est, plus vult quam licet.* It. illud: *plus dat, qui cito dat*; dicas: *plus largitur, qui cito dat;* vel *plus dat, qui cito largitur* vel *tribuit*; et venustas simplex periit. Sic *cui multa credita sunt, ab eo multa postulantur*; recte: perperam dixeris *ab eo non pauca* etc. ob eandem causam. Sic Quintil. X, 7 *ut, cum multa scripserimus, etiam multa dicamus.* Cic. Phil. II, 4 *Quid est aliud, tollere e vita vitae societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium?* Pertinet hoc simul ad gravitatem dicendi, ut supra P. II c. 2 sect. 3 n. XII et XXX dictum est: et ea sunt optime dicta, quae simul suavitati et gravitati prosunt. Sic Offic. II, 22 *Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat?* Ovid. Met. I, 519 Apollo ait de sua et Cupidinis sagitta: *Certa quidem nostra est: nostra*

tra tamen una (i. e. tua, qua vulneratus sum) *sagitta certior, in vacuo quae vulnera pectore fecit.* Recte *certa, certior.* Ibid. v. 523 *Nec prosunt domino* (i. e. mihi), *quae prosunt omnibus, artes.* Sic suavius dicitur: *Tu pater es, quomodo patris animum exuere potes*, quam *quomodo genitoris animum* etc. Hoc stultum et affectatum foret.

XXII) *Repetitione ejusdem vocabuli sed diverso sensu:* vocatur vulgo *antanaclasis* vel *dilogia.*

Est duplex: 1) ea, quae mera ambiguitate nititur, nec sententiam fortiorem suavioremque reddit, sed merus lusus verbi est, v. c. Cic. ad Attic. XIIII ep. 14 *Quid ergo? ista culpa Brutorum? minime illorum quidem, sed aliorum brutorum, qui se cautos ac sapientes putant.* Est merus jocus, isque valde frigidus: nulla inest similitudo nisi literarum. — Sic Verr. Act. I,9 ludit vocabulo *praerogativae*; dicit: *Dedit enim praerogativam* (i. e. indicium) *suae voluntatis ejusmodi, ut isti pro praerogativis* (i. e. prima tribu) *eam reddidisse videatur.* Est jocus inanis. Argumenta e similitudine vocabuli ducta sunt misera et inanes lusus. Ac sic saepe Cicero. 2) melior est ista repetitio, si priori loco nomen rei vel res simpliciter, posteriori vera rei ratio, natura ac vis indicatur. Et haec sola digna erat, quae in libris rhetoricis memoraretur: v. c. *studiosi literarum saepe non sunt earum studiosi;* inest acumen pro *qui studiosi literarum vocantur, saepe non sunt earum studiosi.* Est oxymorum. Sic *non omnes Christiani sunt Christiani* pro *non omnes, qui Christiani vocantur, sunt vere Christiani.* Sic *Romani non amplius Romani sunt* i. e. fortitudinem amiserunt: Ἀχαιοὶ οὐκ Ἀχαιοί. Sic *vivamus dum vivimus* i. e. *vivamus vere* s. *vita fruamur* etc. Pertinet haec repetitio simul ad gravitatem et suavitatem: hinc vere suavis est. Vera enim suavitas animum afficit: si suavitas non in animum penetrat, sed in vocabulorum literis haeret, non est suavitas vera, sed ficta, imo puerilis.

XXIII) *Repetitione ejusdem fere vocabuli, sed una vel paucissimis literis immutati cum sensu contrario*, vel apertius: *Conjunctione duorum vocabulorum sibi fere similium et tantum una vel paucissimis literis dissimilium, sed cum sensu contrario, saltem diverso.*

V. c.

V. c. Terent. Andr. I, 3, 13 *Nam inceptio est amentium, non amantium.* Sic *amare interdum amarum est.* Sic Cicero in Philippicis: *ex oratore arator factus est.* Sic *video me a te non conveniri sed circumveniri.* Sic in Verrinis: *Sicilia te non praetorem sed praedonem habuit.* Vocatur haec ratio dicendi *paronomasia.* Sed in ea debet esse oppositio quaedam studiose quaesita; atque ita tota res ad gravitatem pertinet. Graviter dictum est: *inceptio est amentium, non amantium.* — Si cui itaque vocabulum aliquod excidit, quod similitudinem habeat cum proximo vocabulo, non huc trahendum est: v. c. Cic. ad Div. V ep. 12 §. 23 de Agesilao, *qui neque pictam neque fictam imaginem suam passus est esse.* Nam quomodo aliter dicere voluit ac *pictam*, *fictam?* Sic paulo ante §. 22 dixerat: *Neque enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle potissimum pingi et a Lysippo fingi volebat* etc. Hic est iterum *pingi* et *fingi.* An Cicero haec duo vocabula tantum propter similitudinem quandam, atque ita ob lusum verborum posuit? Nonne potius ita locutus est, quia aliter non potuit loqui? — Sic Nep. Attic. 17 dixit: *Philosophorum ita percepta habuit praecepta* etc. Quaeritur, an Nepos de industria *percepta* et *praecepta* opponere voluerit et tanquam *opposita* posuerit. Vix credo; nil oppositionis inest; sensus enim est: *Atticum percepisse praecepta philosophorum.* — Sic Vellej. II, 5 in. *urbiumque potitus numero, aditis, quae vix audita, Gallaeci cognomen meruit.* Hic quaeritur, an verba *aditis* et *audita* Vellejus de industria conjunxerit. Videtur casu illa conjunctio excidisse, si tamen de industria conjunxit, quod fieri potuit, quia neminis voluntatem certo scire possumus, de Velleji judicio non bene equidem existimem, quod similitudine vocabulorum ludere voluerit. Nam, si omnem ejusmodi similitudinem, quae inter literas duorum vocabulorum intercedit, pro paronomasia, figura illa rhetorica, habere volumus, debemus etiam haec eo referre: *vi victus*, *medicorum est mederi morbis*, *jure ille jurare noluit; cur curas? cur curris? nolens volens* et sexcenta alia. Non alia exempla eo referenda censuerim, quam quae Terentiano: *inceptio est amentium, non amantium*, similia sunt. Nam omnis repetitio vocabuli, nisi gravitate et excellentia ideae compensatur, est ingrata.

XXIIII) *Repetitione eorundem vocabulorum, sed inverso ordine.* Vocatur *epanodos* vulgo; ut illud: *quod sequitur fugio, quod fugit, ipse sequor.*

Cic.

Cic. Brut. 39 *ut eloquentium juris peritissimus Crassus, juris peritorum eloquentissimus Scaevola putaretur:* et cap. 40 *consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse.* — Planc. 28 *Gratiam autem et, qui refert, habet, et, qui habet, in eo ipso, quod habet, refert:* quae repetiit Cicero Offic. II, 20 ac fere iisdem verbis Quir. p. red. 9. — Vellej. II, 117 de Vari avaritia: *quam* (Syriam) *pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Plin. Paneg. 17 *ut — non ideo vicisse videaris, ut triumphares, sed triumphare, quia viceris.* — Haec repetitio et conversio vocabulorum atque ita idearum in oppositione maxime locum habet et placet propter tecte injectam comparationem, et tali modo sententiam fortiorem reddit. Quod si non fit, merus lusus verborum est, v. c. illud Lucilii ap. Gell. XVI, 9 extr. *Verum hic ludus ibi susque omnia deque fuerunt. Susque et deque fuere, inquam, omnia ludus jocusque.* Possunt et tales verborum inversiones multis placere: sed loquimur hic de prudentioribus, quibus vix placeant, nisi forsan in jocando: hic enim nihil non licet. — Interdum etiam non tam vocabula, quam sententia invertitur, quod aeque suave est, si quidem inest non modo veritas sed in primis vera consecutio unius sententiae ex altera, v. c. Quint. X, 7 med. *et qui stultis eruditi videri volunt, stulti eruditis videntur.* Vere et egregie: poterat, si voluisset, verba ipsa invertere: *qui stultis eruditi videri volunt, eruditis stulti videntur.*

XXV) *Conjunctione contrariorum* s. *antithetorum:* quae, quo arctius conjuncta sunt, eo magis placent. — Pertinet ea res et ad perspicuitatem et ad gravitatem et ad suavitatem dicendi, atque ita ad universam eloquentiam. Ad perspicuitatem, quia rei rationem per oppositionem alius rei magis perspicimus: ad gravitatem, quia sic rei magnitudinem et gravitatem melius sentimus et magis movemur: ad suavitatem, quia nulla re magis natura delectamur quam varietate rerum, in primis conjunctione disjunctorum, v. c. colorum, de quibus consuli possunt feminae elegantiores: et vel *umbra* et *lumen* in arte pictoria id docet. — Sed et hic videndum, ut magis idearum quam vocabulorum rationem habeamus h. e. ut veritatem, magistram et fontem pulchritudinis, sequamur. Hac conjunctione contrario-

trariorum Ovidius et excelluit et vero etiam centies peccavit. Nam, ut quisque eſt ingenioſiſſimus, ita maxime frequentationem antithetorum appetit: ſed, quo quis magis ea appetit, eo magis in periculo eſt, ne labatur. *Antitheta* ſunt Sirenes, quas dum ſequimur, a vera via facile aberramus: ſunt fructus nimis dulces, quibus, cum veſci homo coepit, non ſatiari poteſt. Hinc magna cautione et judicio opus eſt. — Quod ſi ſcriptor vel orator rem rei vere oppoſitam habet, v. c. *virtutem vitio*, *divitias paupertati* etc., nulla difficultas eſt: tum enim utraque facile, tanquam umbra et lumen, conjungi poteſt. Et ſic Cicero Catil. II, 11 in comparanda cauſa Romanorum cum cauſa Catilinae dicere poterat: *Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus* etc. Et Mil. 4 de illo moderamine inculpatae tutelae, ut dicitur: *Eſt igitur haec non ſcripta ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* Talia antitheta ita placent, ut ſaepe obliviſcamur indagare, an ſingulis verbis ſuae ſint ideae, annon aliquid inane adſit: v. c. quid eſt, *non docti ſed facti:* nonne *facti* eſt pro *nati?* etc. — Verum, ſi ſcriptor vel orator contrarias ideas ipſe fingere cogitur, ſi quidem ejusmodi antithetis vult uti, major eſt difficultas: et hic interdum fit, ut verba verbis, non ideae ideis, opponantur, quod eſt verba ſ. fumum vendere. Fit hoc, quando oppoſitio in eadem re, in eodem homine, quaeritur, ut homo ſibi ipſe opponatur vel potius ſibi opponi videatur. Plenus eſt Ovidius.

V. c. Met. VII, 339 *His, ut quaeque pia eſt* (filiarum), *hortatibus impia prima eſt, Et, ne ſit ſcelerata, facit ſcelus.* Videntur haec ſibi repugnare, ſed non repugnant, niſi verborum externa forma. Filiae iſtae patrem ſenem interficiunt, quia Medea promiſerat, illi ſe vitam et juventutem reddituram eſſe.

esse. *His* igitur *hortatibus* Medeae, *ut quaeque pia est*, i. e. patrem valde amat, *ita prima est quoque impia* h. e. patrem interficere festinat; *et facit scelus* h. e. interficit patrem, *ne sit scelerata* h. e. ut pietatem declaret, seu ne omittenda re, qua pietas declarari poterat, scelus committere videatur. Sic nulla repugnantia: sic vero omnis pulchritudo periit. Sed delectant nos talia, etiamsi interdum a veritate sint aliena, et tantum specie se commendent, quia homines sumus. — Sic Metam. VIII, 878 de Erisichthone inter alia acute dicta: *Ipse suos artus lacero divellere morsu coepit, et infelix minuendo corpus alebat.* Acute *minuendo corpus alebat* ac simul vere. Legenda sunt talia multa, sed deinde vera sententia eruenda est, ut videamus, sitne tantum vestitus pulcher, an idea praeclara. Sed idea non potest esse praeclara, nisi antea sit vera.

XXVI) *Periodo.* — *Periodus* est proprie *circuitus* scil. sententiae majoris s. primariae, quae, injecta aliqua sententia secundaria h. e. illius explicationem, causam, conditionem etc. continente vel etiam pluribus ejusmodi sententiis, ita dissecta est, ut, qui ejus singulas partes, ordinem constructionis sequens, colligere cupit, non nisi per circuitum quendam s. ambages id facere et ad illas pervenire possit. — Deinde *periodus* per abusum a nonnullis dicitur tota illa sententia primaria una cum omnibus enuntiationibus secundariis illam dissecantibus. — De natura periodi et structura supra in capite peculiari late dictum est P. I cap. 5. Iam haec periodi structura etsi perspicuitatem, quia tali modo ideae et enuntiationes prius cogitatae priorem locum occupant, et gravitatem dicendi, quia sic ideae non modo ita arctius comprimuntur sed etiam graviores priorem locum facilius obtinent, non parum adjuvat: tamen ad suavitatem dicendi in primis pertinet. Nam, cum ideae inter se cohaerentes per injectas alias s. enuntiationes sejungantur, lectoris, ut et auditoris, animus cupide attenteque, quid secuturum sit, exspectans exhilaratur ad finem totius sententiae veniens, sensumque perfectum nunc videns ac saepe aliquid hic inveniens, quod non exspectaverat. Docet hoc non modo experientia, sed

et

et ipſa natura animi humani confirmare poteſt. Longe ſuavius eſt rei exitum poſt aliquem ambitum ſ. ambages quasdam quam ſtatim cognoſcere. Placet nobis, ſi animus noſter paulisper incertus ſuspenſusque eſt de exitu, et inexſpectato exitu magis delectatur quam diu praeviſo. Omnes narrationes, ſi bonae eſſe debent, ita inſtitui ſolent. Hinc in comoediis et tragoediis, quae vitae humanae conſuetudinem ſequi ſolent, itemque in carminibus epicis, hoc artificium notiſſimum eſt, ut exitus rei praeter ſpem auditorum et lectorum evenire debeat: quam in rem inſeruntur ea, quae rem ipſam, cujus exitum exſpectamus, difficilem reddere atque adeo impedire videantur: id quod ſpectatores et auditores eo cupidiores reddit. Similiter fere, ſi parva cum magnis contendere quodam modo licet, ſe res habet cum periodo. Ambitus ille ſ. circuitus, quem enuntiatio vel una vel plures inſertae efficiunt, eſt fere inſtar *nodi* illius retardantis exitum rei in dramatibus. Periculum faciat, qui velit, in periodo disſolvenda; et languidiorem, ſaepe quidem, orationem reperiet. Sed omne languidum eſt injucundum.

Nonne, quaeſo, ſuavius eſt v. c. *quomodo deum, qui nobis inde ab incunabulis tot beneficia tribuit, odiſſe ſustineamus?* quam *quomodo deum odiſſe ſustineamus, qui nobis inde ab incunabulis tot beneficia tribuit?* Et hoc exemplum eſt paulo vulgarius: in aliis iisque majoribus magis id perſpicietur. — Cic. Arch. 6 *Quare quis tandem me reprehendat aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum ceteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates et ad ipſam requiem animi et corporis conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec ſtudia recolenda ſumſero?* Nonne hoc ſuavius eſt, quam ſi dixiſſet: *Quare quis tandem me reprehendat aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi tantum temporum mihi egomet ad haec ſtudia recolenda ſumſero, quantum ceteris ad ſuas — pilae?* — Ibid. cap. 12 in. *An vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque verſamur, ut, cum usque ad extremum ſpa-*

tium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? Dicas pro eo: *An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut nobiscum simul moritura omnia arbitremur, cum usque ad extremum spatium — duxerimus?* Et sentias illam sententiam *ut nobiscum simul moritura omnia arbitremur* nunc languidiorem factam, et cum ea simul totam istam verborum compagem. — Sic et in aliis minoribus, v. c. Cic. Senect. 22 in., ubi Cyrus ita loquens inducitur: *Nolite arbitrari, o mihi carissimi filii, me, cum a vobis discessero, nusquam aut nullum fore: nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis, sed eum esse in hoc corpore ex iis rebus, quas gerebam, videbatis.* Nonne hoc suavius est quam: *Nolite arbitrari, o mihi carissimi filii, me nusquam aut nullum fore, cum a vobis discessero: nec enim animum meum videbatis, dum eram vobiscum, sed eum esse in hoc corpore ex iis rebus videbatis, quas gerebam?* — Tali modo si quis per totam orationem aliquam vel librum diceret vel scriberet, nonne auditor lectorve taedio caperetur, imo ad somnum invitaretur? Sed simul notandum est, quod supra P. II c. 1 sect. 23 n. XVIII jam monuimus, periodos nec ubique nec nimis longas esse ponendas: nimia enim suavitas fit taedio: et nimia longitudo defatigat mentem audientis et legentis.

Ceterum miror artificium periodicae orationis in vernacula lingua tam raro usurpari, ut potius plerique per membra, quod ajunt, scribere gaudeant. Ac, si qui periodice scribunt, fit hoc plerumque casu, non de industria, quemadmodum Herodoto interdum periodus aliqua praeter ejus voluntatem excidit. Causa illius rei videtur esse haec, quia vulgo credunt, quidquid intra bina signa distinctionis maximae, quae *Puncta* vulgo dicuntur, inclusum sit, id esse periodum. Hinc nemo est, qui non periodice scribere sibi videatur.

XXVII) *Numero oratorio* vel potius *numeris oratoriis* h. e. partibus sententiae majoris sibi aequalibus; unde patet, *numeros* rectius quam *numerum* dici. Sententia his numeris ornata vocatur *sententia numerosa* vel etiam *oratio numerosa*, itemque *concinnitas membrorum*. — Cernuntur *numeri oratorii* in aequalitate s. proportione

portione earum enuntiationum, quae ad se invicem referuntur et idearum ratione cohaerent, in primis contrariarum, ut, si unum membrum uno, duobus, tribus etc. vocabulis constet, alterum totidem vocabula habeat, et vocabula sibi respondentia sint ejusdem generis, h. e. vel *ablativi* vel *genitivi* vel *participia* etc.

V. c. *non audivi*, *sed vidi*: *hinc pudicitia*, *illinc stuprum*: *Est haec non scripta sed nata lex* etc., ubi vocabula *singula singulis* opponuntur, *audivi* et *vidi*, *pudicitia* et *stuprum*, *scripta* et *nata*. — Sic *bina binis*: v. c. *specie honestus*, *re improbus*; ubi *specie* et *re*, *honestus* et *improbus*, sibi opponuntur. Sic Cic. Rosc. Am. 26 *Etenim quid est tam commune quam spiritus vivis*, *terra mortuis*, *mare fluctuantibus*, *litus ejectis?* ubi *spiritus*, *terra*, *mare*, *litus* ac deinde *vivis*, *mortuis*, *fluctuantibus*, *ejectis* sibi pari modo respondent, Quod si pro *fluctuantibus* ponas *iis*, *qui fluctibus agitantur*. vel pro *ejectis* dicas *iis*, *qui tandem ejecti sunt*, statim sentias aliquid injucunditatis. — Sic *terna ternis*, v. c. *armorum vi oppressus et clementiae beneficio recreatus:* ubi *armorum* et *clementiae*, *vi* et *beneficio*, *oppressus* et *recreatus* sibi respondent. Sic Cic. Orat. I, 9 *Quis enim tibi hoc concesserit*, *aut initio genus hominum*, *in montibus ac sylvis dissipatum*, *non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum oratione delinitum se oppidis moenibusque sepsisse?* Quam suaviter sibi hic respondent *prudentium consiliis compulsum* et *disertorum oratione delinitum!* Mutes aliquid et dicas v. c. *per prudentes* pro *prudentium consiliis* vel *per disertos* pro *disertorum oratione* vel omittas *compulsum* aut *delinitum:* et facile sentias aliquid deesse, et sentias simul aliquid injucunditatis. Res est manifesta: et suavem esse istam membrorum aequalitatem per se patet. Omnis enim aequalitas partium, omnis proportio placet et pulchra habetur, ut in aedificiis, ita in sonis, verbis etc. — Ad *numerum* referunt quoque vulgo, quod membrum sententiae extremum, nisi aequale, saltem paulo longius esse debet. Sed hoc magis ad perspicuitatem et gravitatem retulerim. — Referunt illuc quoque, quod ultimum vocabulum productius esse et paenultimam syllabam longam habere debet. Sed et hoc magis ad perspicuitatem et gravitatem quam ad suavitatem referendum puto, nisi forte hactenus ad hanc referendum censeas, quia perspicuitas et gravitas ipsa suavis est. Sed de tali suavitate hic non loquimur.

Ceterum de *numeris* ipsis eorumque natura supra in peculiari capite dictum est P. I cap. 6, ubi simul monuimus, non nimis affectandos sed in iis semper idearum rationem habendam esse.

XXVIII) *Vitanda inani vocabuli ejusdem, multo magis plurium, repetitione, praesertim crebra.*

Repetitio vocabuli inanis est, quae fit sine majori perspicuitate et gravitate: v. c. *homo, qui alios amare non potest, aliorum amorem exspectare non potest*, injucundum est ob inanem repetitionem verbi *potest;* suavius erit: *qui alios amare nequit, aliorum amorem exspectare non potest* vel *qui alios amare non potest, aliorum amorem exspectare nequit;* nisi alia variatione uti malis. — At repetitio, si gravis est, placet. V. c. Ovid. Met. I, 523 *nec prosunt domino, quae prosunt omnibus, artes:* est enim oppositio. Sic *pater es: quomodo patris animum exuere potes?* rectius hic *patris* quam *genitoris*. Sed, ut ista repetitio inanis displicet, ita magis displicet, si crebra est; v. c. si quis dicat: *Non fratri tuo liber placere potest, quia non intelligere eum potest, ac ne satis quidem legere potest.* — Excusanda tamen ista repétitio inanis est, si aliud vocabulum non exstat, v. c. *dicere dictatorem, epistolam reddere, epistolam scribere, legere; bibere, stare* etc., ubi variatio difficillima est et plerumque affectati quid continet. V. c. Cic. *τὸ est* crebro repetiit Verr. IIII, 42 *Quid? ubi est? praesto est: testis est. Proagori Sopatri jussu. Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? ubi est? testis est.* Sed quid, quaeso, vocabuli *τῷ est* substituere debuit ac potuit? ut taceam istam repetitionem ad gravitatem dicendi referri posse. — Excusatur etiam ista repetitio, si vocabulum non statim repetitur sed interjectis pluribus verbis, praesertim in materia tenui ac vulgari: v. c. *Non potest ille liber fratri tuo placere, quia sententias, quae illo continentur, intelligere non potest:* melius quidem foret *nequit*, at tamen tolerabile sit quoque *non potest.*

Ceterum, ipsos priscos in ista repetitione inani negligentes fuisse et peccasse, innumeris eorum locis ostendi possit, v. c. Cic. Orat. 13 *Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate et cum Platone errare patiantur:* ubi posterius *cum* abesse poterat. — Ibid. cap. 59 in. *Solet autem quaeri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus atque in extremis:* ubi *in* ter repetitur; postremum saltem abesse poterat, salva sententia. — Et statim: *Est autem, ut id deceat, non id solum. Ponendus enim*

enim ambitus etc., ubi pro posteriori *id* dicere debebat *hoc.* Est igitur negligentia. — Nec longe post: *Id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint et, quaecunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum:* ubi est *scripserint, scripto, scriptorum.* At vix aliter dicere poterat. — Ad Div. V ep. 12 §. 14, 15, 16 ter usurpavit *enim: Nihil est enim* etc. *Habet enim* etc. *Quem enim nostrum* etc. — Ibid. §. 21, 22, 23, 24 ter *neque* et quater *enim* legitur: *Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias* etc. *Neque autem ego sum ita demens* etc. *Neque enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle* etc. *Nec minus enim est Spartiates Agesilaus ille perhibendus* etc. *Unus enim Xenophontis libellus* etc. Est negligentia: poterat *nam* quoque ponere. — Ad Div. VI ep. 1 quatuor priores periodi per *etsi* incipiunt: a) *Etsi ea perturbatio est omnium rerum* etc. b) *Nam etsi, quocunque in loco quisquis est* etc. c) *Quare etsi multarum rerum* etc. d) *Etsi enim cum magna* etc. Ciceronem vitium negligentiae hic commisisse nemo sanus neget: poterat enim *quamquam, licet* etc., quoque dicere. Oblitus ergo sui est paululum. Et injucundum est hanc crebram repetitionem legere. Sed quis non interdum peccet? — Ad Div. XI ep. 16 in. *Permagni interest, quo tibi haec tempore epistola reddita sit: utrum cum sollicitudinis aliquid haberes, an cum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei praecepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolae tibi reddendae. Nam, quemadmodum coram, qui ad nos intempestive adeunt, molesti saepe sunt, sic epistolae offendunt non loco redditae:* ubi *reddita, reddendae, redditae.* Sed non aliud aptum verbum habuit. Hinc excusandus. — Sic Liv. I, 3 *Is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanae urbis, cognomen colli fecit:* hic est *colle, colli.* Gronovio patri haec repetitio non placet; malitque ipse *colle* omissum esse. At primum, si omnes scriptores accurate ubique loqui debent, et nil redundantiae concedatur, quid non corrigendum sit? Sic enim et Livius I, 53 perperam dixisset in his verbis: *concepit animo eam amplitudinem Iovis templi, quae digna deum hominumque rege, quae romano imperio, quae ipsius etiam loci majestate esset. Captivam pecuniam in aedificationem ejus templi seposuit.* Hic etiam non opus fuisset *templi* repetere. Deinde in priore Livii loco *τὸ colle*, quod Gronovius abesse cupit, salva perspicuitate abesse non potest. An credibile est Livium, scriptorem tam accuratum et apertum, ponere *in eo,* sine substantivo, et velle, ut lectores e vocabulo *colle,* quod post septem demum vocabula sequi-

 tur,

tur, *colli* ad *τὰ in eo* trahant? Et in altero loco repetitio *templi* perſpicuitati conſentanea erat. Aliud frigidus Criticus cogitat, aliud ſcriptor, fervido et occupato materia apte conjungenda ingenio ſcribens. Add. Liv. I, 41 *Interim Servio Tullio jubere populum dicto audientem eſſe. Eum jura redditurum, obiturumque alia regis munia eſſe.* Ingrata eſt haec repetitio verbi *eſſe*, et omitti poterat: plura exempla hujus repetitionis habet ibi Gronovius. — Sic et Caeſar, isque in primis: v. c. B. Gall. I, 6 extr. *Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat a. d. V Kal. Apr.* etc. Hic vocabulum *diei* crebro repetitur. Ibid. cap. 49 *ultra eum locum, quo in loco Germani conſederant, circiter paſſus quingentos ab his, caſtris idoneum locum delegit, acieque triplici inſtructa ad eum locum venit.* Haec repetitio vocabuli *loci* tam crebra eſt inanis et ingrata: poterat Caeſar dicere: *ultra eum locum, in quo Germani conſederant, circiter paſſus quingentos ab his, caſtris idoneum locum delegit, acieque triplici inſtructa ad eum venit.* Sic bis omiſiſſet. Sed celeritate ſcribendi abreptus non attendit ad ea, quae ſupervacanea eſſent. Sic B. G. V, 50 *Caeſar conſulto equites cedere ſeque in caſtra recipere jubet; ſimul, ex omnibus partibus caſtra altiore vallo muniri, portasque obſtrui, atque in his adminiſtrandis rebus quam maxime concurſari et cum ſimulatione timoris agi jubet:* ubi *jubet* repetitur, quae tamen repetitio poſt tot interjecta verba tolerari poteſt. — Caeſar omnino, ut vere eſt ſcriptor elegantiſſimus, h. e. optima quaeque verba ad ideas exprimendas eligit, resque quam diligentiſſime ac breviſſime deſcribit, ſic in verborum repetitione valde negligens fuit; quae negligentia non niſi ex ipſius cupiditate res celerrime literis mandandi orta eſt. Hactenus ei ignoſci debet. Negligentiae hujus ſpecimen inſigne dedit Bell. Gall. I, 3 *Ad eas res conficiendas biennium ſibi ſatis eſſe duxerunt, in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur* etc. Hic quatuor adeo verba *Ad eas res conficiendas* parvo ſpatio interjecto repetuntur. Sed, qui Caeſaris celeritatem ſcribendi cogitat, quae non ſingula accurate perpendit, ei nec illud mirum videbitur. Quidquid igitur eſt, repetitiones iſtas indicare negligentiam haud dubium eſt: ſed negligentiam non ſuavem eſſe poſſe aeque manifeſtum eſt. Noſtrum igitur, qui non ſimus Caeſares, eſt illam cavere. — Sed Cel. *Erneſti* ejusmodi repetitiones vocabulorum inanes ad *gratam negligentiam* refert, in proluſione quadam de

de illa scripta, ut adeo non tam vituperandae quam laudandae videantur. — Sed, ut pauca hac de re dicamus, primum omnis negligentia scribentis et dicentis indicat contemtum lectorum et auditorum, atque ita quandam arrogantiam. Deinde *simplicitas*, quae est orationis quaedam virtus certissima, h. e. *fuga omnis artificii*, non confundenda est cum illa sic dicta grata negligentia. Verum quidem est, placere scriptorem et oratorem, qui magis ad res, quas tractat, quam ad verborum curam respiciat: sed in verbis debet tamen quoque esse quaedam diligentia, sed non apparens, sed talis, ut verbum quodlibet se sponte obtulisse videatur. Et haec est illa *simplicitas*, *simplex venustas*. At haec *simplicitas*, haec *simplex venustas*, majorem saepe curam ac diligentiam postulat, quam omne *artificium* apparens. Latet autem vere in ista simplicitate artificium quoddam et majus, at *tectum*: *ars tegitur arte*, ut sic loquar. Matrona simplicitate ornatus gaudens non abjicit diligentiam: imo haec adest, sed tecte. Ac profecto vellem, Cicero nunquam vocabulo *gratae* seu *non ingratae negligentiae* usus esset: sic enim nemo cultorum ejus et ad hunc et ad alios scriptores, qui interdum vere, non jucunde, negligentes fuere, defendendos istud vocabulum usurparet. Cf. Cic. Orat. 23 prope fin., ubi etiam de ista negligentia ait: — *non negligenter tractanda sunt*: *sed quaedam etiam negligentia est diligens* etc. Ergo Cicero nobiscum facit. — Tum Cel. Ernesti inter exempla gratae negligentiae, quam commendat, non modo repetitiones inanes sed etiam necessarias gravesque numerat. Exempla ejus sunt 1) Hom. Odyss. T. 204 ss., ubi quinque versibus quinquies τήκεσθαι et κατατήκεσθαι i. e. *liquescere* occurrit. At ipse Ernesti concedit, hoc omnium aptissimum fuisse. Narratur ibi, *Ulyssem*, *hominis incogniti et mendici persona indutum*, *ad Penelopen venisse et narrasse*, *se vidisse et cognovisse Ulyssem*: *his verbis auditis e Penelopes oculis lacrymas fluxisse*, *et ipsius corpus liquefactum esse*, *quemadmodum nix soleat liquescere in altis montibus*, *quando eam Eurus liquefaciat et Zephyrus defundat* s. *dejiciat*. Egregia descriptio et similitudo! Decebat utique in comparando Penelopes animo commoto cum nive liquescente vocabulum *liquescendi* retinere, ut similitudo magis appareret et vim suam in animis lectorum exsereret. Magnam artem in conservatione hujus verbi agnosco. Si quis tamen simplicitatem naturae magis hic agnoscat, ei non repugnabo. Ars enim tum demum magna est, cum imitatur exprimitque naturam. At negligentiam, licet gratam,

tam, tamen non appellaverim. — 2) alter locus est Cic. ad Div. XI ep. 16 in., quem supra jam attuli. Ibi in tribus sententiis plenis et per se absolutis ter occurrit vocabulum *reddendi* de epistola: primum *reddita*, deinde *reddendae*, tandem *redditae*. At primum est verbum proprium in ista re; deinde aliquot versus intercedunt inter singulas repetitiones, ut talis repetitio, praesertim in epistola et in re vulgari, valde excusanda sit. An vero aliquam *gratiam* habeat, dubito. Si Cicero aliud vocabulum habuisset, haud dubie posuisset. — 3) tertius locus est Cic. Mil. 11 *Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factae sint, incertum est: de hoc igitur latum est ut quaereretur.* Hic repetitur *factas*, *factum*, *factae*. At haec repetitio gravitati servit, nec est inanis. Senatus decreverat, caedem Clodii contra rempublicam factam esse. Cicero callidus istud decretum hic ita explicat, tanquam non ipsa caedes sed insidiae factae sint contra rempublicam, ut, si insidiae Clodio tribui possint, Milo liberetur. Thesis igitur Ciceronis demonstranda nunc sit haec: *ab utro factae sint insidiae?* Vocabulum *factae* retinere debebat, ut ipsa vocabula decreti retinere videretur. Tria igitur hic dicit Cicero: a) *factum ipsum* h. e. e mente senatus *caedes Clodii*, e mente Ciceronis *insidiae* constant, b) *factas esse has contra rempublicam quoque constat*, quia senatus ita judicavit; c) *de facti* vero *auctore* adhuc quaeritur, hic incertus est, seu *ab utro insidiae factae sint, incertum est.* Si Cicero alia vocabula sumsisset, gravitati causae suae offecisset. Cf. P. II c. 2 sect. 3 n. XXX — 4) quartus locus est Caes. B. G. V, 50 supra allatus. Hic est *recipere jubet, simul* etc. ac post quatuor versus *agi jubet.* Sed haec repetitio τȣ̃ *jubet* post quatuor versus cui non tolerabilis videtur? Quis enim Caesaris celeritatem haud novit? Sed tamen est negligentia: an grata? vix putem. Mihi saltem ea, quae excusatione indigent, non placent. Supra illustriora negligentiae Caesarianae specimina dedimus. — 5) quintus locus est Liv. XXX, 33, qui sic se habet; nam oculis conspici debet, si negligentiae Livii veniam dare cupis: *Hannibal ad terrorem primum elephantos — instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Balearibus Maurisque admixtis: in secunda acie Carthaginienses Afrosque et Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto subsidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures quam sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit.* Hic post quinque versus repetitur *instruxit*: at a) erat aptissimum omnium

nium

nium verbum, b) in tanto intervallo. — 6) sextus locus est Liv. II, 32 *Ea frequentior fama est, quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse.* Repetitur *est* et tam modico intervallo: est ergo negligentia: at quomodo Livius dicere voluit? An sic: *quam quam Piso tradit?* hoc multo injucundius fuisset. Sed non omnia ad vivum resecanda sunt in rebus minutis. — 7) septimus locus est Liv. IIII, 3, ubi Canulejus acerrime disputans contra patres de altero consule e plebe eligendo: *Si populo romano liberum suffragium datur, ut, quibus velit, consulatum mandet, et non praeciditur spes plebejo quoque, si dignus summo honore* (i. e. consulatu) *erit, apiscendi* (pro *adipiscendi*) *summi honoris, stare urbs haec non poterit?* Salse et acerbe dictum. Repetitur hic *summi honoris:* at hoc fit ob gravitatem, quia de *summo honore* i. e. *consulatu* quaestio est: haec est primaria idea. Poterat quidem dicere vel *si dignus erit*, vel *apiscendi ejus:* at quanto fortior est repetitio? — 8) octavus locus est Liv. XXXII, 21. Aristaenus praetor Achaeorum, hanc gentem Romanis jungi cupiens, post alia multa, quae hoc suaderent, tandem ait: *Nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire:* post allata deinde argumenta, et interjectis duodecim (non igitur paucis) versibus repetit eandem sententiam his verbis: *Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire.* Hanc repetitionem numerat Ernesti ibidem inter inanes repetitiones. At a) de re gravi sermo est, quae ut repeteretur digna Aristaeno videbatur: ergo ad gravitatem dicendi pertinet; b) repetitio fit aliis verbis; c) post duodecim demum versus. — 9) nonus locus est ibid. cap. 22 *Dymaei ac Megalopolitani et quidam Argivorum prius, quam decretum fieret, consurrexerunt ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo neque improbante.* Deinde causae memorantur; tandem post septem vel octo versus pergit Livius: *Ob haec* (i. e. ob causas memoratas) *concilio, quod inclinaverat ad romanam societatem jubendam, excesserunt; veniaque iis hujus secessionis fuit et magnis et recentibus obligatis beneficiis.* Hanc repetitionem, quae tamen longe aliis verbis fit, numerat Cel. Ernestius etiam inter repetitiones inanes. An ita plane nihil repeti debet, sed singulae ideae semel tantum proferendae sunt? Ejusmodi repetitiones aliis vocabulis factae saepe perspicuitati serviunt: et sic non modo oratores, sed et historici, poetae etc. Haec sunt loca ab Ernestio laudata. Quae deinde Vir Celeberr. de negligentia grata in collocatione verborum,

v. c. *pleniore ore* etc., dicit, infra n. 30 et 31 memorabuntur.

XXVIIII) *Vitanda repetitione ejusdem ſyllabae, praeſertim crebra.* Et, quo propior ſibi eſt iſta repetitio, eo injucundior eſt.

V. c. *monet et hortatur*, ubi *et* bis eſt: *at ad illum* etc. vel *at ad Adolphum veniamus* etc., ubi *ad* ter eſt; quae repetitio eo plus injucunditatis habet. Nolim dicere: *Utinam ille tibi non modo polliceatur, ſed et det*; malim *ſed etiam det.* Nolim dicere *per perbreve tempus* ſed *per tempus perbreve.* Nolim dicere: *cum cum patre locutus eſſem*, ſed *ubi cum patre locutus eram* etc. — Peccarunt hic priſci interdum, v. c. Cic. ad Div. IIII ep. 3 §. 3 *ſed multo etiam magis monente et denuntiante te;* ubi *te* repetitur continuo. Ad Div. XIII ep. 26 §. 7 *ſi eos, cum cum ſenatore res eſt, Romam rejeceris;* nam, etiamſi ſcribas *quum cum* pro *cum cum*, tamen eadem fuit priſcis pronuntiatio. Quint. 26 in. *An antequam poſtulaſti* etc. Sic ſaepiſſime Cicero dixit *qui quia* etc. At hic concurſus ſyllabae ejusdem, ſi non creber eſt, ſi pulchra vel gravi idea compenſatur, facile excuſatur et vix a legente et audiente animadvertitur. Si crebrius fit, ſentitur inſuavitas. — Magis injucundum in pluribus vocabulis continuo ſe excipientibus. V. c. Cic. Divin. II, 69 extr. *viſus eſt in ſomnis amicae eſſe amictus amiculo:* qui locus ab Erneſtio refertur ad gratam negligentiam.

XXX) *Vitanda eadem terminatione plurium vocabulorum*, quae, quo crebrior, eo inſuavior eſt.

Eſt duplex: repetitur vel una ſyllaba vel duae.

1) *Repetitio ejusdem terminationis in una ſyllaba;* v. c. *pulchram illam ſententiam:* quod injucundum eſt: injucundius vero, cum dicitur: *pulchram illam magnamque ſententiam nunquam quisquam protulit.* Huc pertinet illud poetae ap. Auct. ad Herenn. IIII, 12: *Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget.* Tale quid vitandum eſt. — At peccarunt hic priſcorum optimi quique, v. c. Cic. Verr. V, 36 prope fin. *Unam illam ſolam noctem* etc., ubi *am* ter apparet: et ibid. paulo ante: *tum flagitioſa illa convivia*, ubi tria vocabula in *a* deſinunt. Philipp. II, 4 *quantam jam proferam.* Verr. II, 30 extr. *privato illo judicio transacto*

aut

aut dilato etc.: ubi quinque vocabula in *o* desinunt. Orat. I, 19 prope fin. *Haec autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita.* Ad Div. VI ep. 6 §. 24 *etiam externos multos claros viros nominarem*: quod in primis injucundum est. Offic. I, 20 in. *fortis animus et magnus duabus rebus cernitur:* qui locus ab Ernestio l. c. laudatur, ubi ejusmodi repetitio inter genera gratae negligentiae refertur, et Gronovius ad Liv. XXXI, 22 citatur, cujus exempla tamen vulgaria nec valde notabilia sunt. Ovid. Met. I, 327 *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.* Et sic plura reperiantur facile. — Hanc repetitionem injucundam esse ac negligentiam quandam indicare, quis non sentiat? Verum ista exempla, licet non commendanda sint, tamen videntur excusanda. Cui enim tale quid non excidat rem acriter meditanti? — At major est injucunditas, quando duae posteriores syllabae in duobus vocabulis repetuntur: de qua re statim.

2) *Repetitio* ejusdem terminationis in *duabus syllabis* seu *repetitio duarum syllabarum in duobus* vel *pluribus vocabulis*: quae valde injucunda est a) in vocabulis junctis, v. c. *rebus duabus*, quod tamen vix animadvertitur; hinc injucundus est versus Ciceronis: *O fortunatam natam me consule Romam.* Huc pertinet illud in primis ap. Auct. ad Herenn. IIII, 12 *Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes*, quod aures valde offendit. Offic. I, 18 prope fin. *pleniore ore:* quem locum Ernesti l. c. affert et ad gratam negligentiam refert. Phil. II, 28 *quod natum, conflatum* etc., quod valde injucundum. b) interjectis aliquot verbis, v. c. *injucundum non erat faciundum;* quod injucundum est. c) in membrorum, praecipue brevium, fine, v. c. Nolim dicere: *Quamquam te semper amavi, magni aestimavi et tibi viam ad felicitatem monstravi:* τὸ *avi* toties repetitum aures offendit. Huc pertinet illud: *haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari, Jovis aram sanguine turpari.* Sic tamen et Cic. Verr. V, 37 in. *Quem posteaquam inanem locum offenderunt, et praetorem commovisse ex eo loco castra senserunt, statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare coeperunt:* ubi repetitio τῦ *erunt* injucunda est.

XXXI) *Vitando nimio concursu ejusdem literae.*

V. c. *Si ii igitur*, ubi quater *i* reperitur: Cic. Orat. I, 22 *hodieque faciunt, ut nulla* etc., ubi *u* ter est. Sic *dolo novo oppressus.* Sic *si mihi id vis indicare.* Cic. Verr. V, 36 extr. *statuerant, sese, si ea* etc., ubi *sese si* paulo injucundius. Horat.

rat. Art. 36 *pravo vivere naso:* ubi tria *v* aures offendunt. Sed haec singula, modo egregiis ideis compensentur, facile excusantur. — Idem de tribus istis locis judicandum, quae Ernesti l. c. laudat et ad gratam negligentiam refert. Sunt haec: primum Cic. ad Div. XII ep. 2 §. 7 *tres esse consulares, qui, quia, quae de republica bene senserint, libere locuti sunt, tuto in senatum venire non possint:* ubi *qui quia quae* notandum. Deinde Cic. Quint. 11 med. *qui, quia, quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modo* etc., ubi *qui quia quod* occurrit. Et tandem Nat. Deor. I, 20 *Quod* (non *qui*) *quia, quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis*: ubi *quod quia quemadmodum.* At in his tribus locis nihil video negligentiae neque gratae neque ingratae. Artificium connexionis, de quo supra, ita postulabat: ac, si singulas repetitiones tanto vitio vertere volumus, quis scriptor hic non peccasse dicendus sit? nam sic ne *sese* quidem dici possit, it. *quemquem, quisquis, ii; quaeque, tartarus, intendentem, contendendum* etc. — Videndum tantum, ne nimis crebro fiat; ac cavendum, ne lectori auditorive videamur de industria ejusmodi inanes repetitiones fecisse. Qui enim de industria hoc facit, videtur aliquid in eo quaerere sibique valde placere, quod est signum arrogantiae, quae nec lectoribus nec auditoribus unquam placet. Iure igitur displicet versus illius poetae ap. Auct. ad Herenn. IIII, 12 *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti:* Omne enim nimium vertitur in vitium.

XXXII) *Vitando aspero vocabulorum concursu, et contra laevi sequendo.*

De hac re magis hic loquor, ne quid deesse videatur, quam quod in nostra tempora valde cadere existimem. Laevis vocabulorum concursus dicitur, quando vel prius in vocalem exit et posterius consonante incipit vel prius consonante terminatur ac posterius incipit vocali: v. c. *Nemo debet ita statuere de rebus istis.* Asper contra est, quando binae vel consonantes vel vocales se excipiunt, v. c. *ego ivi ad patrem nostrum;* vel *nullus sic debet statuere* etc. Et, quo plures consonantes in tali conjunctione concurrunt, eo asperior est conjunctio; v. c. *nam species,* ubi tres; *post triduum, trans fluvium,* ubi quatuor; *post strepitum, amans struere,* ubi quinque conjunguntur consonantes. At

1) hoc nemo observavit; nec observare quisquam potest, nisi omnem sententiarum pulchritudinem evertere velit. Nam

Nam laevis ista structura vocabulorum haec suo ordine per gravitatem aliamve causam iis debito privaret: et cui meditanti res et sententias earumque justam explicationem ac vocabula justa etc. tempus suppetat ad laevem istam vocabulorum conjunctionem observandam? Et haud dubie ista diligentia foret ingratissima et maxime putida. — Exempla dabimus ex ipso Cicerone, praeceptore istius rei, e quibus videbimus ipsi accidisse, quod vulgo hominibus accidere solet, ut, quae praeceperint et commendarint, ipsi non agant, et, ut facilius sit praecipere quam facere. Orat. I, 22 *Graeculo otioso et loquaci et fortasse docto atque erudito* etc. cap. 23 *ex rebus penitus perspectis planeque cognitis* etc. En laevem scilicet structuram! Et sic millies: etiam in orationibus, v. c. in Philippica illa secunda cap. 28 extr. *bellum, quod natum, conflatum, susceptum* etc. cap. 29 in. *bello tum propter timiditatem tuam tum propter libidines defuisti: gustaras civilem sanguinem vel potius exsorbueras* etc. ac paulo post: *persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causae, cur in Africam Caesarem non sequerere, cum praesertim belli pars tanta restaret?* Et sic ubique. — Et, quam parum Romani isti laevitati conjunctionis studere voluerint, docent ipsa eorum vocabula tum simplicia tum composita: v. c. *ii, eo, abiit, euntium, fructuum, artium, mensium, constructus, congregavit, distraxit, transgressus, transscribo* vel *transcribo, transcriptus* etc. ut *stlata, stlis* pro *lata, lis* etc., it. *ab* praepos. ante consonantem etc. praetermittatur.

2) Hinc Cicero ipse, sui ipsius conscius, qui ejusmodi concursum tantopere damnarat, alibi eum adeo laudat, loquens de submisso et Attico oratore: dicit Orat. 23 *Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis.* At bonus Cicero sibi non constat: vid. cap. 44, ubi inter alia ait: *Nam, ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat aut asperas. — Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjungere.* Dicit ergo hic, neminem tam rusticum esse, qui non vitet concursum vocalium duarum. Recepit tamen Ernesti hoc loco *qui vocales* cet. pro *quin vocales* cet. — Sed res haec in lingua latina sic se forsan habuit, ut in vernacula, et forsan in omnibus linguis se habet, ut in loquendo homines, etiam de plebe, omittant ultimam vocabuli vocalem,

quam

quando sequens vocabulum incipit vocali: v. c. in vernacula vulgo dicitur *Dies' Art*, *schön' Art*, *Fried' und Freud' und Ruhe* etc. pro *Diese*, *schöne*, *Friede*, *Freude* etc. An vero haec omissio vocalis ultimae laevem conjunctionem vocabulorum efficiat, non ausim definire. Nam

3) ne intelligimus quidem, quid sit asperum, quid laeve, in conjunctione vocabulorum. Pendet haec res ab auditu: et hujus suavitas et facilitas pendet et a consuetudine audiendi et a pronuntiatione aliorum. Qui v. c. asperum quorundam sonorum concursum in re musica audire diu consueverunt, iis ille non tam asper videtur quam aliis: res hic propter angustiam loci non potest demonstrari: exemplum agricolarum et nationum in ultima terra habitantium docere quodam modo id potest. Deinde pronuntiatione multa aspera asperitatis suae multum amittere possunt. Sunt, qui conjunctionem multarum consonantium, quae vulgo aspera vocatur, tam presse et facile pronuntiare possint, ut nihil laevius esse videatur; cum contra alii vel laevissima quaeque tam vaste tamque aspere exprimant, ut nihil injucundius esse possit: consulatur hic sermo populorum singulorum gentis theodiscae vel etiam, si mavis, graecae. — Quidquid de asperitate vel laevitate conjunctionis vocabulorum dicitur, videtur adhuc inter hypotheses pertinere, quarum fundamentum certum nondum repertum est ac forsan nunquam reperietur. Sed hoc parum curabunt ii, qui id tantum agunt, ut omnem pulchritudinem et suavitatem in ideis, non in verbis, quaerendam existiment.

4) Si quis tamen concursus literarum fugiendus est, eum puto fugiendum esse, qui ambiguitati faveat et perspicuitati noceat. Hic cernitur in eo, ut vocabulum non facile eadem consonante terminemus, qua sequens vocabulum incipit: v. c. in nostra lingua *mit dem Namen* sonat ut *mitten Namen: der Baum muß* etc. ut *der Bau muß* etc. *nahm mich* ut *nahm ich* etc. Sic et in latina *res sibi* ut *res ibi: dicit deinde* ut *dicite inde: salutis satis* ut *saluti satis* etc. Hoc de pronuntiando tantum valere per se patet.

5) Sunt tamen nonnulla vocabula, quae non conjungere nobis liceat pro libidine: v. c. *e republica*, non *ex republica*, dixisse veteres ob istam laevitatem Cicero credit Orat. 47. An laevitas ista causa sit, dubito, quia prisci *ex* saepe ante literam *R* ponere solent: v. c. *laborare ex renibus* Cic. Tusc. II, 25: *ex re istius* Terent. Phorm. V, 7, 76: cur in *ex republica* illam tantum spectarint? Annon Cicero forsan erravit hic,

hic, ut in aliis? — Deinde tenenda sunt in primis duo vocabula *ac* et *neque*. a) *Ac* rarius seq. vocali apud priscos reperitur, plerumque seq. consonante; v. c. *ac pater*, *ac me* cet.; rarius vero v. c. *ac ego*, *ac ille* cet. pro quibus dicendum putant *atque ego*, *atque ille* cet. Causa latet: litera *c* non potest causa esse, quia *nec enim*, *sic enim*, *hoc enim*, *huc enim* etc. saepe dicitur: b) deinde *Neque vero* prisci libentius h. e. longe crebrius dixerunt quam *neque autem*. Occurrit *neque autem* semel, quod sciam, Cic. ad Div. V ep. 12 §. 21 *neque autem ego sum ita demens* etc. it. Lucret. V, 779. Sed causa, cur *neque autem* longe rarius usurparint quam *neque vero*, latet. Euphonia, quo vocabulo ad quodlibet defendendum, si non intelligunt, uti vel abuti multi solent, locum non habet. Nam, quodcunque rectum et consuetudine invectum est, bene sonat: et cur prisci alibi *neque* sequente diphthongo *au* posuerunt? v. c. Cic. Rosc. Am. 1 in. *neque auctoritate*: Catil. I, 1 extr. *neque auctoritas*. Virgil. Georg. I, 514 *neque audit* etc.: ergo in syllaba *au* non potest culpa esse: unde videtur causa non nisi usui dicendi tribuenda esse. Nam quis omnium rerum causas novit? V. c. cur prisci *nam* praeponere, *enim* postponere, vocabulo soleant? cum tamen *nam* et *enim* sint ejusdem significationis et ejusdem originis esse videantur. Sic *verum* praeponitur, *vero* postponitur; cujus rei causa aeque latet. Sic et *mecum*, *tecum* etc., pro *cum me*, *cum te* etc. Euphonia si regula deberet esse, quam fallax esset? quia alii jucunde alii injucunde eadem res sonat. Iudicium aurium est valde diversum, nisi certis legibus et regulis adstrictum iisque assuetum est.

XXXIII) *Cavendo, ne sententiam orationis prosaicae absolutam clausula poetica terminemus*, v. c. *dicere possit, atque videbat* etc., vel *nobis in oratione prosaica totus versus poeticus excidat.*

At nec hoc grave vitium esse existimem, modo ne data opera tales clausulas talesque versus immisceamus. Nam 1) hoc vitium, si vitium est, per se non injucundum est, sed tantum hactenus, quia videtur de industria tale quid quaesitum et affectatum: et omne affectatum seu studio quaesitum displicet, quia arrogantiam sapit, et orator scriptorve in illo magnam laudem ponere videtur. 2) Hoc olim poterat vitium aliquod esse, quia prisci, qui in vulgari sermone vocabula latina aeque ex syllabarum quantitate atque in car-

mine

mine pronuntiasse videntur, facilius versum poeticum in oratione prosaica agnoscerent, quam a nobis hodie fieri potest, qui syllabas multas aliter in scansione, ut loquimur, aliter extra eam legimus: ut adeo ne timendum quidem facile sit, ne talis versus, si nobis excidisset, a multis hodie animadvertatur. 3) difficile est talem versum ubique evitare. — Priscis adeo ipsis multi hexametri, ut de aliis nihil dicamus, exciderunt: v. c. Sallust. Cat. 19 §. 4 *Cnei Pompeji veteres fidosque clientes.* Liv. Praef. in. est dimidius hexameter: *Facturusne operae pretium sim.* Tacit. Ann. 1 in. est totus hexameter: *Urbem Romam a principio reges habuere.* Etiam Ciceroni exciderunt, v. c. Arch. 1 in. *in quo me non infitior mediocriter esse* etc. Orat. III, 45 in. est hexameter dimidius: *Non est res tam difficilis, quam* etc. — Quod vero Cortius verba Ciceronis ad Div. XVI ep. 14 §. 3 *Nunc opus est te animo valere, ut corpore possis*, pro hexametro integro habet in nota ad h. l., in eo errat; quia syllaba prima verbi *valere* brevis est. Sic Heinecc. in fundam. stili p. 64 ait Ciceronem Orat. III, 5 totum distichon inseruisse: *Complexi, plus multo etiam vidisse videntur, Quam quantum nostrorum ingeniorum acies:* sed in Cicerone legitur non *plus multo*, sed *multo plus*: saltem sic est in editione Ernestiana et forsan in omnibus. — Ac plures hexametri, si quaerere vacaret eque re hominis cujusquam esset, facile invenirentur: cui enim non excidunt? Ut taceam de aliis versuum generibus, v. c. *jambicis:* quos in primis saepissime occurrere verisimillimum est. Quis conquirat? et cui bono? Si igitur prisci evitare non potuerunt, quanto minus nos poterimus? Facile igitur ignoscitur, si cui tale quid excidit, modo oratio ejus praeclaris sententiis ornata reperiatur. Quia tamen sunt, qui, quidquid prisci pro vitio habuerint, etiam hodie pro vitio habendum putent, atque ita talem versum vel etiam clausulam versus poetici, si cui exciderit, culpandum arbitrentur: suaserim omnibus, qui latine dicant vel scribant, ut, quantum possint, illam rem caveant. In minimis etiam placere homini humanum est.

XXXIIII) *Vitando omni concursu syllabarum vel literarum, qui cum vocabulo aliquo obscoeni quid indicante similitudinem habeat, atque ita hanc ideam obscoenam in lectoris auditorisve mente excitare possit.* Omnis enim obscoenitas displicet, atque adeo memoria ejus injucunda

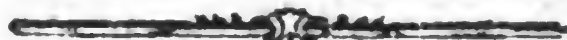
cunda eſt. Exempla afferre nequeo. Sed nec hoc forſan nimis ad vivum reſecandum eſt: alioquin peccaſſent Cicero et omnes priſci, qui *penates*, *Fidenates*, *Marianus*, *Caeſarianus*, *Tullianum* etc. dixerunt: nam poſteriores ſyllabae horum vocabulorum aliquid obſcoeni continent; quo pertinent *nato*, *natas*, *penes*, *penitus*, *animus* etc., in quarum priore parte ineſt, ſi quis quaerere vult, aliquid obſcoeni: quamquam puto iſta vocabula omnia a priſcis ſaepe audita et lecta eſſe ita, ut de obſcoenitate non cogitarent, et recentiores quoque eadem vocabula ac ſimilia ſaepe legiſſe ita, ut nihil obſcoeni iis in mentem veniret: Nec minus a nobis hodie leguntur et audiuntur ſine offenſione aurium. Totam rem cujusque judicio permitto.

Ceterum huc refert Cicero Orat. 45 *nobiscum*, et dicit, ſic ad evitandam obſcoenitatem dici: nam in *cum nobis* literae obſcoenius concurrerent. Sed ſupra P. I cap. 3 de *ordine verborum* ſect. 1 n. 6 p. 207 ſſ. monuimus, cauſam iſtam Ciceronis ab obſcoenitate ductam nullius pretii eſſe: quia priſci 1) dixerunt *cum noſtri*, *cum nominis* etc., in quibus tamen eadem obſcoenitas ineſt, quae in *cum nobis* eſſe dicitur: 2) quia et dixerunt *ſecum*, *mecum*, *tecum*, *vobiscum* pro *cum ſe*, *cum me*, *cum te*, *cum vobis*, in quibus tamen nulla obſcoenitas ineſt: hinc *cum* adverb. et conjunct. ſeu *quum*, quod tamen aeque pronuntiatum eſt ac *cum* praepoſitio, occurrit apud priſcos ſequente *ſe*, *me*, *te*, *vobis*: v. c. *cum te ſummis laudibus ad coelum extulerunt* Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 2 etc. — Cicero quidem l. c. ait, *mecum*, *tecum*, dictum eſſe, ut ſimile eſſet illis *vobiscum* atque *nobiscum*. Egregiam cauſam! Videtur potius ordinis inverſi in *mecum*, *tecum*, *ſecum*, *nobiscum*, *vobiscum* (it. *quocum*, *quacum*, *quicum*) ratio eſſe eadem: et haec res vel caſu orta, ut apud nos nonnulli *Zweifels ohne*, *der Sache wegen*, pro *ohne Zweifel*,

wegen der Sache dicunt, et vulgo dicitur *meinetwegen, deinetwegen*, *seinetwegen*, ubi nemo causam novit, cur *wegen* postponatur; et ut apud Graecos nonnullas praepositiones suis casibus postponi notum est. Causa latet: sed sic et *quo de* pro *de quo* cet. occurrit. Iudicent acutiores! conf. supra P. I cap. 3 sect. 1, ubi latius ista res tractata est.

Hactenus de *suavitate dicendi*: in qua tamen suaves praeclaraeque ideae principatum obtinent. Sapiens enim magis ideis quam verbis delectatur: nec tamen cultus verborum ei displicet, modo idearum praestantia ornata reperiantur. Virgo pulchra, negligenter vestita et ornata, tamen valde placet: magis placet, praeclare simul vestita et ornata.

FINIS PARTIS POSTERIORIS.

APPEN

APPENDIX I

De ſubſidiis quibusdam ſtili bene latini.

Quamquam e ſupra dictis natura ſtili bene latini ſatis ſuperque cognoſci poteſt, ut fere non opus ſit quidquam addere: tamen, ut plane nihil omiſiſſe videamur, aliquot etiam ſubſidia paucis memorabimus. Ea ſunt in univerſum duo 1) *lectio priſcorum* 2) *exercitatio in ſcribendo.*

SECT. I

De lectione priſcorum.

Lectio priſcorum eſt primum ac praecipuum ſubſidium ſtili bene latini. Ex illis enim diſcenda eſt praecipue bene latine dicendi ſcribendique ratio. Hic duo notanda:

I) *Lectio bonorum ſcriptorum debet eſſe aſſidua.* Nam, ſi non multa quotidie legimus, quomodo ea omnia, quae ad bene ſcribendum pertinent, et quorum eſt ingens multitudo, colligere et diſcere poſſumus? deinde, quo plura legimus, eo crebrius eaedem res, eadem verba, iidem connectendi modi etc. redeunt, atque ita firmius in mente inhaerent. Legendi in primis ſunt ſcriptores aureae aetatis, ut Cicero, Caeſar, Livius, Terentius: in his ſcribendi genus eſt naturale et ab affectatione alienum: ſpectarunt enim magis res quam verba: cum contra ſcriptores poſterioris aetatis ſub imperatoribus, adulandi neceſſitate invecta, verborum ornamenta et lenocinia magis quam rerum veritatem ac pondera curaverint, et, libertate ſentiendi amiſſa, coacto fere ſcribendi genere et affectato uſi ſint, pauciſſimis

forsan exceptis. — In primis tamen Cicero legendus 1) quia multos varii generis libros reliquit, in primis tales, quales hodie scribere solemus. Caesar et Livius scripsere libros historicos. Quotus vero quisque hodie est, qui historiam conscribat? Terentius comoedias: sed et has pauci hodie scribent. At Cicero scripsit epistolas, orationes, itemque de rebus ad doctrinam pertinentibus, v. c. de eloquentia comparanda, de philosophorum placitis, de officiis, de senectute, amicitia etc., ut ejus libri multis prodesse possint. Magnam quoque partem historiae temporum suorum v. c. de Catilina, Caesare, Octaviano, Antonio, Lepido etc. intexuit libris suis, v. c. epistolis, in quibus multa singularia reperiuntur, quae alibi non occurrunt. 2) quia fuit homo egregie doctus et egregio ingenio ornatus: hinc ex ejus libris multa discere, in primisque eorum lectione judicium nostrum acuere, possumus. Nam, quo quis est doctior, eo subtilior est in dicendo et scribendo, eoque magis acuunt ejus libri mentem lectorum. 3) quia fuit vir magnae experientiae, sapiens, Consul etc. Hinc ex eo prudentiam possumus nobis comparare et discere, quid ii, qui rempublicam gubernant, sentire, quid spectare, soleant, qualis eventus huic vel illi consilio respondere possit vel soleat etc., quae omnia nobis prosunt ad multa cavenda vel imitanda. Deinde, quo quis est ordine, loco, ac dignitate aliis superior, eo magis consuetudine hominum similis conditionis utitur eoque venustior ejus est dicendi ratio: id quod in Ciceronem cadit: qui cum consul esset et familiaritate Pompeji, Caesaris, aliorumque principum civitatis frueretur, nonne venustius scribere poterat, quam si homo vulgaris conditionis fuisset, qui non nisi vulgaribus hominibus utitur, e quorum usu parum venustatis acquiri potest? Nec dubitandum, quin nostri oratores majores oratores futuri essent, si principum et regum consuetudine quotidie uti possent vel ipsi

summo

ſummo loco nati eſſent. 4) quia fuit omnium Romanorum diſertiſſimus h. e. perſpicue, graviter, ſuaviterque dicendi peritiſſimus. Ex eo igitur artem perſpicue, graviter, ſuaviterque dicendi ac ſcribendi, atque ita aptiſſima quaeque verba eligendi, uno verbo eloquentiam, per omnes ejus libros fuſam, haurire poſſumus. 5) quia Romae plerumque manſit, ut ſenatui intereſſet; nec, niſi in Ciliciam provinciam, abiit, idque in unum annum. Hinc ſequitur, ejus dicendi genus manſiſſe urbanum, nec peregrinitate ulla corruptum. Accedit 6) quod ſingulis diebus dicendum ei erat vel coram ſenatu vel in judiciis vel coram populo: hinc exercitatio in bene dicendo erat ipſi tam familiaris, ut, quidquid deinde diceret vel in ſermone familiari, jam bene dictum eſſet. Hoc non omnibus oratoribus contigit, ut tanta exercitatione uti poſſent, eaque coram auditoribus talibus.

Totum igitur Ciceronem ſaepe legere debemus a) *Epiſtolas ejus*, in primis *ad diverſos*, it. *ad Q. Fratrem*, b) *Orationes*, v. c. pro *Roſc. Am.*, *Verrinas*, *Manilianam*, *Agrarias*, *Catilinarias*, pro *Murena*, pro *Archia*, ad *Quir. poſt reditum*, pro *domo*, pro *Sextio*, pro *Milone*, pro *Marcello*, pro *Ligario*, *Philippicas* etc. c) libros de *Finibus bon.* et *mal.*, *Quaeſt. academ.*, *Quaeſt. Tuſculanas*, de *nat. deorum*, de *divinatione*, de *officiis*, de *ſenectute*, de *amicitia* etc. d) *libros rhetoricos*, ut de *inventione*, de *oratore*, *Brutum*, *oratorem* etc.

Cum hac Ciceronis lectione lectio Caeſaris, Livii, Terentii crebra conjungenda, utpote qui, quod ad verba attinet, omninoque in apte venuſteque dicendo Ciceronis ſunt ſimillimi, atque ita bonae latinitatis culturam valde adjuvant et confirmant: itemque Nepotis et Salluſtii lectio haud plane negligenda: etſi paululum diſcedunt a ratione Ciceronis, in primis Salluſtius, qui in ſtilo ſingularia quaedam ſectatur. Nec Plautus plane omittendus eſt: nec Varro de *re ruſt.* Huc accedere

dere debet lectio poetarum, Virgilii, Horatii et Ovidii, quae bonae latinitatis studioso propterea opus est, ut poetica a prosaicis discernere atque illa fugere sciat. Nam, ut *ignoti nulla cupido*, sic *ignoti nulla fuga est*. Possunt etiam isti poetae nostrum ingenium acuere et variis pulchrisque ideis locupletare. Haec de aurea aetate, in qua Terentium non male posuimus. Ex argentea aetate legi merentur *Quintilianus* et *Phaedrus*: item *Suetonius* et *Tacitus* ob historiam, et alii. Potest ex iis quoque disci, quid sit discriminis inter scriptores aureae et inter scriptores argenteae aetatis: quod valde prodest ad firmius inhaerendum in Ciceronis latinitate et stilo. Ceterum lectio haec *Ciceronis*, *Caesaris*, *Livii*, *Terentii*; debet esse crebra: in primis Cicero saepe est perlegendus, saltem ejus Epistolae et praecipuae orationes. Nam semel legere nihil prodest, ac ne bis quidem. — At non sufficit Ciceronem legisse, debes eum quoque recte intelligere. Hinc

II) *Lectio priscorum, maxime Ciceronis, debet esse quoque accurata* h. e. debent prisci ita legi, ut intelligas plane singula verba, et scias, quid in singulis cogitaverit scriptor. Dupliciter haec lectio accurata instituenda:

A) Primum *praeeunte magistro in lectionibus publicis*, ut vocantur. Nam sine magistri ope hic vix quisquam recte proficiet. — Quaerunt nonnulli, utrum hic lectio *stataria* h. e., ubi singula accurate explicantur, an *cursoria* h. e., ubi celeriter scriptor perlegitur, instituenda sit. Hic haud dubie magni refert, quales sint discipuli. Equidem puto utramque apte conjungendam, in difficilioribus locis utendum *stataria*, in facilibus et per se expeditis *cursoria*. Sed magni quoque interest, quali magistro utare, utrum sciat, quid difficile sit, nec ne, et an rem quamque perspicue explicare possit. Sunt, qui in cursoria lectione rem quamque, licet breviter, at longe accuratius explicent, quam alii in stataria: qui inter-

interdum, omissa justa rerum (nam hae in primis explicandae sunt) et vocabulorum explicatione v. c. ex usu loquendi, ex etymologia, ex antiquitatibus, historia, e contextu, locis parallelis etc. arcessenda, in rerum inutilium et alienarum longa tractatione haerent, et v. c. scholiastarum et grammaticorum veterum saepe ad locum non facientium lata recitatione, etymologiarum variarum, earumque saepe incertissimarum, nec ad loci explicationem pertinentium longis disquisitionibus, phrasium variarum operosa extractione et dictatione, tempus ita consumunt, ut vix paucos versus intra horae spatium absolvant, nec tamen satis explicent. O! talem lectionem statariam deus avertat ab omnibus scholis! Huc pertinent alii, aeque infelices, qui facilia latissime explicant, difficilia, tanquam facillima, praetermittunt. — Imo peritus magister nihil aliud aget, quam ut discipulus locum scriptoris plane intelligat et in hujus mentem animumque penetret; hinc nihil omittet, quod ad singula intelligenda pertineat. Quam in rem a) contextum totius loci, imo totius libri, epistolae, orationis etc. a discipulo ubique consuli jubebit. Nam sine contextu nulla intelligentia rei est certa. Docebit, quid quaque sententia contineatur; attendi jubebit, an et quomodo singulae sententiae singulaque verba tum inter se conveniant tum cum praecedentibus et sequentibus cohaereant. Si hoc omittitur, si discipulus ad contextum sponte attendere non mature discit, mens ejus non acuitur; ipse modicos facit progressus in discendo, et nihil certi discit. b) examinabit sententias (hoc non ubique fieri debere per se patet), an verae sint, an pulchrae, acutae, vulgares etc., et cur: it. argumenta, exempla, similitudines, descriptiones etc., an aptae sint. c) non modo verba sed etiam res explicabit. Non enim verbum intelligo, nisi rem intelligo in verbo latentem. Verbum a se explicari putant multi, quando vernaculum verbum ei respondens recitant;

tant; v. c. gubernare *steuern* etc. At hoc non est *explicare* sed *vertere*. Locus potest saepe recte verti, nec recte explicari, et contra. Saepissime in loco explicando discipulo oritur difficultas inde, quod rem non intelligit: v. c. nescit, quid sit *navis*, quid sit *prora*, *carina*, *puppis*, *gubernaculum*, quid *clavus gubernaculi;* nescit, utrum prisci in appellenda nave proram an puppim adverterint litori; nescit eas artes, e quibus innumera vocabula in sermonem latinorum vulgarem translata sunt; nescit ritus priscorum, res gestas eorum etc. Quomodo is verba ipsa intelligat? nam non semper contextus hoc declarare potest. Iam, si ne ipse quidem magister rem intelligit, quomodo verbum explicare potest? Et hoc saepe accidere et saepe a coeco coecum duci non mirum est. Hinc fit, ut multi magistri in explicanda phrasi *appellere puppim litori* dicant *puppim* pro *tota nave* positam, et ut *clavum gubernaculi* per *gubernaculum ipsum* explicent, omninoque duo substantiva pro uno posita saepe dicant, quia alterum non intelligunt. Magister debet vocabulum saepe per definitionem, non modo *nominalem*, ut vocant, sed inprimis *realem*, explicare. Ego fateor, me multa loca priscorum non satis intelligere, quia res ipsas non satis intelligo. Et credo, si omnes omnino artes, etiam sellularias, recte intelligerem, me multo plura loca accuratius intellecturum. Nam, omnes ritus priscos, ad quos forsan respicitur in loco difficiliori, a nobis intellectum iri, nulla spes est: quod idem de historia prisca dicendum. — Errant igitur, si qui putant, linguae latinae accurata cognitione nos posse eo pervenire, ut res a priscis traditas plane intelligamus. Imo vero res ante sit nota necesse est, quam possis linguam accurate intelligere. Loquor hic de rebus difficilioribus, quas prisci ipsi non explicarunt. Sic res se habet in nostra lingua, sic se habet in omnibus linguis. d) explicabit vero etiam singula verba, et docebit sintne

pro-

propria an tropica, et an tropus sit aptus et pulcher, ubi propria vis vocabulorum, ut per se patet, explicabitur: nam sine ejus cognitione non nisi nugae exsistunt. e) in homonymis docebit, quaenam significatio contextui isti conveniat, et cur: ubi interdum videre discipulum jubebit, an ceterae significationes locum habeant, et cur non habere possint. f) Addet quoque saepe, utrum vocabulum hoc vel illud necessarium fuerit, et cur; an omitti potuerit: it. an egregia sententia cum eo conjuncta sit, an sententia per id fortior facta sit. It. an saepe occurrat vel omnino vel ista significatione. Hoc in primis est necessarium: nam nihil est, quod non occurrat apud priscos, at raro: et rariora fere inter vitia numerantur. Nec Lexicon hic sufficit. Unde discipulus discet? nonne a magistro? Hic debet esse optimum Lexicon. It. an verbum vel adjectivum conveniat substantivo. Neque enim omnia vel adjectiva vel verba cum substantivis conjungi possunt; v. c. *gradus magnus*, *gradum accipere:* quae conjungi nequeunt. g) ostendet etiam connexionem vocabulorum, enuntiationum et sententiarum absolutarum, v. c. per duplex *et*, *neque*, *qui* etc. h) periodos Ciceronis interdum resolvet, docebitque, cur enuntiationes insertae sint vel inseri debuerint. i) numeros oratorios notabit. k) in vertendis scriptoribus priscis curabit, ut singula verba, quoad quidem fieri possit, exprimantur. Versio sensum universum exprimens non est versio. l) Singula, quae recte explicata et versa sunt, imitari statim discipulum jubebit, ut videat, an recte intellecta sint. m) Omninoque singula frequenter et diversa ratione repetenda curabit etc.

Haec et plura magister peritus et fidelis aget, ut discipulus totam formam stili Ciceroniani perspiciat et imitari discat.

At non sufficit *bona* scriptorum notasse, debent et *vitia* in iis occurrentia, sive ipsorum sive librariorum

culpa commissa sint, diligenter animadverti, ne per ea discipulorum mens in errorem inducatur ac pro virtutibus habeat, sed, ut caveat. Vitia sunt duplicia, alia in rebus s. ideis, alia in verbis. Utriusque generis exempla sunt in priscis: pauca notabimus.

1) Vitia in *rebus* s. ideis ac sententiis:

a) Cicero Rosc. Am. 27 et 29 repugnantia dicere videtur: priori enim loco ait: Roscium Romae fuisse, at non diu ibi mansisse: posteriori plane negat Roscium Romae fuisse. Verba sunt cap. 27: *unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit?* et cap. 29 *Roscio — objicient, et illam sicariorum multitudinem — huic crimini putabunt fore? qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nesciret, propterea quod ruri assiduus — fuit.* Debebat dicere: *qui non modo Romae non tum* (s. *isto tempore,* quo pater occisus est) *fuit* cet. — In ead. oratione cap. 25 Ciceronem nimis copiose ac fere pueriliter de parricidii atrocitate et poena dixisse, eandemque rem, augendi causa, nimis saepe verbis inanibus, licet ornate concinneque effictis, enuntiasse, hodie in confesso est. Paucula tantum de isto loco celeberrimo dicam. Posteaquam Cicero dixerat, majores sanxisse, ut, qui parentes necasset, in culeum insutus in flumen dejiceretur, exclamat: *O singularem sapientiam! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura* (i. e. ex mundo) *sustulisse et eripuisse, cui repente coelum, solem, aquam terramque ademerunt?* Male. Culeo insutus tamen in mundo manet. Causam deinde ingeniose comminiscitur, cur primum non feris objecerint, deinde cur non nudos in flumen dejecerint. *Noluerunt,* inquit, *feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus* (i. e. tam scelestum hominem) *attigissent, immanioribus uteremur.* Quomodo bestiae parricida *attingendo* (Ern. in clave explicat *devorando,* quod non opus est, imo illud gravius dictum) immaniores fieri possunt? Pergit: *non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent* etc. Tandem ait: *Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui con-*

conquiescant. Quam argute! quam speciose! a) si animam, h. e. spiritum, de coelo ducere nequeunt, quomodo vivere possunt? nonne hoc est repugnantia loqui? b) terra quidem ossa eorum non potest tangere; at culeum tangit, in quo corpus est. Sic nec apud nos corpora humatorum terra tangit, quia loculo (*im Sarge*) inclusa jacent. At quis hoc pro magna miseria habet? Imo miserum habetur, si corpus sine loculo humetur atque ita terra illud tangat. Sic nec magna miseria est, quando corpora illorum fluctibus non abluuntur etc. — Fontej. 17 rogat judices, ut Fontejum propter Fontejae sororis, quae Vestalis erat, lacrymas absolvant. Id his exprimit verbis: *Prospicite, ne ille ignis aeternus, nocturnis Fontejae laboribus vigiliisque servatus, sacerdotis vestrae lacrymis exstinctus esse dicatur.* Grave sane argumentum! Sic forsan nullus frater Vestalium damnari potuit, si ista vis lacrymarum timenda sit. — Verr. III, 98 ait: *Totae res rusticae ejusmodi sunt, ut eas non ratio* (h. e. nulla praecepta oeconomica, nulla ars,) *neque labor, sed res incertissimae, venti tempestatesque, moderentur.* Quid? ars, sapientia et labor nihil prosint agricolae? Cicero saltem debuisset addere *saepe, saepissime,* vel etiam *plerumque.* — Manil. 10 Pompejum, patronum suum, nimis hyperbolice hisce laudat verbis: *qui saepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico* (mit einem Privatgegner) *concertavit* (v. c. in foro, in curia), *plura bella gessit, quam ceteri legerunt, plures provincias confecit, quam alii concupiverunt, cujus adolescentia — non stipendiis* (i. e. Feldzügen, Kriegsdiensten) *sed triumphis est erudita?* O magnum adulatorem! An credibile est, Pompejum plura bella gessisse, quam alii legerint? Intra paucos dies multa bella legere, at non gerere, licet. Ut uno verbo dicam, omnia nimis aucta sunt. — Marcell. 7 extr., posteaquam satis adulatorie dixerat in Caesaris vita consistere rempublicam, addit: si insidiae, quas Caesar timere dicebatur, hujus vitae vere parentur: *quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicae credamus?* Quid magis adulatorie et simul impie dici potest? Et Cicero tamen alibi dixit, potentia divina omnia gubernari, et rempublicam sola deorum ope contra Catilinarios defensam et servatam esse. Nec post Caesaris caedem quisquam audivit Ciceronem dicere: *rempublicam periisse.* — Contra historiam peccasse videtur Cicero Dejot. 7, ubi dixit, Attalum fuisse liberalem erga P. Africanum. Pro *Attalo* constat legi debere *Antiochum.* Multi ad defendendum bonum

num Ciceronem malunt librarios peccasse et Attali nomen pro Antiocho posuisse. Alii Ciceronem ipsum erroris accusant. Et quidni Cicero errare potuerit? Nemo mortalium est, qui non interdum memoria labatur.

b) *Virgilius* confundit Scyllas Eclog. VII, 74. Vocat ibi *Nisi filiam*, quam *Phorci* nominare debebat. At poetas in Mythologia, quam ipsi maximam partem excogitarunt, peccasse non mirum est. — Narratio de Palinuro, quem Somnus deus in mare dejecerat Aen. V extr., et qui deinde in orco ab Aenea conspicitur, nunquam, puto, omni difficultate carebit. Aeneas ibi ita illum alloquitur Aen. VI, 341: *Quis te — deorum — sub aequore mersit? — namque — hoc uno responso animum delusit Apollo, qui fore te ponto incolumem finesque canebat venturum Ausonios.* Ille contra: *Neque te Phoebi cortina fefellit — nec me deus aequore mersit* etc., ubi deinceps narrat, se traxisse gubernaculum et, tres noctes diesque vectum aquis, tandem quarto die adnasse Italiae, sed crudelitatem incolarum expertum esse etc. Hic non ego cum Servio haereo in verbis: *nec me deus — aequore mersit* h. e. *nullus deus fecit, ut perirem fluctibus*, sed in eo, quod Palinurus Aeneae de falso Apollinis oraculo conquerenti dicere audet: *Neque te Phoebi cortina fefellit.* Nam utique fefellerat. Non enim satis erat, eum venire ad Italiam; debebat etiam *incolumis* venire. Et, qui tres dies noctesque maris undis fertur, vestibus gravatus, an eum credibile est vivum manere posse? Nihil hac de re ill. Heynius: nec video, quomodo Palinurus oraculo Phoebi fidem fecerit, quod Heynius credit. Sophistice magis quam vere respondisse videtur Palinurus. Nam τὸ *incolumem* refero quoque ad *venturum fines Ausonios.* Et sic Aeneas ipse retulit: nisi dicamus Phoebi oraculum fallax fuisse, ipsumque praedixisse, Palinurum in ponto incolumem fore, et ad fines Ausonios venturum: sed, utrum incolumis eo venturus esset nec ne, non addidisse. Tali modo respondisset eventus oraculo. Attamen semper haec duo sunt mira, a) Aeneam intellexisse oraculum de *incolumitate* in adventu in Italiam: b) Palinurum tres noctes diesque vivum manere potuisse. — Deinde sui oblitus videtur poeta Aen. VI, 445, ubi Eriphylen *in lugentibus campis ponit*, in quibus tamen eos esse dixerat v. 442 *quos durus amor crudeli tabe peredit*, cum tamen illa non *duro amore peresa* sed *a filio occisa* fuerit, neque ita jure campos illos teneat, nisi dicamus, campos lugentes non tantum misere amantes sed plures

plures infelices heroinas complexos esse, et Poetam hoc dicere oblitum, nec satis subtiliter locutum. Cf. cel. Heyn. exc. 8 — Quod tandem poeta Aeneam lib. VI extr. per *portam eburneam* h. e. eam, unde falsa somnia mortalibus immittuntur, orco emittit, eruditi omnes eum damnant, quia sic indicare videtur, omnia, quae in illo libro egregie et cum magnae eloquentiae ac doctrinae laude tradiderit, nihil aliud fuisse quam somnium. Excusat eum ill. Heynius ita, ut crimine negligentiae non liberet. Ait, poetam istud posuisse parum memorem, quid inde sequeretur, aut hoc fuisse inter ea, quae Maro aliquando emendare voluisset. Ac sane, cum sciamus, quam imperfectum Maro opus Aeneidos reliquerit, in eo judicando haud nimis acres censores esse debemus.

c) *Ovidium*, ut omnino ingenii copia, ita maxime in descriptione rerum peccasse tralaticium. Memorabo tantum duo: 1) notissimam illam fabulam de Narcisso Metam. III, 406 — 510. Narcissus, adolescens egregiae formae, cum in limpido fonte, ad quem bibendi gratia procubuerat, faciem suam vidisset, repente, quia non suam sed alius hominis esse opinabatur, amore hujus faciei atque ita sui ipsius vehementer arsit. Hactenus bene: nam credibile est, aliquem tali modo per imprudentiam sua ipsius forma capi et ardere amore posse: et totus locus est longe suavissimus. At postea adolescens sensit, se esse ipsum, cujus amore flagraret: et hic desinere poeta debebat, quia naturae humanae conveniens est, aliquem, si errorem suum senserit, talem amorem abjicere. At poeta, ut fit, ingenium suum coercere non poterat. Narcissus pergit sui amore ardere, et sic tandem periit inque florem sui nominis mutatus est. Haud dubie poeta hoc fecit, ut acutas sententiolas afferre posset: v. c. *flammas moveoque feroque; roger anne rogem? quod cupio, mecum est; inopem me copia fecit*: quae omnia pulcherrima forent, modo res ipsa verisimilis esset. 2) Halcyone Met. XI, 700 marito, qui, ipsa inscia, naufragio perierat, per somnum viso, ita domi secum loquitur: *Nunc absens pereo, jactor nunc fluctibus absens et, sine me, me pontus habet.* Dicere volebat: *maritus me absente perit, maritus fluctibus jactatur me absente, pontus maritum sine me habet.* Pro *marito* ponit *se ipsam.* Haud dubie istud est ingeniosius et acutius dictum, at non vere. Nam, licet interdum proverbio dicantur conjuges esse duae dimidiae partes unius corporis, tamen hoc in

in cogitatione sola, non in re, consistit. Et uxor non ubique pro *viri* nomine *se* nominare potest.

Ejusmodi igitur vitia (qualia et supra passim notavi) in priscis obvia discipulis indicari diligenter debent, ut eorum mens acuatur attentionique mature assuefiat, ac scriptores priscos, non propter eorum nomen ac famam, nec propter vocabula bene sonantia, sed ob sententias veras ac pulchras admirari discat.

2) Vitia *verborum* vel duras locutiones speciminis loco subjiciemus:

a) in *Cicerone*. Verr. IIII cap. 35 *Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam omnes Segestanas matronas et virgines convenisse* etc. *τὸ hoc* ineptum est, quia jam sequitur *quam omnes* etc. Eadem tamen redundantia est ad Attic. IIII ep. 8 *Quid enim hoc miserius, quam eum — fieri non posse*, et Divin. I, 39 extr. *quid vero hoc turpius quam quod idem nullam sensit* etc. In his locis *τὸ hoc* delendum videtur. — Agrar. II, 3 med. *Neque enim ullo modo facere possum, ut — non essem popularis*: debet esse *sim* pro *essem*. Et sic recep. Ernesti. — Ibid. cap. 35 *Ex hac copia atque omnium rerum affluentia* (Campanorum) *primum illa nata sunt: arrogantia, quae a majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit; deinde ea luxuries* etc. Verba *primum illa nata sunt* debent hoc ordine legi: *illa nata sunt: primum arrogantia* etc. Nihil manifestius esse putaverim. Nihil monuit Ernesti. — Muren. 29 *Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut cum imperita multitudine aut in aliquo conventu agrestium* cetc. Pro *cum* videtur legendum *coram*. Attamen sic Caes. B. G. VII, 47 in. *legionisque decimae, quacum erat concionatus* etc. — Arch. 12 *An, cum statuas — multi — reliquerunt, — virtutum effigiem nonne multo malle debemus* etc.? *An* hic redundat: est igitur vitium negligentiae, nisi *ac* legere velimus. Ernesti *non* pro *nonne* dedit. — Flacc. 27 in. *Quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere?* ubi notes, *quin* post *ignorat* poni pro *tria Graecorum genera esse*. Sic tamen *τὸ quin* etiam post *negare* est Liv. XXXX, 36 in. *negare non posse, quin rectius sit:* et post *suspicio*, Caes. B. G. I, 4 *non abest suspicio, quin ipse sibi mortem consciverit.* — Dom. 30 med. *Quod si non fuit* (h. e. si Sedulius Romae illo die non fuit), *quid te audacius, qui in ejus nomen incideris?* Viri docti vel *in* omittendum

vel

vel *aes* post *in* excidisse putant. Utrumvis recte. Sensus est: *quod nomen Sedulii in lege illa posueris, tanquam is eam in primis sciverit* s. *jusserit.* Leges in aes incisas esse notum est. Ernesti, illo sensu non contentus, vulgatam praefert (in Clav. Cic. v. *incidere*) et intelligit *legem*, ut sensus sit: *quod ejus nomine legem scripseris* s. *scribi curaveris.* At primum durum est *legem* intelligere, cum hoc vocabulum non praecesserit: ac simpliciter *incidere* sic non dici potest. Deinde dubito, an Latini dicant et dicere possint *in nomen ejus* pro *nomine ejus*, licet vernacule dicamus v. c. *auf eines Namen lügen, borgen:* quod Ernesti exempli causa affert. Ac totus locus docet, Sedulium fuisse, qui legem sciverit, non qui scripserit: sequitur v. c. *sin autem is primus scivit* etc. et paulo post: *si Sedulii centum se velle et jubere dixerint* etc. — Ad Div. II ep. 19 §. 6 *Quamobrem, quaecunque a me ornamenta in te proficiscentur, ut omnes intelligant, a me habitam esse rationem tuae majorumque tuorum dignitatis.* Si *quaecunque* esset *omnia*, sensus facilis foret. Verum semper est *omnia, quae*: hinc *τὸ ut* non habet, unde pendeat. Locus est vel vitiosus vel mancus. Editores nonnulli ad sensum perficiendum ante *ut* inserunt *elaborabo*, quod in nullo codice reperitur: de eo igitur monendi sunt discipuli, plerumque utentes editionibus levioribus, ne credant, *elaborabo* certo profectum esse a Cicerone. — Ad Div. VI ep. 6 §. 24 peccatum est contra suavitatem: *externos multos claros viros nominarem*; ut supra P. II c. 3 sect. 4 n. XXX monitum. — Ad Div. VI ep. 3 §. 6 *quam quemvis aut eorum, qui discesserint: alteri dimicant, alteri victorem timent:* ubi haud dubie membrum deest respondens verbis *aut eorum, qui discesserint*, quidquid Cortius contra dicat. Editores propter sensum addiderunt, *aut eorum, qui remanserint*: haec igitur verba non certo esse a Ciceronis manu, admonendi sunt discipuli. — Ibid. ep. 4 §. 3 legitur: *Equidem, cum haec scribebam, aliquid jam actum putabam, non quo, sed quod difficilis erat conjectura.* Sic Codd. habent, sed sine sensu: hinc editores ad sensum complendum ita dederunt: *non quo ego certo sciam* (Ernest. *scirem*), *sed quod haud difficilis erat conjectura.* Add. Sulpic. ad Cic. in epp. ad Div. IIII ep. 12 in. *visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere.* Aut debebat esse: *faciendum, ut vos certiores facerem*, aut potius: *visum est — vos certiores facere*, omisso *τῷ faciendum*, quod manu aliena invectum videtur. Certe *visum est faciendum facere* est soloecismus. Cortio adeo elegantiam

tiam videri potuisse miror: quamquam hic vir, quidquid rari et duri reperisset, id inter elegantias referre et ineptis saepe exemplis defendere solitus est. — Cicero habet quoque quaedam rariora, v. c. *absque* pro *sine*, v. c. Invent. I, 36 in. *absque approbatione;* ubi Ernesti pro *absque*, quod ei vix latinum videbatur, *sine* edidit; et Attic. I, 19 in. *absque argumento;* ubi, quod miror, Ernesti nil monuit. it. ad *placandum deos* Catil. III, 8, pro quo usitatius *placandos*.

Ceterum hinc patet, quam necessaria sit studioso latinitatis ars critica, quamque errent, qui putent, hanc non esse rem adolescentum. Sine ea saepe nesciremus, utrum vocabula a Cicerone profecta, an a librariis vel typographis effica, explicaremus.

b) In *Nepote* multa vitia vel dura vel saltem singularia deprehenduntur; quae nisi a magistro diligenter indicantur, nunquam tiro certam latinitatis ideam nanciscitur, praesertim cum hic scriptor fere primus sit, qui latinitatis studiosis explicari soleat. Nonnulla, partim ab editoribus jam notata, memorabimus: In praefat. *Nulla Lacedaemoni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat mercede conducta.* Haec sensu vitiosa esse sensuque carere notum est. Nam primum *ad scenam ire* vix significare potest *comoediam agere, actorem esse:* actores enim non *ad scenam* sed *in scenam eunt* seu *prodeunt*. Et ipse Nepos paulo post *in scenam prodire*. Deinde incredibile est, *viduas nobiles* h. e. stirpe generosa ortas *in scenam prodiisse mercede conductas.* Nec quisquam demonstravit, hoc unquam factum esse. Hinc Barth. pro *scenam* legit *stivam*, Gesn. et Heusingerus *coenam*. At neutrum explicari satis potest. Venit mihi aliquando in mentem legere: *quae non ad lenam eat mercede conductam*, ut Nepos dicat, matronas honestissimas post maritorum mortem non puduisse ad lenam ire, ibique ad libidinem explendam consuetudine virorum uti. — Milt. 4 extr. *civibus animum accessurum, cum viderent, de eorum virtute non desperari*: debebat esse *de sua virtute;* et statim: *et hostes fore tardiores, si animadverterent, auderi* etc. pro *animadvertissent*. Sed sic saepe Nepos. — Themist. 4 §. 3 *tam angusto mari conflixit, ut multitudo navium explicari non potuerit* pro *posset*. Sed sic saepius et Nepos et alii. — Ibid. 10 §. 2 *ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati.* Debebat esse *possent* pro *poterant*, et *essent* pro *erant*.

erant. — Alcib. 1 in. *In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta*: rectius *posset.* — Epam. 8 §. 2 *Omniaque, quae collegae dixerunt, confessus est.* Ut taceam *omniaque quae* injucunde dictum, pro *dixerunt* debebat esse *dixerant.* — Ibid. *Sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo inscriberent* etc. Vocabulum *periculo* est crux Criticorum. Sunt, qui mutent in *sepulcro, cippo, titulo, pariculo* etc. Alii retinent *periculo* et explicant *Commentariis publicis*, quos *Protocollum* vulgo vocant, quia Ciceronem Verr. III, 79 putant *pericula magistratuum* ita dixisse. At hoc est e loco obscuro locum obscurum illustrare: ac praeterea diversus est valde utriusque loci contextus: nam in Cicerone dicuntur *tabulae publicae* (i. e. Protocoll) *periculaque magistratuum scribarum fidei committi*, ubi forsan, si locus salvus, ad *periculum* proprie dictum respici potuit, quod in Nepote locum non habet. Si Nepos scripsisset *columna*, ut Plutarchus de eadem re loquens ait, vel simile quid, nihil difficultatis esset. — Ages. 5 §. 2 *tantum absfuit ab insolentia, ut commiseratus sit* pro *commiseraretur:* at sic et alii. — Eum. 1 extr. *praefuit alterae equitum legioni* etc. Sic Codd. et edit. Bos. pro *alteri:* et sic Caesar B. G. V, 27 *ne qua legio alterae legioni subsidio venire* etc., ut Oudend. e codd. recepit. Sic et Colum. V, 11 §. 10. — Eum. 6 in. *Ad hunc Olympias — cum literas — misisset in Asiam consultum, utrum repetitum Macedoniam veniret — et eas res occuparet: huic ille primum suasit* etc. Hic *utrum* ponitur non sequente *an;* at non semel ita Cicero. — Ibid. 13 extr. *Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari honesto funere comitante toto exercitu humaverunt, ossaque ejus in Cappadociam ad matrem — deportanda curarunt:* Quomodo Eumenem *humare* et deinde ejus *ossa* in Cappadociam *deportare* potuerunt? Hinc nonnulli pro *humarunt* leg. *cremaverunt*: alii *humarunt* explicarunt per *cremaverunt*, quia forsan viderunt, *sepelire* pro *cremare mortuos* dici. At *humare* est non nisi *humo tegere:* docet hoc etymologia et usus priscorum. Credit quidem Cel. Ernesti in clave Cic. h. v. *humare* ap. Nepot. dictum esse pro *cremare*, fretus loco Cic. Legg. II, 22. At Cicero ibi tantum dicit, sua aetate omnes sepultos i. e. crematos (nam *sepelire* est *cremare*) dici *humatos* h. e. humo tectos; quia scilicet ossa post cremationem humo teguntur atque ita humantur. Non vero hinc sequitur, *humare* esse *cremare.* Nam *esse* et *dici* saepe differunt. Sic nos omnem *mortuum* possumus hodie post

aliquod tempus vocare *humatum*; quia omnes mortui humantur: sed propterea *mori* et *humari* non sunt eadem. Verba Ciceronis sunt: *et quod nunc communiter in omnibus sepultis, ut humati dicantur, id erat proprium tum in iis, quos humus injecta contegeret.* Et semper *humare* a priscis pro *humo tegere* dicitur et a *cremare* distinguitur. Sic Cicero ibid. paulo post: *Nam, priusquam in os injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis. Injecta gleba tum et illic humatus est et gleba vocatur* etc. — Eum. 8 §. 4 *Hoc Antigonus cum comperisset, intelligeretque* etc. pro *intellexissetque.* Quamquam hoc tolerabile. — Hannib. 1 in. *Si verum est — ut populus romanus* etc. durum est τὸ *ut.* Sed sic *ut* post *verisimile est*, Cic. Rosc. Am. 41: Sext. 36: Verr. IIII, 6; post *inusitatum est*, Cic. Mur. 21; post *certum est*, v. c. *nihil esse certius, quam ut* etc. Cic. Att. X, 4 med.; post *accedit*, Cic. Or. I, 8. — Ibid. 6 in. *Hic bellum gessit adversus P. Scipionis filium, quem ipse — fugaverat.* Τὸ *quem* debet, postulante historia, ad *Scipionis*, non ad *filium*, referri, quod durum est. — Ibid. 13 *Hujus bella gesta* etc. est pleonasmus; et paulo post: *tempus est facere finem* pro *faciendi.* Sic tamen prisci saepius, vid. supra P. II c. 1 sect. 23 n. XV. — Attic. 4 *noli, oro te, inquit Pomponius, adversus eos me velle ducere*: ubi not. *noli velle ducere* pro *noli ducere:* ubi *velle* redundat. Sic tamen saepius, v. c. *nolite velle*, Liv. VII, 40 prope fin.: Cic. Balb. 28: Coel. 32: Philipp. VII, 9 — Attic. 12 *tantum abfuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit* etc. pro *uteretur:* sed sic saepius Nepos etc.

c) Neque est scriptor, in quo non ejusmodi vitia vel durae locutiones occurrant, v. c. Caes. B. Civ. I, 65 *Quos ubi Afranius procul visos cum Petrejo conspexit* etc., ubi *visos* abesse debebat, licet Heinecc. in fundam. stili I, 1, 20 pro elegantia habeat. Clarkius editor Caesaris, ut eum de more editorum defendat, explicat ita, ut dicat, hostes prius *procul visos esse*, quam eos *conspexerit* Afranius. Coacte satis et frigide. — Sallust. Cat. 30 §. 3 occurrit *senati decreto* pro *senatus*: Liv. II, 35 *bellum romanum* i. e. *contra Romanos:* sic III, 19 *divina* et *humana scelera* i. e. contra deos etc. — Horatius Epod. 17 Hectorem vocat *homicidam*, cum fuerit *virorum interfector* et apud Homer. dicatur ἀνδροκτόνος, quod vertere voluit Horatius. Hectori vero honorificentius erat viros vincere ac prosternere, quam homines in universum: hoc est etiam latronum.

Curtius

Curtius duplex *an* usurpat pro *utrum*, *an*: pro eo Tacitus dixit *sive*, *an* etc.

Ejusmodi igitur vel vitia vel singularia discipulis indicanda esse manifestum est, nec solum, quando occurrunt, sed, etiamsi prisci recte loquantur, tamen saepe dicendum est, alios interdum aliter ac vitiose pro eo loqui: v. c. Quando occurrat *sine ulla dubitatione* etc., dixerim interdum, alios, et maxime recentiores, perperam dicere *sine omni dubitatione* etc. Quando accusat. cum infinitivo post verba sentiendi, cogitandi, significandi et sperandi occurrat, monuerim, alios hodie *quod* hic male usurpare: it. quando *arcesso*, *vindico*, *deverto einkehren* v. c. in villam, *auctor* etc. occurrat, moneam, male hic alios scribere *accerso*, *vendico*, *diverto*, *author* etc.

At cavendum quoque est, ne, quae vitia non sint, pro vitiis habeamus et venditemus: quod a magistris imperitis interdum fieri solet, v. c. 1) *si aliquis*, *si aliqua res*, recte dicitur pro *si quis*, *si qua*: it. *si qui*, *si quae*, rectum est. Triplici enim hoc modo locuti sunt prisci. Alterum tamen usitatissimum omnium. 2) *fructu*, *luxu*, *casu*, *usu* recte quoque dicitur pro *fructui*, *luxui*, *casui*, *usui* etc. v. c. Cic. ad Div. XIII ep. 71 *magno usu fuisse*: et Planc. ad Cic. ad Div. X ep. 24 §. 6 *subito impetu ac latrocinio parricidarum resistat:* Caes. B. G. VI, 42 *casu locum relinqui* etc. 3) Sallust. Iug. 38 §. 6 *locum hostibus introeundi dedit: eaque Numidae cuncti irrupere.* Hic *eaque* rectum est, intell. *parte:* nec legendum *eoque* scil. *loco.* Sic Caes. B. G. V, 51 *obstructis portis*, *quod ea* etc., int. *parte.* Sic saepius: it. *qua*, int. *parte*, saepissime occurrit. 4) Varro R. R. III, 16 §. 7 dixit: *his diis* (i. e. Musis) *Heliconem attribuerunt homines* pro *deabus.* Omninoque terminatio in *abus* v. c. in *equa*, *dea* etc. rarior est, nec fere a priscis usurpatur, nisi, ubi sexum aliter discernere nequeunt: v. c. Cic. Rab. perd. 2 *diis deabusque.* At *duabus filiis*, *asinis* etc., malim dicere quam *duabus filiabus* etc. 5) *cadere humi* recte dicitur pro *humum*, licet motum, non quietem, indicet: sic *ponere in terra* recte dicitur etc. Haec hactenus. — Innumera

sunt, quae, cum recta sint, ab imperitis magistris pro vitiis habeantur, atque in discipulorum speciminibus, quae *Exercitia* vulgo dicuntur, corrigantur; cum contra, quae aperte falsa sint, saepissime tolerentur, imo inter elegantias referantur. Hinc illae lacrymae! Hinc fit, ut discipulorum mens in dijudicanda latinitate vagetur, nec, quid bonum malumve sit, certo sciat, praesertim si varios magistros habent, quorum alius id damnat, quod alius laudat. — Huc pertinet, quod priscorum sententias variare aliis verbis conantur: Variare licet in nostris quidem: at non in alienis, praesertim si haec tam accurate sint efficta, ut aliam formam non desiderent.

B) *Deinde accedere debet domestica lectio*, h. e. tum repetitio crebra lectionis in scholis institutae tum lectio aliorum librorum in scholis non tractatorum, ut discipulus ipse discat periculum facere scientiae suae, et, quae desint, suppleat. Neque enim in scholis omnes scriptores, imo ne Cicero quidem totus perlegi potest. Haec igitur domestica lectio debet aeque accurata esse, h. e. eodem modo institui, quo scholastica praeeunte magistro bono fuit. Ac solet quoque accurata esse, si bonum magistrum nactus es. Nam, qui bene coepit, bene pergit. — Ut autem ista eo felicior fiat, utendum est bonis veterum scriptorum editionibus cura *Criticorum* et *Philologorum* bonorum factis. Bonarum editionum duplex esse solet genus. Alterum pertinet ad textus integritatem, quod *criticum* vulgo dici solet: alterum ad explicationes locorum difficiliorum, quod *philologicum* dici possit. *Critica* editio est, in qua auctor codicibus bonis aut paucis aut, quod melius est, multis ac simul editionibus antiquis vel ipse vel, si haec inspectio non ei contigit, lectionibus inde per alios fide dignos viros excerptis usus est; atque vel has lectiones tantummodo recenset, judicio de iis non addito, vel, quod melius est, de iis simul judicat, atque harum ope

aut

aut lectionem vulgatam ſtabilit aut aliam, eamque certiorem et meliorem, in textum recipit, cauſis juſtis ubique indicatis. *Philologica* editio eſt, ubi difficiles loci e contextu, hiſtoria, antiquitatibus etc. explicantur, explicatioque uſu loquendi, ubi opus, confirmatur, ac ſimul, quid in ſingulis locis pulchrum, grave, languidum etc. ſit, indicatur. — Critica editio, praeſertim ubi judicium additur, ſemper eſt bona, licet explicationibus careat: atque adeo eae ſunt bonae editiones, quae ad ejus exemplar confectae ſunt: et talibus contenti poſſunt tirones eſſe, magiſtrum audientes. Nec ſine critica poteſt philologica multum utilitatis afferre, quia lector ſemper dubius eſt, an verba, quae legit et explicat, e Codd. ducta et a manu ſcriptoris ipſius profecta ſint. At ſi utraque, et critica et philologica, conjungitur, eo melior eſt adoleſcentibusque, qui ejus ope creſcere cognitione cupiunt, utilior. Non enim iis ſufficit, videre locum recte conſtitutum, ſed cupiunt etiam illum intelligere. Notae philologicae conjunctae cum criticis ſunt inſtar magiſtri, et ex illis non minus quam per hunc doctus fieri adoleſcens poteſt.

Aliquot *bonas editiones* ſcriptorum nominabo ex eo ordine, quo ipſi legi ſoleant. Conſuli hic poſſunt *Fabricii* biblioth. lat.; it. Clar. *Harleſii* Introductio in ling. lat. etc.

1) *Nepotis*, non a pueris ſolis, ſed etiam ab adoleſcentibus imo viris ob hiſtoriam legendi editiones bonas habemus: *Boſii*, qui, praeter notas, copioſum indicem adjecit: in primis *Auguſtini van Staveren*, quae eſt cum notis variorum ſuisque, it. *Heuſingeri:* nec contemnenda eſt Cellariana, quae ſaepe repetita eſt. Recentiſſima eſt editio Clar. *Harleſii.*

2) *Cicero* varie eſt editus.

a) *Epiſtolas* ad *diverſos* ſeu, ut alii loquuntur, *ad familiares* edidit *Graevius* cum ſuis et aliorum notis, at paucis, v. c. I. F. *Gronovii;* et adjecit commentarium *Pauli Manutii* utiliſſimum ſane: it. *Cellarius* cum notis, ut ſolet, brevibus, ad geographiam, hiſtoriam, et latinitatem pertinentibus: rei criticae non valde rationem ipſe habet, ſed nititur editione et judicio Graevii. Cellarianam repetiit *Gottl. Kortte*, ſuisque notis criticis et philologicis

cis auxit: sed in his persaepe explicat res facillimas et tralaticias, omittit difficillimas, interdum defendit vulgatam valde contorte et coacte, usus in hanc rem interdum locis poetarum omnis generis et scriptorum posteriorum saepe non textui Ciceronis similibus, ac Graevii lectiones labefactare studet, sed et hic et omnino in explicatione non valde felix fuit. Et tamen haec editio *Cellario-Kortiana* saepe recusa est, quia parabilis est, nec forsan iisdem sumtibus melior comparari potest. Ceterum hae epistolae in primis legi merentur.

b) *Epistolae ad Atticum* editae ab *Graevio.* At hae epistolae sunt saepe intellectu difficiles ob res, quas continent: saepe ad ea respicitur, quae nobis ignota sunt.

c) Libri de *officiis*, de *senectute* et de *amicitia*, ejusdem *Graevii* cura editi sunt: it. a *Pearcio*, Anglo.

d) *Orationes* edidit *Graevius* cum egregiis notis variorum eruditorum. Selectas quasdam, v. c. pro *Roscio* Am., pro lege *Manil.*, pro *Milone* etc. nonnulli edidere; ut *Cellarius*, *Heumannus*, et doctiss. *Otto* 1777.

e) Libros de *oratore* edidit *Pearce.*

f) Libros de *inventione* una cum libris incerti Auct. ad *Herennium* edidit *Burmannus* secundus 1761.

g) *Quaestiones academicas*, libros de *finibus* bonorum et malorum, quaestiones *Tusculanas*, libros de *natura deorum*, de *divinatione* et *Fato*, edidit *Davisius*, Anglus.

h) *Opera omnia* edidere Iac. *Gronovius* (quam editionem bis repetiit *Ernesti*, una cum varietate lectionis Graevianae et Davisianae et indice), *Verburgius* 1724 et *Olivetus* 1740; recentissima editio est *Ernestii* cum notis ipsius.

Addi hic meretur *Gesneri* Chrestomathia Ciceroniana, liber utilissimus et saepe editus: et *Nizolii* Lexicon Ciceronianum, auctum a *Facciolato;* it. *Corradi* Quaestura.

3) *Iul. Caesar* scripsit libros VII de bello gallico et tres de bello civili: ceteri sunt ab alio. Editiones sunt *Davisii*, *Clarkii*, *Oudendorpii*, qui Davisii, Clarkii, et Dion. Vossii notas addidit. Nec contemnenda est *Cellariana*, brevibus notulis et mappis geographicis instructa, sed ad criticum usum, ut omnes Cellarianae, parum utilis.

4) *Livium*, e cujus 140 libris priores decem, deinde ab 21 ad 45, superstites habemus (omissos supplevit Freinshemius), edidere in primis 1) I. Fr. *Gronovius* 2) Iac. *Gronovius* filius, qui patris editionem repetiit et suis notis auxit:

repetita

repetita ea est Basileae 1740. 3) *Doujatius* in usum Delphini cum notis et supplementis Freinshemianis. 4) *Clericus* cum pauculis notis, itemque supplementis modo dictis: quam editionem omissis his supplementis repetiit *Gesnerus*. 5) *Creverius* cum notis et supplementis. 6) praestantissima et copiosissima est Arn. *Drakenborchii*, Tomis VII constans, quaternis: in qua praeter suas congessit priorum editorum et aliorum notas: in quibus, praeter Sigonium et Gronovium utrumque, Perizonii et Dukeri animadversiones sunt sane egregiae et acutissimae: adjectis quoque supplementis Freinshemianis. Haec editio, quia ob magnum pretium non ab omnibus cupientibus emi potest, repetita est, omissis tamen et notis et supplementis, a Cl. *Aug. Wilh. Ernestio*; qui tamen ad damnum illud quodam modo resarciendum adjecit Glossarium. Sed utinam possit aliquis notas Gronovii utriusque, Perizonii, Dukeri, Drakenborchii in compendium redigere, ut possint pluribus prodesse!

5) *Sallustii* editiones habemus a) *Wassianam*, quam repetiit *Haverkampius*; b) *Cortianam*, in qua *Kortte* more suo saepe nimis praeter rem copiosus est.

6) *Varronis* libros de re rustica, suavissimos sane, edidit *Gesnerus* una cum scriptoribus rei rusticae, Catone, Columella, Palladio: quae editio nuper cura *Ernestii* repetita est.

7) *Terentius* et *Plautus*, licet ante istam aetatem vixerint, tamen ad eam quodam modo pertinent, in primis *Terentius* creberrime legi meretur, ob praeclaras sententias et ob latinitatem. Terentium edidit a) *Lindenbrogius* cum notis haud satis multis b) *Bentlejus*; quae est critica editio. c) *Westerhovius*: qui animadversionibus suis, additis Donati et Calpurnii scholiis, illustrare studuit. At hae editiones adolescenti non sufficiunt ad Terentium recte intelligendum. Hinc versio *Daceriae* valde commendanda est. Qui Terentium edere vult, debet esse rei dramaticae peritissimus. — *Plauti* editionem habemus *Taubmannianam*, et in primis *Gronovianam*.

8) *Virgilium* edidere a) *de la Cerda*, Hispanus, cum egregio doctissimoque commentario. b) *Emmenessius* cum notis. c) *Taubmannus* cum notis e Servio vel aliunde petitis, nec satis subtilibus: congerit multa, nec ipse judicat. d) *Ruaeus* in usum Delphini cum bonis animadversionibus. e) recentissima est Cel. *Heynii*: et multis de caussis praeclarissima.

9) *Ovidii* editio optima adhuc est *Burmanniana*, in qua sunt *Heinsii* notae: *Heinsianam* repetiit Clar. *Fischerus* Lips. 1758.

1758. Edidit etiam Ovidium I. P. *Millerus* sine notis, subjecto tamen Glossario, in qua mythologia et interdum latinitas difficilior explicatur. Ad totum Ovidium accurate edendum vix quisquam accedet, quia est longissimus liber: quotus quisque est, cui tempus suppetat ad illum saepius legendum: et tale quid postulatur ab eo, qui istum librum edere cupit. Minores libri, v. c. Anacreon etc., facilius leguntur, intelliguntur, eduntur et venduntur. Libros tristium separatim cum notis edidit Clar. *Harlesius* 1772. In primis legendi sunt libri Metamorphoseon, itemque libri tristium, ex Ponto, Fastorum, et Epistolae Heroidum.

10) *Horatii*, qui odas, librum Epodon, libros satirarum s. sermonum, et Epistolarum, ac libellum de arte poetica s. Epistolam ad Pisones scripsit, editiones bonae sunt a) *Baxteriana*, a *Gesnero* praeclaris adnotationibus locupletata. b) *Bentlejana* c) *Torrentiana* etc. Nuperrime edidit Clar. *Iani*.

11) *Tibullus* et *Propertius*, quorum uterque scripsit elegias, editi sunt a *Passeratio* et *Broukhusio*: in primis Tibullum praeclaris notis illustravit Cel. *Heynius*. Cum Tibullo et Propertio vulgo conjungi solet *Catullus*, quem separatim doctis notis illustravit Isaac *Vossius*.

12) Nec *Lucretius* negligendus: quamquam hodie non a multis legitur: edidit eum *Creechius*, Anglus: it. *Lambinus*.

13) *Quintiliani institutiones oratorias* omnes studiosi latinitatis legere debent: edidit eas *Gesnerus*, cum notis non nimis multis, et *Burmannus* una cum *declamationibus* Quintiliani nomen vulgo gerentibus.

14) *Phaedri* fabulae in primis lectioni adolescentum commendandae: ediderunt eas a) Tan. *Faber* b) *Schefferus*, cujus notae egregie docent propriam vim vocabulorum. c) ditissima est *Burmanni*, quae duplex est, una octonis cum notis *Fabri*, *Schefferi*, *Heinsii*, *Gudii* etc., altera quaternis cum perpetuo Burmanni commentario.

15) *Suetonius* in primis prodest ad historiam sed etiam ad latinitatem. Edidere *Casaubonus*, *Graevius*, *Ernesti*, *Oudendorpius* etc.

16) *Plinii Epistolae* et *Panegyricus*. Edidit *Kortte*, et *Gesnerus*, quam editionem paulo auctiorem repetiit Clar. A. W. *Ernesti*. Nec contemnenda est editio *Cellariana*.

17) *Gellius* scripsit *noctes Atticas*, opus studioso latinitatis legendum. Edidit a) *Gronovius* cum notis, quam editionem

tionem *Conradi* repetiit Lipsiae, b) *Longolius*, sine notis, at cum indice bono.

18) *Curtii* editio optima est *Snakenburgii.* — Haec hactenus. Non omnes scriptores nec omnes editiones hic memorare attinebat. Qui latiorem hujus rei cognitionem nancisci cupit, adeat v. c. Fabricii biblioth. lat. auctam per Cel. *Ernesti*, item Clar. *Harlesii* introduct. in linguam latinam.

Ceterum, qui scriptores priscos notis virorum doctorum instructos legere cupit, is notet haec:

1) ne statim notas in loco difficili inspiciat; sed prius locum accurate et ex omnibus partibus contempletur, videatque, an suis ipsius viribus adjutus eum explicare possit. Ubi sensum nullo modo extorquere potest, tum demum notas adeat: quae sic magis proderunt quam statim consultae. Interdum tali modo videbit, ubi ipse haereat, ibi haerere quoque editores, et hos saepe nihil in difficillimo loco monuisse, quia facilis iis visus est. Etiam suavius est, sensu sponte reperto, interpretes consuluisse, ut videamus, utrum eorum explicatio, si qua addita est, nostrae explicationi similis sit nec ne. Haec est via ad subtilem linguae rerumque cognitionem. Qui mature id agunt, ut, simul locum non intelligunt, statim interpretes consulant, ii nunquam recte explicare scriptorem discent; ii per omnem vitam auctoritate aliorum nitentur, et non nisi citationibus doctorum res explicabunt, quia ipsi cogitare nesciunt.

2) Alia subsidia conjungere debet, v. c.

a) *bonum Lexicon.* Hic non nisi *Thesaurus Gesnerianus* vel *Faber Gesnerianus* vel *Lexicon Forcellini* memorari meretur. Iam multorum tironum paupertatem tantam esse scio, ut non facile unum horum Lexicorum sibi emere queant. Sed, cum ista Lexica non satis accurate scripta sint, ac praeterea care vendantur, ego ipse, postquam ante aliquot annos Lexicon minus ad formam libri memorialis Cellariani edideram, anno superiori Lexicum edidi majus, quod inscribitur: *Ausführliches und möglichst vollständiges lateinischdeutsches und deutschlateinisches Lexicon* cet., in quo curavi, ut omnes vocabulorum significationes accurate et ordine justo traditae reperirentur, et simul pretium libri tale esset, ut et a pauperibus emi posset. — Huc pertinet etiam magni Ernestii *clavis Ciceroniana*, *Horatii Tursellini liber* de *particulis* egregius, auctus per Schwarzium et postea per Ernestium, *Noltenii Lexicon Antibarbarum*, aliique minores libelli de lingua latina,

ut *Goclenii*, *Hadriani Cardinalis*, *Gifanii observationes in linguam latinam* etc. In primis legenda est ei, qui accuratam tenere cupit linguae latinae cognitionem, *Sanctii Minerva*, egregiis magni Perizonii animadversionibus aucta (inde ab anno 1714). E quibus animadversionibus quantum disci possit, vix dici potest. Nam, si quis eruditorum linguam, ut graecam, ita latinam accurate intellexit, is fuit praecipue Iac. Perizonius. Ubique judicium ejus est subtile, causis nixum, sanum et veritatis amans. Equidem, quidquid fere boni habet vel Sanctius vel Perizonius, inserui Grammaticae meae latinae.

b) libellos quoque eruditorum, in quibus multa scriptorum veterum loca explicantur, illustrantur, vindicantur, emendantur: v. c. *Gronovii observationes*, *Cuperi observationes*, *Bosii animadversiones in scriptores nonnullos*, *Victorii*, *Mureti*, *Canteri*, *Rutgersii* cet. *varias Lectiones*, inprimis *Observationes Miscell.*, quae Burmanni et Dorvillii cura prodierunt, cet.

c) *cognitionem historiae* ac *geographiae priscae*. Nam sine ea multa loca non intelligi possunt. — Huc pertinent opiniones priscorum philosophorum: quarum scientia saepe locum priscorum difficilem aperit.

d) *cognitionem antiquitatum*, *mythologiae* etc. Hinc legendi sunt mature libri huc ducentes: v. c. *Nieuporti succincta rituum romanorum* explicatio initio suffecerit. Post legendi sunt v. c. *Lipsius* de *militia romana*, *Sigonius* de *antiquo jure civium* etc. It. in Lexicis supra memoratis, v. c. *Lexico Fabri Gesneriano* multae antiquitates explicatae sunt breviter. In primis legendus est *Livius*, e quo solo fere antiquitatum romanarum certa cognitio peti debet, ita ut, qui non primam decadem legerit, parum illarum peritus reperiatur. — In Mythologia v. c. *Natalis Comes* quandam operam praestat: sed tamen melius est Ovidii Metamorphosin it. libros Fastorum legisse. Nam certius discuntur, quae ex ipsis fontibus hauriuntur. In nulla re fere scriptores recentiores tam incerti sunt, quam in tradenda mythologia et antiquitate.

e) *cognitionem linguae graecae:* sine ea nunquam cognitio linguae latinae accurata comparari potest. E lingua graeca facta est latina maximam partem, et scriptores latini innumera graeca vocabula, graecas phrases, constructiones, connexiones etc. transtulerunt in linguam suam. Legatur *Vechneri hellenolexia*, per Heusingerum aucta, quae illud satis superque docet. Omninoque

que hic liber egregie prodeſt iis, qui de lingua latina accurate judicare cupiunt.

f) *notitiam multarum rerum*, *multarum artium*, v. c. agriculturae, rei hortenſis, artis pictoriae etc. Nam non modo innumerabiles ſimilitudines et deſcriptiones inde ſumtae ſunt, quas homo artium ipſarum plane rudis intelligere non poteſt, ſed etiam innumera vocabula ex iſtis artibus petita et in vulgarem ſermonem translata ſunt; quemadmodum in vernacula millies contingit. Et quis, quaeſo, ſcriptores rei ruſticae, in primis Catonem, Varronem, et Columellam, legere ſine ulla rei ruſticae notitia audet? Et hos libros, maxime Varronis et Columellae, ob ſuavitatem, latinitatem, aliamque utilitatem legendos eſſe, quis dubitat? *Pontedera*, *Schöttgenius*, et *Geſnerus* quomodo multa illorum loca tam praeclare explicare et illuſtrare potuiſſent ſine rei ruſticae et hortenſis ſcientia? Nam hic non res huc redit, ut ſis latinae linguae peritus, ſed ut ſis ipſarum rerum peritus, ut ſis ruſticus, olitor etc. Non lingua latina per ſe me docet, an Varro, an Columella recte de olitore vel vinitore dixerit: ſed ipſe debeo eſſe olitor vel vinitor. Ac, ſi quando vir oriatur, qui, praeter accuratam linguae latinae criticamque ſcientiam, rerum ab ſcriptoribus rei ruſticae traditarum peritior Schöttgenio, Geſnero etc., in primis uſu ipſo diuturnaque earum exercitatione ſubactus ſit, nonne credendum eſt, eum multa loca ac verba, quorum ſenſus nondum ſatis explicari potuit, explicaturum recte eſſe? Sic, qui Artis medendi earumque rerum, quae ad illam pertinent, plane imperitus eſt, is, licet accuratiſſima linguae latinae notitia inſtructus ſibi videatur, tamen multa loca, in quibus iſtarum rerum aliquid occurrit, explicare non poterit. Nam unde, quaeſo, fit, ut multa loca priſcorum vel plane non vel non ſatis intelligamus? Nonne in primis inde, quod multae res, priſcis notae, nobis hodie ignotae ſunt? Res eſt manifeſta. Nam v. c. nos magnam partem priſcorum rituum non intelligere neminem fugit, qui priſcos ipſe diligenter legit: nam, qui iſtorum rituum notitiam non niſi e Compendiis hauſit, is plerumque credit, ſe eorum ſcientia perfecta inſtructum eſſe. Id quod non mirum eſt. — Errant igitur, qui omnem rerum cognitionem e priſcorum lectione petendam eſſe putant. Multae res inde diſci poſſunt: fateor; ſed non omnes. Iam noſtrae artes plurimae, licet hodie aliam

fere

fere formam induerint ac priscorum aetate habuerant, v. c. ars medendi etc., tamen non plane aliae factae sunt; atque ita saepissime notitia earum prodest ad loca multa, in quibus istae artes tractantur vel ad eas respicitur, recte intelligenda.

SECT. II

De exercitatione in latine scribendo, dicendo, et meditando s. cogitando.

Haec tria conjungi debent, si res procedere bene debet.

I) *Exercitatio in latine scribendo:* quae prima post interpretationem priscorum rite institutam esse solet ac debet, si quidem velis deinde accurate scribere et dicere. In dicendo saepe lingua praecurrit mentem, atque haec non semper animadvertit, si quid vitii illa commisit. In scribendo vero adjuvant simul *oculi:* quibus adjuta mens facilius vitia sentit. Deinde etiam propterea a scribendo incipere solent pueri, quia magister vitia sic facilius corrigere potest; ut taceam, nobis crebriorem occasionem esse latine scribendi quam dicendi: quod secus est in vernacula aliisve linguis, quibus in vulgari sermone uti volumus: id quod non cadit in latinam. Qui, decepti forsan similitudine vernaculae vel francogallicae, pueros volunt a prima inde aetate sibi latinitatem comparare *usu* h. e. *colloquendo*, vel de urbe, in qua omnes latine loquantur, condenda somniant, ii, ut ipsi non sermonis bene latini videntur periti esse, sic non cogitant, in tali urbe non bene latine dictum iri. Docet hoc quotidiana experientia de vernacula lingua: qua etsi nostri pueri perpetuo et audiunt alios homines loquentes et ipsi confabulantur, tamen, quam exigua sit eorum scientia linguae vernaculae multos per annos, quis nescit? Imo plerique homines, maxime de plebe, etsi per omnem aetatem lingua vernacula vel ipsi locuti sunt vel alios loqui audiverunt,

diverunt, tamen ne in senectute quidem saepissime eam recte intelligunt, h. e. nesciunt, quomodo de singulis rebus perspicue et accurate loquantur, nesciunt vocabula propria rerum etc. Atque adeo plerumque tam confuse de rebus plerisque loquuntur, ut, nisi saepius eos de rebus singulis interroges, vix mentem eorum percipias. Nam, quod de paucis iisque vulgaribus rebus, de quibus millies locuti sunt vel alios audiverunt loquentes, quodam modo perspicue loqui possunt, hoc nondum eorum magnam scientiam linguae indicat. Loquuntur quidem celeriter et audacter de omnibus rebus. Quis vero celeritatem dicendi et audaciam pro re laudabili et pro signo cognitionis linguae habeat? Scribere igitur recte latine discamus ante, quam recte latine dicere velimus.

Duplex est haec exercitatio in latine scribendo 1) *scholastica* 2) *domestica.* — Utraque et recta esse et conjungi debet. Recta est, si non tantum vocabula Ciceronis adhibere, sed in primis ejus connectendi rationem, copiam dicendi, periodicam numerosamque verborum compositionem, omninoque ejus totum habitum h. e. perspicuitatem, gravitatem, suavitatemque dicendi imitari studes. Hoc enim est *imitari.* Stulti sunt, qui, si pueros jubent vocabula v. c. Nepotis, Ciceronis, usurpare, hoc vocant *imitari Nepotem, Ciceronem.* Ceterum

1) in *scholastica exercitatione* qua methodo utendum sit magistro, hujus judicio relinquendum est. Nam, si linguae latinae vere peritus est, h. e. scriptores optimos quosque in primis Ciceronem accurate legit et intellexit, ejusque scribendi rationem sibi familiarem reddidit, ei praecepta hic dare arrogantis foret. Is enim ipse varia via ducet discipulos ad Ciceronis elegantiam scribendi, quemadmodum is, qui millies in urbe aliqua fuit ejusque regionem plane cognitam habet, alios facile variisque viis eo ducere potest. Contra, qui Ciceronem non ipse intelligit, neque ita ejus scribendi rationem satis novit, quomodo is alios eam docebit? Hic coecus coecum ducet.

Duplex autem in scholis solet esse *genus exercitationis* latine scribendi.

Unum

Unum genus est, cum dictatur a magistro aliquid vernacule, quod adolescentes latine vertant vel statim inter dictandum vel domi. Utrumque bene; modo sint discipuli isti labori pares h. e. tales, ut Ciceroniani stili indolem tum e praeceptis rite traditis tum maxime e lectione Ciceronis assidua accurataque jam calleant. Nam, etsi in subita versione, quam extemporalem vocant, a magistro perito adjuvari possunt, hic tamen non omnia dicere potest. In versione domestica, nisi sint bonae latinitatis satis periti, eo pejus scribunt, quo plus temporis ad meditandum habent. Hinc solent omni artificio, plerumque loco alieno, uti. Et correctio magistri, nisi accurata est, h. e. talis, ut singula vitia, etiam minima, ostendantur adjectis ubique caussis, parum prodest. At hoc in magno coetu fieri nequit, praesertim si magister domi corrigit nec coram discipulis: hi enim saepe non legunt correctiones, nec intelligunt etc. Quare, nisi magistro plane persuasum est, discipulos latine satis scire (nam ista themata domi vertenda, quae *exercitia* vulgo vocantur, dictantur proprie non tam *discendi*, unde tironibus imperitis tale quid dictari non potest, quam *exercendi* gratia; hinc vocantur quoque *exercitia* h. e. per quae discipulus exerceatur in iis, quae didicit), suaserim potius, ut magister, si tale thema latine vertendum dictaverit, id statim coram se a discipulis explicari vertique jubeat, ita, ut singuli praelegant sententiam absolutam et vertant, nec tamen chartae mandent; ubi monere potest, cur hoc vel illud vocabulum eligere debeant, cur aptius sit alio, annon aptius eligere aut sententiam aliter exprimere possint; aliaque multa, quae ad connexionem membrorum, v. c. per pronomen *qui*, per duplex *et* etc., it. ad periodicam numerosamque orationis structuram pertinent, si discipuli nondum sciunt, subjicere potest. Haec ratio est valde utilis, quia sic non modo mature virtutes bonae latinitatis suggeri sed etiam vitia simul caveri possunt. Vitia corrigere etsi, ut in omnibus rebus, ita in latinitate, non inutile est, tamen multo utilius est efficere ac praestare, ne vitia committantur. A teneris assuescere multum est. Ista ratio inde a pueritia incipienda et tamdiu persequenda, donec discipulus se ipse ubique juvare et domi quidlibet vernaculi apte vertere possit. Sed, ut diximus, omnia hic nituntur peritia fidelis magistri: et hic intra unius anni spatium plus efficere valet, quam imperitus intra octo: imo hic nunquam discipulos bene latine scribere docebit, quia ipse nescit. Ac profecto, si, quicunque latine scribere alios doce-

docerent et priscos iis explicarent, satis hujus rei periti essent, perfecta linguae latinae cognitio annis duobus aut summum tribus acquiri posset. Nunc ea discitur sex, septem, octo et plures annos, et tamen tandem non addiscitur h. e. discipuli non facile audent aliquid latine *palam* scribere etc.

Alterum genus est, cum magister peritus, alius enim nec potest nec solet id facere, *thema* s. *argumentum orationis, narrationis, epistolae* etc. latinum discipulis proponit, quod hi, postquam in schola satis explicatum est, eadem lingua latius diffundant, illustrent et elaborent. Haec ratio est egregia: sic enim discipuli ipsi cogitare, ac simul latine cogitare, discunt, nec theodisca lingua, suam formam dicendi libenter suggerente, impediuntur, quo minus verba ac sententias vere latine componere, connectere etc., possint. — *Epistola* ista esse debet *vera*. Iubentur discipuli v. c. epistolam gratulatoriam ad hominem verum, quem ipsi satis norunt, scribere de re vera, v. c. de nuptiis, de honoris accessione etc. Epistolae fictae nihil prosunt: nam in epistolis judicandis, utrum apte scriptae sint necne, magni refert rem et personam, ad quam scribitur, nosse. Hujus utriusque ratio habenda est. In epistolis, quarum argumentum fictum est, et quae ad homines fictos scribuntur, nullam regulam habet discipulus, ad quam suum ingenium accommodet. Imo scribit, quidquid ei in mentem venit h. e. quidquid placet. — Sic se res quoque habet cum *narratione*. Proponitur discipulis factum aliquod, quod in Livio, Cicerone, vel alibi legerunt, aut aliunde constat certumque est. Hujus facti particulas jubentur justo ex ordine conjungere factumque ipsum dilucide ac simul, ubi opus, caussis, similitudinibus, sententiisque adjectis enarrare. — In *oratione* elaboranda dictatur *thema*. Hic videndum est, an intelligant; deinde assuefaciendi sunt argumentis, exemplis, testimoniis, similitudinibus sponte inveniendis, adjuvante tamen sensim magistro: tum domi totam orationem elaborant. Haec ratio est optima: quia sic mens acuitur et colitur: at linguae peritiam non levem postulat. Ergo 1) non prius hoc tentandum, quam vires discipulorum patiantur: ubi tamen non negandum, magistrum peritum, assiduum, et fidelem istas discipulorum vires, licet sint tenues, intra breve tempus alere et augere egregie posse, omninoque, quidquid velit, cito incipere ac feliciter celerrimeque ad exitum perducere valere, cum contra alii magistri id nullo modo fieri posse putaverint,

2) An-

2) Antea tamen ratio prior, e vernacula in latinam linguam aliquid transferendi, aliquamdiu exercenda, atque etiam postea conservanda. — Sunt, qui plane nihil vernaculi latine verti sed statim latine scribi jubeant. Expeditius utique et facilius est iis, qui linguam latinam callent, statim latine scribere, quam contextum theodiscum latine vertere. At etiam hoc opus est. Quid si enim jubeare a principe vel rege aliquando v. c. orationem vernaculam vel librum celeberrimi viri cujusdam latine vertere? quomodo hoc perficere possis? Iis enim Philologis, qui non nisi latine scribi jubent, plerumque accidit, ut, licet egregie scribant, tamen e vernacula in latinum sermonem nihil apte transferre queant. Deinde certum est, si quis, adjuvante perito magistro, e lingua vernacula in latinam diligenter et crebro transfert, eum utriusque linguae fieri simul peritissimum, discrimenque, inter utramque intercedens, penitus perspicere, atque ita linguae latinae indolem longe melius et certius callere quam alios, qui non nisi latine scribendo, sine interventu vernaculae, operam dederint, quos praeterea videmus, ut latinae linguae peritissimos, ita vernaculae imperitissimos esse: quae res non turpitudine quadam caret. Utramque igitur rationem, et crebro latine scribendi, sine interventu theodisci sermonis, et e vernacula in latinam multa transferendi, in scholis usurpandam censeo. Sed, ut diximus, sine magistro perito ac fideli ista omnia frustra sunt. — Ceterum in latine scribendo non modo vocabulorum latinorum sed et periodicae numerosaeque eorum structurae, omninoque eloquentiae, habendam esse rationem e supra dictis luculenter apparet.

2) *Domestica exercitatio in latine scribendo* eadem esse debet, quae scholastica h. e. modo aliquid latine vertendum, modo latine statim scribendum, sed semper habita ratione non modo vocabulorum et phrasium sed etiam connexionis, periodicae numerosaeque structurae, omninoque eorum omnium, quae ad perspicuitatem, gravitatem, ac suavitatem dicendi, uno verbo ad eloquentiam pertinent. Nam sine eloquentia nemo bene scribit aut dicit. Deinde ista exercitatio debet esse assidua. Semper aliquid scribendum, v. c. narratio aliqua vel epistola ad commilitonem vel aliud quid. Exercitatio enim sola, post institutionem rite factam, reddit nos rei peritos: ipsa est magistra. Hinc recte Cicero monet, a stilo i. e. exercitatione ne transversum quidem unguem recedendum esse: *Stilus*, ut idem nomine Crassi ait Orat. I, 33, *est optimus et praestantissimus dicendi*

dicendi (it. *scribendi*) *effector ac magister*. In primis utilis est haec ratio, quando aliquem Ciceronis locum praeclarum accurate perlegimus, saepius repetimus, ac statim aliquid ad ejus similitudinem scribimus. Facilius enim est aliquem tum imitari, cum ejus forma et habitus totus nostrae menti adhuc praesens est, nosque ejus singulas particulas adhuc tenemus etc., quam post aliquod tempus. Hinc frequens lectio Ciceronis et priscorum cum ista imitatione conjungi debet, ut forma stili latini saepius occurrat etc. Add. quae infra n. III de latine cogitando dicentur.

II) *Exercitatio in latine dicendo.* Equidem scio, permultos, licet in scholis se nunquam in latine dicendo exercuissent, tamen, quia in latine scribendo se egregie exercuerant, postea, ubi res postulaverat, bene et celeriter latine locutos esse: tamen, quia, quod nunquam fecimus, hoc timoris nescio quid incutere solet, nosque id, quod primum facere jubemur vel cogimur, cum timore facere solemus, commendanda adolescentibus utique est illa dicendi exercitatio, ut, si forte aliquando in academicis disputationibus, quae latine instituuntur et linguae celeritatem postulant, personam respondentis, opponentis, vel praesidis gerere velint, hic aqua iis non haereat: deinde, ut, si forte eos aliquis latine alloquatur, latine statim respondere possint, neque iis idem contingat, quod accidisse ajunt magnis viris, Sigonio, Salmasio, Freinshemio, Facciolato, ut, licet egregie latinitatem nossent, tamen latine loqui timerent: quod inde factum puto, quia se pulchre loqui statim non posse videbant, famamque perdere nolebant, vel in dicendo non exercitati erant. His itaque de caussis in latine loquendo exercendus est adolescens. Nec vero propterea haec exercitatio instituenda, ut lingua latina eo melius discatûr, ut nonnulli perperam opinantur. Nam omnis exercitatio ejusmodi in quaque lingua nihil aliud efficit, quam ut celerius eam proloquamur et audaciam quandam, filiam illam diuturnae consuetudinis, adipiscamur. Nec vero hinc major ejus peritia

 exsistit.

exſiſtit. Imo, ſi quis in loquendo exercetur ante, quam firmam linguae certamque notitiam tenet, haec exercitatio facile efficere poteſt, ut ille multis vitiis ſermonis latini ſenſim aſſuefiat; quibus deinde liberari difficile eſt. Quis enim non vim conſuetudinis novit in utramque partem?

Quaeritur itaque, quando iſta exercitatio dicendi incipienda et quomodo. 1) *quando?* haud dubie non ante, quam ſcribere ſcias et magnam linguae notitiam tibi comparaveris: quod vel ſerius vel citius accidere poteſt, prout vel ingenii vel inſtitutionis ratio tulerit. 2) *quomodo?* a) coram magiſtro, v. c. in diſputationibus, vel in lectionibus, ubi magiſter interrogat, diſcipulus reſpondet. Nam adoleſcentes inter ſe latine loqui vix debent, niſi linguam praeclare calleant, quia nemo eſt, qui eorum vitia corrigat; ac quia neſciunt, de quanam re dicant. b) ita, ut minorem temporis partem dicendo, majorem ſcribendo, impendas. Nam, ſi de hominis ſcientia latinitatis et de ejus ſtilo judicamus, non ex ejus colloquiis latinis nec ex dicendo ſubito, ſed ex iis, quae ſcribit vel cogitate dicit, v. c. oratione ſolenni, judicare ſolemus; quia hic plus temporis adhibuit. Ac profecto numeroſa et periodica ſtructura, ut alia taceamus, vix poteſt ſubito concinnari. Cicero ipſe Orat. I, 33 ſub perſona Craſſi *accurate* et *parate dicere* praefert τῷ *ſubito dicere.* Verba ſunt: *Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt, etiam ſubito ſaepe dicere, tamen illud utilius, ſumto ſpatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere.* Et addit: *Caput autem eſt, quod, ut vere dicam, minime facimus, (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum ſcribere. Stilus optimus et praeſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter: neque injuria. Nam, ſi ſubitam et fortuitam orationem commentatio* (i. e. meditatio) *et cogitatio facile vincit, hanc ipſam profecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit.* Quod ſi Cicero hoc loco *ſubito dicere* non tantopere commendat, cum tamen ibi de oratore romano agat, qui ſaepiſſime ſubito dicere cogitur: cur nos, qui in iſtam neceſſitatem non adducimur, tantopere τὸ *dicere latine* commendemus? Confundunt vulgo linguam cum lingua. Alia ratio eſt vernaculae, alia latinae vel alius. Vernaculam diſcimus potiſſimum *dicendi cauſa*: aliter enim vivere cum hominibus noſtris non poſſumus: rarius utimur ea in ſcribendo. At latinam diſcimus

mus potiſſimum, ut libros illa conſcriptos intelligamus, et praeclaras magnorum virorum ſententias in noſtram mentem derivemus: deinde etiam quodam modo *ſcribendi cauſa*, quia haec lingua eruditis in omnibus terris nota eſt. Eodem conſilio Francogallicam diſcere debebamus; quia vero mos hodie ita fert, ut multi, contemta vernacula, Francogallica in dicendo et colloquendo utantur, hinc fit, ut multi credant, omnes linguas ad *dicendum* eſſe diſcendas.

III) *Exercitatio in latine cogitando et meditando.* Haec eſt omnium utiliſſima, maxime neceſſaria, et tantopere commendanda, ut ſine ea duae illae exercitationes parum fere prodeſſe videantur. Haec ratio valet in omnibus linguis. In quibus ſi quis magnos progreſſus facere earumque indolem recte tenere cupit, mature in iis meditari et cogitare diſcat neceſſe eſt. Qui vernacule bene cogitat, is vernacule bene ſcribit: ſic, qui latine, francogallice etc., bene cogitat ac meditatur, is latine ac francogallice bene ſcribit. — Deinde haec exercitatio in *latine meditando et cogitando* ſaepius locum habet, quam exercitatio in latine ſcribendo et latine dicendo. Non enim ubique ac ſemper latine ſcribere poſſumus, quia v. c. chartam atramentumve ad manus non habemus vel aliam ob cauſam: nec ſemper et ubique latine loqui poſſumus, quia non ſemper eſt, quocum latine loqui poſſimus aut velimus. At latine cogitare et meditari ubique poſſumus.

Hoc vero fieri poteſt ac debet dupliciter:

1) quando ſoli ſumus, nec librum latinum legimus, debemus cogitare, quomodo hoc vel illud latine exprimere debeamus: debemus totas ſententias abſolutas cum ſuis connexionibus, cum numeroſa periodicaque collocatione effingere etc. Quod qui ſaepius tentat, is multum adjuvabitur.

2) in primis, quando librum latinum v. c. Ciceronis legimus, debemus in ſingulis enuntiationibus, in ſingulis ſententiis cogitare, quomodo rationem Ciceronianam imitemur, h. e. ſtatim aliquid ad ejus ſimilitudinem effingere debemus. Ac felix eſt diſcipulus, ſi magiſter tale quid ſaepe facit, huicque rei illum mature aſſuefacit. V. c. quando in

principio orationis Ciceronis pro Rosc. Amer. lego: *Credo ego vos mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque ingenio* etc., quod proprie dictum est pro *Credo ego vos mirari, cur ego potissimum surrexerim, cum tamen tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant* etc. Quando igitur istud lego, et periodicam structuram imitandi cupidus sum, variis modis imitari possum, v. c. *valde miror, quid sit, quod, cum innumeri Ciceronis libros legant, paucissimi tamen ejus dicendi genus in scribendo assequantur*, quod dictum est pro *quid sit, quod paucissimi Ciceronis dicendi genus in scribendo assequantur, cum tamen innumeri ejus libros legant;* vel ita: *Mirabantur discipuli Christi, quid esset, quod Christus, cum se ab inferis tertio die rediturum esse promisisset, tamen nondum appareret* pro *quid esset, quod Christus nondum appareret, cum tamen se ab inferis tertio die rediturum esse promisisset.* — Sic, quando lego in Cic. Verr. V, 14: *Ita mihi meam voluntatem spemque reliquae vitae vestra populique romani existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer;* ubi *ita* est pro *quam verum est me optare ut* etc., et *ut* est pro *tam verum est, me accepisse* etc., statim ego, usum τοῦ *ita* seq. *ut* tenendi cupidus, aliquid simile cogito, v. c. *Ita mea conata deus*, vel *divina existimatio, perpetuo comprobet, ut ego, quas mentis vires deus mihi dederit, iis recte uti cupio:* possum et aliis modis imitari, prout vel τὸ *ita* seq. *ut* vel totam sententiam imitando exprimere volo. Nam singula verba imitando exprimere est paulo difficilius, nec ubique quadrat: hinc, qui hic nimis diligentes sunt, in affectatum ac puerile dicendi genus incidunt. — It., ubi ap. Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 6 lego: *gratulor tibi, cum* (i. e. *quod*) *tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, jam salvi esse possemus* pro *cum tantum vales apud Dolabellam, ut, si ego tantum apud sororis filium* etc., statim ad eandem rationem pro *tu mihi tantum beneficiorum tribuisti, ut, si pater tantum tribuisset, contentus esse possem,* cogito et effingo haec: *tu mihi tantum beneficiorum tribuisti, quantum si pater tribuisset, contentus esse possem.* — Sic vel pueri, bonae latinitatis cupidi, simulac τὸ *qui* post *dignus* vident, statim simile aliquid componere sponte debent: atque id facient, si a magistro ita assuefacti fuerint. Sic, ubi legimus sententiam in Cicerone per pronom. *qui* pro *is vero, et is* etc., incipientem, statim similiter agere debemus,

debemus, v. c. *Nondum literas accepi. Quas ubi accepero* etc. pro *Ubi vero eas accepero* etc. Ac sic in omnibus agendum est, si quidem artem latine scribendi addiscere brevi tempore cupimus. — Est in primis boni magistri, in lectionibus, ubicunque occasio tulerit, istam rationem diligenter sequi, ut supra jam monuimus. Nam profecto nihil utilius ista exercitatione esse potest: nec dubito, quin, quicunque bene latine scribere didicerint, hi omnes hanc facultatem in primis *latine cogitando* consecuti sint. Ac vix ullam aliam certiorem viam eo tendere posse censuerim.

Ceterum adjuvare hic quoque quodam modo poterunt libri supra nominati, *Lexicon Fabri* a *Gesnero* editum, *Thesaurus Gesneri*, *Nizolii Lexicon Ciceron.* a *Facciolato* editum; it. *Erasmus* de *copia verborum;* it. Ang. *Politiani Epistolae*, *Cunaei Orationes* et *Satir. Menipp.;* it. *Gesneri Ernestiique scripta* etc. — Laudantur a nonnullis in hanc rem quoque *Sturmii* libellus de periodis et libri quatuor de universa ratione elocutionis rhetor.; it. *Strebaei* libellus de elect. et collocat. verborum: at sunt rari, ac forsan sine iis bene latine scribere discemus, modo Ciceronis libros frequenter legere recteque intelligere possimus.

SECT. III

Additamenta de imitatione ipsa.

Omnia ea, quae hactenus dicta sunt, pertinent ad Ciceronis priscorumque aliorum imitationem. His enim imitandis discimus bene latine scribere. Hinc patet, eorum imitationem commendandam esse. — At *duplex* hic oritur *quaestio*, 1) *qualis debeat esse imitatio* 2) *quis priscorum praecipue imitandus.* — Haec duplex quaestio, quae jam dudum ab iis, qui Ciceronem priscosque satis legerunt, ita disceptata est, ut non amplius dubia et incerta videatur, nostra aetate non amplius oriri debebat, nec forsan amplius oriretur, si, quicunque de latine scribendo loquerentur, Ciceronem priscosque alios satis legissent ac satis intellexissent. Cum vero linguae latinae hoc accidat, ut de ea ejusque adeo elegantia vel ii loquantur, qui ipsam non calleant, et

tamen omnes de ea judicare posse sibi videantur, quia omnes eam didicerunt; cumque plerique eorum, qui de latine scribendo atque adeo de bene latine scribendo loquantur, unum alterumve scriptorem priscum ac vel Ciceronem plane non vel minimam ejus particulam legerint: hinc saepe fit, ut, quia quisque non pessimum scriptorem legisse ac simul cum gustu, respondente cujusque cognitioni, legisse vult videri, interdum ista quaestio inter eos oriri soleat. Nos igitur, quorum est nos ad omnes accommodare, istam quaestionem, tanquam nova sit, proferre et ad eam denuo, licet breviter, disceptandam descendere debemus.

I) *Qualis debet esse imitatio?* duplex ejus virtus esse debet:

1) *Primum debet esse talis, qualis esse debet lectio* h. e. pertinere debet ad totum habitum stili priscorum. Ergo imitatio non debet esse tantum *verborum;* haec enim non est *imitatio*, sed *compilatio:* si tamen *imitationem* vocare cupis, appelles saltem imitationem puerilem: pueri enim, ut lapillos ludendi causa, ita verba sola captant. Imitatio debet esse *vera*, seu, si propter oppositionem ita appellare vis, *virilis*, h. e. pertinet ad similitudinem cogitandi, ad delectum vocabulorum cogitatis aptissimorum et compositionem ac connexionem, ad periodi structuram, numerosam verborum et enuntiationum collocationem, omnes denique virtutes eloquentiae in hoc libro explicatas, justam brevitatem et copiam, in primis perspicuitatem, gravitatem, suavitatemque dicendi complectitur, ut et passim et paulo ante de exercitatione scribendi monuimus. Haec qui in imitatione negligit, is ludit, non imitatur.

2) *Deinde debet ista imitatio sana esse nec nimis apparere* h. e. esse talis, ut sentiatur quidem a lectoribus intelligentibus, nos v. c. Ciceronis stilum imitando per totam nostrae orationis compagem expressisse, nemo vero dicere possit, ubi s. quibus locis illum imitati simus, unde nostra sumserimus etc. Debemus in Cicerone aliisque priscis imitandis exemplum apum sequi, quae e floribus succum ita exsugunt, ut, etsi omnes homines sciunt, e floribus haustum illum esse, tamen nemo possit dicere, quantum ex hoc vel illo flore eae hauserint.

hauserint. Debet itaque lectio priscorum, ut ita dicam, bene concocta esse, velut in apibus florum succi, ut, si quid scribere velimus, phrases, vocabula, figuras vel sententias e priscis non tum demum sollicite conquiramus, neque ubique Lexicon aliumve similem librum evolvamus (hoc sero tum fit) neque totos versus multo minus totas sententias absolutas e priscis in nostros libros et orationes transferamus, sed ut nobis, materiam, quam tractare instituimus, diligenter cogitantibus, statim in mentem veniat, quid et quomodo scribendum, phrasesque, verba, periodi structura et numeri oratorii sponte sequantur. Nam omnia diu quaesita sunt plerumque inepta, coacta, affectata, frigida: at, quidquid sponte in mentem venit, id plerumque rei naturae convenit estque aptum ac pulchrum. Interdum quidem, h. e. si quando incertus sis de aliquo vocabulo, Lexicon bonum consulere licet. Ista concoctio fit 1) recte intelligendo sententias priscorum, quod primum est. 2) saepius repetendo: 3) saepissime exercendo. Atque istam imitationem quoque voco virilem. Viros enim pudet, si quem ubique imitari videntur, non item pueros. Omnis imitatio nimis manifesta est injucunda, tum, quia animum parvum indicat, qui nihil nisi repetere aliorum dicta et cogitata potest, tum, quia ejusdem rei repetitio eaque crebra taedium creat, cum contra variatio semper delectet. *O imitatorum servum pecus!* recte ait Horatius. — Falluntur egregie vel superstitiosi sunt, qui magni sibi videntur, magnamque in eo laudem quaerunt, si dicere possint, se haec vel illa e Nepote, Livio, in primis Cicerone, sumsisse. Quoties repetitum est principium praefat. Nepotis: *Non dubito fore plerosque, qui* etc., vel initium orationis Tullianae pro Archia: *si quid est in me ingenii, quod sentio, quam sit exiguum* etc.? At cui hoc placet? Quis tale quid legens non exclamat: *Quae necessitas te cogebat?* — Legatur hanc in rem *Politiani* epistola ad Cortesium lib. 8, qui, licet Ciceronem imitari sciret, tamen ejus imitationem scil. anxiam dissuasit. Ait v. c. *Mihi vero longe honestior tauri facies aut item leonis quam simiae videtur, quae tamen homini similior est*: et paulo post *Mihi certe, quicunque tantum componunt ex imitatione, similes esse vel psittaco vel picae videntur, proferentibus, quae nec intelligunt. Carent enim, quae scribunt isti, viribus et vita, carent actu, carent affectu, carent indole, jacent, dormiunt, stertunt. Non exprimis, inquit aliquis, Ciceronem. Quid tum? Non enim sum Cicero, me tamen, ut opinor, exprimo.* Et tandem: *quaeso, ne superstitione*

ista te alliges, ut nihil delectet, quod tuum plane sit etc. *Sed, cum Ciceronem, cum bonos alios, multum diuque legeris, contriveris, edidiceris, concoxeris, et rerum multarum cognitione impleveris ac jam componere aliquid ipse parabis, tum demum velim, quod dicitur, sine cortice nates, atque ipse tibi sis aliquando in consilio — tuasque denique vires universas pericliteris.* Vere. — Multi majores viri facti essent, nisi soli imitationi se tradidissent. Incitantur interdum clamore multorum: *Nihil praestantius esse potest Homero, Virgilio, Cicerone* etc. Quaeritur, annon, ut hi triumviri eos, qui ante se vixerant, vincere poterant, ita ipsi ab aliis vinci possint. Forsan multi vincerent, si vincere posse putarent. Quemadmodum igitur, *qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerintne palaestram an nesciant,* ut Cicero ait Orat. I, 16, sic, qui latine scribunt, etsi periodis ac sententiis Tullianis, Livianis etc., non proprie utuntur, tamen ipsa scriptione declarant, se eorum rationem cogitandi et scribendi imitatione exprimere.

Quid autem statuendum est de priscis latinis, qui alios, v. c. Graecos, saepissime imitati dicuntur? Hic

1) concedendum est poetis, si interdum similitudines ex aliis poetis sumsere, v. c. Virgilius ex Homero etc., quia forsan in rerum natura non aptiores res inveniebant, quas similitudinis causa usurpare possent, v. c. quando hominem fortem, constantem, ac cedere nescium comparant cum *caute* s. *saxo* undis maris resistente vel cum *ilice* s. *quercu* ventos contemnente etc. At in ceteris rebus poetae omnesque scriptores plerumque alios ita imitati reperiuntur, ut imitatio vix sentiatur. Si tamen accidat, ut interdum eorum imitatio nimis apparens videatur, hoc in vitiis referendum.

2) Saepe docti credunt, aliquem priscorum hoc vel illud ex alio sumsisse, quia uterque eandem rem memorat, vel eam fere eadem ratione tractat, iisdemve fere verbis interdum exprimit: cum tamen aeque credibile sit, utrumque in istam rem, in istam sententiam, in istam verborum formam sponte incidisse et ipsum illam invenisse. Nam cur duo homines eadem sententia non sponte utantur? atque iisdem fere verbis eloquantur? Quis tam humanitatis expers est vel mentes hominum tam parum novit, ut sibi persuadeat, *unam* sententiam non nisi ab *uno* inveniri et cogitari posse? Alicui imitationem alterius objicere est res valde lubrica et incerta, nisi vel ipse fatetur, se ex alio hausisse,

hauſiſſe, vel ſententia tam ſingularis et uni ita familiaris ac propria eſt, ut vix alii in mentem venire potuiſſe credibile ſit. — Memini aliquem aliquid pro concione dicere, quod alius e Voltario ſumtum eſſe affirmaret, quia totam ſententiam in Voltarii ſcriptis verbis fere iisdem reperiſſet, cum tamen ille ne vidiſſet quidem Voltarii ſcripta unquam. — Regnant quoque ſaepe in populo aliquo ſententiae ac proverbia; quae unde orta, a quo inventa ſint, nemo ſcit. Iam, ſi forte accidat, ut talis ſententia vel proverbium in libris duorum ſcriptorum occurrat, an ſtatim dicamus, alterum ex altero ſumſiſſe? Valde hic erret, qui contendat, temporis habendam eſſe rationem, et, qui ſerius vixerit et ſcripſerit, ab eo, qui prius ſcripſerit, hauſiſſe. Paulum Apoſtolum ſcimus aliquot verſus graecos in epiſtolis ſuis protuliſſe, quos hodie in poetis quibusdam invenimus: at inde nondum ſequitur, Paulum iſtos verſus ex iſtis poetis ſumſiſſe. — Imprudenter igitur agunt eruditi, qui, ſi quid in ſcriptore latino reperiunt, quod in alio ſcriptore aetatis ſuperioris vel latino vel graeco occurrit, ſtatim in notis ad iſtum ſcriptorem exclamant: *hoc ſumtum eſt ex Homero*, *ex Aeſchylo*, *ex Euripide*, *e Cicerone*, *Virgilio* etc., quaſi nihil certius eſſe poſſit, et quaſi ipſi viderint ſcriptorem e ſcriptore ſumere. Hunc in numerum praeter multos alios referendus eſt *Cortius*, qui ad haec verba Salluſtii Catil. init. *veluti pecora, quae natura prona atque ventri obedientia finxit*, poſt alia longe petita tandem ait: „Imitatur plane Aur. Vict. Caeſ. cap. IIII n. 1 Claudius *ventri* foede *obediens:* et Epitom. cap. IIII n. 3 Hic *ventri*, vino, libidini foedae *obediens.*“ Unde hoc norat Cortius? Cur non potius dicebat: *ſimiliter fere Aurelius*, vel *forſan huc reſpexit Aur. Vict.* etc.? — Idem ad haec verba cap. I extr. *Nam et prius, quam incipias, conſulto: et, ubi conſulueris, mature facto opus eſt*, quae haud dubie eſt ſententia, quam hodie vel indoctus, qui priſcos non legit, invenire poſſit, ita loquitur: „*Noſter Demoſthenem expreſſit*, qui ita Ex. XXII δεῖ δὲ βουλεύεσθαι μὲν ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς, aut Iſocratem ad Demonic. βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα, aut alium quem veterem. Nam Ariſtoteles VI Ethic. cap. X proverbio celebrari ait: πράττειν μὲν δεῖ ταχὺ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. et ſic Herodian. II cap. VIIII. Miror Ioſ. Waſſium Themiſtium Orat. III p. 82 Zoſimum Lib. I p. 49 citare, et tamen omittere potuiſſe Leonem in Tactic. cap. III n. 9, qui *manifeſte noſtram reddidit;* adde Herodot. VII cap. XLVIIII, Valer. Max. II

cap. VII ext. 1, III cap. VIII ext. 2, Corn. Nep. Them. cap. IIII, Datam. cap. VII, Vellej. Pat. II cap. LXXVIIII." Haec Cortius. O diligentiam putidam! Nonne Sallustium, senatorem romanum, virum doctissimum, credibile est sententiam istam, quam nostri adolescentes norunt, aut a patre aliquando inde a prima pueritia audivisse ac didicisse aut sponte invenisse? Plures commemorare taedet. Istud vero plerumque inde oritur, quod in citandis multis scriptoribus magna laus vulgo ponitur, et, quo quis plura legit atque ita plura citare potest, eo doctior habetur, quasi lectio multorum librorum sit signum magnae doctrinae certissimum. — Ac saepe vidimus aliquem propterea vituperari, quod non hunc vel illum scriptorem citaverit, quasi res nulla sine ista citatione possit esse certa, et quasi auctoritate aliorum et testimonio veritas nitatur. Ignoscendum igitur est ambitioni eruditorum, qui, quidquid legerunt, id in loco ponere et lectionem suam venditare et in lucem proferre festinant.

Ceterum ex iis, quae diximus, patet, nos in priscis pueriliter imitandis h. e. vel totis sententiis ex illorum scriptis in nostra transferendis non posse ad ipsorum exemplum et auctoritatem certo tutoque provocare. Sed faciamus, eos interdum pueriliter imitatos esse, tamen quaeratur, an deceat nos ad eorum exemplum accommodare vel nos eorum exemplo et auctoritate defendere. Priscorum enim virtutes amare, vitia odisse et fugere, debemus.

II) *Quis priscorum praecipue imitandus?* Cognovi enim non modo multos eruditos, qui bonae latinitatis indolem nosse beneque latine scribendi periti esse sibi videbantur, sed etiam, quod mirere, magistros non paucos credere, parum vel nihil differre, utrum Ciceronem, an alium ex aurea aetate, quae vulgo dicitur, scriptorem, ut Nepotem, Caesarem, Livium, it. Curtium imiteris. Vidi adeo eos, qui Nepotis stilum exprimerent, aeque laudatos esse ac qui Ciceronis. Imo interdum audivi, Ciceronem, quia paulo copiosius scriberet, a nonnullis pro non praeclaro scriptore habitum, eique Nepotem praelatum esse. Suus cuique gustus placet; fateor: sed omnis gustus pendet a cognitione rerum; quae si est accurata, ille est rectus: sin tralaticia, gustus est vel incertus vel pravus. Res, puto, facile decerni potest. — Si in latine scribendo non nisi vocabulorum et phrasium, ut multi temere et imperite opinantur, ratio haberi deberet, nihil interesset, utrum Ciceronem,

ronem, an Caesarem, Nepotem, Livium, Terentium etc. imitandum sumeres. Nam in his omnibus insunt bona vocabula, bonae phrases. Nec obesset, si ex argentea aetate scriptorem, ut Curtium, Senecam, Iustinum etc. imitando exprimeres. Quid? quod ne opus quidem esset, scriptorum veterum quemquam legi: quia e bono Lexico vocabula et phrases quaelibet peti et congeri possent. Et quid refert, utrum vocabula, si eorum tantum ratio habetur, ex aurea an ex argentea aetate ducta sint, modo a lectoribus intelligantur? Verum, de intelligentium sententia, in latine scribendo non sola verba, non solae phrases, sed totus orationis habitus spectatur, qui recta rerum et idearum tractatione, ordine, conjunctione, elocutione, venusta gravique sententiarum singularum conformatione, connexione, justa brevitate et copia, omninoque vera perspicuitate, gravitate, et suavitate h. e. eloquentia cernitur. — Iam quaeritur, an haec omnia ex omnibus scriptoribus latinis disci et an pari modo disci possint? Magnum enim inter ipsos discrimen intercedere facile patet ei, qui eos omnes vel saltem ex iis singulis particulam aliquam diligenter legit. Omnes scriptores, quacunque lingua scribant, inter se valde differunt 1) *tempore*, quo vivunt, et *statu reipublicae*, in qua scribunt; aliter scribit, qui in libera republica vivit, aliter, qui in republica non libera versatur: 2) *charactere* seu genere scribendi materiae, quam tractant, proprio. Aliter scribit historicus, aliter comicus, aliter orator, aliter philosophus. Sed et hic iterum est discrimen. — Aliter scribit historicus, rem breviter narrans; qualis fuit Caesar, qui, quidquid gessisset, celeriter et breviter perscripsit: hinc ejus negligentia non mira est; magis mirandum est, quod in tanta celeritate et in tantis occupationibus non negligentius scripsit, sed plerasque res diligentissime et tamen simul brevissime perscripsit: id quod maximum et divinum Caesaris ingenium, maximam doctrinam et exercitationem in scribendo luculenter declarat. Et magni viri interdum longe praeclarius scribunt celeriter scribentes, quam alii, multum temporis suis scriptis impendentes. Eodem pertinet Nepos, qui vitas virorum praeclarorum breviter exposuit. Aliter vero scribit historicus, qui res non modo enarrat, sed causas earum quoque affert, ut lectores de iis judicare ac prudentiores fieri possint. Cujusmodi historiam possis vocare *historiam philosophicam*. Talis fuit *Livius* ac posteriori aetate *Tacitus*. — Aliter scribit comicus, personam heri vel prudentis hominis,

nis, aliter, servi et hominis nequam personam inducens. — Aliter scribit orator, coram plebe dicturus, aliter, coram rege vel senatu romano etc. — Aliter scribit philosophus philosophis, aliter, ubi imperitos erudiendi causa populari sermone utitur: quod fecit Cicero in variis libris. Iam, ut similes cum similibus, ex veteri proverbio, libenter se congregare solent, ita sibi quisque ex eo scribendi genere, quod persequi cogitat, scriptorem, quem sequatur, eligat: h. e. comicum, si comicus, oratorem, si orator, historicum, si historicus fieri cupit. Iam quisque sponte sentiet, utrum Cicero, an Nepos, Caesar etc. praeoptandus sit. 3) *ordine* et *gradu honoris.* Aliter scribit rex eruditus, aliter civis eruditus, aliter consul romanus. Per se enim patet, quo quis eruditorum honoris gradu et muneris amplitudine magis excellat, eo doctiorem ac prudentiorem, ob faciliorem haec comparandi copiam, atque ita scribendi dicendique peritiorem fieri posse. 4) *doctrina* et *ingenio:* id quod per se manifestum est. Forsan opinetur aliquis me de *loci* natura, in quo scriptor vivit, seu de *climate*, ut appellant, dicere hic oblitum. At consulto tacui. Ego enim omnem ingeniorum vim et animorum rationem non climati, quod dicunt, sed institutioni, consuetudini, et statui reipublicae tribuendam dudum existimavi et adhuc existimo, nec de hac sententia per ea, quae pro vi climatis magna scripta legi, demoveri adhuc potui. De hac re forsan alibi. — Iam, uti res se habet cum scriptoribus omnium nationum, sic et cum latinis. Differunt scriptores latini et *tempore* ac *statu reipublicae*, in quo vixerunt, et *genere scribendi materiae ab iis elaboratae proprio*, et *honoris gradu muneris-que amplitudine* et *doctrina* atque *ingenio.* — Aurea aetate i. e. tempore liberae reipublicae scriptores rerum, quam verborum, studiosiores erant, simplicius scribebant magisque perspicuitatem sequebantur, quam argentea, in qua lenociniis verborum, quam rerum justae tractationi, plus dabatur operae. Causa inest in statu reipublicae. Libera republica cives, uti res gerebant, ita res tractabant in scribendo ac dicendo: oppressa republica, rerum gerendarum potestas erat penes Augustum ejusque successores: ac civibus nihil nisi potestas loquendi relicta est. Cura ergo rerum amissa, curam vocabulorum suscipiebant: nam otiosi tamen esse non plane poterant. Libera republica, ubi nemini opus est alterum timere vel adulari, ingenium civium, ad quodcunque vult, se erigit; dicit quisque libere, quidquid sentit; neminis beneficiis valde obligatus est,

nec

nec obligatum iri sperat; atque ita dicit *vere*. Sed *τὸ vere dicere* est fundamentum *τῦ pulchre graviterque dicere*, omninoque *eloquentiae*. Nihil pulchrum est, quod non verum est. Libere sentiendi potestas ingenia vehementer acuit alitque et ad praestantissimum quidque proferendum viam sternit. — Libera porro republica, in qua eloquentiam certa et amplissima praemia exspectabant, quisque, si praeclaro ingenio erat praeditus, ad eloquentiae studium incitatissimo gradu ferebatur. Quis enim ei non magnopere studeret, per quam videret homines posse summos honores, praeturam et consulatum, consequi? Nec forsan Cicero tam eloquens factus esset, nisi spes summorum honorum ipsum inflammasset. In libera republica romana oratores, atque ita scriptores, erant principes, duces, et gubernatores civitatis, sine quibus haec nullam legem sciscere vel antiquare omninoque nihil agere et jubere poterat, qui animos civium, ad quodcunque vellent, incitare, et, a quacunque re vellent, reflectere poterant: erant igitur viri reipublicae gerendae peritissimi, erant viri summa ac fere regia auctoritate et dignitate; v. c. Caesar, Cicero etc. At, quo quis genere, dignitate, et honore est superior, et quo quis majores res quotidie tractat, eo altiores cogitationes imbibit, eo magnificentius sentiendi et dicendi capax est, eoque pulchrius loquitur ac scribit, praesertim si ingenium summa doctrina excoluit. Accedit, quod talis vir non nisi summorum virorum reique publicae gerendae peritorum consuetudine utitur, cum iis quotidie colloquitur, atque ita tum majoribus rebus cogitandis tum venustius et gravius dicendo in dies magis assuescit. Tales erant Caesar, Cicero etc. Ac profecto, si hodie principes ac reges, iique doctrina eloquentiaque summa praediti, vel saltem non nisi viri nobilissimo genere nati, reique publicae administrandae assueti, ac simul doctissimi et eloquentissimi vel orationes vel libros ederent, profecto *aetas aurea* scriptorum vernaculorum eodem modo veniret, quo aetas aurea latinorum scriptorum Ciceronis et Caesaris tempore fuit. Nam oratores et scriptores humili genere nati et non nisi rebus humilibus et vulgaribus occupati, qui pulchritudinem et gravitatem cogitandi ac dicendi sublimesque sententias e scriptoribus demum ediscunt, non nimis longe progredi possunt: iis enim cum nimis multis difficultatibus et impedimentis luctandum est etc. Sed ista omnia praeclara, quibus libera res publica romana se efferre poterat, mutabantur mutata illa et amissa libertate. Hic

Impera-

Imperator, v. c. Augustus, Tiberius, Nero etc., solus erat *princeps*, solus magnas res gerebat etc. Lingua civium non, quod suae menti sed quod Imperatori ejusque amicis placebat, eloqui poterat. Eloquentia discebatur non amplius ad civitatem regendam, ut a Cicerone et Caesare factum erat, sed tantum ab iis discebatur, qui patroni causarum aliquando fieri cupiebant atque ita ea plane carere non poterant. Eloquentia, quia libertate sentiendi et magnificentia cogitandi carebat, fiebat enervis, sicca, haerebatque fere in verbis solis eorumque ornatu et fuco etc. Oratores et scriptores nunc erant genere, honore etc., humiliores. Et sic eloquentia deinde magis magisque lapsa est. Exorti quidem interdum sunt postea viri, eloquentia insignes, quemadmodum in cinere interdum scintilla aliqua revivifcit. At hae sunt *exceptiones*. Quaenam enim est terra, in qua non interdum praeclarus vir nascatur? Et tamen eloquentia illorum nihil est ad eloquentiam Ciceronis nervosam.

Ex his itaque summatim disputatis apparet *primum*, auream aetatem illam, quam dicunt, ob simplicitatem, veritatem, magnificentiam ac pulchritudinem cogitandi, omninoque ob eloquentiam veram ac nervosam praeferendam esse argenteae ac ceteris aetatibus. Ac res ipsa patet ex scriptoribus aetatis argenteae, v. c. ex Floro, verborum interdum quam rerum studiosiore, itemque Seneca, *qui* lenociniis verborum abreptus plus interdum dixit, quam sensit. Etiam Quintilianus, Ciceronis admirator et imitator, nonnunquam coacta scribendi ratione utitur. Culpa est aut in imitatione, quae semper aliquid coacti habet, si nimia est, aut in aetate, aut in utraque. — Deinde apparet, e scriptoribus aureae aetatis Ciceronem ceteris praeferendum et digniorem esse, quem imitemur; quia a) fuit omnium tum viventium doctissimus: atque hinc eum accuratissime et optime scribere potuisse, quis dubitet? b) quia fuit ingeniosissimus et eloquentissimus. At *eloquentem esse* et *bene scribere* idem est. Et, qui ingenio magno instructus est, quid is non praeclare explicare potest? c) quia fuit princeps, fuit consul, consularis et rebus maximis in senatu vel cum populo agendis non modo interfuit sed plerumque praefuit: hinc non modo magna cogitabat, sed etiam inter magnos viros assidue versabatur, eorumque consuetudine, familiaritate, colloquiis, unde sane multa disci possunt, perpetuo utebatur: hinc contingere ei poterat, ut venustissima, suavissima, et optima dicendi

cendi

cendi ratione uteretur: ac profecto credendus est vocabulis plebejis, obscoenis etc., quam maxime abstinuisse. d) in primis, quia ex omnibus scriptoribus aureae aetatis unus est, qui non modo permulta sed et talia scripserit, qualia hodie ab eruditis scribi fere soleant. Nam praeter permultas orationes et epistolas omnis fere generis reliquit dissertationes uberrimas de rebus ad eruditionem disciplinasque pertinentibus, ut libros rhetoricos, quo pertinent libri de Inventione, de Oratore, Orator, Brutus etc., et philosophicos, quo pertinent libri Academicarum quaestionum, libri quinque de Finibus bonorum et malorum, libri Tusculanarum quaestionum quinque, libri tres de natura deorum, duo de divinatione, unus de fato, tres de legibus, tres de officiis, unus de senectute itemque de amicitia, de paradoxis Stoicorum etc. — Iam cum ea, quae ab eruditis hodie scribantur et eduntur, sint fere orationes, epistolae aut dissertationes ac libri disciplinam aliquam vel ejus particulam illustrantes, nonne convenit, eos potius Ciceronem, quam Terentium, Livium, Caesarem, Nepotem etc. imitari? (scilicet in tota orationis forma: nam in verbis ipsis fere conveniunt inter se isti scriptores). Nam, si quem imitandum nobis sumimus, aequum est, nos, ut doctissimum venustissimumque scriptorem, ita simul eum eligere, qui de eadem materia, de qua nobis in animo est scribere; vel saltem de simili scripserit. — At, si quis historiam simplicem scribere conetur, ei suaserim, ut Caesarem vel Nepotem, ac, si instructam s. pragmaticam, ut Livium hanc in rem legat et imitetur. Quotus vero quisque hodie est, qui historiam latine concinnare cogitet? — Sic, si quis Comoediam scribere instituat vel in latine colloquendo cum aliis se exercere velit, ei auctor sim, ut Terentium (it. Plautum) legat ejusque genus dicendi imitetur. Sed nec Comoedias hodie multi latine scribent et latine cum amicis colloqui pertinet inter res secundarias, quamquam non rejecerim aut damnarim, imo utile esse quoque censeo. Quare, ut nullus scriptor priscus negligendus vel contemnendus sed legendus quoque est, sic Cicero tamen in primis, qui diligentissime legatur et imitatione maxime exprimatur, dignissimus videtur. — Hanc porro imitationem quemadmodum non, ut jam aliquoties dictum est, ponere debemus in verbis, nam haec in aliis scriptoribus plerumque aeque bona sunt, sed in toto orationis habitu, ita, si quis verba Ciceronis verbis aliorum scriptorum praefert, hoc ei vitio non vertendum est. Nam, si quis aliquem in argumento-

rum,

rum, sententiarum, aliarumque rerum tractatione, in copia, perspicuitate etc., et omnino in tota orationis forma imitari cupit et diligenter studet, is illum et diligentissime et saepissime perlegat necesse est, quia scriptorem semel legisse nihil fere aliud est quam non legisse. Iam, si eum saepius cum summa attentione perlegit, quid mirum, si ipsi verba istius scriptoris ob consuetudinem notiora sunt faciliusque in mentem veniunt quam verba aliorum? Causa igitur latet in familiaritate cum illo scriptore contracta. — Desinant igitur contemtores imitatorum Ciceronis hos calumniari, tanquam verba Ciceronis per se meliora ubique esse putent. Hoc quemquam Philologorum sanorum putare incredibile est. Si quis tamen Philologorum sit, qui credat, Ciceronis verba per se et extra contextum h. e. relationem idearum sibi respondentium ubique esse praeclara et aliis semper meliora, is videat, quomodo se defendat: equidem ejus causam agere nolo. Interdum etiam ex scholis aliquid, minus accurate dictum, haerere solet etc.

APPENDIX II.

De elaborationibus.

Ut de his diceremus, fecit exemplum aliorum. Quamquam vocabulum *elaborationis* a *labore* ductum est, tamen huc referimus omne, quod conscribitur, licet sine labore interdum fiat, v. c. epistolas ad familiares etc. Paucis defungemur.

SECT. I

De elaborationibus f. *scriptionibus in genere.*

Elaborare thesin f. *thema* est rem propositam perspicue, suaviter, ac, si opus est, graviter explicare. Vix opus sunt ei praecepta, qui perspicue, graviter, ac suaviter scribere didicit. Ad perspicuitatem dicendi referimus quoque, ut supra jam monitum est, id, quod alii dicunt

dicunt *ad perſuadendum apte dicere.* Perſuademus argumentis: nemo vero ſatis perſpicue dicit remve explicat, niſi eam argumentis ſtabilit.

Hic igitur haec paucula adhuc monebimus:

1) De nulla re dicamus vel ſcribamus, niſi primum notabilis ſit (niſi forte juſſi ſimus a ſuperiore), deinde, niſi eam plane ipſi intelligamus et ſentiamus, hoc eſt, argumenta ſeu cauſas ejus ſatis multas ſatisque firmas teneamus.

2) Haec igitur argumenta antea, quam ſcribamus, ſedulo examinanda ſunt h. e. cum themate ſaepius ac diligenter comparanda, ut videamus, an propter ea thema ipſum credibile vel certum ſit. Prodeſt hic illa chartae ex ordine mandare, atque ita oculis ſubjicere. Melius rem mens perſpicit, oculorum miniſterio adjuta.

3) In primis attendenda eſt connexio cum argumentorum, quo exempla ſimul referimus, tum ſingularum enuntiationum, ſententiarum, membrorum ac verborum. Hinc non modo ante elaborationem connexionem hanc in univerſum meditari debemus, ſed in ipſa quoque elaboratione, quando unum argumentum vel unam partem materiae tractavimus et chartae mandavimus, perlegenda ſunt ſingula membra, ſingulae ſententiae, et videndum, an bene cohaereant. Et ſic in ceteris agendum eſt. Ac, ſi omnia tractata et elaborata chartaeque commiſſa ſunt, univerſus contextus diligenter perlegendus eſt, et videndum, an ſingula cum ſingulis apte cohaereant. Nec obeſt, totum contextum poſt aliquod tempus denuo perlegiſſe: imo prodeſt egregie. Saepe id, quod initio placebat, aliquanto poſt diſplicet. Sed hic judicio opus eſt: ſuus quisque ipſius judex eſſe debet.

4) Verborum delectus et ordo attendendus quoque eſt. Hinc *ſcriptum totum* aliquoties perlegendum, et videndum, an forſan hoc vel illo loco aptius graviusve vocabulum eligi, aut aptior, gravior, venuſtiorve ordo verborum inſtitui poſſit ac debeat. Nec tamen hoc ſufficit. Debemus etiam ſcriptum ad tempus aliquod v. c. aliquot dies ſeponere, et poſtea ad id diligenter perlegendum redire ac videre, quid emendari ac poliri poſſit. Saepe vocabulum, quod antea forte vel aptiſſimum videbatur, poſt aliquod temporis ſpatium videtur eſſe languidum et ineptum. Et haec ratio ſaepe repetenda. Sed hic, ut ante dictum, judicio et doctrina

trina opus est, ne forte non corrigenda corrigamus et corrigenda suo loco manere sinamus. Saepe enim fit, ut aliquis id, quod scripserit, corrigat, quotiescunque legat, et eandem rem tamdiu corrigat, donec corruperit. Saepe enim id, quod statim ab initio posueramus, omnium optimum fuit. Prodest hic aures amicorum acutorum, nec facile adulantium, consuluisse. Praelegamus iis, si quid scripsimus, et, quid de eo judicent, ita quaeramus, ut, etiamsi id valde vituperent, nos tamen non aegre feramus.

5) Habenda sedulo est ratio lectorum et auditorum: nam non omnibus ubique eadem eodemve modo scribenda ac dicenda sunt: ut supra monuimus.

SECT. II

De elaborationibus seu scriptionibus in specie.

Quatuor in primis solent vulgo esse ea, quae scribuntur: 1) *orationes* 2) *narrationes* 3) *epistolae* ad homines doctos 4) *libri* et *dissertationes* de rebus ad doctrinam pertinentibus. — De singulis pauca dicemus.

SECT. III

De orationibus proprie sic dictis.

Oratio proprie ita dicta constare solet in universum tribus partibus, 1) exordio 2) themate 3) conclusione.

I) *Exordium* proprie non opus esset, nisi consuetudo invexisset. Ac non nemini exordium majorem saepe difficultatem creat quam tota oratio. — Quale debet esse exordium? *Debet auditorem ad thema praeparare.* Et haec haud dubie causa est, cur inventum sit a priscis. Ergo debet tale esse, ut themati suo soli praeponi possit vel praeponi posse videatur. V. c. Si thema est: *historia literaria est studioso literarum utilis*, possit in exordio agi de *nonnullorum errore*, *putantium eam inutilem esse*, vel de *causis, cur ejus studium a multis negligatur*, vel possit exordium *querelas* continere *de multorum contemtu historiae literariae* etc. — In omni itaque exordio

exordio debet eſſe 1) *thema* ſ. *propoſitio aliqua*, quam explicare et argumentis confirmare debemus: ubi ea notanda, quae ſupra de cauſis earumque tractatione in P. II c. 1 de *perſpicuitate* Sect. 6 p. 519 ſſ. diximus; in exordio tamen brevitate quadam opus eſt. 2) *connexio hujus thematis* ſ. *propoſitionis cum themate orationis.* V. c. ſi thema orationis eſt: *hiſtoria literaria eſt ſtudioſis literarum utiliſſima*, et exordium ſ. thema exordii: *multi contemnunt hiſtoriam literariam.* Cauſa: *quia ejus utilitatem non intelligunt.* Cauſae cauſa: *quia non ipſam didicerunt* etc. Connexio: *Quare de hac utilitate dicam* ſ. *dicere operae pretium erit.* Vel ſic: Exordii thema: *multi putant hiſtoriam literariam ad adoleſcentes literarum ſtudioſos non pertinere.* Cauſa duplex: una, *quia illi facile ejus ſuavitate ita abripi poſſint, ut ei ſe deinde totos tradant ceteraſque res negligant*: altera, *quia tempus melius collocari et rebus magis neceſſariis et utilibus tribui poſſit.* Connexio cum themate orationis: *At* 1) *abuſus non tollit uſum nec tollere debet. Si propter timorem, ne re abutamur, eam plane negligere, ea plane carere, debemus, quid non negligendum? qua re non carendum?* (v. c. igne, ſtudiis literarum etc.) 2) *et quod ad tempus attinet, non video, quomodo, ceteris tamen rebus haud neglectis, id melius collocari queat, quam in diſcenda hiſtoria literaria. Quod ut appareat, dicam de* etc. Totam rem uberius explicari illuſtrarique debere per ſe patet. Quod quis hic a nobis poſtulet?

Interdum poteſt exordium etiam a perſona dicentis, vel ab occaſione, loco, ubi dicitur, tempore etc. duci: v. c. a) quando quis primum coram auditoribus dicit, ubi v. c. de honore loquitur, quem ex eorum praeſentia capit etc., ac deinde vel aliud exordium cum themate orationis cohaerens addit, vel, ſi tempus non ſuppetit, ſtatim thema orationis profert. b) quando dies, quo dicitur, eſt ſingularis et maxime illuſtris, v. c. natalis Principis etc. Attamen et hic decet exordii connexionem aliquam cum themate orationis obſervare: quod facile fit, ſi v. c. thema orationis iſti diei conſentaneum eſt, ac v. c. de *virtutibus boni principis* vel *de una virtute ejus* vel *in univerſum de bono, felici, principe, agit.* Hic omnia nituntur ingenio ac doctrina dicentis.

II) *Thema orationis.* Hic not. 1) *thema ipſum* 2) *ejus tractatio.*

1) *Thema* ipſum eſt vel *infinitum* vel *finitum*:

a) *infinitum* ſ. *indefinitum*, h. e. cum res in univerſum tractatur, nec ad certum hominem, certum tempus aut

 locum,

locum, refertur, v. c. cum ſermo eſt de virtutibus vel de modeſtia univerſa etc. Ac tum poteſt eſſe vel *generalius*, ubi de *genere* loquimur, v. c. de virtutibus in univerſum, vel *ſpecialius*, v. c. de una *virtute*, ut *modeſtia*, *humanitate*, it. de *paupertate*, de *divitiis* etc., vel *ſpecialiſſimum*, v. c. de *modeſtia erga inferiores* vel *ſuperiores*, de *liberalitate erga homines*, *qui incendio fortunas amiſerunt* etc., it. de *modeſtiae difficultate*, de *via ad modeſtiam*, de *utilitate paupertatis*, de *divitiarum recto uſu* etc.

b) *finitum* ſ. *definitum*, h. e. quando thema ad certos homines vel certum hominem, ad certam urbem, certum tempus pertinet, v. c. *an Pompejo imperium ſit committendum* etc., eſtque vel *generalius*, v. c. de *virtutibus principis* vel *ſtudioſi literarum* etc., vel *ſpecialius*, v. c. de *liberalitate principis*, vel *ſpecialiſſimum*, v. c. de *liberalitate principis erga eos*, *quibus incendium fortunas eripuit*, aut *erga ſuos tempore egeſtatis publicae* etc.

Quo generalius eſt thema, eo plus quidem materiae ad dicendum datur, ſed eo minus accurate res poteſt tractari. Tirones plerumque ejusmodi themata ſibi eligunt. Quale igitur thema oratori eligendum eſt? 1) id, quod maxime auditorum attentionem conſervat: ergo non *vulgaria* h. e. *generaliora* ſunt eligenda. 2) id, quod ſatis accurate et copioſe tractari poteſt: ergo non generaliora ſumenda. 3) quod ad movendos auditorum animos aptius eſt: ergo generalioribus abſtinendum. Hinc ſequitur, quo ſpecialius thema ſit, eo melius eſſe: hoc enim 1) attentionem auditorum excitat et conſervat: 2) ſatis accurate et copioſe tractari poteſt, cum contra, quo generalior res eſt, eo magis ſummatim tractanda ſit et tantum ejus capita breviter attingenda, ob materiae copiam: 3) animos auditorum plus movet. Genus et Totum nimis remota ſunt a cognitione et ſenſu hominum, at partes Totius et ſpecies atque individua ſunt propiora ei. Malim ergo dicere v. c. de *modeſtia eruditi* aliusve hominis quam de *modeſtia univerſa;* malim *principem laudare ob unam virtutem* quam *ob omnes*, et malim de *virtute ejus aliqua certo loco* et *occaſione oſtenſa* loqui quam de iſta virtute univerſa: malim unam rem geſtam ducis bellici tractare quam totam ejus vitam. Pertinent huc multa themata, v. c. *An Phyſice proſit Theologo* vel *quantum proſit? an paupertas ſit malum? quomodo paupertas tolerabilis reddi poſſit? paupertatem eſſe adjutricem doctrinae*, it. *matrem modeſtiae*

destiae etc; *quid in divitiis colligendis spectari debeat? superbiam esse fontem irae: an poenae prosint reipublicae? cur poenae non arceant alios a malefactis? animum non posse corrigi, nisi mens corrigatur* etc.

2) *Tractatio thematis.* Huc omnia ea pertinent, quae supra de perspicuitate, gravitate, et suavitate dicta sunt. Paucula ergo dicemus. *Thema* est enuntiatio, constans subjecto et praedicato. Hic igitur spectanda sunt in primis tria: thematis explicatio, confirmatio, et illustratio.

A) *Thematis explicatio.* Explicari debet, si opus est, subjectum, interdum praedicatum, interdum utrumque. Subjectum explicatur vel ex historia vel per definitionem. Hic auditorum reique ipsius habenda est ratio, v. c. si thema est: *divitiae recte usurpandae sunt,* non opus est divitias explicare, quia quisque novit, quid per divitias intelligere debeat. Sin thema est: *Paupertas prodest artibus, est mater virtutis, prodest reipublicae* etc., docendum est, paupertatem hic non esse eam, quae mendicare cogatur, sed eam, quae labore tantum comparet, quantum ad vitam sustentandam sufficiat. Sic: si thema est: *Caesar ob veniam Marcello datam admirandus est*, vel brevius *venia a Caesare Marcello data est admiranda*, explicandum est ex historia, qualis haec venia fuerit, quid peccaverit Marcellus, quam gravis inimicus Caesaris fuerit, quamque hunc laeserit Senatus consulto illo, quo Caesar jubebatur Galliam relinquere et Romae Consulatum praesens petere, qua re Marcellus cum Pompejo id spectabat, ut Caesar exercitu atque ita omnibus opibus privaretur: quia apud Romanos imperator, simul Romam ingressus erat, exercitum amittebat, nec amplius ejus dux esse poterat etc. Sic, si thema est: *Paupertas alit artes*, explicari debet, quid sit *alere artes* h. e. *incrementum iis afferre*, *efficere*, *ut floreant* etc. Explicatio potest esse vel brevior vel longior, prout res ipsa et auditorum ratio postulat. Si vel subjectum vel praedicatum per se statim intelligitur, ridicula est ejus explicatio. Inepti sunt, qui omnia omnino explicare volunt.

B) *Thematis confirmatio*, quae est res omnium maxime necessaria. *Thema* confirmamus, quando docemus, ipsum esse *verum*, h. e. praedicatum subjecto vere et haud dubie convenire: idque fit argumentis seu causis, quo pertinent saepe exempla, quae non modo illustrant sed in non-

nullis rebus quoque confirmant, item *testimonia*, praesertim in rebus historicis, ut supra in P. II c. 1 de *perspicuitate* S. 7 et 8 diximus. Hic tantum in argumentis paululum morabimur.

a) *Argumenta debent esse satis multa et satis firma.*

b) *debent recte digeri.* Fortius minus forti postponendum, quia auditores postrema quaeque memoria melius tenent. Levia argumenta plane omittenda. Sunt, qui ea fortibus immisceant, veluti mercatores bonis mercibus leves vel homines leves bonis numis adulterinos interdum immiscent. Ita prisci interdum oratores: at iis hac re opus erat, quia non loqui semper poterant, quae vellent, sed saepe defendere cogebantur homines improbissimos, it. loquebantur coram plebe, quae argumenta numerare non pendere solet. At nos hodie, cum sponte loquamur et coram hominibus prudentibus, deque rebus gravibus, ac raro accidat, ut aliquid laudare jubeamur non laudandum, cumque ipsam materiam eligere nobis liceat, non nisi certis firmissimisque utendum est argumentis. Pauca argumenta, si certa sunt, magnam vim habere possunt: nec res in multitudine sed in recta tractatione argumentorum vertitur.

c) *Argumenta debent saepius repeti*, in primis aliis verbis, ut vis eorum ex animis auditorum ne elabatur sed crescat.

d) *In primis argumenta debent recte tractari*, h. e. debet effici, ut eorum vis vere appareat. Fit duabus rebus 1) *confirmatione* eorum per nova argumenta; 2) *ostendenda eorum connexione cum themate.* *Primum* igitur *argumentum debet aliis argumentis confirmari*, quo in nonnullis rebus pertinent exempla et testimonia; itemque exemplis et comparatione cum similibus illustrari et adjuvari. Saepe ista nova argumenta, quibus argumentum thematis confirmatur, iterum novis argumentis fulciri, imo et haec saepe rursus aliis argumentis confirmari, debent. Non hic definire et constituere licet, quoad in confirmatione argumentorum per alia argumenta progrediendum et quando subsistendum sit. Quisque orator per se sentiat et judicet necesse est, quando desinendum sit, h. e. debet scire, quid argumentis indigeat, quid non, quid manifestum sit, quid non. Posteriora tamen, quibus priora fulciantur, breviora esse debere per se intelligitur, ne confusio oriatur. Nam, si omnia argumenta posteriora, quae priorum confirmationi serviunt,

aeque

aeque late tractarentur, ac priora, quae thema confirmant, auditor totum contextum amitteret. Saepe posteriora ista argumenta una enuntiatione, interdum duobus verbis, constare possunt ac debent. Sed nihil definiri hic potest, quia materiae ratio valde diversa est, et alia latiorem alia breviorem argumentorum posteriorum confirmationem postulare potest. — *Deinde debet in primis cujusque argumenti*, per quod thema confirmatur, *connexio cum themate ostendi*, h. e. debet doceri, quomodo propter istud argumentum, recte explicatum, confirmatum et illustratum, thema ipsum verum esse debeat. Hoc fit per *locum communem*. Hic locus communis nihil fere aliud est, quam *dictum illud de Omni et Nullo*, ut in logicis libellis vocatur: h. e. quod universis convenit, id convenit quoque singulis: et quod contra de *Nullo* dici potest, id aperte de singulis dici nequit: sic, quod *Toti* et *Generi* convenit, id convenit etiam *parti* et *speciei:* et, quod de *specie* dici potest, licet etiam de *individuis* dicere. Exemplum tironum causa subjiciam. Thema: venia, a *Caesare Marcello* data, est *res admiranda. Argumentum;* quia est res magna: cur? quia est difficilis: cur? ob cupiditatem hominibus insitam se ulciscendi, quod experientia docet. *Connexio*: Iam omnes res magnae nostram admirationem excitant: quod experientia iterum docet. *Repetitio thematis:* Ergo manifestum est, illam veniam esse rem magnam. Not. nos hic nimis breviter rem proposuimus, quia tantum ordinem indicare voluimus. Nam aliis verbis, aliis sententiis, iisque pluribus rem explicandam et ornandam esse per se patet. Aliud exemplum. *Thema:* historia literaria studioso literarum est valde utilis. *Argumentum*: per eam enim cognoscit viros eruditos, eorum libros, vitam etc. atque ita videt, quantum sibi discendum restet, it. incitatur vita eorum legenda ad ipsos imitandos. *Connexio*: atqui omnia, quae studiosum ad discendum vel ad augendam doctrinam incitant, ei sunt valde utilia et commendanda.

Omnis igitur confirmatio thematis per unum argumentum, atque ita omnis tractatio unius argumenti, est syllogismus logicus inversus. Syllogismi logici conclusio est thema orationis, propositio syllogismi minor, ut dicitur, est argumentum thematis, et propositio syllogismi major est connexio argumenti cum themate seu locus communis. Quod igitur Logici primo loco, id Oratores

ultimo, ponunt, et quod illi ultimo, hi primo. Logici e duabus enuntiationibus, quas, ut jam notas certasque, sumunt et *praemissas* vocant, eliciunt novam enuntiationem illarum veritate nitentem, quam *conclusionem* vocant. Oratores hanc enuntiationem, quam Logici demum eliciunt, statim ab initio ponunt, sub nomine thematis, et istas duas enuntiationes, quas Logici ut notas praemiserunt, quaerunt demum. En exemplum utriusque rationis:

a) Logicae:

Omnia, quae studiosum literarum ad eas acrius discendas incitant, sunt ei utilia et commendanda,
Atqui *Historia literaria incitat eum ad literas acrius discendas,*
Ergo *est ei valde utilis et commendanda.*

b) Oratoriae:

Historia literaria est studioso valde utilis et commendanda. Hoc est thema.
Nam incitat eum ad acrius discendas literas. Hoc est argumentum.
Sed *quis dubitet ea utilia esse et commendanda studioso literarum, quae illum ad acrius discendum incitant?* hic est locus communis, connexioni duarum praecedentium enuntiationum h. e. thematis et argumenti serviens. Aliud exemplum:

a) Rationis Logicae:

Quidquid magnum est, id est admirandum,
Atqui *venia Marcello a Caesare data est res magna,*
Ergo *haec est admiranda.*

b) Rationis Oratoriae:

Venia a Caesare Marcello data est res haud dubie admiranda.
Nam *est res magna*, h. e. propter difficultates varias a paucis perfici potest etc.
Sed *omnes res magnae sunt admirandae.*

Differunt itaque Oratores et Logici ita:

a) Logici e praemissis enuntiationibus eliciunt enuntiationem aliquam, quae inde necessario fluit: quod facilius est: at Oratores proponunt hanc enuntiationem, et

et argumenta eorumque cum illa connexionem deinde quaerunt: quod difficilius eſt.

b) Logici non ſingulas enuntiationes declarant, illuſtrant etc. At Oratorum eſt, iſtas enuntiationes uberrime explicare, confirmare, illuſtrare.

Ceterum ita eſt oratori in omnibus argumentis agendum; et, quot ſunt ei argumenta, tot ſunt ei ſyllogiſmi inverſi; quorum concluſio eſt thema. Qui haec, quae diximus, tenet, ei facile eſſe puto argumentum tractare: ſed delectus argumentorum et elocutionis varietas atque ubertas, quae ſimul poſtulatur, pendet ab oratoris doctrina et ingenio. Conf. hic ſupra dicta in capp. de *perſpicuitate*, *gravitate*, et *ſuavitate dicendi.*

C) *Thematis illuſtratio* per exempla et ſimilia, ubi v. c. a minori ad majus concluditur vel contra etc. Eodem modo argumenta ipſa illuſtrantur.

III) *Epilogus* ſ. *concluſio* it. *peroratio* proprie nihil aliud eſt, quam finis orationis. Ac profecto, poſtquam thema ſatis explicatum eſt, finis orationis per ſe eſſe poterat: et in libris dogmaticis, quando theſis ſatis explicata eſt, ſtatim deſinere plerumque ſolemus. At

a) Romani graecique oratores, quorum orationes omnes in movendis auditorum, v. c. judicum et plebis, animis verſabantur, ſolebant, re ipſa ſatis explicata, confirmata et illuſtrata, tandem ad judices vel populum propius ſe convertere, atque 1) rem cum argumentis ſummatim repetere et auditoribus in memoriam revocare; 2) deinde omni Rhetorices artificio id agere, ut animos auditorum commoverent, ira, miſericordia, cupiditate etc. implerent, atque eo certius ad aliquid vel agendum vel omittendum impellerent. Hinc finis orationis iis erat nova quaſi tractatio: hincque epilogus ſ. peroratio facta eſt pars quaedam orationis, eaque extrema.

b) Noſtra eloquentia e Romana ducta eſt. Hinc item ſolemus non ſtatim poſt explicatum atque confirmatum thema orationem finire, ſed aliquid adhuc addere in epilogo; ſcilicet 1) argumenta breviter repetere, et inde concludere, thema certum eſſe 2) deinde aliquot praecepta et admonitiones addere, et, ubi fieri decet, thema ad auditores transferre, et eorum animos vel ad agendum aliquid vel ad fugiendum incitare, hancque in rem commovere et vel miſericordia v. c. erga pauperes

etc. vel odio v. c. erga peccata vel amore v. c. erga deum etc. vel cupiditate v. c. virtutis etc. implere. Utrumque recte: prius, quia auditores non omnia dicta memoria tenent; hinc repetitio prodest; posterius, quia commotio animorum praeclare procedit, si argumentorum ope jam auditoribus de re persuasum est. Hoc est labantem magis impellere. At not. 1) multi nimium tribuunt isti perorationi; thema ipsum et argumenta non recte tractant; deinde commovendis in fine auditoribus vocis intensione, figuris etc., efficere student, ut illis de re ipsa, quam tamen argumentis rite stabilire debuerant, persuadeatur. In quo errant. Nulla re tam commoventur animi, quam argumentis: et haec recte tractata, et, ut prisci ajunt, contorta et librata, per se ac sine peroratione ista animos satis commovent. Neque igitur debemus auditores hortari, incitare etc., nisi argumentorum gravium justa tractatio praecesserit. Vox parum prodest, et ad tempus tantum. Plerumque, ubi vocis intensio desinit, etiam animi commotio desinit. At argumentis creatur commotio diutissime durans: haec enim nititur fundamento firmo; nec commotio animi, quae voce forti figurisque gignitur, est vera commotio. 2) Nec *τὸ commovere animos auditorum* ubique convenire putem, v. c. in oratione, ubi materia, ad doctrinam pertinens, explicatur, et, ubi nihil nisi docetur, quis hic animos commoveat? Omninoque coram eruditis dicens ego vix audeam eorum animos voce et figuris commovere, quia, ut ego nulla re nisi argumentis ad rem credendam et vel agendam vel omittendam incitari soleo, ita et alios illis solis moveri puto.

Cum igitur mos ita ferat, ut epilogus s. peroratio addi debeat, quid in illa faciendum est? a) repetantur argumenta, sed commutatis verbis, una cum themate: b) addantur aliquot consecutiones, interdum praecepta et admonitiones, vel refutetur opinio aliorum nobis contraria; omninoque multa, quae alioquin in exordiis poni solent, ibi tractari possunt: ubi tamen semper auditorum reique ratio habenda est diligenter. Non debemus praecepta dare viris prudentibus etc. Interdum etiam epilogus ad solum dicentem pertinere potest et consistere v. c. in gratiarum actione pro praesentia et attentione auditorum, si v. c. coram sapientibus viris de re ad doctrinae partem pertinente dixeris vel in commendatione sui, v. c. quando quis ex loco abiens auditores valere

valere jubet; vel in promiſſione officiorum, v. c. quando quis munus ſolenni oratione auſpicatur etc. — Ceterum orationem elaborare multis non tam difficile eſſet, niſi difficile multisque artificiis opus eſſe crederent. Qui ingenio valet, doctrina magna inſtructus eſt, ſe in elaborando ſaepe exercuit, et rem, de qua dicere vult, recte intelligit, ei facile erit dicere vel ſine multis praeceptis.

SECT. IIII

De narrationibus.

Narratio eſt explicatio rei actae, eſtque duplex: *Primum*, quatenus eſt membrum orationis proprie dictae, vel explicationi in primis thematis ſervit et modo ei praeponitur modo poſtponitur, vel ad illuſtrationem argumenti pertinet et *exemplum* appellari ſolet. Utraque narratio, ut ceteras virtutes narrationis habere debet, ita non nimis longa ſit neceſſe eſt: id quod per ſe patet, quia eſt tantum particula parva orationis. Haec narratio eſt vel *ſimplex* h. e. ubi res narratur, ut geſta eſt, vel *ornata* h. e. cum ſingulae ejus partes eodem modo, quo argumenta tractantur, argumentis confirmantur et deſcriptionibus locorum etc. illuſtrantur. Hoc in oratione, cujus thema hiſtoricum eſt, vel cujus argumenta e factis arceſſuntur, locum habet. Sic Cicero ſaepius, v. c. pro Roſcio Amerino, ostenſurus Roſcium non fuiſſe patris ſui interfectorem, maxime narrationibus utitur, v. c. Roſcium non tum Romae fuiſſe, cum pater interfectus eſſet, nuntium caedis hujus non ad Roſcium ſed ad alium veniſſe etc. Sic in Verrinis docere ſtudet, Verrem et Romae et in Sicilia contra jus et fas egiſſe, cives et provinciales vexaſſe, diripuiſſe, occidiſſe etc. Id quod non aliter declarare et confirmare poterat quam per *narrationes*. Hae, quia loco argumentorum erant, imo argumenta ipſa, etiam, ut argumenta, tractari et ornari nec ſimpliciter poni debebant. Ejusmodi narrationes ornatae

v. c.

v. c. in laudibus magni ducis bellici locum habent, ubi, ſi ejus victoriae ſingulae narrantur, non ſimpliciter eas narrari ſed ex ſuis cauſis duci et cum aliorum victoriis magnis comparari debere per ſe intelligitur. Et ſic in omni laude magnorum virorum narrationes virtutum illorum debent eſſe ornatae.

Deinde, quatenus narratio eſt peculiare ſcriptionis genus: cum v. c. vitam principis aliusque magni viri, bellum aliquod, vel res totius populi inde ab origine vel multorum populorum etc. exponimus, omninoque hiſtorici aut biographi partes ſuscipimus; quales fuere Livius, Caeſar, Nepos etc. Et de hac narratione hic proprie ſermo eſt. Hic vitandae ſunt omnes figurae commovendis affectibus inventae aliaque ornamenta huc ſpectantia. Hiſtoricus et biographus debet fidelis eſſe h. e. rem narrare, prout acta eſt: ac, ſi res gravis eſt et admiranda, ea per ſe commovere debet legentium animos. Si ipſe commovere animos ſtudet, videtur vel diffidere narrationi ſuae vel nimis ea captus eſſe, quod vitium eſt. Peccavit hic nonnunquam Florus. Nihil eſt difficilius quam praeclare narrare. Homines ornatui nimis dediti ſunt, nec rem aequo animo conſiderare facile poſſunt, ſed vel amare et probare vel odiſſe et improbare eam ſolent. Iubent eruditi hiſtoricum neque patriae ſuae neque religionis nec ſectae philoſophicae nec alius cujusquam rei rationem habere. Quotus vero quisque eſt, qui iſta omnia in narrando obliviſci poſſit? praeſertim ſi ſit animo humano et facile ipſe moveatur re qualibet. Et hodie plerique ſcriptores ſtudent animos ita fingere, ut facile moveantur et liqueſcant. Quae res non magnam ſpem nobis injicit, multos aliquando fore, qui bene narrent: cum contra odarum ſcriptores nunquam defore veriſimillimum ſit, quia his copia datur animo commoto loquendi. Facilius eſt hominibus ingenio praeclaro praeditis commoto animo dicere ac ſcribere quam placido.

cido. Omnia, quae ad narrationem bonam concinnandam pertinent, hic proferre non eſt hujus loci.

Notabimus duntaxat haec duo:

I) de *virtutibus narrationis univerſis.* Omnis narratio debet eſſe *vera*, *perſpicua*, et *ſuavis.* Haec judicio et ſcientiae ſcribentis relinquenda ſunt; attamen duobus verbis explicabimus:

1) *vera* eſt, ſi is, qui narrat, rem recte narrare et poteſt et vult. Utrumque conjungi debet: interdum vult aliquis recte narrare, at non poteſt, quia ei juſta rei ſcientia deeſt: interdum poteſt aliquis recte narrare, at non vult ea, quae recte ſcit, fideliter referre. Recte narrare *poteſt* is, qui rei ipſe interfuit ac ſimul de ea judicare recte poteſt. Quia tamen nos omnes omnibus rebus intereſſe non poſſumus, etiam eum dicimus rem recte narrare poſſe, qui eam ab aliis, recta rei ſcientia et voluntate fideliter narrandi praeditis, didicit. Recte narrare *vult* is, qui eſt veritatis perpetuo amantiſſimus, et, ut ipſe non niſi vera audire cupit, ita aliis non niſi vera narrare gaudet. Talis homo non curat homines, non praemia, non damna, non opiniones, non laudes, non vituperationes, non ſectas philoſophorum: et nec patriae nec religionis, nec amicitiae nec inimicitiae, habet rationem, et narrat ita, tanquam ſolus ſit in hac terra ac nemo ſit, a quo aliquid exſpectare vel metuere queat, et tanquam ſibi ſoli narret: narrat itaque rem ita, ut actam eſſe certo ſcit. An ejusmodi homines multi reperiri poſſint, quaeritur. Porro talis homo non niſi veritatem ſpectat; haec ſola, ut ſic loquar, per illius calamum loquitur, atque ita omnia ornamenta, quibus narratio gravior, ſuavior, probabilior fiat, omittit. Veritas per ſe gravis, ſuavis, et probabilis ſatis eſt. Omittit igitur figuras rhetoricas, animis lectorum movendis et incendendis aptas, v. c. exclamationes et interrogationes crebriores etc. Non enim affectus excitare ſtudet: ſed hi ſponte e re ipſa oriri debent. Veritas per ſe ſatis commovet, incendit, reflectit etc., modo ſatis ſit intellecta. Fateor, rem magnam ſaepe ſcriptoris ipſius animum commovere, incendere, atque adeo abripere. At hunc ignem exſtinguere, animum cohibere, et uno verbo ſe vincere debet. Quod quid aliud fere eſt quam naturam expellere? Magnum hoc eſſe ni fatear, mentiar. At propterea munus hiſtorici maximum quoque eſt. Hinc fit, ut hiſtorici tam rari ſint, et ut noſtri homi-

nes

nes malint fictas narrationes conſcribere, quia hic ingenio indulgere poſſunt, quod in veris narrationibus non licet. Et tamen nihil generi humano utilius eſſe crediderim narrationibus veris et hiſtoria: nec quidquam magis optandum eſt quam multitudo hiſtoricorum. Fingere aliquid ingenii ope quis nequit? at vere loqui non eſt cujusvis hominis. Fictae res tantummodo delectant et tempori fallendo egregie ſerviunt; at veritas animos hominum nutrit, erudit, ſapientia inſtruit et corrigit: imo etiam delectat, ſi quidem ei aſſuetus es. Paene oblitus eſſem monere in narrationibus, quatenus eſt genus ſcriptionis, opus eſſe *teſtes* nominare, quorum auctoritate narratio noſtra nititur, et eorum gravitatem demonſtrare.

2) *perſpicua* eſt, ſi nihil omittitur, quod ad rem plane intelligendam pertineat, ſi ordo rerum ac temporum diligenter ſervatur, ſi nihil alieno loco immiſcetur, quod ſeriem narrationis interrumpere atque animum legentis perturbare incertumque reddere poſſit, ſi nimia brevitas dicendi vitatur, ſi verba uſitata et ſatis nota remque optime exprimentia uſurpantur, ſi ordo verborum eſt naturae idearum conveniens, de qua re ſupra dictum eſt. Add. et P. II c. I de *perſpicuitate dicendi.*

3) *ſuavis* eſt a) ſi perſpicua eſt. Omnis enim perſpicuitas placet. Etiam narratio omnis, ſi quidem res non indignas auditu continet, facile placet, modo intelligatur. b) ſi juſta brevitas ſervatur h. e. ut non nimis diu res vel aliqua ejus particula dilatetur: quod judicio ſcriptoris relinquendum eſt. c) in primis varietate rerum, ac ſimul varietate elocutionis: it. ſi inexſpectata multa continet, ſi praeſertim exitus mirabilis eſt; it. deſcriptionibus hominum et rerum venuſtis; it. genere ſcribendi vegeto nec tamen affectato etc. Cf. ſupra cap. 3 de *ſuavitate dicendi.*

II) *Diviſio.* Narratio eſt vel *ſimplex* vel *pragmatica. Simplex* eſt, cum tantum res cum ſuis partibus ex ordine, quo ſingulae actae ſunt, ſimpliciter narratur, ita tamen, ut plane intelligatur; non additis judiciis de ea vel de ejus ratione etc. Talis eſt narratio Nepotis, Caeſaris. *Pragmatica*, cum non ſolum res per partes perſpicue narratur, ſed etiam, ſi paulo major eſt, e primis initiis ducitur et additur, cur ita facta ſit, nec aliter fieri potuerit, quid occaſionem praebuerit etc. it. judicia de natura rei, de cauſis, quatenus hoc vel illud efficere poſſint, de moribus populi, imperatoris, aliusve viri notabilis, per quem res mag-

na

na gesta est, adduntur et loci communes tractantur etc. Per ejusmodi narrationes lector fit prudens h. e. discit caussas rerum indagare et veras a fictis, quae saepe serio pro veris venditantur, discernere, et judicare, quid ex hac vel illa re sequi soleat, potestque in rebus agendis ipse cautior fieri aliisque praeclara consilia dare. Tales sunt magnam partem narrationes Livii et Taciti, ut Polybium, quia Graecus est, taceamus.

SECT. V

De conscribendis epistolis.

Epistolarum scribendarum praecepta accurata et sufficientia omnium minime tradi possunt. Nam materia, quae in iis scribendis tractatur, est tam diversa, ac personae, quae scribunt et ad quas scribitur, sunt tam diversae v. c. aetate, gustu, honoris gradu, omninoque relatione ad se invicem, ut praeceptis ista omnia comprehendi minime queant. Aliter enim scribimus de eadem re ad amicos, aliter ad inimicos, aliter ad inferiores, aliter ad superiores, aliter ad homines superbos, aliter ad modestos, aliter ad notos, aliter ad ignotos etc.

Epistola universa est scriptum, cujus hoc est consilium, ut absenti idem dicamus, quod ei, si adesset, dicturi essemus. Ac, si semper ad homines amicissimos scriberemus, nulla difficultas foret, quia hic iisdem verbis, quibus in colloquendo cum praesentibus illis usuri fuissemus, uti possemus. At, credo, epistolarum ad amicos mittendarum praecepta non dantur vel non dari opus est: hic enim animus loquitur: sed earum potius, quas ad ignotos vel a nobis alienos, ac praecipue ad viros principes et amplissimis muneribus fungentes, scribimus. Gellertus in praefat. ad epistolas suas ait, nihil esse facilius quam epistolas scribere, modo naturam ducem in cogitando et scribendo sequamur. Recte, si ad amicos scribimus vel saltem ad eos, quorum conditio, sensus, et gustus notissimus est, prae-

sertim

sertim si nobis non sunt multo superiores nobilitate, honoris amplitudine etc. At non, si ad alios; cum praesertim sensus hominum et gustus sit tam multiplex, tam varius etc.

Paucissima igitur tantum hic dicemus:

I) In omnibus, quae scribimus, videndum, ut lector ea et intelligat et credat: hinc multa huc pertinent dicta in cap. de *perspicuitate.* In primis, quando alicui aliquid confirmamus, caussis hoc fulciendum est, ut lector videat, nos serio et ex animo loqui, nec tantum more vel adulatione ductos. Si quid v. c. laudamus, vituperamus, si cui gratulamur vel dolorem nostrum significamus, si promittimus, si spem metumve aliquem declaramus etc., haec omnia argumentis, modo breviter, modo late, confirmari et niti debent. V. c. nolim scribere alicui: *gratulor tibi, quod munus tam amplum nactus es*, et hic silere: vel *doleo, quod uxorem amisisti*, nec quidquam amplius addere. Malim v. c. scribere: *Gratulor tibi* vel *maxima laetitia affectus sum, quod munus nactus es, quod tu in primis bene ornare potes,* vel *quod nemo te praeclarius ornare potest*, vel *quod meritis tuis respondet, quod occasionem tibi praebet, multos* (v. c. doctos, miseros etc.) *adjuvandi, et merita multorum praemiis afficiendi. Doleo* vel *lugeo cum omnibus bonis ereptam tibi esse conjugem, virtutibus excellentem, quae tibi summae voluptati et adjumento erat, quae amicas innumeras solatio et consilio recreabat* etc. At per se patet, veritatem hic quoque sequendam esse, ne homini omnibus virtutibus carenti innumeras virtutes tribuamus.

II) Humanitas in primis ubique observanda est, v. c. humanius est: *Quod tibi rex munus tam amplum credidit, non tam tibi quam toti civitati* vel *reipublicae gratulor, quae quantum utilitatis ex tua prudentia et amore patriae captura sit, jam animo praevideo* etc., quam: *gratulor tibi munus a rege acceptum.* Sic, si quid petimus ab aliquo, cum conditione petendum est, v. c. *si digni simus, si fieri possit; si nihil molestiae ei, a quo petitur, creet* etc. Sic, si recusare aliquid cogimur, hoc ita faciendum, ut appareat, nos invitos recusare, v. c. addenda est *tristitia, qua affici nos dicimus, quod non potuerimus* vel *non possimus negotium aliquod suscipere* etc. Et quis omnia signa humanitatis memorare queat? Cf. supra cap. de *suavitate.* In primis

primis decet ubique de nobis noſtrisque viribus ingenii et virtutibus modeſte loqui, nos non laudare; item nos, quantum fieri poſſit, accommodare ad ejus, cui ſcribimus, guſtum et intelligentiam, ne v. c. aliquid vehementer laudemus, quod ille vehementer oderit, vel vituperemus valde, quod ille impenſe amet, vel de re multa loquamur, quam ille non intelligat etc. Sed haec omnia nemo ſcit atque ita ſe accommodare ad ea poteſt, niſi, qui eos, ad quos ſcribit, ſatis novit. Quotus vero quisque eſt, cui haec cognitio ubique contingat?

III) Obſervantia erga ſuperiores, in primis viros ſumma dignitate ſummaque honorum amplitudine conſpicuos, nunquam negligenda eſt. Licet enim nonnunquam hi ipſi dicant, ſe iſtam obſervantiam repudiare, nosque adeo jubeant ſecum ita loqui, ut cum noſtris familiaribus: tamen haec verba curare non debemus, ſi quidem prudentes eſſe volumus. Quare v. c. ne dicamus: *Iterum ſcribo ad Te* vel *ſcripſi ad te*, *Comes Illuſtriſſime*, vel cum Cicerone: *ad te ſcribendum putavi;* ſed v. c. *ad Te ſcribere auſus ſum, audeo; pietatis meae eſſe duxi, pietas a me flagitabat; officium poſtulabat; pietati meae denegare non potui*, vel ſimile quid. Hinc conſuetudini cedendum, a qua ſaepe pendet obſervantia; hinc honorum nomina ſ. titulos, ut vulgo vocant, non negligere vel latinius exprimere debemus; ſed morem ſequi. Nam in colendis hominibus non quaeritur, quam latine, ſed quam obſervanter, loquamur. Si quis tamen interdum bene latine, ac ſimul obſervanter, et vero etiam perſpicue exprimere ſciat, ejus judicio res relinquenda eſt. Nec cauſam video, cur non illa abſtracta, v. c. *Serenitas*, *Excellentia tua* etc., a nobis uſurpari poſſint. Non enim vivimus amplius in republica romana, ubi omnes erant pares, et ne *dominum* quidem quemquam appellabant, ſed tantum dicebant v. c. *Tu, Caeſar; Tu, Cicero* etc. Et Cicero, ſi noſtris temporibus viveret, aliter etiam in talibus rebus ſcriberet. Hinc nec cum Cicerone initio epiſtolae ſcripſerim v. c. *Ioannes Fridericus N. N. S. P. D. Comiti Illuſtriſſimo*, nec *Comiti Illuſtriſſimo ſalutem plurimam dicit Io. Fridericus N. N.*, ſed *Comes Illuſtriſſime* etc. Alia ratio eſt noſtrae aetatis, alia fuit Ciceronis. Sic et obſervantius eſt dicere *Tibi me*, quam *me Tibi* etc.

IIII) In epiſtola delectus et ordo verborum debet eſſe curatior quam in ſermone: licet in utroque idem dicamus. Nam ſermo ſ. colloquium cum praeſente, ubi finitum eſt, mox evaneſcit, et is, qui nobiscum collocutus erat, non

recordatur semper post aliquod tempus, *qualia verba et qualem eorum ordinem* tum usurpaverimus. At epistola saepe servatur: ac saepe fit, ut aliquoties perlegatur, ut adeo, si quid negligenter scriptum sit, id, nisi in prima, at in repetita lectione animadvertatur. It. epistola ostenditur interdum aliis, qui judicare possunt etc. Omninoque plus diligentiae in epistolis exspectatur, quam in sermone cum praesentibus, quia illic plus temporis conceditur, quam hic. Sed ornamenta oratoria, figurae etc., absint: nam epistola sermoni vulgari longe similior est quam orationi.

V) Finis epistolae non debet esse: *Cura, ut valeas*, non tanquam per se hoc reprehendendum sit, sed quia nimis vulgaris est haec formula, et sapit nimiam imitationem Ciceronis. Sic constat inter eos, qui bene latine scribere creduntur, subscriptionem nominis cum contextu epistolae non cohaerere debere: v. c. rejiciunt hoc: — *mihi tribuas, qui perpetuo manebo, Comes Illustrissime*, vel *Vir Illustris, tuo nomini illustri addictus N. N.*, sed ita malunt poni: — *mihi tribuas.*

Comes Illustrissime vel *Vir Illustris* etc.
Tuo Nomini Illustrissimo vel *Illustri*
addictissimus
N. N.

In ejusmodi rebus, per se non magnis, multum valet mos receptus. Et hunc sequi debemus, si offendere nolumus. Attamen non video, cur subscriptio nominis cum ipsa epistola non cohaerere bene possit, praesertim cum more epistolarum francogallicarum per hanc connexionem non parum observantiae humanitatisque declarari possit.

VI) In adjectivis muneris amplitudinem, generis splendorem etc., indicantibus, quae vulgo *titulum honoris, den Titel, die Titulatur*, appellant, servanda est magis consuetudo, quam elegantia stili Ciceroniani, si haec cum illa conjungi non potest. Offendimus homines, si iis non honoris titulum consuetum et solennem tribuimus, quia cum hoc titulo conjunctus est honoris gradus, ordo et locus, quo in conventibus hominum fruuntur. Apponam hic ejusmodi adjectiva s. honoris titulos, prout vulgo usurpari solent:

1) ad *Regem* ab initio epistolae ita scribitur:
Rex Serenissime ac *Potentissime*,
Domine longe Indulgentissime,

et

et in fine epistolae iterum:
Rex Seren. et *Potentiss.*
Dom. longe Indulgent.
Nomini Tuo Augustissimo
devotissimus
N. N.

Ita et ad *Imperatorem romanum*, nisi quod post *Potentissime* etiam addi solet *Invictissime.*

2) ad *Principes Electores*, *Duces*, *Landgravios*, *Marchiones*, *Principes:*
Princeps Elector (*Dux*, *Marchio*, *Princeps*) *Serenissime,*
Domine Indulgentissime,
et in fine iterum:
Princeps Elector (*Dux*, *Marchio* etc.) *Serenissime,*
Domine Indulgentissime,
Nomini Tuo Serenissimo
devotus
N. N.

NB. Nonnulli, si ad Electorem Principem scribunt, addunt *Potentissime* post *Serenissime.*

3) ad *Comitem Imperii* vel etiam *Comitem Universum:*
Comes Illustrissime,
Domine (Maecenas) *Gratiosissime*, it. vidi *Clementissime* etc. qui duo versus in fine repetuntur, deinde sequitur:
Nomini Tuo Illustrissimo
devotus vel *addictissimus*
N. N.

4) ad *Nobiles: Perillustris* etc. Si vero summo reipublicae munere funguntur, quales nobis sunt ii, qui *Status Ministri* appellantur, dicitur etiam: *Illustrissime.* Et in fine: *Nomini Tuo Perillustri*, *Illustrissimo*
devotus vel *addictissimus*
N. N.

5) ad eos, qui *non sunt nobiles*, varie scribi solet pro munerum ratione. Qui munere funguntur, quo alioquin nobiles fungi solent, vel qui inter eos, qui non nobiles sunt, amplissimum munus administrant, quales sunt *Consiliarii*, ad eos scribitur: *Vir Illustris* (vernacule *Wohlgeborner*). Deinde sequuntur vulgo *Praenobilissime* et *Nobilissime*, quae duo adjectiva creduntur vulgo respondere vernaculis

Hochedelgeborner et *Hochedler*, it. *Hochwohledler* vel *Wohledler.* Hic quisque videre debet, quid cuique conveniat. Regnat enim in hoc genere magna confusio. Alterum versum quisque pro relatione, quae inter ipsum est et inter eum, ad quem scribet, apponere debet; v. c. *Vir Illustris* vel *Praenobilissime*, *Patrone* vel *Fautor magni aestimande:* sic et in fine uterque versus repetitur, et pro relatione vel necessitudine varie subscribitur, v. c. *Tuo Nomini Illustri addictissimus*, *addictus;* si ad inferiorem scribitur, interdum sic clauditur: *Tui studiosissimus*, omissis duobus istis versibus. Habemus et *Excellentissime*, *Celeberrime*, quae nonnulli Professoribus Academiarum tribuunt; it. *Praecellentissime;* it. *Amplissime* et *Consultissime*, quorum posterius Iureconsultis solis, prius et his et interdum aliis, tribuitur. Cuinam enim proprie conveniat *τὸ Amplissime*, nemo certo scit; it. *Experientissime*, quod *Medicis* tribuitur.

6) ad eos, qui munere *Sacerdotum* funguntur, quo pertinent quoque *Equites* et *Maltenses* et alii similes, ita scribitur:

a) ad *Papam romanum: Sanctissime Pater.*

b) ad *Cardinales: Eminentissime* etc.

c) ad *Archiepiscopos* et *Episcopos: Reverendissime* etc.

d) ad *Consiliarios ecclesiasticos* et *consistoriales*, *Superintendentes Generales* et alios quoque *Superintendentes:* it. *Professores Theologiae academicos: Vir summe venerabilis et doctissime.*

e) ad *Inspectores* s. *Superintendentes* in minoribus oppidis (titulus enim hodie saepe variat pro oppidi vel parvitate vel magnitudine), *Archidiaconos* in majoribus oppidis et *Pastores: Vir maxime venerabilis et doctissime* etc.

f) ad *Archidiaconos* minorum oppidorum, *Diaconos*, *Pastores* rure degentes eisque fere similes: *Vir plurimum reverende et doctissime* etc. Haec posui, prout more recepta vidi. Quae si cui non placeant, is non me sed morem debet reprehendere.

VII) Initium epistolae Cicero interdum facit per formulam *Si vales*, *bene est*, *ego quidem valeo:* qua vulgari formula qui inter amicos uti volet, ei non invidendum est. Alii statim a re ipsa initium fieri volunt: nec hoc iniquum est, praesertim inter amicos. Interdum per ambages quasdam ad rem perveniri solet, v. c. si quid petitur, quod difficile videtur impetratu, vel si qua res tractatur, cautionem postulans.

VIII)

VIII) Qui latine ſcripſit ad aliquem, is ne *titulum externum*, ut vocant, ſeu *inſcriptionem*, *die Aufſchrift*, latinis verbis ponat, ſed, more ac ſimul perſpicuitate ita jubente, francice, v. c. *A Son Excellence* etc. *A Monſieur* etc. Nam quid ei, qui epiſtolam reddit, opus eſt ſcire, eam eſſe latinam? Imo non ſatis recte tradet, ſi inſcriptio latina eſt, quia eam forte non intelligit.

Cetera in latinis epiſtolis aeque obſervantur atque in theodiſcis: v. c. ut *titulum externum* ſ. *inſcriptionem* non eidem plagulae, qua literae ipſae continentur, imponamus, ſed alii chartae, illi circumdatae, ſ. *involucro*, vulgo *Couvert*. Poſtulat hoc et humanitas et neceſſitas. Poteſt enim epiſtola iſto involucro carens in aperiendo facile ſcindi. Tectior quoque eſt epiſtola involucro inſtructa, nec periculum eſt, ne quis furtim eam legat.

SECT. VI

De libellis ad doctrinam pertinentibus.

Scribuntur et ſaepiſſime libri vel libelli, in quibus materia ad doctrinae partem aliquam pertinens tractatur, v. c. diſſertationes, programmata etc. De his multa dici nequeunt, quia, qui ad tales libros ſcribendos accedunt, ipſi ſine cortice, ut ajunt, natare ſciunt. Tironum cauſa monebimus tantum, in ejusmodi libellis ſervandam eſſe perſpicuitatem, ſuavitatem, interdum gravitatem dicendi.

Addamus paucas cautiones:

1) Hic non ea exornatione argumentorum opus eſt, quae in orationibus poſtulatur. Lectores enim ſunt eruditi; et hi per ſe poſſunt argumentorum pondera aeſtimare et metiri, modo perſpicue et ordine tradita ſint.

2) Abſtinendum eſt ab affectibus commovendis. Res eſt ſimpliciter proponenda et cauſis ſuis confirmanda. Figurae itaque gravitati ſervientes pleraeque vel vitandae vel ſaltem modice adhibendae. Lector eruditus vult argumentis vinci, non verborum lenociniis abripi: imo haec ei timorem injiciunt, ne forte decipiatur. Exſpectat ille explicationem et confirmationem rei, non commotionem animi. Si tamen res gravis immiſcetur, gravitas dicendi aſſumenda eſt. Tum commotio animi non abeſſe plane poteſt.

3) Verborum simplicitas, cum justo eorum ordine et tum verborum tum enuntiationum apta connexione, in primis commendanda est. Quo enim major est verborum ornatus, eo suspectior est res, quam tractas. Et ista simplicitas in libris dogmaticis tam necessaria, forsan est illa *grata negligentia*, quam multi, auctore Cicerone, laudant: scilicet grata est, quoad magis rerum quam verborum curam habuisse scriptorem apparet. Et haec est omnium eruditorum de rebus ad aliquam eruditionis partem pertinentibus scribentium.

Haec de elaborationibus. Sunt et alia scriptionum genera, v. c. *dialogi* et *inscriptiones*, quales in marmoribus priscis exstant. At raro ejusmodi res hodie occurrunt. Ac, si quis sermonis vulgaris peritus est, hominum animos satis cognovit, non ingenio caret, ac praeterea perspicue graviter et suaviter scribere didicit, is, ut in aliis rebus, ita in dialogis conscribendis non infelicem operam praestabit, dummodo materiam, cui par sit, tractare velit. In inscriptionibus spectatur brevitas et acumen. Materia praebetur ab ipsa re, quae inscriptione ornanda est, v. c. aedificio publico, vel ab homine, cujus memoria inscriptione v. c. in statua etc. conservari debet.

APPENDIX III

De variis divisionibus generum dicendi apud priscos memoratis.

Cum in libellis rhetoricis vulgo variae generum dicendi partim a recentioribus dividendi studiosis partim a priscis inventae et a recentioribus, ut fit, conservatae et retentae divisiones memorentur: nos etiam tres illas divisiones priscorum, quamquam earum utilitatem non magnam esse credimus, tamen, quia putatur nihil ignotum esse debere et ne huic libello aliquid deesse credatur, memorandas hic esse duximus.

SECT.

SECT. I

Prima divisio.

Prima divisio est in *genus dicendi* (vel potius *caussarum*, sic Cicero, h. e. materiae) *demonstrativum*, *deliberativum*, et *judiciale*. *Primum* dicunt versari in *laudando* vel *vituperando*: *Alterum* in *suadendo* vel *dissuadendo*; *Tertium* in *accusando* vel *defendendo*. Sed forsan suavius erit, Ciceronis ipsius explicationem horum trium generum legere. Sic igitur ille Invent. I, 5 ait: *Aristoteles autem, qui huic arti* (oratoriae) *plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris* (i. e. *oratoris*) *officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certae personae laudem aut vituperationem. Deliberativum est, quod, positum in disceptatione et consultatione civili, habet in se sententiae dictionem. Iudiciale est, quod, positum in judicio, habet in se accusationem et defensionem aut petitionem et recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris* (romani) *ars et facultas in hac materia tripertita versari existimanda est.* Cicero hic loquitur non de tribus generibus dicendi in universum, sed de *materia tripertita*, in qua orator romanus tempore reipublicae liberae versari solebat et debebat. Et ipsa nomina *deliberativi* et *judicialis* docent, non nisi de oratore sermonem esse, qui vel deliberandi causa pro rostris stat, et legem aut suadet aut dissuadet, it. in curia senatum ad rem impellere studet, vel in foro judicibus persuadere cupit, ut nocentem condemnent, innocentem absolvant, eive, cui bona erepta sint, restituant etc. Recte igitur ista divisio cadit in illa tempora et in illum statum reipublicae. Temporibus Caesarum, cum oratoribus non amplius liceret reipublicae consulere, cum populo de legibus agere etc., eloquentia non amplius erat deliberativa, sed tantum judicialis; tandem et in judiciis auctoritatis suae magnam partem

amisit. — Quaeritur igitur, an ista divisio nostris temporibus utilis sit. Sunt, qui eam non omni utilitate carere putent. Recte. Nihil enim est, quod non quodam modo saltem prosit. At non quaeritur, an quodam modo prosit, sed an ea carere plane possimus. Solent quidem et hodie oratores laudare, reprehendere, suadere et dissuadere, it. defendere aliquid: sed quo jure haec possumus vocabulis generis demonstrativi, deliberativi, et judicialis insignire? Memoria tironum non vocabulis, quorum utilitas est vel nulla vel parva et quibus carere illi possunt, obruenda est: praesertim cum rerum hodie discendarum sit tanta multitudo, ut ad omnes vix tempus suppetat, et ut magis utiles et necessariae praeferendae sint minus utilibus et minus necessariis.

SECT. II

Altera divisio.

Altera generum dicendi *divisio* est in *tenue*, *mediocre*, vel potius *temperatum*, et *sublime*. Difficile est singulorum, praesertim duorum priorum, characterem accurate definire, a) quia antiquitas nos de eo non satis erudiit, b) quia Cicero obscure et varie loquitur in Oratore; ubi cap. 23 tractat *submissum et humilem oratorem*, cui tenue dicendi genus convenit; et cap. 28 loquitur de *tertio illo amplo, copioso, gravi, ornato*, cui sublime genus convenire videtur; et cap. 26 extr. et cap. 27 inter utrumque interjicit medium quoddam, quod sit *uberius humili* et *submissius amplissimo*, quod temperatum genus dicendi appellare possis. c) quia vocabula ipsa sunt male lecta: nam *tenue* et *mediocre*, de quo Cicero cum laude loquitur, proprie in contemtum dicitur *schlecht*, *mittelmäßig:* deinde non dicendi genus est *tenue*, *mediocre*, *sublime*, sed materia, quae tractatur, est *tenuis*, *mediocris*, *sublimis:* ut adeo rectius dicatur *oratio de rebus tenuibus*, *mediocribus*, *sublimibus*.

Hoc triplex genus, prout intelligo ipse, paucis explicabo.

1) *Tenue*,

1) *Tenue*, quod Cicero etiam vocavit *subtile*, *submissum*, *enucleatum*, *humile* (*humilis orator* Cic. Or. 23 in.), forsan melius dicatur *simplex* s. *ornatu carens*, pertinetque ad *res tenues* h. e. ornatus non capaces s. in quibus oratori non licet ornamenta et lumina addere et affectus excitare, sed ubi tantum rem subtiliter et eleganter, h. e. recte, accurate, perspicueque narrare et explicare debet: brevius: ubi nihil aliud quaeritur, nisi ut lector auditorve rem *sciat* et *veram esse credat*. Quaeritur igitur, ubi istud simplex dicendi genus s. tenue, si ita vocare mavis, usurpandum sit. In rebus, ubi non nisi veritatem apparere volumus neque animos aliorum commovere cupimus, v. c. 1) in *narrando*, si hominibus rem narramus, quae ad ipsos non pertinet neque eorum animos tangere et movere potest, quam vulgo vocant *rem indifferentem*, et in qua narranda nihil aliud studemus efficere, quam ut illis nota fiat, v. c. quando nobis res Americanae, Africanae etc., narrantur. 2) in *genere dogmatico*, quando v. c. locum biblicum, locum scriptoris prisci, praecepta logica, metaphysica, physica etc. explicamus, idque eo animo, ut sensus intelligatur. In quibus omnibus non licet ornamentis rhetoricis, locis communibus, exclamationibus, interrogationibus crebris, anaphora etc. uti: quia tota ista res ad mentem, non ad animum, pertinet h. e. volumus *erudire*, non *movere*. Istis ornamentis videremur animum legentis vel audientis occupare et decipere velle. 3) in *dialogis*, omninoque, ubi sermonem quotidianum imitamur, v. c. in Comoediis. 4) si de rebus parvis loquimur h. e. vulgaribus: quales interdum orationi ornatissimae quoque immiscentur: non omnes enim res possunt esse graves ac magnae. Sed puerile foret in rebus parvis uti ornamentis. Hac tenui h. e. simplici oratione et tractatione usi sunt Caesar, Nepos, Cicero in libris oratoriis et philosophicis: hi sunt enim dogmatici: interdum etiam in orationibus; it. Livius saepe simpliciter narrat ac sine ullis ornamentis. Hac simplici rerum tractatione, modo recte et loco adhibeatur, nihil est suavius: hinc patet, quam indigne ea appelletur *tenuis*; ac nemini in mentem potuisse venire, ei istud nomen contemtionis plenum tribuere (nam *tenuis* non de laude dicitur), nisi ei, qui, copiae dicendi et aliis ornamentis ad ubertatem verborum et affectus excitandos spectantibus assuetus, contemnit ac pro rebus *humilibus* habet omnia ea, in quibus non copia dicendi summusque ornatus regnat. Et tales fuere Graeci: talis fuit eorum discipulus Cicero: quem deinde secutus est Quintilianus cum

 aliis.

aliis. Bonus Cicero pro excellenti ingenio, quo instructus erat, interdum ipse sensit, quam laudabilis esset ista simplex ratio dicendi. Extollit eam valde interdum: sed praeceptis Graecorum assuetus et aliorum opinione abreptus illam interdum deprimit, et interdum de ea ita loquitur, ut, quid velit, ipse nescire videatur. Legatur ejus Orat. 23—26.

II) *Mediocre;* quod sic vel dicitur de *rebus mediocribus*, quas tractat (sed eae, quae sint, definire non ausim) vel de ipsa tractatione, ut non tam sit ornatus expers, quam *tenue*, nec tamen tam ornatum, quam *sublime*. Cicero mire explicat Orat. 26. extr. dicens: *Uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile* (tenue), *de quo dictum est: submissius autem, quam illud, de quo jam dicetur, amplissimum* (sublime). *Hoc in genere nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius quam hoc enucleatum* (tenue), *quam autem illud ornatum, copiosumque, submissius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac orationis forma suavitatis. In qua multi floruerunt* etc. Hoc non est explicare, non characterem definire. Cicero tantum dicit, *esse ornatius humili et minus ornatum quam illud amplissimum* h. e. forsan *sublime*. Ego puto, si hic putare licet, Ciceronem per *mediocre* intellexisse *gravitatem illam dicendi*. Quia vero res alia alia gravior est, atque ita majorem copiam dicendi postulat, Cicero vero *tertium oratorem* (i. e. tertium genus dicendi) *amplum*, *copiosum*, *gravem*, *ornatum* appellat Orat. 28 in.: hinc orationem, qua res minus graves tractantur ad aliquod discrimen servandum, appellavit *mediocrem*. Haud dubie Cicero melius fecisset, si duplex tantum genus dicendi constituisset, unum simplex, alterum ornatum: ac deinde hic dixisset, alterum tamen altero esse ornatius et copiosius pro ratione materiae. — Mirum est, has divisiones omnes esse tripertitas, quasi in numero ternario aliquid praecipui vel perfecti insit. *Mediocre* igitur s. *temperatum genus dicendi* magis perspicue diceretur *genus dicendi paulo ornatius* h. e. quo non modo res explicatur, sed etiam tropi pulchri, concinnitas membrorum etc., et figurae quaedam ad affectus modice excitandos usurpantur; quo pertinet parcus usus exclamationis, anaphorae, aliarumque figurarum talium. Sic Cicero scripsisse videtur saepe in libris philosophicis, v. c. in descriptione naturae et corporis humani de Nat. D. II, it. in libris Rhetoricis passim; it. Livius etc.

III)

III) *Sublime dicendi genus* s. *oratio sublimis* dicitur tropice pro *oratione de re sublimi.* Non enim *oratio*, h. e. verba, est *sublimis*, neque ita genus dicendi est sublime, sed *res* solae sunt sublimes. Si quis vero oratione sublimi sine re sublimi uti audet, atque de re aliqua parva ita loquitur, tanquam sit sublimis, hoc vocatur *frigus, tumor*: *frigus*, quia animi non moventur et incenduntur: *tumor*, quia in verbis magnificis nihil inest, velut in tumore proprie dicto nihil solet esse. — Iam, si quaerimus, *quid sit sublimitas orationis* et *quomodo efficiatur*, debemus antea quaerere *quid sit res sublimis.*

1) *Quid est res sublimis?* Sublime est proprie id, quod versatur in aëre atque ita supra homines. Hinc *sublimis abiit* de Romulo ap. Liv. I, 16 i. e. *in coelum abiit.* Res itaque *sublimis* est proprie *talis, quae in homines ob difficultatem non cadit*; atque ita proprie tantum de *divinis factis* dicitur: deinde, si de hominibus dicitur, est res talis, quae ob difficultatem summam perrara est, quae fere a nemine, saltem a paucissimis, effici potest, atque ita se quasi eximit numero rerum humanarum consuetarum, seque e circulo mortalium altius tollit: et homo, talem rem patrans (si quidem homo eam patrare potest dici), supra ceteros mortales se tollit ac sublimis exstat. Inter ejusmodi res sublimes, quae semper bonae esse debent, referendus est in primis contemtus earum rerum, quae mortalibus vulgo tantae curae sunt, ut ab iis plane pendeant, in iis felicitatem vel infelicitatem summam ponant, easque adeo instar deorum venerentur ac timeant, v. c. *divitiarum*, *honoris* (quo existimatio, opinio bona etc., pertinet), *offensionum gravium* et *mortis.* Hae quatuor res a mortalibus ita magni fieri solent, ut eum, qui istas contemnere possit, pro stulto habeant et aperte, ut amentem, derideant, et contra eum, qui illas cum vulgo magni faciat et laudet, pro prudente habeant et vere naturaeque convenienter judicare atque agere credant. Perraro igitur propter harum opinionum consuetudinem et propter cupiditatem ipsam hominibus insitam accidere, ut homo istas res contemnat, quis dubitet? Provoco hic ad diuturnam experientiam hominum prudentum et senum. Iam, si quis eo fortitudinis pervenit, ut eas res vere contemnere queat, magna pars hominum stupet, admiratur, et sublimem rem ab eo actam esse credit. Sic, quod Socrates mortem et divitias contemsit, haec res fuit sublimis. Sed in judicanda hac re magna cautio est, ne omnem istum contemtum statim pro re sublimi habeamus. Debet is esse verus, voluntarius,

tarius, et cum difficultatibus conjunctus. Nam, si quis 1) divitias et honores tandem contemnit, quia has res nunquam se consecuturum esse videt, vel quia eas haud novit nec usurpare scit; vel, si quis vel senex vel morbo diuturno gravique confectus mortem contemnit, quia effugere non potest; vel si quis offensiones v. c. superiorum, quia se ulcisci non potest, contemnit, talis contemtus non est res sublimis, saltem nondum certum est, esse rem sublimem, quia non est difficilis. Contemnere enim, quod non novimus vel non consequi nos posse scimus (sic vulgo contemnimus regna) vel mutare non possumus, non difficile est. Talis contemtus non est verus, non voluntarius. Saltem non certum est, eum esse verum ac voluntarium. Sic 2) si quis divitias, quia jam ditissimus est, vel honorem, quia eo jam abunde ornatus est, vel vitam, quia diutissime vixit aut molestam vitam gerit, vel offensiones graves, quia jam saepe ultus est aut timido, ignavo, lentoque est ingenio, omnes omnino injurias ferente, contemnit, hoc itidem non difficile atque ita non sublime est. — At, si quis pauperrimus divitias sibi honeste oblatas spernit, atque paupertatem illis sponte et cum judicio praefert; si quis gravissime laesus, cum potestatem sui ulciscendi vere habeat, tamen se ulcisci non vult, imo inimicos beneficiis sponte cumulat; si quis adolescens, sanitate corporis fruens, in honore et divitiis vivens, mortem sponte ob bonum publicum subit, hae sunt profecto res sublimes. Sic Curius, pauperrimus ille consul, repudiata illa immensa vi pecuniae; sic Camillus et Fabius Cunctator, opem ferentes, ille Romae, a qua praeter dignitatem in exsilium ejectus erat, hic Minucio, a quo gravissime laesus erat, cum uterque se egregie ulcisci posset; sic Decii consules, morte pro patria sponte subeunda etc., vere declararunt, se esse *sublimes*, vereque sublimes res gesserunt h. e. tales, quales non facile homo patrare potest.

2) *Quando igitur oratio est sublimis?* Quando per eam manifeste apparet, rem, quae tractatur, esse vere maximam, extraordinariam, ac sublimem h. e. talem, ut raro eam quisquam hominum perficere possit, atque adeo ut vix credibile sit, hominem tale quid efficere valuisse.

3) *Quomodo id efficitur?* Potest hoc saepe per simplicem orationem fieri: sic v. c. Moses singularem magnitudinem potentiae divinae egregie declarat his verbis simplicibus ornatuque rhetorico omni carentibus: *Et deus dixit:* *fiat*

fiat lux: et facta est lux. Scriptor vel orator debet modo rei magnitudinem vere non modo sentire sed etiam intelligere h. e. attributa et signa certa magnitudinis scire et ea recitare. At, quia *primum*, qui de magnis ac sublimibus rebus loquitur, mota est semper mente, cujus enim animum non commoveat res extraordinaria? *deinde*, quia auditor lectorve non semper veram magnitudinem rerum magnarum et extraordinariarum paucis, iisque simplicibus, verbis expressam, sentit; in primis imperiti homines de plebe, qui, ut de honestate vestis plerumque ad honestatem viri, atque adeo ad doctrinae magnitudinem, famae celebritatem etc., concludere solent, sic magnam rem simplici verborum forma expressam non facile ut magnam rem agnoscere possunt: hinc solent plerumque scriptores, rei sublimitatem tractantes, omnia ea adhibere, quibus magnitudo rei vel imperitissimo apparere possit, et 1) singula magnitudinis signa seu argumenta late copioseque exponere, comparationibus illustrare, argumentationibusque gravitatem adjuvare etc.: 2) figuras, quae gravitati rerum indicandae serviunt, et, ut animum dicentis commotum declarant, ita animos auditorum commovere possunt, adhibere: 3) periodica verborum conclusione, numerosaque collocatione, item vocabulis productioribus et sonantioribus uti etc., ut de vocis subsidio nihil dicam. Sed ista omnia satis jam supra in P. II cap. 2 de *gravitate* dicta sunt. Ac forsan *grave* nihil est nisi *sublime.* Certe Cicero Or. 28, ubi de tribus generibus dicendi agit, postquam de *tenui* et *temperato* dixit, tandem de tertio dicturus ait: *Tertius* (i. e. orator, atque ita tertium dicendi genus) *est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi et copiam admiratae gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum* etc. *Hujus eloquentiae est tractare animos, hujus omni modo permovere: haec modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas.*

Ceterum ex iis, quae diximus, patet,

1) neminem posse sublimi oratione uti, nisi re sublimi utatur: et stulti sunt, qui antea de illa quam de hac cogitant. Tirones citius et crebrius debebant rebus magnificis et sublimibus cognoscendis, cogitandis, et secum meditandis assuefieri, ut magnos generososque sensus mature imbiberent, quam de sublimitate orationis erudiri eave exerceri. Qui multas res sublimes novit, easque satis intelligit et sentit, ei non

non difficile est sublimiter dicere. Qui carens rebus magnificis et sublimibus de rebus vulgaribus magnifice et sublimiter loquitur, is *frigide* et *tumide* loqui dicitur, quia oratio ejus omni vi caret: *frigide*, quia auditores frigent h. e. eorum animus non commovetur; *tumide*, quia verba quidem sunt magnifica, sed in iis nihil inest magnificae rei.

2) neminem posse rem sublimem pro dignitate explicare, atque ita vere sublimiter loqui, qui eam non plane ex omnibus partibus atque pro dignitate cogitare ac sentire queat. Moses sensit sublimitatem potentiae divinae, hinc dicere poterat: *Et deus dixit: fiat lux: et lux facta est.* Manifestum vero est, non quemlibet sentire magnitudinem et sublimitatem rei alicujus. Is proprie tantum, de mea sententia, vere eam cogitare et sentire potest, qui eandem vel similem rem efficere valeat. Nemo rem bello praeclare gestam recte sentit et cogitat, nisi qui talem vel similem gesserit vel gerere possit. Hannibalis transitum Alpium, rem semper admirandam, nemo recte cogitare atque ita recte describere potest, nisi qui similem rem tentaverit. Heroa magnum nemo, nisi heros magnus, magnum philosophum, magnum poetam etc. nemo, nisi magnus philosophus, magnus poeta etc., recte cogitare et recte laudare potest. Sic summam alicujus modestiam, liberalitatem aliamque summam virtutem, nemo recte cogitare, explicare, illustrare et laudare potest, nisi eadem sit instructus. Nam quomodo, quaeso, magnam rem cogitare et laudare possum, quam ipse non plane h. e. per experientiam novi? nam sine hac illam non recte novimus. An de vitiis idem dicendum, neminem scilicet posse vitia magna, scelera ac flagitia, satis cogitare, explicare, et vituperare, nisi qui iis inquinatus fuerit, hic inquirere non est hujus loci. Hinc intelligitur, quam paucis proprie facultas res sublimes pro dignitate exponendi atque ita sublimi dicendi genere utendi possit contingere. Cum vero plerumque explicatio et exornatio sublimium rerum ad eos venire soleat, qui eas vel similes non patrarunt nec patrare possunt aut volunt, nos autem res sublimes legere valde cupiamus: humanitatis utique est aliquid remittere, et istam facultatem quoque iis quodam modo concedere, qui, etiamsi non sublimes gessere vel gerere possunt, tamen primum generosum animum, qui illarum magnitudinem quodam modo capere ac sentire queat, et ingenii magni et praeclarae educationis et exemplorum magnorum, ad quae se fingere diligenter studuerunt, et experien-

perientiae diuturnae ope aliisque rebus consecuti sunt: deinde, qui virtutum omnium vere amantissimos et vitiis vere inimicissimos se praestiterunt et praestare adhuc gaudent: tum, qui magnis et sublimibus rebus, sedulo et accurate cognoscendis, earumque rationi et fontibus diligenter investigandis omnem operam dederunt, sibique istas res ab iis, qui explicare possent, explicandas studiose et saepissime curarunt, atque istis rebus meditandis, ponderandis, et cum judicio admirandis assueverunt. At quisque prudens fatebitur, hanc tamen explicationem exornationemque semper imperfectam manere. Quis vero in hoc mundo aliquid perfecti omnibusque numeris absoluti exspectet? Sed longe alia res est, quando fictae res sublimes tractantur: quales interdum tradunt poetae. Hic scriptor sublimitatem ipse sibi talem finxit, qualem mens ejus cogitare et capere poterat; hancque in rem attributa et signa sublimitatis hinc inde collegit vel pro lubitu posuit. Sed, quod quis ipse finxit, id facilius tractare potest; quia primum nemo materiam fingit, cui non par sit: deinde ista res, quam ut grandem et sublimem proponit, non est in rerum natura, sed in scriptoris mente: hinc nemo lectorum de ejus ratione satis judicare potest. Sed, an sublimitas ficta, licet egregie tractata sit, magnam utilitatem lectorum animis afferre queat, aliis judicandum relinquo. Mihi videtur tantum *delectare* posse, non *prodesse*, nisi delectationem quoque prodesse dicas.

3) Raro in rebus humanis rem sublimem, quae tractari possit, occurrere: nisi velis fictionibus uti. Ac profecto in fabulis romanensibus major multitudo rerum sublimium occurrit, quam in tota historia. Fingere enim quid non potest ingenium humanum? At, quid prosunt fictae res sublimes? Sed in deo est vera, propria, ac perpetua sublimitas: ejus res gestae sunt omnes sublimes, eaeque proprie.

4) Non facile orationem posse totam esse sublimem: quia non omnis materia, quae rei magnae illustrandae adhibetur, est sublimis, v. c. comparationes; deinde quia animus auditorum nimis defatigaretur, si eum orator perpetuo commovere studeret. Imo continua sublimitas vim suam tandem perderet. Omnia enim magna, si iis nimis assuescimus, amittunt magnitudinis aliquid et incipiunt vulgaria fieri. Hinc variatione utendum, et interdum simpliciter et sine isto magno ornatu dicendum. Hoc Cicero in Oratore recte praecipit: v. c. 28 *Qui enim nihil*

hil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim cum causae partim totae sint eo modo partim aliqua ex parte tractandae: si is non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur: et cap. 29 de se loquitur: *Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus. temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae majestatis Rabirii causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda et varianda sunt.* In omni oratione occurrunt fere *tenuia*, *modica*, et *magna*. Vere igitur est eloquens, qui, ut Cicero ibid. ait, *humilia subtiliter*, h. e. sine ornatu, et *magna graviter* et *mediocria temperate* potest dicere.

5) Non sublimem scriptorem et oratorem seu dicentem et scribentem de rebus magnis et sublimibus pluris esse per se faciendum, quam eum, qui tenui oratione utatur h. e. de rebus ornatus non capacibus simpliciter et sine ornamentis dicat vel scribat, ut ii credunt, qui e veste hominem judicare solent. Materiae enim ratio utrumque postulat. Imo ambo scriptores et oratores sunt boni et pari honore digni, si quidem materiam suam bene tractant. Ambo mentis nervos intendere debent. Et profecto non minoris est artis in tempore ornatu abstinere quam illo uti in tempore. Imo vero forsan paulo majoris artis et difficultatis est ornatu abstinere quam adhibere, atque ita fere facilius est de sublimibus quam de tenuibus rebus dicere. Nam 1) homines vel natura vel consuetudine quadam et ambitione ad ornatus studium valde propensi sunt, cum contra simplicitatem contemnant, et de magnis rebus atque hominibus (v. c. regibus etc.) magis quam de parvis loqui cupiant, atque ita magnas res malint exponere et describere quam humiles et tenues. Id quod videmus vel in adolescentibus, qui, si poeticen attingunt, prius *Odas* concinnant quam *elegias*, *fabulas aliave carmina*. Hinc vero etiam tot *tumores* etc. Sed, ad quod quis natura ducitur, id ei est facilius. 2) deinde res magnae et sublimes, si vere tales sunt, praebent tam largam de se dicendi materiam, et tot tamque luculenta signa atque argumenta continent, ut orator ea tantum observare et in luce clariori ponere debeat v. c. comparationibus etc., cum contra in rebus tenuibus saepe materia diu meditando conquirenda sit: id quod accidit Ciceroni in oratione pro Archia. 3) Magnae res per se commovent animum dicentis et scribentis. Mens vero commo-

commota per se loquitur: mens commota sapientis non nisi sapienter et graviter loquitur. Quod secus est in rebus tenuibus, ubi et animus et mens dicentis vel scribentis languida fere sit necesse est, nisi se ipsa interdum excitet et impellat. Hinc fugiunt vulgo homines tractationem rerum tenuium, v. c. narrationes etc. 4) tandem, qui in sublimi dicendi genere tractando interdum peccant, ii facilius veniam accipere solent, quam qui in tenui labuntur: quia vulgo dicitur equo generoso lapsus facilius esse ignoscendus quam ignobiliori, quasi longe facilius sit tenuiter quam sublimiter dicere ac scribere: scilicet pro recepta opinione, quo major res explicetur, eo difficiliorem esse, et, quo minor, eo faciliorem.

Ceterum hanc divisionem in *tenue*, *mediocre* s. *temperatum*, et *sublime genus dicendi* mancam et imperfectam esse monuit *Io. Guil. Bergerus*. Nec magnam inde utilitatem percipi video. Melius forsan *genus dicendi* dividatur in *simplex*; h. e. ornatu carens, et *ornatum*, ubi deinde dici possit, aliud alio esse ornatius, prout res, quae tractatur, sit gravior alia: vel saltem, si vocabula recepta tueri placeat, in *tenue*, s. *submissum*, et *grave*, ubi addi possit, aliud alio esse debere gravius pro minori vel majori rei gravitate. Nec forsan vocabulo *sublimis* opus foret. Si tamen retinere placet, possit dici, *sublimitatem* esse summum gradum gravitatis. Forsan etiam melius fuerit, in libris rhetoricis, omissis istis generibus dicendi, non nisi de rebus recte tractandis agere, et docere, quaenam sint proprie tenues, quaenam magnae vel maximae. Cicero ipse in libro praeclaro, qui *Orator* inscribitur, in explicandis istis tribus generibus ita se torsit, ut facile appareat, istam divisionem, omninoque totam rem, ipsi non placuisse, neque tamen eum hanc divisionem, quam ipse inde a pueritia didicisset et usu receptam omnibusque placere videret, refutare et abjicere ausum esse. Quotus enim quisque est, qui opiniones et distinctiones, quas inde a pueritia imbibit, ad quas se conformavit, quas omnibus probari videt, ad quas se omnes conformare et fingere solent, aperte

 oppug-

oppugnare, in dubium vocare, vel negare audeat? Memorantur et alia genera dicendi v. c. *floridum*, *concitatum*, *moratum* etc., quae tantum virtutes quasdam generis cujusdam indicant. Sed quis tam innumeris distinctionibus tirones torqueat? Hoc profecto est, eos a regia via ad semitas et deverticula et tandem sensim ad invia ducere.

SECT. III

Tertia divisio.

Tertia divisio est in genus dicendi *Asiaticum*, *Rhodium*, *Atticum*, quibus nonnulli addunt *Laconicum*, quod alii, Ciceronianae eloquentiae assueti, omitti volunt, quia Lacones nunquam eloquentia usi fuerint, saltem non copiosa illa Ciceronis, e cujus eloquentia omne genus dicendi metiri solemus. Tota haec res nititur maxime auctoritate Ciceronis in Bruto, quam Quintilianus aliique deinceps secuti sunt.

I) *Asiaticum* dicunt fuisse omnium diffusissimum, copiosissimum, h. e. omnibus ornamentis sententiarum et verborum abundasse, et, quidquid ad res ornandas amplificandasque dici posset, complexum esse. Quale si fuit, haud dubie vitiosum fuit: est enim in rebus, etiam optimis, modus servandus. Cicero creditur Asiatico more locutus esse in Orat. pro Rosc. Am. de parricidio: sed forsan culpa est in adolescentia ejus. Omnes enim adolescentes fervidi ingenii, recentes a praeceptis magistrorum, et ambitiosi diffuse dicere solent, praesertim si primum dicunt: quia tum doctrinam et artem ostentare cupiunt.

Totam rem sic cogitare debemus. Si verum est, quod Cicero Brut. 13 narrat, Asiaticos eloquentiam ex Athenis hausisse, qua re nihil verisimilius est, quia ad metropolin cetera oppida et oppidula se conformare solent: non mirum est, Asiaticos, quo remotiores erant a matre sua, Athenis, ubi doctrina vigebat, et ubi presse accurateque loquebantur, quo minus doctrinae operam dabant, et quo minus occasio dabatur eloquentiae ostentandae, eo magis praecepta Athenis hausta sensim oblitos esse et eloquentiam in verbosam loquentiam commutasse. Omnis eloquentia pendet a doctrinae magnitudine, a praemiis et honoribus, quos exspectat, et ab exercitatione. Athe-

nis

nis erant viri doctissimi: hi regebant rempublicam, ut Cicero Romam: hi summis praemiis et honoribus afficiebantur, laudabantur etc.: hi propterea valde exercebantur. Haec omnia deerant Asiaticis: quid mirum, eorum eloquentiam non tam accuratam fuisse quam Atheniensium. Et omnes Asiaticos non inter se fuisse aequales h. e. verbis abundantes per se credibile est, quemadmodum non omnes Attici oratores presse satis locuti sunt. Pendet enim haec res quoque ab ingenio, educatione, aliisque multis rebus.

II) *Rhodium* dicunt medium tenuisse inter Asiaticum et Atticum, ac fuisse pressius Asiatico, copiosius Attico h. e. tantum ornamentorum, quantum ad pulchritudinem orationis opus erat, atque ita neque nimis multa neque nimis pauca complexum esse. Quod si est, fuit haud dubie optimum. At quisque sentiet, hanc descriptionem, quam dedimus (et aliam dare non possumus), valde indefinitam esse. Quid enim est: *pressius Asiatico*, *copiosius Attico* etc.? debebat demonstrari, an multo pressius Asiatico, an multo copiosius Attico, et quatenus quibusque in rebus fuerit pressius illo, et copiosius hoc. Sed hoc non doceri potest: hinc illa descriptione contenti esse cogimur.

Res sic forsan cogitanda. Eloquentia Rhodia, quae forsan antea Asiaticae simillima fuit, correcta est per *Atticam*. Aeschines enim Orator Atticus clarissimus per Demosthenem Athenis expulsus venit Rhodum, ibique eloquentiam docuit; hinc ea pressior et accuratior facta. Deinde Rhodus erat respublica libera, in qua, ut in omnibus liberis civitatibus, eloquentia multum valet, magnis praemiis afficitur, ac propterea studiose colitur. Quid mirum, eloquentiam istam Atticam ibi conservatam esse? Et credibile est, post mortem Demosthenis eloquentiam Rhodi magis floruisse quam Athenis. Cicero ipse usus est Rhodi Molone quodam magistro, a quo Asiaticam luxuriem et redundantiam dediscebat et pressius dicere discebat.

III) *Atticum* nonnulli tempore Ciceronis in tenuiter sicceque dicendo versari, et omni ornamentorum genere carere, atque ita ab illo *tenui*, *subtili*, *submissoque dicendi genere*, quod supra explicavimus, non discrepare putaverunt: et principes ejus fecerunt Thucydidem et Lysiam; vid. v. c. Cic. Orat. 9 et de opt. gen. orat. 4. At Cicero hoc negat: et recte; si quidem Isocrates, Aeschines, et in primis Demosthenes Attici oratores fuere; quod nemo sanus negaverit. Videtur igitur a Rhodio non multum discrepasse et in eo constitisse, ut de humilibus rebus humiliter s. tenui-

ter, de mediocribus s. temperatis temperate, de gravibus graviter et copiose diceretur, sed omnis illa redundantia Asiana vitaretur. Cf. Cic. Orat. 9, in primis Brut. 84 extr., ubi ait: *Ita fiet, ut non omnes; qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant:* et de opt. gen. orat. 4 extr. *Ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes, hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.* Quintil. XII, 10, qui inter alia ait: *Melius de hoc nomine* (Attico) *sentiant, credantque Attice dicere esse optime dicere.*

Sed *haec divisio* et *tota res*

1) *est parvae* vel *nullius utilitatis.* Et nos eam duntaxat propter reverentiam erga antiquitatem, more aliorum, hic memoravimus. Pertinet non nisi ad historiam eloquentiae graecae, vel potius ad historiam opinionum romanarum de graeca eloquentia.

2) divisio ista totaque omnino res *non est subtilis* et *accurata.* Quis enim eloquentiam vel dicendi genus ab urbe, praesertim magna, atque adeo a tota terra nominet? An credibile est, Athenis, Rhodi, vel in tota Asia eandem eloquentiae formam viguisse, eamque semper? Nam primum omnis forma eloquentiae propter opinionum humanarum, a variis causis pendentium, inconstantiam, propter varietatem ingeniorum humanorum et studii literarum, a quibus eloquentia, nisi loquacitas debet esse, pendet, et propter alias multas causas mutationi subjecta esse solet: et eloquentia post triginta vel quinquaginta summum annos aliam formam et habitum plerumque induit, quam antea habuerat. Deinde in eadem urbe, praesertim magna et celebri, ubi ingens oratorum est numerus, non facile eadem est eloquentia. Nam, ut vincendi se invicem studium omittam, alius hac alius illa via ad eloquentiam tendit, prout vel ingenium vel magistrum nactus est, vel prout optime se ad eam perventurum esse credit. Forma eloquentiae omnino pendet 1) a *forma reipublicae*, in qua quisque vivit:

vit: v. c. Ciceronis et Demosthenis eloquentia diversa est ab eloquentia posteriorum temporum: sic et Anglicana videtur differre a theodisca. 2) a *gustu plurium, eorumque magnorum.* Qui si copiam dicendi et ornamenta plurima amant, oratores hanc rem appetunt, et in ea consequenda magnam laudem ponunt: sin illi brevitatem dicendi ubique laudant, oratores hanc sequendam putant. Hinc Lacedaemone copia dicendi ab oratoribus, si qui sic dicendi sunt, negligebatur (nec forsan ipsa eloquentia), quia illam et principibus civitatis et vulgo displicere videbant. 3) a *magistri peritia* et *gustu.* Si ejus peritia magna, si gustus verus est, fingit discipulos egregios: sin minus, discipuli non parum proficiunt. Sed non omnes magistri sunt eadem peritia eodemve gustu. Hinc diversa discipulorum ratio. Nam, *quo semel èst imbuta recens servabit odorem testa diu;* et *a teneris assuescere multum est.* Cicero incidit in Molonem magistrum, qui praeclare sciebat, quid et quantum in quaque re dicendum esset; hinc Ciceronis eloquentia alia facta est, quam facta esset, si ipse in eum magistrum, quo Hortensius usus erat, incidisset. 4) a *magistri cujusdam celebritate et auctoritate:* quae saepe disciplinis et artibus certam formam dedit. At, si ille moritur vel amittit celebritatem nominis et auctoritatem, eloquentia aliam formam plerumque induit, nisi discipulos sui similes multos eosque fideles reliquit. 5) a *doctrina.* Quo quis doctior est, eo melior et accuratior fit orator. Docet hoc exemplum Ciceronis, qui ipse fatetur se literis h. e. philosophiae, cui diuturnam operam dedit, eloquentiam suam potissimum debere. 6) ab *aetate.* Adolescens aliter loquitur ac senex. Cicero aliter scripsit et dixit adolescens, aliter senex. Quantum differt oratio pro M. Marcello a Rosciana, item a Verrinis! In illa non nisi virilis eloquentia conspicitur, quae v. c. concinnitatem membrorum aliaque ornamenta non studiose quaerit, sed adhibet, ubi se sponte

 offerunt.

offerunt. Sic libri de officiis, de senectute, de amicitia etc., quam pleni sunt virilis eloquentiae! Sic Hortensius contra magis dicendo floruit adolescens, quam senior: vid. Cic. Brut. 94, 95. Erat scilicet nimis assuetus generi dicendi Asiatico, quod adolescenti quidem convenire videbatur, non item seni. 7) ab *ingenio*. Quod, quam diversum est in oratoribus, tam diversum reddit eorum genus dicendi. 8) a *materia*, quae tractatur. Non omnem materiam eundem ornatum admittere, manifestum est. Qui magnificas res tractandi occasionem habet, is gravius, copiosius, et ornatius dicit et scribit, quam cui non nisi res tenues tractandae creduntur. Hinc Demosthenes, cui pro populo de rebus gravissimis et ad rempublicam summam pertinentibus saepe dicendi occasio erat, summa dicendi copia ornamentisque omnibus excelluit, cum contra Lysias non nisi res tenues tractans et parvarum rerum causulas oratiunculasque litigatoribus scribens, ut hi scilicet eas ediscerent suoque ipsorum nomine haberent, non potuerit, nisi perraro, elate dicere. Qui, si de rebus magnis dixisset, haud dubie non minus copiose quam Demosthenes aut Aeschines dixisset. Cf. Cic. de optimo gen. orator. 3 extr., ubi de Lysia haec ait: *Est enim* (Lysias) *multis in locis grandior. Sed, quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit.* Et consuetudo fit deinde saepe altera natura. Haec vera videtur esse causa discriminis inter Demosthenem et Lysiam. Sic Cicero, si non nisi Quintianam nobis orationem reliquisset, a nobis pro tenui oratore haberetur, ac, si non nisi causas Quintianae similes tractasset vel tractandi occasionem habuisset, non illam amplam, copiosam, ornatamque eloquentiam consecutus esset vel ostendere potuisset. Sed largam ornate copioseque dicendi occasionem dederunt illi causae graves, v. c. Verris nefanda scele-

ra

ra et flagitia, lex Manilia, et in primis Antonius etc. His debet laudem eloquentiae ejus, quam hodie admiramur. — Hae igitur a nobis allatae caufae pluresque aliae efficiunt, ut in eodem loco, eodem tempore, non eadem eloquentiae forma reperiri facile poffit, multo minus in diverfis locis et temporibus diverfis. Alia Romae erat eloquentia Craffi, alia Antonii, alia Hortenfii, alia Ciceronis, Caefaris etc., ut apud Athenienfes alia erat Demofthenis, alia Aefchinis, alia Lyfiae, alia Thucydidis. Non igitur eloquentiae forma f. dicendi genus quoddam ab urbe vel terra aliqua nominari debebat. Haec appellatio a loco petita eft fimilis cuidam recentiori appellationi, cum ante triginta vel quinquaginta circiter annos vulgo genus dicendi facrum feu methodum de facris rebus in aede dicendi dividebant in *Ienenfem* et *Lipfienfem methodum* (Ienaifche et Leipziger Predigermethode), et orationes edendas ifta infcriptione infigniebant, quafi haec vel illa methodus propria effet Ienae, Lipfiae etc. Melius prifci genus dicendi ab hominibus nominaffent, v. c. *genus dicendi Demofthenеum*, *Aefchineum*, *Lyfianum etc.*

IIII) *Laconicum genus dicendi* an unquam fuerit, quaeritur adhuc. Fuerunt, qui affirmarent: plures tamen hodie negant. Qui affirmant, ponunt id in maxima ac fere nimia dicendi brevitate. Ac profecto Lacedaemonii omnem dicendi copiam fugiebant et quam breviffime loqui folebant. Refcripfiffe v. c. dicuntur ad verbofam Philippi Macedonis epiftolam his pauculis verbis: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ *Dionyfius Corinthi:* quibus verbis docere eum volebant, *non effe quod fe tantopere jactaret* et *Lacedaemoniis minaretur; tyrannorum regna non effe diuturna: Dionyfium quoque, Siculum tyrannum, patria expulfum Corinthum fugiffe, ibique ludum aperuiffe; forfan eandem fortem vel fimilem Philippo contingere poffe: nifi refipifceret* etc. Iidem dicuntur ad eundem regem epiftolam miliffe, in qua, negantes ei, quae voluerat, fcripferint literam *ο* pro *ου*. Quid brevius et parcius effe potuit? Qui contra negant genus dicendi Lacedaemonium ullum fuiffe, defendunt fuam fententiam ita, quia Lacedaemonii eloquentia caruerint. Hoc confirmat Cicero

 Brut.

Brut. 13 in., ubi ait: *Hoc autem ſtudium* (dicendi h. e. eloquentiae) *non erat commune Graeciae, ſed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem aut Corinthium aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus audivi fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus ſed pauca dicentem. Brevitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet.* — Poſſit hic opponi, licet Cicero nihil audiverit de oratore quoquam Lacedaemonio, tamen potuiſſe Lacedaemone oratores eſſe. Nos multa neſcimus, quae tamen eſſe poſſunt. Lacedaemoniorum res paulo ignotiores erant, quia ipſi mercaturae expertes et ſocietate uſuque exterorum excluſi vivebant. Ac, ſi oratores inter eos erant, quaeritur, an orationes ſuas antea, quam recitarent, diligenter chartae mandarint, more Athenienſium et Romanorum. Et Cicero, licet de Thebanis idem judicium ferat, tamen addit: *niſi quid de Epaminonda, homine docto, ſuſpicari libet.* Cur non ſimile quid de Lacedaemoniis ſuſpicari libuit? At Epaminondas doctus fuit h. e. philoſophiae operam dedit: quod de Laconibus, quos ἀμύσους vocant, dici non poſſe vulgo credunt, cum tamen illos concedant prudentiſſimos fuiſſe. An non philoſophiam aliquam popularem didicerint?

Sed, ne nimis longe a re abeamus, tota iſta lis, tota quaeſtio, utrum Lacedaemoniis eloquentia et dicendi genus, quod hic pro eadem re ſumitur, tribui poſſit nec ne, nititur notione *eloquentiae.* Hanc ſi cum Cicerone ponimus in *copia dicendi*, quo pertinent omnes amplificationes, ſimilitudines etc., ita ut, quemadmodum Cicero loco paulo ante laudato dixit, *brevitas in eloquentia univerſa nullam laudem habeat*: ſequitur, Lacones caruiſſe eloquentia. Sin eloquentiam dicimus eſſe facultatem de rebus perſpicue, graviter, et ſuaviter dicendi vel etiam perſuadendi, quocunque modo hoc fiat: non video, cur Lacedaemonii, qui haud dubie perſuadere, atque ita perſpicue, graviter, ſuaviterque dicere potuerunt, eloquentiae laude careant. Lycurgus quidem iis ſuas perſuaſit leges: Philippus rex Macedonum haud dubie intellexit eorum mentem in iſtis verbis: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ etc. Et conveniebant atque inter ſe deliberabant de republica; hic opus erat perſuaſione, perſpicuitate, gravitate, et vero etiam ſuavitate quadam dicendi, ut ſcilicet dicta, conſilia etc., placerent ceteris; uno verbo eloquentia. Nam, ſi quis paucis verbis idem efficere valet, quod

quod alius multis, an ille minus eloquens propterea, quod minus copiosus est, dicatur? Omnis eloquentia primis temporibus brevis ac Laconica fuit. Brevitas haec oritur ex paupertate, matre parsimoniae. Ubi luxuries est in vita, ibi luxuries quoque est in verbis. Natio, paucis rebus ad sustentandam vitam contenta, paucis item verbis contenta est et vitae paupertatem cum paupertate verborum conjungit. Est legibus obedientior, modestior, et facilius atque uno interdum verbo flecti et impelli potest. Roma, quamdiu pauper fuit et parsimoniae amans, tamdiu brevitatem dicendi amavit eaque contenta fuit. At luxuries, filia divitiarum, parit luxuriem verborum: a magnificentia supellectilis transimus ad magnificentiam verborum. Homines luxuriae dediti minus legibus obediunt: nam hae adversantur eorum cupiditatibus. Animus eorum fit durior erga praecepta et consilia, fit timidior, versutior etc. Ergo majori vi et copia, imo pompa ac fulmine, verborum opus est etc. Primis igitur temporibus eloquentia perbrevis erat: id quod docet Menenii Agrippae oratiuncula apud Livium, nihil nisi comparationem reipublicae cum corpore humano, senatus cum ventriculo, civium cum membris corporis complexa. Sero demum copia dicendi inventa est imperitorum causa, ut hi sententiam dicentis plane intelligerent et probarent: orationes enim coram plebe saepissime habendae erant. At, si cum eruditis loquimur, v. c. in disputationibus, copia dicendi abstinemus: Illi enim etiam sine hac nostram mentem intelligunt. An v. c. Menenius Agrippa, qui brevissima illa oratione plebem romanam flexit, eique *persuasit*, ut monte sacro decederet urbemque repeteret, minus eloquentiae declaravit, quam Cicero, qui longissima oratione et omni copia dicendi eidem plebi persuasit, ut legem Rulli agrariam repudiaret? Hic Antonius, qui ap. Ciceronem de Orat. I, 21 et in Orat. 5 inter disertum et eloquentem discriminis nescio quid statuit, et dixit, se multos disertos vidisse, eloquentem omnino neminem, Antonius igitur hic forsan dicet, Lacones fuisse ad summum disertos, non eloquentes. Sed hoc est vocabulis ludere, iisque pro libidine uti. Laconibus igitur tribuenda est eloquentia, at non copiosa: tribuendum est genus dicendi, at non copiosum, quale Demosthenis et Ciceronis fuit. Hoc ipsi spreverunt, nec eo eguerunt, quia cives artibus graecis nondum corrupti, nondum cognitione statuarum, imaginum, epularum aliarumque rerum delicatarum ad voluptatum luxuriaeque sensum et cupiditatem translati erant, sed vitae

severae, ope legum Lycurgi et disciplinae publicae, assueti, facile paucisque verbis regi flectique et ad utilia amplectenda atque agenda, ad noxia fugienda, omittenda vel avertenda impelli poterant. Et, quod Sextus Empiricus refert, Lacedaemone cives, qui dicendi arti foris operam dedissent, propterea punitos esse, hoc non declarat statim, Lacedaemonios omne eloquentiae studium aversatos esse, quod inde vulgo praeter rem colligi solet, sed indicat tantum, eos eloquentia domestica contentos fuisse et credidisse, non aliud dicendi genus, idque copiosum, discendum esse. Mirabile est, Ciceronem Laconibus, quia orator eorum nullus innotuerit, eloquentiam tribuere nolle, cum tamen antiquissimis Romanis, de quorum eloquentia nulla tamen quoque exstant monimenta, eam tribuere non dubitet in libro, qui Brutus inscribitur, v. c. Bruto illi, qui reges ejecit etc. Ac profecto magna opus erat eloquentia ad populum impellendum, ut reges ejiceret, ac juraret, se nunquam eos revocaturum, nec unquam aliquem Romae regnare passurum. Nam eloquentiae magnitudo non ex ornamentis etc. sed ex ejus effectis colligi debet. Et, quod quis potest efficere paucis, cur id efficere cogatur pluribus et per ambages? Cui haud notum est proverbium: *quod potest fieri per pauca, non debet fieri per plura?* Haec sufficere possint ad eloquentiam, modo hoc vocabulum recte intelligatur, et ad genus quoddam dicendi, quamquam non copiosum, Lacedaemoniis vindicandum. — Ceterum vix illud nostris temporibus copiae Ciceronianae assuetis imitari nobis liceat, praesertim in orationibus ad plebem habendis, cui magis copia dicendi, recte adhibita, convenire ob causas modo dictas videatur.

F I N I S

INDEX

INDEX
VOCABULORUM, FORMULARUM RERUM ET LOCORUM
QUAE
EXPLICANTUR, EXAMINANTUR ILLUSTRANTUR

A

B

carina

compo-

E

effiare

alia,

inter

F

illuc

morta-

O

P

pondus

fubjecta

